

Олег Стецишин

ЛАНДСКНЕХТИ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

ІАІІ
формат
історії

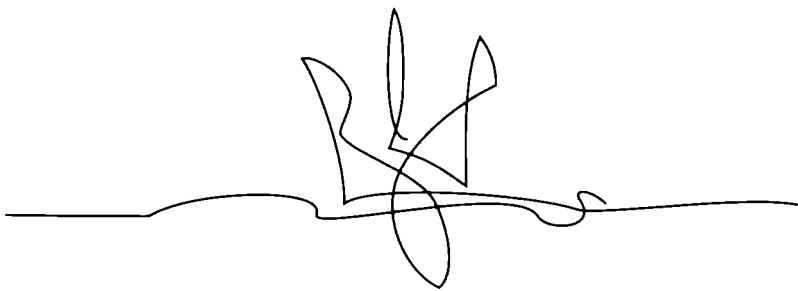
час@пис

Ця книга — про військове найманство в нашій історії. Про минуле Галичини, якого ми не знали. Про іноземців у боротьбі за незалежність України.

Хоча досі вважалося, що загалом офіцерів-чужинців в УГА було кілька десятків, аналіз архівних документів та спогадів свідчить: насправді на захист ЗУНР стало значно більше європейських солдатів.

У книзі вперше систематизовано біографічні дані офіцерів неукраїнської національності, котрі служили в Українській Галицькій армії, та проаналізовано їхній подальший життєвий шлях.

Унікальні документи та понад сотню рідкісних фото, здебільшого з приватних архівів, значна частина котрих раніше не публікувалася в Україні, доповнюють цікаву розповідь про життя та долю іноземних вояків УГА.

Олег Стецишин

ЛАНДСКНЕХТИ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

УДК 94.356.12(477)“19”
ББК ТЗ (4Ук)6
С 799

**Стецишин О. Ландскнехти Галицької армії / Центр досліджень
визвольного руху. — Львів: «Часопис», 2012. — 480 с., іл.**

У книзі досліджується таке маловивчене явище нашої історії, як військове найманство. Уперше у вітчизняній історіографії систематизовано біографічні дані офіцерів неукраїнської національності, котрі служили в Українській Галицькій армії під час Перших визвольних змагань, проаналізовано їхній подальший життєвий шлях. У книзі також зібрано кілька десятків унікальних офіційних документів періоду ЗУНР, опубліковано стенограми виступів президента та провідних урядовців Західноукраїнської Народної Республіки. Книга проілюстрована більш як сотнею унікальних фотодокументів, здебільшого з приватних архівів, значна частина котрих публікується в Україні вперше.

© Стецишин О., 2012
© Сало О., дизайн, 2012
© Центр досліджень
визвольного руху, 2012
©ТЗОВ «Часопис», 2012

ISBN 978-966-2720-02-0

Пам'яті мого діда Михайла Стецишина,
офіцера армій УНР та ЗУНР, присвячую

У книзі опубліковано фотоматеріали Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного та Військового архіву Республіки Хорватія, ілюстрації з «Календаря Червоної Калини» (1929—1939), журналу «За Державність», книги «Українська Галицька армія», а також знімки з приватних колекцій Романа Величка (Україна), Миколи Дупляка, Ярослава Закаляка, Івана Рижія і Анни Терлич (США).

У книзі використано приватну інформацію та фотографії з родинних архівів колишніх офіцерів Галицької армії:

- генерал-четаря Віктора Курмановича, люб'язно надані о. Віктором Курмановичем (Австрія);
  - генерал-четаря Густава Ціріца, котрі представила його правнучка Ізабелла Ціріц (Відень, Австрія);
  - отамана Вільгельма Лобковіца, надані донькою Кароліною Красотіною-Лобковіц (Рязань, Росія);
  - сотника Людвика фон Штайнбаха, котрі надав його внук Марек Вішньовецький (Вроцлав, Польща);
  - поручника Миколи Серікова, надані його донькою Тетяною Серіковою-Монті (Александрія, Єгипет);
  - поручника Германа Рілінґа, представлені його сином Ґеорґом Рюлінґом (Містельбах, Австрія) та племінником Рональдом Рюлінґом (Мюнхен, Німеччина);
  - поручника Давида Вайцкорна, котрі подала його внучка Малгожата Дегнель-Шиц (Варшава, Польща)
- та фотографії з приватної збірки автора.

Автор також дякує за допомогу в написанні окремих глав історикам д-ру Герману Баєр-Тома з Інституту Східної Європи (Регенсбург, Німеччина), Сергієві Василенку (Нижній Новгород, Росія) та Діані Глазновій (Загреб, Хорватія).

ЗМІСТ

ВСТУП	9
--------------------	---

ЧАСТИНА I.

Розділ 1. Заробітчани в погонах, або Як європейці в Галичину за «куснем хліба» їздили	14
«Німці — наші кращі друзі».....	19
«Ліпше бути священиком, аніж вояком».....	28
Хочеш допомогти — допомагай!.....	32

Розділ 2. «Військкомат» генерала Пфеффера	58
А могло ж усе бути інакше.....	61
«Я готовий віддати життя за свою нову батьківщину!»	65
«Корпорація» УГА.....	70
«Гох Україне унд Галіціше арме!».....	77
В УГА — цілими родинами	82

Розділ 3. Царські офіцери на службі Галичині	93
За Україну — на смерть!.....	96
Четарі, полковники, генерали	97

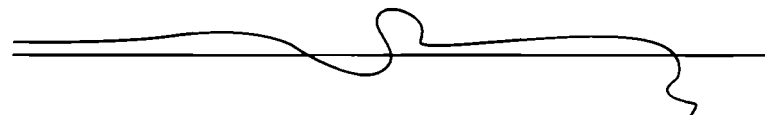
Розділ 4. «Євреї йдуть з українцями!».....	104
«Жидівське населення називає поляків “Блютфайде”».....	109
А в містечках — єврейська міліція	125

ЧАСТИНА II.

Розділ 5. І Гайль, і Гітлер, і де Голь.....	132
США і Франція проти ЗУНР	138
Французький «рятівник Польщі»	144
І ще раз про «непольських вояків»	148

ЧАСТИНА III.

Розділ 6. Отаман, що став послом.....	152
--	-----

Розділ 7. Німецький партизан Клей.....	163
Розділ 8. Ганімед проти Геніга	177
Розділ 9. Життя і смерть комбрига Льобковіца	183
Розділ 10. Двадцять років потому.....	199
Розділ 11. Четар Верба — «батько» калмицьких диверсантів.....	209
Розділ 12. Герої і дезертири, українські патріоти та зрадники.....	218
Розділ 13. Доля комбатантів	238
Висновки.....	252
Документи	254

ЧАСТИНА IV.

Біографічні дані «чужинських» офіцерів Галицької армії ...	314
Джерела та література	439
Перелік скорочень, які використані в книзі	445
Деякі військові реалії, часто згадувані в книзі	445
Іменний та географічний покажчик	446

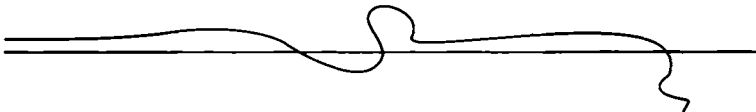

Вони всі воювали за батьківщину. Нашу батьківщину. Україну. Австрійці й хорвати, судетські німці й галицько-буковинські фольксдойчі (хоча цей термін стосовно німецького населення Західної України масово розпочнуть використовувати лише в наступну світову війну), чехи та румуни, угорці й італійці. І навіть поляки. Всі вони у 1918—1920 роках у складі Української Галицької армії воювали проти ворогів української незалежності — Польщі, «червоної» і «білої» Росії.

У кожного з представлених у книзі вояків був свій шлях до УГА. Хтось із них пішов до галицького війська добровільно, за покликом серця, оскільки не мислив свого майбутнього окремо від майбутнього українського народу, в середовищі котрого жив. Ще інші зголосилися в УГА «на роботу», бо за чотири роки Першої світової війни звикли до військових буднів, та й нічого, окрім воювати, не вміли. Були, очевидно, й такі іноземні солдати, які пішли захищати ЗУНР, а потім і УНР, із примусу, безнадії чи просто з авантюрних міркувань.

І хоча деякі дослідники вважають, що загалом офіцерів-чужинців в УГА служило «кілька десятків», аналіз архівних документів та спогадів учасників тих подій свідчить, що насправді на захист незалежності ЗУНР європейських вояків стало значно більше.

У цій книзі на прикладі участі у бойових діях 1918—1920 років на боці Української Галицької армії представників інших народів Європи ми спробуємо детальніше вивчити таке малодосліджене явище в українській історіографії, як військове найманство. Зазначимо відразу, що терміни «чужинці» та «іноземці» вживаються автором книги в тому значенні, в якому їх використовували галицькі українці в часи існування ЗУНР — тобто стосовно всіх військовослужбовців Галицької армії неукраїнських національностей, незалежно від їхнього походження та громадянства.

Джерелом інформації про таких вояків УГА є як уже опублікована історично-мемуарна й довідкова література, так і досі мало досліджені архівні фонди. Серед останніх, зокрема, численні офіцерські списки напрочуд інформативного фонду Начальної команди Галицької армії¹, Колекція документів про діяльність урядів та армій УНР і ЗУНР² та матеріали Товариства з вивчення історії оборони Львова та південно-східних воєводств у 1918—1920 роках, які зберігаються в Державному архіві Львівської області³.

Загалом у книзі представлено біографічні дані понад шесті сотень офіцерів УГА, неукраїнців за походженням, зі званнями від четаря і вище. Також у перелік включено цивільних іноземних службовців галицького війська, котрі упродовж 1918—1920 років обіймали в ньому офіцерські посади.

Національність цих військовослужбовців визначалася на основі архівних документів (іменних списків НКГА та окремих підрозділів; списків офіцерів, відправлених в Україну Збірною станицею УНА у Відні; офіційних документів іноземних старшин; списків вояків УГА, ув'язнених у польських концтаборах тощо), а також за допомогою мемуарної літератури.

При цьому в книзі використовуються як сучасні військові звання — лейтенант, обер-лейтенант, капітан, майор — у випадках, коли йдеться про австро-угорський період служби офіцерів, так і їхні галицькі військові еквіваленти — четар, поручник, сотник, отаман — якщо йдеться про службу в УГА.

До слова, хоча «Українською» Галицька армія офіційно стала називатися лише в листопаді 1919 року, задля полег-

---

¹ Центральний державний архів вищих органів влади України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 2188. — Оп. 1—4.

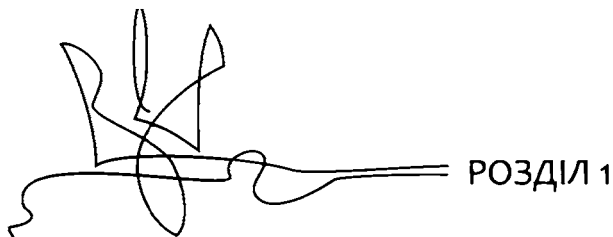
² Центральний державний історичний архів України у м. Львів (далі — ЦДІАЛ України). — Ф. 581. — Оп. 1.

³ Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). — Ф. 257. — Оп. 1—2.

шення сприйняття й уникнення плутанини в книзі більш звична для читача абревіатура УГА використовується для опису всіх історичних подій 1918—1920 років. З тієї ж причини до переліку офіцерів-іноземців включено тих старшин Галицької армії, котрі представляли інші народи світу, незалежно від їхнього громадянства.

ЧАСТИНА I

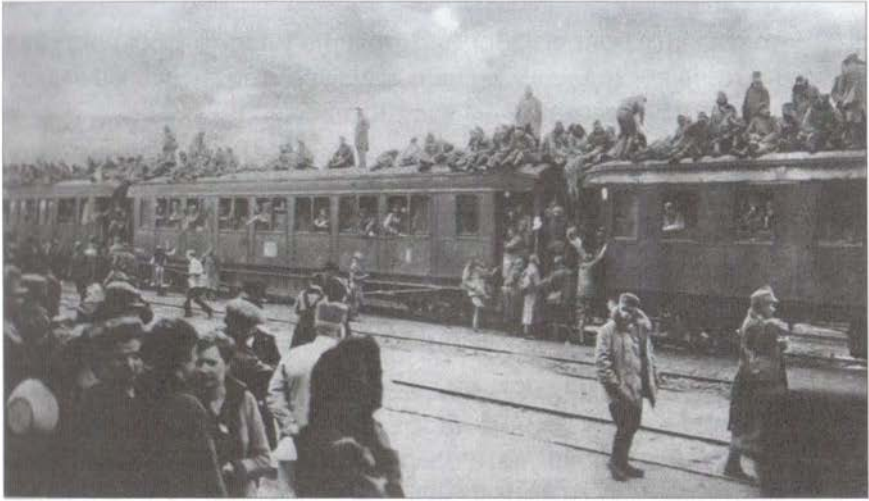
ЗАРОБІТЧАНИ У ПОГОНАХ, АБО ЯК ЄВРОПЕЙЦІ ЇЗДИЛИ В ГАЛИЧИНУ ЗА «КУСНЕМ ХЛІБА»

1918 рік, останній рік Першої світової війни, видався для Подвійної Імперії Австрії та Угорщини складним і неоднозначним. Якщо на його початку австрійські війська ще вели успішні бойові дії проти своїх ворогів на усіх фронтах, то чим ближче було до кінця року, тим складнішало становище як на лінії фронту, так і в самому Відні — столиці імперії.

Військові поразки від Росії та країн Антанти йшли одна за одною. В державі запанували економічна й політична криза влади, безсилля, зневіра народу. Національні околиці ще недавно монолітної імперії почали одна за одною демонструвати непокірність та бунтарство.

24 жовтня 1918 року свою незалежність від Відня проголосила Угорщина, 28 жовтня — Чехія, 29 жовтня — Сербо-Хорвато-Словенська Держава, пізніше перейменована в Югославію. Апогеєм хаосу в Австро-Угорщині стала інспірована російськими більшовиками революція 31 жовтня 1918 року.

Коли ж урешті восени 1918 року ще донедавна могутня імперія офіційно припинила своє існування, одними з перших наслідки її краху відчули на собі тисячі офіцерів її війська. Адже відповідно до вимог країн-переможниць (Сполучених Штатів, Великої Британії, Італії, Франції), викладених у Сент-Жерменському мирному договорі, чисельність армії Австрії не повинна була перевищувати 30 000 осіб, включно з офі-

Демобілізовані солдати австро-угорської армії намагаються дістатися потягом додому, 1918 р.

церами і нестроевими частинами. Причому Австрії заборонялося мати власну авіацію, а наявний льотний персонал слід було у двомісячний термін демобілізувати.

Чисельність угорського війська, відповідно до Тріанонської мирної угоди, мала не переважати 35 000 осіб, офіцерів з яких — трохи більш як 1 000. Відтак тисячі висококваліфікованих офіцерів майже одночасно виявилися безробітними. А на додаток — сильна економічна криза, інфляція, політична нестабільність усередині Австрії. Тому, аби вижити, колишні вояки намагалися використати будь-яку нагоду. Траплялися випадки, коли вчорашні лейтенанти й майори, щоб заробити на проживання собі та своїм родинам, не соромилися навіть займатися дрібною торгівлею на вулицях.

Про атмосферу хаосу й панічні настрої, які тоді царювали серед населення столиці імперії, красномовно свідчать повідомлення тогочасних ЗМІ. «Відень. 27 листопада 1918. Вчора вранці розпочалися грабунки військових складів зі взуттям, шкірами та обмундируванням. Поліція міста не могла собі дати ради, тому змушена була використати зброю. Викорис-

товувалися бойові набої, але стріляно у повітря. Від пострілів ніхто не постраждав, лишень шестеро осіб — дві жінки і чотири дітини загинули під час тисняви».

Не найкраще враження про відвідини тодішнього Відня виніс і майбутній головнокомандувач галицького війська Мирон Тарнавський. Пізніше він пригадував, як вулицями колишньої імперської столиці тягнулися довжелезні колони вчорашніх воjákів — обідраних, брудних, неголених. Цивільні й військові метушливо несли якісь клунки, штовхалися, лаялися, кричали.

Не дивно, що за таких реалій кадрові офіцери, котрі звичай не мали мирних професій і вміли лише командувати підрозділами, планувати операції та йти в атаку, залюбки наїмалися служити в армії тих держав, які саме в цей час почали виникати на руїнах Австро-Угорської та Російської імперій. Причому відзначимо, що подібним заробітчанством не гребували не лише колишні австро-угорські старшини, а й їхні формальні переможці — офіцери армій країн Антанти.

Послугами військових найманців змушені були скористатися й армії-учасниці бойових дій, котрі у 1918—1920 роках велись на території України — війська Української Держави гетьмана Павла Скоропадського, Директорії, ЗУНР, а особли-

Солдатський мітинг у Відні, кінець 1918 р.

но їхні супротивники — армії Польщі, більшовиків та «білої» Росії. Особливо гостро нестача офіцерського складу постала в листопаді 1918 року при формуванні галицькими українцями своїх збройних сил.

За підрахунками польського історика Мацея Кротофіли, у ніч на 1 листопада 1918 року владу в австрійців у Львові перебрали солдати-українці 15-го (приблизно 500 осіб), 19-го (близько 400) і 41-го (майже 350) піхотних полків, 30-го стрілецького батальйону (90), а також різних військових охоронних і допоміжних підрозділів австро-угорської армії. Всього у ніч на 1 листопада у розпорядженні українського штабу було до 1 400 стрільців і 60 старшин. Один із творців Листопадового чину Дмитро Паліїв потім пригадував, у якому пригніченому стані був Дмитро Вітовський, коли перед самим переворотом довідався чисельність сил, підпорядкованих Військовому комітетові: «Нас усіх тут негайно вистріляють!» — лише спромігся промовити він. І почувши від підлеглого, що вже пізно щось змінювати, приречено схилив голову.

Уже через день вояків ще поменшало. Захопивши Львів, чимало українських солдатів, вважаючи свій обов'язок виконаним, 2 листопада самовільно покинули бойові позиції та розійшлися по домівках. Вітовський був шокований, дізнавшись, що вже наступного дня революції під його командуванням залишилося всього 648 стрільців і старшин.

Чисельність українського війська тоді вдалося дещо поповнити, проте лише кількісно, але не якісно. За даними історика Листопадового зриву О. Кузьми, станом на 21 листопада 1918 року в лавах Галицької армії служили 4 517 стрільців та всього 161 старшина, тобто один офіцер на 28 солдатів. Якщо в роті австрійської армії було п'ятеро-шестеро офіцерів, то в аналогічній українській сотні — один-двоє. У батареї польових гармат замість п'ятох необхідних старшин був один, максимум — двоє. А загальна кількість офіцерів у

Начальна команда Галицької армії. Зліва направо сидять: третій А. Штробель, за ним підряд А. Ерле, М. Омелянович-Павленко, В. Курманович, А. Шаманек. Ходорів, грудень 1918 р.

штабах бригад, полків чи корпусів взагалі була мізерна порівняно з арміями інших країн. Промовиста фраза одного із повідомлень Українського телеграфного агентства періоду Чортківської офензиви: «Тернопіль здобуто без старшин».

Для порівняння: у поляків у той самий час було 572 старшини та 4 746 стрільців, або один офіцер на вісьмох солдатів. Загалом же у польських військовиків офіцерів було у кілька разів більше, ніж в українців. Підтверджують це й польські джерела. В архіві командувача тогочасних польських військових формацій Львова Ч. Мончинського зберігся «Raport poranny»¹ за 9 грудня 1918 року, відповідно до якого на той день у «бойовому стані» 1-го, 2-го і 3-го стрілкових полків, 1-го арtpолку і Офіцерської легії, дислокованих у Львові та навколишніх селах, було 343 офіцери і з 217 жовніврів. Тобто, в середньому один польський старшина командував дев'ятьма солдатами.

¹ «Ранковий рапорт» (пол.).

А в одній із найбільш боєздатних «білих» російських армій — Збройних силах півдня Росії генерала Денікіна, у період її максимальної чисельності влітку 1919 року, взагалі було аж 30 000 офіцерів і 110 000 осіб рядового і підстаршинського складу (один офіцер на трьох-чотирьох солдатів). Ще більша (60—70 % особового складу) чисельність офіцерів у Добровольчій армії була на початку громадянської війни в Росії. На думку російських дослідників, саме із великою кількістю офіцерів й були пов'язані головні військові успіхи денікінців. Варто було їм лише провести масову мобілізацію населення, як питома вага офіцерів зменшилася всемеро-увосьмеро і «добровольці» почали зазнавати однієї поразки за іншою.

«НІМЦІ — НАШІ КРАЩІ ДРУЗИ»

Попри всі проблеми, вже в перші тижні існування Західноукраїнської Народної Республіки чисельність Галицької армії почала стрімко зростати. Тисячі галицьких українців відгукнулися на заклик УНРади стати на захист молодій українській державі. Однострої УГА вдягли як колишні вояки австро-угорської армії, так і безвусі новобранці. Але якщо «мужви», тобто солдатів рядового і сержантського складу, ще більш-менш вистачало, то старшин у Галицькій армії далі гостро бракувало.

Окрім українців, до Галицької армії почали вступати й представники інших етнічних груп, які були повноправними громадянами ЗУНР, проте відповідно до рішень української влади могли й не служити у війську. Зокрема, доволі активно на захист української республіки стали німецькі колоністи Галичини й Буковини. Аналіз архівних документів тих часів дає підстави стверджувати, що після проголошення Західно-

української Народної Республіки на захист її незалежності зі зброєю в руках стали майже півтори сотні «громадян німецької національності», більшість із котрих мала офіцерські й підстаршинські звання.

Цьому сприяло й загалом прихильне ставлення до української державності німецької меншини Галичини та Буковини, що знайшло своє відображення в офіційних документах того часу. Так, наприклад, у Приказі ч. 1 Команди Української державної жандармерії, яка 6 листопада 1918 року повідомляла про створення цього силового органу влади, зазначалося: «Командантами можуть бути також Німці оскільки вони прихильні нашій справі... Інші народности поки що є виключені».

«Командантами можуть бути також Німці оскільки вони прихильні нашій справі... Інші народности поки що є виключені».

Приказ ч. 1 Команди Української державної жандармерії від 6 листопада 1918 року.

Відповідно до цього наказу, «німці» (тобто колишні австрійські офіцери, неукраїнці за походженням) у листопаді 1918-го стали першими командирами української жандармерії в Бережанському, Долинському, Сколівському і Станіславівському повітах ЗУНР.

Дуже промовисто ставлення галицьких німців до проголошення незалежності ЗУНР проілюстрував друкований орган Німецької національної ради у Західній Україні — тижневик «Die neue Zeit». Розповідаючи про ставлення німців до української державності, у березні 1919-го він писав: «Німці... не мали ніякої причини неприхильно ставитися до нового порядку річей. Це тим більше, що відносини Німців до Українців були все приязні й не було ніколи спірних справ поміж тими обома націями Східної Галичини... Відповідно до того Німецька Національна Рада від самого початку видала пароль, що Німці повинні слухати вказівки українських властей, підкорятися новому правительству... для добра краю».

Про лояльність до Української Республіки німецьких поселенців Галичини йшлося й у звіті командуванню хорунжого УСС Миколи Опоки щодо обставин переходу 1 листопада 1918 року влади до рук українців у містечку Щирець. «В околиці розташовані німецькі колонії [маються на увазі села Дорнфельд, Фалькенштайн, Розенберг і Айнзідель. — Авт.], прихильні до нас», — йдеться в документі. А через два місяці німці з Дорнфельда й Розенберга разом із селянами 12 українських сіл округи навіть зробили щедрі «різдвяні» грошові пожертви на потреби вояків бойової групи «Південь-II».

На більшій прихильності німців-колоністів до українців, а не до поляків, акцентують і документи польської сторони. Так, 15 листопада 1918 року поручник Моссочі доносить командуванню 2-ї групи Війська Польського про бунт мешканців польського села Зимна Вода і німецького Кальтвассера, котрі мало того, що зі зброєю виступили проти польських відділів, та ще й доносили про їхні дії «гайдамакам», тобто українцям.

Варто відмітити й мовну політику в австро-угорській армії, назагал доволі толерантну до мов нацменшин. Аби домогтися кращої взаємодії зі своїми підлеглими зі слов'янських провінцій імперії, котрі на час призову дуже часто не володіли німецькою, офіцери-австрійці нерідко самі вчили ту мову, якою розмовляли більшість вояків їхнього полку.

Як приклад, можна навести ситуацію в «гуцульському» 24-му піхотному полку австро-угорської армії, більшість вояків котрого були вихідцями із Коломийщини й Косівщини. Як пригадував потім один із його солдатів Є. Яворівський, «урядовою мовою в полку була німецька, але старшини майже всі говорили або намагалися говорити по-українськи. Навіть німці вчилися української мови, хоч як це їм трудно приходило».

Аналогічне становище з використанням української мови було і в 58-му піхотному полку. Зі слів його колишнього солдата Василя Руснака, значна частина його однополчан була українцями, тож розмовною полковою мовою,

Командування польської бойової групи в с. Зимна Вода.

regimentssprache, була українська. «Весь командний склад від підофіцерів до команданта компанії² звертався до нас і давав накази на українській мові, а коли якийсь офіцер не знав добре української мови, то говорив до мужви мішаною українсько-польською-чеською мовою. Тільки при муштрі вживалося німецької мови для висловлення певних команд».

Згодом декому із цих офіцерів знання української мови знадобилося. Як свідчать архівні дані, зокрема, «Спис старшин-чужинців», вже 1 листопада 1918 року в різних містах і селах Західної України під прапори українського війська стали австрійські офіцери А. Бізанц, А. Ляєр, О. Вільке, О. Гіртлер, Ф. Ляєра, К. Танбрук-Бравмілер, К. Офак, А. Каталізький, Ф. Новак, Р. Котдурфт, Л. Каліфаріу, А. Павлю, Й. Міллер, Ф. Гарлос, Е. Гаєр, В. Шленефогт, Ф. Рідль, Й. Клеє, Е. Кравс, А. Ерле, Ф. Каммер.

Щоправда, у багатьох випадках безпосередньої участі в першолистопадовій революції ці офіцери не брали, а їхній

² Компанія — тут: рота.

«вступ до ГА» насправді означав лише моральну підтримку молодій українській державі у день її проголошення. У наступні два місяці до Галицької армії вступили ще майже вісім десятків офіцерів австро-угорського війська.

Характерною (хоч і дуже патетичною за формою) є реакція на цей факт українських вояків галицького війська,

опублікована в газеті «Стрілець» — друкованому органі УГА. «Ми прибули до Штабу, який зробив приємне вражіння. Командант групи, сотник Бізанц... є Німець. — Як хіба Німці прихильно ставляться до нашої справи, запитали ми офіцерів українців. — О так. Це наші кращі друзі. Тут ви скрізь зустрінете командантів груп Німців: Краус, Вольф, Тінкль і інші. Було дуже приємно, що і інші нації вірять в правоту нашої справи і несуть свою допомогу в боротьбі».

«Я поклявся служити вашому народові, синів якого я ще за Австрії подивляв не лише за їх безмежну скромність, а також за їх велику хоробрість і героїзм».

Франц РІМАЛЬ, начальник Старшинської школи в Коломиї.

Офіцери 7-ї Стрийської бригади. У центрі А. Бізанц. Другий праворуч — Р. Мар.

Уже невдовзі стало очевидно, що практика залучення до галицького війська іноземних фахівців себе виправдовує. Старшини-неукраїнці не тільки посідали вакантні посади, а й переважно вірно служили молодій українській державі. Часописи ЗУНР першої половини 1919 року друкували розповіді про військові подвиги у боротьбі за українську незалежність як вояків-українців, так і чужинців. Героїчним ореолом були оповиті імена німця Кравса і українця Микитки (майбутніх генералів), польових командирів Долуда і Голинського, Тінкля та Бізанца.

Однак далеко не всі іноземні воєнспеци з честю виконували свої обов'язки. Не бракувало серед чужинців й відвертих кар'єристів, котрі могли служити будь-кому. Серед таких були, зокрема, полковник Бем, котрий, працюючи у міністерстві оборони ЗУНР, під час травневого наступу поляків залишився у Станіславові, перейшовши на службу до польської армії.

Або ж полковник Папп де Яноші, котрого чимало його колишніх однополчан згодом вважали одним із винуватців військових невдач зимової кампанії 1918—1919 років. Потрапивши під час галлерівського наступу до львівської в'язниці «Бригідки», а потім і до концтабору в Стшалкові, він після звільнення повернувся до своїх вчорашніх супротивників, попросивши у них польського громадянства.

Непоодинокими були й випадки дезертирства іноземних воєнспеців. Зокрема, чимало медиків-неукраїнців під час на-

Команда 3-го корпусу. Восьмий праворуч Йозеф Папп де Яноші.

ступу Армії Галлера відмовилися відступати на схід разом з усім військом і залишилися на своїх місцях. У той самий час масово покинули свої частини й повернулися на батьківщину іноземні офіцери, котрі служили в залізничних військах Галицької армії.

Ще одна хвиля дезертирства чужинців припала на найважчий період діяльності Галицької армії — кінець 1919 року, коли галичанам довелося воювати не тільки з більшовиками і денікінцями, а й з голодом, холодом і різноманітними пошестями. Саме у цей проміжок, як згадував потім біограф 14-ї бригади поручник Аріо, безпосередньо з передової втекла на захід група старшин на чолі з командиром одного з куренів сотником Пфавзером.

Цікавою є аргументація одного із таких дезертирів — поручника Йозефа Нойвельта. Потрапивши в лютому 1920 року

Фрагмент спогадів начальника штабу 14-ї бригади Карла Аріо.

після втечі з УГА до польської в'язниці в Чорткові, він зізнався полякам, що служив у галицькому війську виключно заради грошей. «Я навмисно пішов до Української армії за день до мобілізації, щоб мати змогу отримати таку посаду, яка не змушувала б іти на фронт. На передову я так і не пішов, бо весь час “висів” при різних українських командах, не виконуючи ніяких функцій», — йдеться у власноруч написаному поясненні дезертира.

Загалом же вступ до лав галицького війська вояків-іноземців трохи polegшив ту гостру нестачу офіцерів, з якою тоді зіштовхнулася армія Західноукраїнської Народної Республіки, адже такого кадрового голоду, як в УГА, не було в жодному іншому війську, які в 1918—1922 роках діяли на території сучасної України.

Станом на 10 березня 1919 року в УГА служили 1 260 офіцерів і 42 110 солдатів, через місяць — відповідно 1 754 і 55 000, а 15 травня 1919 року (на початку наступу Армії Галлера) в Галицькій армії було 1 762 офіцера на 56 994 козаків і підстаршин. Остання дислокаційна відомість командування УГА від 16 серпня 1919 року зазначає, що в лавах галицького війська перебували 1 888 старшин і 49 795 солдатів. Неважко підрахувати, що увесь цей час на одного галицького старшину припадало 26—33 осіб мужви.

Ця диспропорція вкрай негативно впливала на загальну боєздатність українського війська, керованість окремими його підрозділами та їхню взаємодію зі штабами різних рівнів. Один із літописців УГА й безпосередній учасник тих подій Іван Карпинець узагалі називав нестачу офіцерів однією з головних причин дезертирства вояків.

Доходило до того, що через брак старшин на офіцерських посадах на лінії фронту служили підстаршини — хорунжі та десятники. Скажімо, під час травневого 1919 року галлерівського наступу під містечком Рудки командування однією

із сотень 8-ї Самбірської бригади взяла в свої руки жінка — хорунжа УСС Ольга Підвисоцька.

Прикладом такого становища можуть служити слова одного з піхотних офіцерів УГА, з відчаєм сказані колезі-артилеристу під час листопадових 1918 року боїв за Львів: «Не важко втримати дисципліну, коли на 250 осіб маєш аж чотирьох старшин, чотирьох містостаршин і 50 підстаршин. А що я можу зробити, коли я є один на 1 200 солдатів і 20 кулеметів?».

Зрештою, навіть ті офіцери, які були в Галицькій армії, далеко не завжди мали високу кваліфікацію. Так, зокрема, один із кращих австрійських офіцерів періоду Першої світової війни, командир галицької бойової групи «Наварія» Антон Легар, пригадував згодом, як у грудні 1918 — січні 1919-го двох з чотирьох полковників, котрі на той час були в УГА, усунула з посад Начальна команда через профнепридатність.

Така ситуація з офіцерськими кадрами, незважаючи на всі старання командування Галицької армії та керівництва Західноукраїнської Народної Республіки, збереглася аж до весни 1920 року, коли УГА, чи, вірніше, вже ЧУГА доживала останні дні свого офіційного існування. Після переформування Червоної української галицької армії у березні 1920-го у її лавах було 1 485 старшин і 16 688 стрільців, тобто в середньому один офіцер командував 11 рядовими вояками.

Для порівняння: через півроку, у жовтні 1920-го, зібране із залишків армій УНР і ЗУНР українське військо мало вже цілком європейську пропорцію офіцерів і рядових — відповідно 3 888 і 35 259. Тобто один старшина припадав на дев'ятьох осіб мужви.

«ЛІПШЕ БУТИ СВЯЩЕНИКОМ, АНІЖ ВОЯКОМ»

Існують об'єктивні й суб'єктивні причини браку українських військових кадрів. Одна із них — вчити дітей на офіцерів було занадто дорого для назагал небагатих галицьких українців. Та й бути людиною у погонах у тогочасному галицькому середовищі було непрестижно. Натомість дуже модними були антимилітаристські настрої, тому мало який батько відважувався відсилати свого сина до військової школи.

Відомий факт, коли навіть беззаперечний тогочасний авторитет галичан митрополит Андрей Шептицький, виступивши перед священнослужителями із заявою про потребу української нації мати власну військову еліту, почув від священників заперечення: бути вояком це справа не для українців, «а для графів і князів».

Дуже промовисто ставлення пересічних галичан до військової служби описав у своїх спогадах й генерал-четар УГА Віктор Курманович. «Не було тайною для моєї рідні, що я хочу бути військовим. Коли прийшов вирішальний рік, щоб вступити до військової школи, намагалися вплинути на мене родичі й вся рідня різними сильно відємними аргументами про старшинський стаж, щоб відтягнути мене від наміру посвятитися військовому званню.

Що правда, військо, а головно старшини не тішилося в тих часах ніякими симпатіями серед цивільного населення. Звичайно, чуже військо! Я невідступно настоював на своєму намірі стати вояком і коли прирік родичам свято, що буду праведним і чесним чоловіком, згодилися вони на цей мій крок. Незабутнім став мені вислів мого шурина, який на вістку про це сказав: “Страчений для народу!”».

Наслідком подібного ставлення до військової справи стало те, що напередодні Першої світової війни на 1 000 офіцерів австро-угорської армії припадало лише двоє українців і 27 поляків.

Особливо гостро галицькі українці потребували офіцерів середньої і вищої командної ланки. Яскравим свідченням цього є й сам Листопадовий здвиг, тобто захоплення українцями влади у Львові 1 листопада 1918 року. Його організатором виступила Українська генеральна команда (УГК), серед членів якої найвище військове звання мав офіцер легіону Українських січових стрільців майор Сень Горук. Керівник та ідейний натхненник повстання Дмитро Вітовський був лише капітаном. Крім нього, до УГК входили обер-лейтенанти Богдан Гнатевич, Ілько Цюкан та Петро Бубела, лейтенант Олекса Іванчук і підхорунжий УСС Дмитро Паліїв.

Тобто серед семи «батьків» армії Західноукраїнської Народної Республіки не було жодного офіцера вищого командного складу — двоє були старшинами середньої ланки, четверо — молодшої, а ще один взагалі не був офіцером. Як відзначав згодом відомий дослідник історії ЗУНР Богдан Якимович, «не генерали здійснювали повстання і керували військом, а сотники і поручники, які не мали відповідної військової освіти. І у цьому теж трагедія наших національно-визвольних змагань. Скажімо, керівник польських боїв у Львові капітан Мончинський мав вищу військову освіту».

Віктор Курманович, молодий офіцер австро-угорської армії, 1900—1905 рр.

Марцель Лавровський.

У цьому зв'язку варто відзначити, що у цісарсько-королівському війську Австро-Угорщини було кілька військовиків українського походження, котрі станом на кінець 1918 року дослужилися до генеральського звання — комбриги Осип Михайло Доброволья-Вітошинський, Стефан Кобилянський (брат письменниці Ольги Кобилянської), Фелікс Шепарович та командир дивізії Марцель (за іншими даними — Антон) Лавровський.

Однак реальної допомоги від них новоствореній Галицькій армії чекати було не варто, оскільки ментально усі австрійські генерали «рутенського» походження були дуже далекими від ідей українського відродження. До того ж на час вибуху західноукраїнської революції Шепарович уже пішов із життя, а тому ж Доброволья-Вітошинському (якого під час Першої світової війни солдати-галичани позаочі називали «Наш дзядзьо», тобто «Наш дідусь» і котрий, всупереч деяким твердженням, ніколи не був ані генералом УГА, ані Дієвої армії УНР) йшов 61-й рік.

Дмитро Паліїв із цього приводу влучно зауважив: «Два яскраві противенства в одному народі: у придніпрянців були в більшості тільки генерали, у галичан не було ані одного, що надавався би на генерала. На ділі в придніпрянців не всі генерали були генералами, а в галичан не було знову так эле, щоби між ними не найшов ані одного кандидата в генерали».

На протывагу генералам-українцям колишні генерали к. у. к. армії польського походження, навіть заслуживши у Відня почесну пенсію, коли виникла потреба, все ж змогли запропонувати історичній батьківщині свої послуги. Чимало з них на момент проголошення незалежності Польщі уже мали поважний вік (Раймонд Бачинський, 62 роки, Станіслав Пухальський, 52, Тадеуш Розвадовський, 53, Еміль Гологорський, 57), та попри це, із патріотичних міркувань погодилися принести користь своїй вітчизні. Як і інші кадрові австрійські генерали — Р. Лямезан, М. Лєдоховський, С. Маєвський, А. Новотни, Я. Ромер, С. Шептицький, Г. Жигадлович.

Осип Доброволя-Вітошинський.

Загалом же, за даними історика Миколи Литвина, на 1 червня 1919 року на Галицькому фронті служили 29 польських генералів, котрі мали вищу і середню військову освіту, у тому числі 11 майбутніх «генералів броні»³.

---

³ Генерал броні — найвище військове звання Другої Речі Посполитої.

ХОЧЕШ ДОПОМОГТИ — ДОПОМАГАЙ!

Тож у ситуації, що склалася, керівництво ЗУНР мало єдиний вихід — подолати власну гордість (до цього серед деяких галицьких політиків ще побутувала думка, що західноукраїнське військо зможе побороти поляків власними, українськими силами) і запросити на службу в Галицьку армію інозем-

Заява одного з офіцерів про бажання служити в армії ЗУНР.

An das hohe
Ukrainische Konsulat
in Wien VII.

An handen: G. Hochwohlgebornen dem Herrn Bevollmächtigten
der westukrainischen Volksrepublik Nikolaj Wassilko.

Betrifft: „Übernahme in den Aktivstand in die ukrainische
mee.“

Inhalt:
Gehörsamst Unterfertiger bittet das hohe Konsulat der
ukrainischen Volksrepublik um die Übernahme als Offizier in die ukrainische
Volksarmee an. bittet im Bejahungs-falle um geneigte Mitteilung
sowie in dieser Hinsicht um entsprechende Schritte und Ver-
pflichtungen.

них військовиків. Що уряд Республіки й почав робити вже в перший місяць її існування. Як правило, об'єктом вербування ставали безробітні офіцери австрійського війська, рідше колишні старшини російської царської армії.

Серед старшин-новобранців галицького війська цього періоду особливо багато було офіцерів, котрих завершення світової війни застало на теренах Галичини, або які служили в полках, укомплектованих на території Західної України.

Варто відзначити, що в перші дні існування Республіки стати українським офіцером чужинцю було неважко. В полковому архіві 1-го піхотного полку ім. князя Лева початку листопада 1918 року зберігся наказ тодішнього команданта полку Микитки, де, зокрема, йдеться і про колишніх офіцерів австро-угорської армії, охочих приєднатися до українського війська: «Хтоби хотів в наші ряди вступити нехай зголоситься в полковій канцелярії, по записязі дістане занятє і удержанє». Тобто добровольцю варто тільки заявити про своє бажання стати на захист ЗУНР, скласти присягу, щоб отримати посаду і оклад.

Про настрої тодішнього австрійського вояцтва красномовно свідчить матеріал буковинської проурядової газети «Czernowitzer Allgemeine Zeitung» у номері від 3 листопада 1918 року. «О 12 годині вчора зібралися разом військовослужбовці 41-го піхотного полку і 22-го полку ландверу для того, щоб з'ясувати поточну ситуацію. Наголошувалося на хворобливому вигляді солдатів, які перебувають в казармах і котрі хочуть повернутися до себе на батьківщину. Немає порядку, немає дисципліни у наших оборонних рядах. Хоча кожен одягнутий так, немов позує для державного журналу. Вже цього достатньо, щоб сказати державі “дякую”».

Загалом «невдячний» 41-й Чернівецький полк дав Галицькій армії щонайменше дев'ятьох офіцерів (Ф. Котека, О. Вайнтрауба, А. Люґерта, В. Гесслера, Р. Вурмбранда, І. Ваню, Г. Геллера, М. Кальмана і Й. Доллінґера). З 15-го Тер-

Командування фортеці Перемишль, 1916 р. У центрі — командир гарнізону фортеці генерал Г. Кусманек. Перший ліворуч у верхньому ряді — оберлейтенант А. Ціммерманн, майбутній отаман Генштабу УГА.

«Хочете своєї держави і дисциплінованого війська — все залежатиме від того, як будете працювати».

Петар Мілутін КВАТЕРНІК, офіцер Генштабу УГА.

нопільського піхотного полку АУА, який у перших числах листопада 1918 року взяв собі назву «1-й Львівський піхотний полк ім. князя Лева», до УГА вступили капітани В. Геєдлі й Л. Редлінг, а також четар Ю. Рубінштайн. Уже згадуваний 24-й Коломийський піхотний полк перетворився на 24-й полк ім. гетьмана Дорошенка, а його командиром став капітан цього ж полку Ф. Тінкль. Однострій УГА також одягли його однополчани О. Венке, О. фон Продан, Х. Вайшставб, С. Штрум, Я. Фрідлендер і С. Чмелик.

Водночас до УГА (вже не безпосередньо в Галичині, а через Збірну станицю УНА у Відні) вступили відразу шестеро старшин 22-го стрілкового полку (Р. Радль, Е. Шеєр, Й. Кнірш,

М. Ваґнер, Б. Абель, М. Фогель) та п'ятеро — 1-го полку важкої артилерії (К. Фіала, Ф. Матесіч, Ф. де Каррара, Ф. Ерле, Ф. Ваґуш), які зустріли капітуляцію Австрії відповідно на Албанському та Західному фронтах Першої світової війни.

36-й Коломийський ландверний полк дав УГА офіцерів А. Атласа, Л. Іллі, Ф. Рімаля, Ф. Лянґа, Р. Странського і В. Фляша. З 55-го Бережанського в Галицьку армію прийшов командир А. Кравс, а також його підлеглі Л. Ляндау, С. Ляймберг, Л. Остерн, Й. Оберлендер, С. Тайхман, Ш. Гольдберг та М. Вайсброт.

Антон Кравс під час служби в австрійській армії.

Цікавою видалася дорога до галицького війська уродженця Львова австрійського обер-лейтенанта Ганса Коха (в майбутньому відомого історика). 1917 року 35-й Золочівський піхотний полк, де він служив ад'ютантом командира полку, було передислоковано на територію України. Після Листопадового чину солдати-українці вирішили повернутися із Наддніпрянщини в Галичину, однак на допомогу воюючій батьківщині їх повів не чинний комполку, чех за національністю; а молодий поручник Кох. Він благополучно повернув солдатів до Золочева, у підпорядкування своєму недавноому однополчанинові — сотникові Г. Стефаніву. Серед цих золочівських вояків було й щонайменше 11 «чужинських» офіцерів, котрі поповнили лави галицького війська.

Згодом Ганс Кох зазначав, що українцям зовсім не варто соромитися того, що разом з ними за їхню незалежність воювали неукраїнці. Адже іноземні старшини, по-перше,

несли лише військову службу і не втручалися у внутрішньо-українські політичні справи. А, по-друге, констатував Кох, у всіх інших армій, з якими упродовж 1918—1920 років довелося воювати галичанам — у поляків, білогвардійців, більшовиків — у військовому керівництві також було чимало командирів із неслов'янськими прізвищами: Галленбург-Галлер, Лінде, Лянгер, Абрагам, Старек — у Війську Польському; фон Шіллінг, фон Бредов, фон Штессель — у Добровольчій армії Денікіна; Фрунзе, Вайнер, Квятек — у Червоній армії.

Слова Коха підтверджують, зокрема, й російські науковці. Скажімо, за даними відомого історика Петра Зайончковського, напередодні Першої світової війни в Російській імператорській армії, яка ніколи не відчувала кадрового офіцерського голоду, почав відчутно зростати відсоток генералів-німців. Їхня чисельність в РІА збільшувалася по мірі підвищення в чині: генерал-майорів німецької національності було 7,3 %, генерал-лейтенантів — 9,9 %, повних генералів⁴ — 16,5 %, тобто кожен шостий генерал царської армії був німцем. Натомість, як твердять деякі російські дослідники, до 75 % усього особового складу денікінської армії складали... військовослужбовці українського походження.

Не варто й згадувати про тисячі латвійських стрільків, угорських та китайських найманців у складі Червоної армії, котрим більшовики завдячують своїй остаточній перемозі над супротивниками. Навіть в армії практично мононаціональної кайзерівської Німеччини під час Першої світової війни служили 6 % чужинців — поляків і французів.

До слова: у той самий час, що й галичани, скористатися послугами безробітних німецьких та австрійських офіцерів на переломі 1918—1919 років могла й очолювана Симоном Петлюрою Директорія. Як пригадував потім чільний діяч гетьманського руху Сергій Шемет, наприкінці 1918 року пол-

---

⁴ Повний генерал — сучасний аналог — генерал армії.

ковник армії УНР Петро Болбочан довідався, що деякі німецькі військово-вослужбовці хочуть запропонувати новій українській владі свої послуги з оборони її незалежності. Він відразу ж пішов до Петлюри з пропозицією скористатися мілітарною потугою учорашніх окупантів, однак головний отаман цю пропозицію рішуче відкинув.

Відвідини Петлюрою бригади УСС, літо 1919 р. Зліва направо: Е. Рубіш-Ляріш, В. Вишиваний, С. Петлюра.

Після цього, очевидно, не бажаючи повертатися додому, у свою розбурхану революцією батьківщину, німецьке командування зробило подібну пропозицію вже безпосередньо членам Директорії, але також безрезультатно. Згодом Шемет змушений був визнати, що «предложення полковника Болбочана було раціональним, бо маємо досвід Прибалтійських країн, яким німецькі вольонтери справді допомогли відстояти себе в перших порах від московської окупації і дали можливість зорганізувати власну збройну силу».

А через півтора року свої послуги Директорії запропонували й найманці низки скандинавських держав. На початку серпня 1920-го головний отаман військ УНР отримав листа від командира Датського добровольчого корпусу в Естонії полковника Івера де Геммер Гудме. Скандинав висунув ідею сформувати та направити на боротьбу з більшовиками бригаду з числа датських, шведських, норвезьких і фінських волонтерів, які раніше брали участь у війнах за незалежність Фінляндії та Естонії.

Вільгельм Габсбург (праворуч) —
командир легіону УСС, 1918 р.

Це військове з'єднання планували назвати «Норманська бригада Дієвої армії УНР», а до її складу мали увійти чотири батальйони піхоти, стільки ж кінних ескадронів, три батареї польової артилерії, підрозділ броневих автомобілів, авіагрупа з чотирьох літаків та деякі інші підрозділи. Загалом Петлюрі пропонувалося включити до лав свого війська 5 370 скандинавських «солдатів удачі». Однак від цього «призову вікінгів на Русь» довелося відмовитися через його надмірну вартість: грошей, яких просили скандинави, вистачило б на річну зарплатню 150 000 воjakів-українців.

Уже згадуваний Ганс Кох доволі влучно охарактеризував професійні відмінності колишніх австрійських і російських офіцерів Галицької армії. Старшини-«росіяни» (вжиємо цей термін умовно, в державно-територіальному, а не національному значенні) були більш авантюрними та нестримними в оперативному плануванні. Їх не лякали можливі загрози з флангів і тилу, зате вони дуже полюбили нічні марші. «Німці» ж при розробленні військових операцій були обережнішими та неавантюрними. Вони ретельно дбали про безпеку тилу й флангів, про зв'язок і щільність фронту, про харчування воjakів.

Командувач УГА генерал Мирон Тарнавський пізніше відзначав, що його штабіст-австрієць Альфред Шаманек був дуже здивований після однієї зі спільних військових нарад з офіцерами війська Директорії. Особливо вразив галицького офіцера Юрій Тютюнник, який, розклавши карту, показував

пальцем, як уже наступного дня його підрозділи пересунуться на відстань у 150—200 км.

Почувши про ці наміри, Шаманек ніяк не міг повірити у їхню серйозність. «На день 150—200 кілометрів! Ми, пане генерале, будемо свідками найбільшої події в розвитку військової науки», — шоковано казав галицький начштабу, доповідаючи після повернення командувачу своєї армії про результати наради.

Цікавий аспект, пов'язаний із Альфредом Шаманеком, пригадував пізніше комендант 4-ї бригади Степан Шухевич. Маючи неабиякі командирські здібності, стратегічне мислення й талант полководця, будучи дуже прихильним до української справи, начальник штабу УГА втім абсолютно не надавався до вивчення української мови. Тому, аби не користуватися послугами перекладача, галицькі командири часом проводили свої наради з Шаманеком «мовою міжнаціонального спілкування» — німецькою. Як-от сам Шухевич, котрий, навіть доповідаючи своєму командирові, українцеві Мирону Тарнавському, часто-густо змушений був говорити саме німецькою мовою — аби Шаманек краще розумів.

Про подібні проблеми розповідає у своїх спогадах і початковий вождь Галицької армії 1918—1919 років генерал-наддніпрянець Михайло Омелянович-Павленко, котрий у своїх мемуарах зізнається: «Я і полковник Мишківський⁵ були людьми зовсім інакше вихованими, інакше вишколеними, ніж усе тіло армії. Ми опинилися в умовах, до яких ми не були призвичаєні. Крім того, що ми не розуміли чужих термінів, ми зіткнулися з іншим розумінням речей у питаннях оперативного характеру та в організаційному порядку. Німців-штабовців старшинський склад армії розумів далеко краще, часом з півслова».

---

⁵ Євген Мишківський — офіцер-наддніпрянець, наприкінці 1918-го деякий час був начштабу УГА.

Офіцери 3-го Галицького корпусу. Сидять зліва направо: М. Тарнавський (другий ліворуч), В. Генбачов, Г. Коссак, К. Долежалъ.

Відтак східноукраїнському командарму Галицької армії не залишилося нічого іншого, як для загальної користі вже невдовзі замінити полковника Мишківського «штабовцем західної школи» — В. Курмановичем.

Загалом, можна стверджувати, що наявність упродовж 1918—1920 років у рядах УГА офіцерів-іноземців мала на становлення галицького війська позитивний, але далеко не вирішальний вплив. Аналіз архівних документів засвідчує, що офіцерів-українців було більше у фронтових частинах та на командних посадах нижчої ланки, а іноземних воєнспеців — у штабах та серед командирів середнього й вищого ешелонів. Недаремно, очевидно, абрєвіатуру НКГА (Начальна команда Галицької армії) її службовці-«німці» розшифровували по-своєму — як «Niemand Kann Hier Abhelfen»⁶, тоді як старшини-українці — «Німецька команда Галицької армії».

---

⁶ «Ніхто не може тут допомогти» (нім.).

Команданти Галицької армії (начальні вожді Галицької армії):⁷

1. Дмитро Вітовський (українець)
2. Григорій Коссак (українець)
3. Гнат Стефанів (українець)
4. Михайло Омелянович-Павленко (українець)
5. Олександр Греков (росіянин)
6. Мирон Тарнавський (українець)
7. Осип Микитка (українець)
8. Мирон Тарнавський (українець)
9. Альфред Шаманек (німець)
10. Амвросій Вітошинський (українець)

Начальники Генерального штабу (Генеральної булави) Галицької армії:

1. Микола Маринович (українець)
2. Сень Горук (українець)
3. Євген Мишківський (українець)
4. Віктор Курманович (українець)
5. Карл Штіпшіц-Тернава (хорват)
6. Альфред Шаманек (німець)
7. Густав Ціріц (угорець)
8. Альфред Шаманек (німець)

1-й корпус:

Команданти: Віктор Курманович (українець), Осип Микитка (українець), Альфред Шаманек (німець), Омелян Лесняк (українець), Юліан Головінський (українець).

Начальники штабу: Богдан Гнатевич (українець), Рудольф Вурмбранд (німець), Вільгельм Зеєгорш (німець), Йо-

---

⁷ Українська Галицька армія. Матеріали до історії. Т. 1. — Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1958.

ганн Куніш (німець), Фердинанд Льонер (німець), Альфонс Ерле (німець), Ганс Кох (німець).

5-а бригада (група «Північ») — Осип Демчук (українець), Василь Захарійн (росіянин), Петро Петрик (українець), Володимир Коссар (українець), Микола Аркас (українець).

6-а бригада (група «Рава-Руська») — Володимир Стафіняк (українець), Юліан Головінський (українець).

9-а бригада — Володимир Стафіняк (українець), Богуслав Шашкевич (українець), Осип Фещур (українець), Петро Газдайка (українець).

10-а бригада (група «Північ», загін ім. Гонти) — Андрій Долуд (українець), Михайло Климкевич (українець), Франц Кондрацький (українець), Іван Чайка (українець), Михайло Дацків (українець).

2-й корпус:

Команданти: Мирон Тарнавський (українець), Арнольд Вольф (німець).

Начальники штабу: Йозеф Папп де Яноші (угорець), Альфред Шаманек (німець), Фердинанд Льонер (німець).

1-а бригада УСС (легіон УСС) — Осип Букшований (українець).

2-а бригада (група «Старе Село») — Франц Тінкль (чех), Роман Дудинський (українець), Антон Виметаль (чех), Омелян Ревнюк (українець), Карл Квапіль (чех).

3-я бригада (група «Наварія») — Антон Легар (угорець), Іван Омелянович-Павленко (українець), Василь Черський (українець), Арнольд Вольф (німець), Омелян Лесняк (українець), Сень Горук (українець), Август Кучера (німець).

4-а бригада (група «Схід») — Василь Дідюков (росіянин), Степан Шухевич (українець), Степан Чмелик (хорват), Петро Лясковський (поляк), Богуслав Шашкевич (українець).

3-й корпус:

Команданти: Григорій Коссак (українець), Володимир Генбачов (росіянин), Антон Кравс (німець).

Начальники штабу: Йозеф Папп де Яноші (угорець), Карл Долежалъ (чех), Ріхард Якверт (німець), Вільгельм Льобковіц (німець).

7-а бригада (група «Південь-II») — Кость Слюсарчук (українець), Альфред Бізанц (німець).

8-а бригада (групи «Глибока», «Крукеничі» й «Рудки») — Антон Кравс (німець), Карл Гофман (німець), Осип Станімір (українець), Людвик Шмідт (німець).

11-а бригада — Гуґо Противенський (німець), Карл Шльоссер (німець).

1-а гірська бригада (групи «Старий Самбір» і «Лютовиська») — Василь Черський (українець).

14-а бригада — Василь Оробко (українець), Євген Гелецинський (українець), Рудольф Странський (німець).

18-а бригада — Ілько Цьокан (українець).

Дуже добре природне домінування українських офіцерів у Галицькій армії засвідчує «Спис командантів, начальників штабів, полків, куринів, батерій, ескадрон і самостійних відділів і підвідділів» 2-го Галицького корпусу та 3-ї, 4-ї і 7-ї бригад, котрі станом на 4 грудня 1919 року входили до її складу. Збереігається цей «спис» у 2 188 фондї ЦДАВО України.

Команда 2-го Галицького корпусу:⁸

Степень	Імя і назвище	Приділенє
Полковник	Вольф Арнольд	командант корпуса
Отаман	Льонер Фердинанд	начальник штабу

⁸ У документі використано такі скорочення: комдт стац. комди — командант стаційної (залізничної) команди; бул. — булавна; тель. — телефонна; сап. — саперна; від. — відділ; харч. — харчовий; госп. — господарський; рух.склд. — рухомого складу; пол. — полевої; арм. — армійської; воен. хор. — военний хорунжий; команда т. лічниці — команда тифозної лічниці; бул. перх. відділу — булавного відділу.

Сотник	Рудницький Іван	командант штабу
Сотник	Кекіш Лев	комдт стац. комди
Поручник	Розвадовський Олександр	комдт. бул. сотні
Поручник	Штайнер Фридрих	-//- від. кавалерії
Поручник	Луцишин Володимир	-//- тель. сотні
Поручник	Налуковий Лука	-//- харч. складу
Поручник	Онуляк Орест	-//- госп. відділу Ч. 1
Поручник	Гецельт Адольф	-//- сап сотні. 1/II
Поручник	Найда Степан	-//- сап. сотні 2/II
Поручник	Караван Василь	-//- рух. склд. сап. сотні
Четар	Козак Лев	-//- сотні пол. сторожі
Четар	Левицький Іляріон	командант госп. відділу Ч. 2
Четар	Ладика Дмитро	командант харч. валки Ч. 2
Поручник	Іссерлес Ізаак	-//- кінської лічниці
Сотник	Д-р Юда	командант пол. лічниці
Четар	Кекіш Осип	-//- арм. валки Ч. 1

3-та Бережанська Бригада:

Отаман	Кучера Август-Осип	командант бригади
Сотник	Запутович Франц	начальник штабу
Сотник	Бакович Петро	командант 6-го піх. полку
Поручник	Кузьмин Василь	-//- 1/6 куреня
Поручник	Голембйовський Іван	-//- 2/6 куреня
Поручник	Макарушка Любомир	-//- 3/6 куреня
Сотник	Козак Северин	-//- 5-го піх. полку
Поручник	Марцюк Іван	-//- 1/5 куреня
Отаман	Шепарович Юліан	-//- 3-го гарм. полку
Поручник	Попович Володимир	-//- 1/3 артбатареї
Сотник	Скацель Франц	-//- 2/3 артбатареї

Сотник	Зубрицький Володимир	-//- 3/3 артбатареї
Сотник	Матесіч Фрідрих	-//- 4/3 артбатареї

Самостійні відділи Бригади:

Поручник	Щуровський Філярет	командант булав. сотні
Поручник	Ґарачек Антон	-//- сап.сотні
Четар	Данилюк Василь	-//- полевої сторожі
Воєн.Хор.	Хома Андрій	-//- сотні кінноти
Поручник	Сенчина Володимир	команда т. лічницї

3) 4-та Золочивська Бригада:

Отаман	Шашкевич Богуслав	командант бригади
Сотник	Демчук Осип	начальник штабу
Сотник	Газдайка Петро	командант 7-го піх. полку
Поручник	Тіліх Рудольф	-//- 1/7 куреня
Поручник	Блавацький Дмитро	-//- 2/7 куреня
Сотник	Метельський Василь	-//- 8-го піх. полку
Сотник	Іванів Павло	-//- 1/8 куреня
Поручник	Вотава Ріхард	-//- 2/8 куреня
Отаман	Лясковський Петро	-//- 4-го гарм. полку
Поручник	Полянський Юрій	-//- 1/4 батареї
Поручник	Бучак Андрій	-//- 2/4 батареї
Сотник	Боровик Леонід	-//- 3/4 батареї
Четар	Моgetич Роман	-//- кінної сотні
Четар	Боднар Іван	-//- кінної кулеметної сотні
Сотник	Бекесевич Дмитро	-//- саперної сотні
Четар	Мартинюк Лев	-//- булавної сотні

Поручник	Кріль Леонід	командант полевої сторожі і стаційної команди
Четар	Ерстенюк Дмитро	-//- харчового складу
Четар	Кравчук Микола	-//- відсильної точки ч. 4

4) 7-ма Львівська Бригада:

Підполковник	Бізанц Альфред	командант бригади
Поручник	Байґерт Северин	шеф штабу
Поручник	Білинський Іван	командант булавної сотні
Поручник	Вайс Самуїл	-//- сап. сотні
Поручник	Лукашевич Юрій	-//- кав. сотні
Поручник	Білецький Василь	-//- госп. відділу
Четар	Джус Василь	-//- сотні сторожі
Четар	Білокур Михайло	-//- пол. лічниці
Отаман	Волощук Роман	-//- 13-го п. полку
Поручник	Бандрівський Михайло	-//- бул. сотня 13-го полку
Поручник	Темник Юліян	-//- 1/13 куреня
Поручник	Хеміцький Єремія	-//- 1/13 сотні
Четар	Добромільський Михайло	-//- 2/13 сотні
Поручник	Олинець Іван	-//- 2/13 сот. скорострілів
Сотник	Чарнецький Василь	-//- 2/13 куреня
Поручник	Гринишин Михайло	-//- 7/13 сот і заст. ком. куреня
Хорунжий	Гаврецький Михайло	-//- 8/13 сотні
Четар	Кравзе Карло	-//- 11/13 сот. скоростр
Сотник	Олексин Андрій	-//- 14-го піх. полку
Поручник	Баран Йосиф	-//- бул. сотні 14-го полку
Сотник	Бравн Віктор	-//- 1/14 куреня
Четар	Пігут Володимир	-//- 1/14 сотні
Четар	Воробій Василь	-//- 1/14 сотні скоростр.

Сотник	Мар Рудольф	-//- 1/14 куреня
Поручник	Богачевський Юліан	-//- 5/14 сотні
Поручник	Мигович Петро	-//- 11/14 сотні скоростр.
Хорунжий	Романишин Михайло	-//- заст. ком. сотні скорострілів
Сотник	Кречковський Маріян	командант 7-го гарм. полку
Четар	Чудик Михайло	-//- бул. перх. відділу
Поручник	Михайлів	-//- 1/7 батареї
Поручник	Олексій Роман	-//- 2/7 батареї
Поручник	Еґер Ернест	-//- 3/7 батареї
Сотник	Медвідь Михайло	-//- 4/7 батареї

Як бачимо, наприкінці 1919 року серед командантів 2-го корпусу українців було 12 (66 % загальної кількості), не-українців — шестеро (троє німців — Вольф, Льонер, Штайнер і стільки ж євреїв — Іссерлес, Гецельт і Юда). Ще більший відсоток офіцерів української національності був у командному складі бригад корпусу: комендантами частин та підрозділів 3-ї Бережанської бригади були 15 українців (78 %) і четверо німців (Кучера, Скацель, Матесіч, Гарачек); 4-ї Золочівської — 16 українців (84 %) і по одному німцю (Тілліх), поляку (Лясковський) і чеху (Вотава); 7-ї Львівської — 26 українців (79 %), шестеро німців (Бізанц, Байґерт, Кравзе, Мар, Бравн і Еґер) та один єврей (Вайс).

Отже, навіть при катастрофічній нестачі офіцерських кадрів переважну більшість командирів Галицької армії склали українці. За підрахунками історика перших визвольних змагань Льва Шанковського, з восьми генералів УГА українцями-галичанами були лише троє, а з 18 професійних офіцерів Генштабу — всього двоє. Решта були «чужинцями» — з австро-угорської або російської армії.

Що ж до бригад, то виключно українським було командування 1-ї бригади УГА, сформованої на базі легіону УСС, 6-ї Равської, 10-ї Янівської, 1-ї гірської та, до певної міри, 5-ї Сокальської бригад. Натомість цілковито неукраїнськими були команди 2-ї, 8-ї і 11-ї бригад галицького війська, причому «гуцульську» (за місцем формування) Коломийську бригаду цілком можна було б назвати ще й «чеською», адже практично упродовж усієї її бойової історії нею командували троє офіцерів-чехів — отамани Тінкль і Виметаль, а також сотник Квапіль.

Примітно, що упродовж усієї півторарічної історії Галицької армії частка старшин неукраїнського походження в ній то зростала, то зменшувалася. Для прикладу: якщо станом

Диктатор Є. Петрушевич в штабі 2-го корпусу в Бердичеві, жовтень 1919 року. Ліворуч від нього генерал В. Курманович і командант 10-ї бригади Ф. Кондрацький, праворуч — генерал М. Тарнавський, В. Льобковіц, командант 7-ї бригади А. Бізанц, командант 2-го корпусу А. Вольф і шеф штабу корпусу Ф. Льонер. У другому ряді: між Петрушевичем і Курмановичем начштабу 3-ї бригади Ф. Запутович, над ним командир 14-го полку 7-ї бригади М. Дибуляк, між Петрушевичем і Тарнавським командант стаційної команди м. Бершадь Л. Кекіш. Угорі крайній праворуч командант 13-го полку 7-ї бригади Р. Волощук.

на середину травня 1919 року з-поміж командирів 11 бригад УГА було п'ятеро іноземців (фольксдойчі А. Бізанц, А. Кравс і А. Вольф, чех Ф. Тінкль і хорват С. Чмелик) і шестеро українців, то, скажімо, 30 січня 1920 року, відповідно до звіту НКГА команданта 3-ї Галицької української дивізії генерала А. Кравса, командирами шести полків його дивізії (колишніх бригад) були п'ятеро «німців» — сотники Квапіль, Шмідт, Странський, Бранднер, отаман Шльоссер та один українець — сотник Царевич.

Характерним у цьому плані є й «Спис старшин-артилеристів», відповідно до якого станом на кінець 1919 — початок 1920 року із 170 діючих галицьких офіцерів-гарматників неукраїнцями були всього 19, тобто кожен восьмий-дев'ятий.

Така сама пропорція виводиться з уже згаданого «Спису старшин-чужинців». Відповідно до цього документа, станом на середину 1919 року в офіцерському корпусі Галицької армії служили 444 офіцери німецької, єврейської, чеської, італійської та інших національностей.

Чеські командири 2-ї Коломийської бригади УГА А. Виметаль і К. Квапіль (посередині в коротких кошушках) з офіцерами своєї бригади.

Офіцери 3-го артполку УГА. Унизу посередині сидять Ф. Скацель і Ф. Матесіч. Меджибіж, серпень 1919 р.

Співставивши ці дані із загальною кількістю на тоді офіцерів в УГА (1 762 у травні 1919-го і 1 888 — у серпні), можна легко підрахувати, що на час наступу Армії Галлера, Чортківської офензиви й наступного відступу Галицької армії на територію, контрольовану військом Директорії, так званим «чужинцем» був кожен сьомий-восьмий галицький старшина.

«Відібрати від армії німецьких командантів і штабовців, це означало би зробити крок узад у справі організації наших сил, а може навіть і зруйнувати все».

Михайло ОМЕЛЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО, начальник командант Галицької армії.

Водночас, значно більшу частку становили воєнспеци неукраїнського походження серед офіцерів, які служили в тих допоміжних формаціях Галицької армії, де потрібна

була спеціальна фахова підготовка. Зокрема, чимало європейських добровольців обіймали посади військових інженерів, залізничників, мостобудівників, хіміків, зброярів тощо.

Офіцери залізничного куреня.
Другий праворуч сидить Альфред Гупперт.

Відповідно до списків особового складу, які зберігаються в архіві НКГА в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, станом на середину 1919 року з дев'яти старшин-залізничників українцем був лише четар Т. Білінський, з чотирьох галицьких офіцерів-саперів троє були неукраїнцями, а з-поміж 34 військових інженерів УГА чужинців була рівно половина.

Причому в залізничних військах УГА чимало іноземних фахівців служили й на неофіцерських посадах. Так, у квітні 1919-го у трьох залізничних сотнях армії, очолюваних «німцями» Ф. Дега, К. Жураковським і К. Фідлером, разом із майже 350 стрільцями-українцями перебували також й десяток військовослужбовців рядового і сержантського складу із прізвищами Рупп, Раднер, Брекнер, Драганіч, Крайни тощо.

Цікавий спогад про українсько-німецьку командирську змішаність залишив класик української поезії Володимир Сосяра. Під час Перших визвольних змагань він — гайдамак

Володимир Сосюра.

війська Директорії. Наприкінці 1919-го підрозділ, у котрому служив Сосюра, перейшов на бік Галицької армії. До слова, в УГА служив ще один у майбутньому відомий український письменник Петро Панч (Панченко). 1919 року він був поручником 2-ї батареї 1-го Запорізького важкогарматного полку Дієвої армії УНР, включеного до складу 9-ї Угнівської бригади УГА.

Сосюра згодом так згадував про ті події: «Лютий. 1920. При 4-й стрілецькій галицькій бригаді, яка перейшла до червоних, з полонених петлюрівців та денікінців формується два полки: “1-й Чорноморський” та “Кінний запорозький”. Я вступаю до “1-го Чорноморського”. Команда українська. Всі старшини й козаки ходять з тризубами на кашкетах. Полковий прапор жовто-блакитний. Командир полку німець із тризубом на кашкеті. Він каже: — Я воював за ньеньку Україну і буду за неї воювати до смерті...».

Зі спогадів незрозуміло, хто цей «німець», адже командирами Чорноморського полку по чергово були наддніпрянці Йосип Пшонник та Григорій Афнер («мовчазний нордієць», як його змальовував один із галицьких очевидців). А, можливо, «німець» той — українець Богуслав Шашкевич, командир 4-ї Золочівської бригади УГА, у складі якої взимку 1920-го й був сформований Чорноморський полк.

Багатонаціональність особового складу Галицької армії непрямо засвідчив й перепис дітей військовослужбовців гірської бригади та бойових груп «Глибока» і «Лютовиська», котрі 1921 року мешкали разом зі своїми батьками у таборі УГА в чеському м. Німецьке Яблонне. Як засвідчив підраху-

нок, з-поміж усіх інтернованих воїнів лише півсотні мали родини з дітьми. З 52 дітлахів тільки для 23 (44 %) рідною мовою була українська. 56 % дітей розмовляли з батьками іноземними мовами: 23 % — німецькою, 19 % — польською, 10 % — чеською, по 2 % — сербською і «московською». 32 дитини з 52 мали батьків-офіцерів і серед них мовна «приналежність» була така: 12 розмовляли німецькою, дев'ятеро — українською, восьмеро — польською і троє — чеською мовами. Ще у 20 дітей батьки були рядовими стрільцями та підстаршинами. З них 13 дітлахів розмовляли вдома українською, двоє — польською, стільки ж — чеською, по одному малюку вважали рідною німецьку, сербську і «московську» мови.

Сумлінна служба і героїзм військовослужбовців, в тому числі й іноземців, заохочувалася командуванням УГА. Солдатам та офіцерам, які відзначилися, командири окремих частин, НКГА або диктатор ЗО УНР висловлювали письмові подяки, а найбільш гідних представляли до «йменування їм чергових військових звань». Інформацію про це друкували в офіційному «Віснику ДСВС». І, якщо на початках формуван-

Весілля Германа Рілінґа (в центрі). Німецьке Яблонне, листопад 1921 р.

ня армії, аби привабити чужинців, її командування доволі щедро надавало їм позачергові звання, то з часом підхід до йменувань змінився. Починаючи з другої половини 1919-го, Начальна команда почала потроху піднімати службовими сходами офіцерів-українців, що відразу ж відобразилося на співвідношенні «іменованих» старшин українців і чужинців.

Так, наприклад, у «Віснику ДСВС» за 31 січня 1919 року в загалом нечисельному списку старших і молодших офіцерів, представлених до підвищення у званні за період від дня Листопадового зриву і до 1 січня 1919-го, знаходимо прізвища підполковника А. Кравса, отамана Й. Папп де Яноші, сотників А. Ерле, Ф. Тінкля. Чимало старшин-неукраїнців є й у числі

«Вісник Державного секретаріату військових справ» ЗУНР із переліком українських та іноземних старшин, котрим були присвоєні чергові військові звання.

Іменовані: Отаманами:	Ремізів Микола,
Сотники:	Соневицький Сильвестр.
Карась Кирило, 1.	V. САПЕРИ.
Лясковський Петро, 2.	Іменовані: Отаманом:
Сотниками:	Сотник:
Поручники:	Шваб Леопольд, НКГА
Абрамів Александер, 3.	VI. ІНЖИНЕРИ: (Геометри
Білинський Олекса Семен, ЕТ	Іменовані: Сотником:
Вацик Микола, ЕТ	Поручник:
Ерле Фрідріх, ЕТ	Попович Ілько.
Купчанко Євген, 3.	Поручниками:
Курилюк Ярослав, 2.	Четарі:
Леорда Віктор, 1.	Геллер Михайло,
Маттесіч Фрідріх, 2.	Гольдберг Шає,
Скацель Франц, 2.	Дрезнер Анзельм,
Поручниками:	Ільницький Теодор.
Четарі:	Четарем:
Вайєброт Маєр, 2.	Хорунжий:
Ванжура Осип, 1.	Гринів Володимир.
Величко Михайло, 2.	БУДІВНИЦТВО.
Електорович Володимир, д-р 2.	Іменовані: Офіціалом:
Калівощка Іван, НКГА	Четар:
Костик Володимир, 3.	Міснякевич Антін.
Найвельт Осип, НКГА	
Скоморівський Іван, 3.	
Тельчер Ервін, 3.	

нових четарів і поручників (С. Табора, І. Ерліх, К. Бравміллер фон Танбрук тощо).

19 липня 1919-го у своєму «Розпоряді Ч. 194» Євген Петрушевич іменував полковником хорвата С. Чмелика, підполковником українця А. Долуда, отаманами — чотирьох українців і двох австрійців, сотниками — 15 українців і всього трьох іноземців.

А вже у «Віснику Українського війська»⁹ з-поміж майже 1 000 вояків, котрих підвищили у званні, всього кілька неукраїнців: підполковники В. Фідлер із НКГА і Ф. Каммер з Етапу армії стали полковниками, з трьох новопризначених отаманів — двоє українців і один єврей, з 23 сотників — 21 українець і всього два представники інших національностей (Р. Ярий і Д. Бізанц). Про бажання командування Галицької армії формувати український національний офіцерський корпус свідчить і той факт, що серед 283 хорунжих, яким 1 серпня 1919-го присвоїли звання четаря, всього четверо неукраїнців.

На завершення знову процитуємо колишнього начального вождя Галицької армії генерала Михайла Омеляновича-Павленка. Оцінюючи з часом службу в УГА колишніх австро-угорських офіцерів («німців»), він визнав: «В усіх частинах було чимало німецьких старшин. Користь з них була очевидною. Більшість з них брала активну участь в організації старшинського корпусу і, особливо, штабових установ. Відібрати від армії німецьких командантів і штабовців, це означало би зробити крок узад у справі організації наших сил, а може навіть і зруйнувати все».

---

⁹ Вісник Українського війська. — 1919. — Ч. 19. — 1 серпня.

Архіви

1. ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 2.
2. ЦДІАЛ України. — Ф. 316. — Оп. 1; Ф. 359. — Оп. 1.
3. ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1; Оп. 2; Ф. 271. — Оп. 1; Ф. 1 259. — Оп. 1.

Література

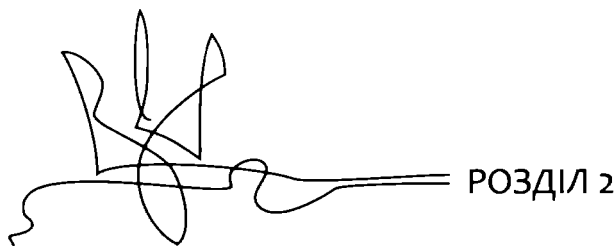
1. Вісті комбатанта. — 1966. — Ч. 1.
2. Галин В. В. Интервенция и гражданская война. — Москва, 2004.
3. Добржанський О., Старик В. Хотемо до України! — Одеса: Маяк, 2008.
4. Зайончковский П. А. Русский офицерский корпус накануне Первой мировой войны // Зайончковский П. А. (1904—1983): Статьи, публикации и воспоминания о нем. — Москва: РОССПЭН, 1998.
5. Крипякевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. Історія Українського Війська. — Львів, 1936.
6. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Упоряд. Б. Якимович. 4-е вид., змін. і доп. — Львів: Світ, 1992.
7. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. — Львів, 1931.
8. Ласовський В. Генерал Тарнавський. — Львів, 1935.
9. Левицький О. Галицька армія на Великій Україні. — Відень, 1921.
10. Литвин М. Листопадовий Здви́г: українсько-польське воєнополітичне протистояння у Львові 1—21 листопада 1918 року. // Воєнна історія. — 2008. — № 6.
11. Литвин М. Українсько-польська війна 1918—1919 рр. — Львів, 1998.
12. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма. — К.: Темпора, 2007.
13. Сосюра В. Третя рота. — К.: Український письменник, 1997.
14. Субтельний О. Україна. Історія. 2-е вид. — К.: Либідь, 1992.
15. Тинченко Я. Чисельність галицьких і польських військ під час боротьби за Східну Галичину (листопад 1918 року — червень 1919 року) // Цитаделя. — 2009. — № 1.

16. Удовиченко О. Україна у війні за державність: історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил, 1917—1921. — Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1954.
17. Українська Галицька армія. Т. 1.; Т. 2. — Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1958; 1968.
18. Українська Стрілецька Громада в Канаді 1928—1938. — Саскатун, 1938.
19. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. — Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958.
20. Шанковський Л. Українська Галицька армія. Воєнно-історична студія. — Львів, 1999.
21. Шацилло В. Первая мировая война 1914—1918. — Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2003.
22. Шухевич С. Спомини. Ч. 3. — Львів: Видавнича кооператива «Червона Калина», 1929.
23. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західньо-Українських Землях у 1918—1923 роках. — Філадельфія, 1956.
24. Krotofil M. Ukrainiska Armia Halicka 1918—1920. — Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002.
25. Schmidt-Brentano A. Die k.k. bzw. K.u.K. Generalität 1816—1918. Österreichisches Staatsarchiv. — Wien, 2007.

Газети, журнали, сайти

1. Високий Замок. — 2003. — 1 листопада.
2. Військово-історичний альманах. — 2007. — № 1.
3. Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 рік. — Львів, 1934.
4. Літопис Червоної Калини. — 1930. — Ч. 7—8; 1932. — Ч. 1; 1934. — Ч. 6; 1935. — Ч. 3; 1937. — Ч. 3; 1938. — Ч. 12;
5. Република. — 1919. — 9 марта.
6. Свобода. — 1954. — 30 березня.
7. Стрийський вістник. — 1919. — 9 лютого.
8. Стрілець. — 1919. — 19 марта.
9. Український Стрілець. — 1921. — Рік II.
10. Хліборобська Україна. — 1922—1923.
11. Czernowitzer Allgemeine Zeitung. — 1918. — 3 November.
12. Monitor Polski. — 1918. — 27 listopada.
13. www.swolkov.narod.ru/publ/28.htm

«ВІЙСЬККОМАТ» ГЕНЕРАЛА ПФЕФФЕРА

Найматися на службу в українську армію іноземці почали фактично відразу після Листопадового зриву, тобто після проголошення в Західній Україні української держави.

Одним із перших вступати до її лав неукраїнських старшин цісарсько-королівської армії закликав тодішній військовий комендант Львова австрійський генерал Пфедфер. Після своєї зустрічі 1 листопада з трьома делегатами Української національної ради через два дні генерал зібрав майже 300 офіцерів, котрі служили під його началом у львівській військовій комендатурі, і звернувся до них із промовою.

«Мої панове, — сказав тоді генерал. — Австрія перестала існувати і ми звільнені від наших зобов'язань. Але український народ будиться до життя. Не сумніваюся, що панове долучаться до цієї шляхетної справи. Хто з вас готовий так вчинити, нехай підніме руку». Двоє офіцерів підняли руки. Генерал продовжив: «Незалежно від усього, цьому краю загрожує анархія. І запобігти цьому треба навіть чисто із людських міркувань, для загального добра. Хто з вас може підтримати цю справу?». Знову дві руки. «Якщо б я сам пішов, то гадаю, ви б усі до мене приєдналися?» — запитав Пфедфер.

Залунали голоси офіцерів. Найчастіше звучали фрази на зразок «Ich nicht»¹⁰, але були і «Ja, natürlich, wir gehen!»¹¹. Врешті перейти на бік українців погодилися 10 австрійських

¹⁰ «Я ні» (нім.).

¹¹ «Так, звичайно, ми йдемо!» (нім.).

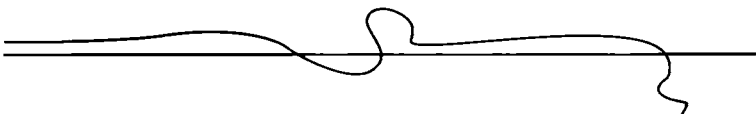
офіцерів — четверо німців, троє угорців, двоє чехів і один поляк.

Українська газета «Діло» подала іншу статистику: зі слів її кореспондента, після виступу генерала «заявили свою готовність» перейти на службу до «українського правительства» «один старший полковий лікар, 1 полевий суперіор, 1 полковник, 1 підполковник, 2 майори, 2 підпоручники, 1 акцесіст, 1 Registrpraktikant і 2 хорунжі (в тім 4 Українці, 3 Німці, 3 Чехи, 1 Поляк, ще один невідомої народности)». Із трьох сотень, котрих офіційно запрошували до співпраці.

Згодом польська історіографія намагалася подати виступ генерала Пфедфера (пізніше ув'язненого поляками за «допомогу українцям»), як нібито незаперечне підтвердження того, що проголошення української держави — заслуга прихильних до українців австрійських старшин. Однак факти свідчать про зворотне, адже всього 3 % офіцерів військової комендатури погодилися допомогти УГА. Цифра — у межах статистичної похибки.

У листопаді 1918-го до армії ЗУНР приєднувалися військовослужбовці не лише офіцерського складу, а й рядові вояки. Так, на Військовому меморіалі УГА Личаківського кладовища у Львові серед декількох тисяч українських прізвищ зустрічаємо й кілька відверто неукраїнських: Хаїм Садиків (поховання № 3 003), Фабіан Лінгарт (№ 3 014), Адольф Греб (№ 3 019), Франц Вітек (№ 3 054), Карло Костень (№ 3 082).

Зрештою, соромитися цього чи заперечувати, очевидно, не варто, адже проти молодої української держави у лавах війська диктатора Пілсудського воювали значно більше військовослужбовців армій країн Антанти. Тисячі французів, бельгійців, американців під біло-червоним прапором Польщі проти кількох сотень колишніх громадян Австро-Угорської імперії під синьо-жовтим стягом ЗУНР.

Отто Бауер.

Між тим, поляки уже в перші дні львівських боїв почали поширювати чутки про участь на боці українців «великої кількості» австрійських, німецьких та навіть пруських офіцерів. І, як виглядає, саме польські політики стали першими, хто в цю інформацію повірив. 16 листопада 1918 року з протестом проти нібито підтримки австрійцями українців до канцелярії міністра закордонних справ Австрії Отто Бауера з'явився один із керівників польської Ліквідаційної комісії¹² Казимир Галецький.

Проте офіційний Відень відмежувався від участі своїх співвітчизників у боях на боці українців. «Наш уряд уже давно наказав нашим військам у Галичині дотримуватися суворого нейтралітету, тому ми можемо лише повторити їм цей наказ», — відповів на претензії поляків австрійський міністр закордонних справ.

Слова Отто Бауера засвідчують і газетні повідомлення тих часів. Так, українське «Діло» 3 листопада 1918 року поінформувало про збори «австро-німецьких» військовослужбовців, на котрих було ухвалено повідомити всі сторони

«Наш уряд уже давно наказав нашим військам в Галичині дотримуватися суворого нейтралітету, тому ми можемо лише повторити їм цей наказ».

Отто БАУЕР, міністр закордонних справ Австрії. 1918 рік.

українсько-польського конфлікту про те, що колишня імперська армія дотримується у ньому суворого нейтралітету, а також, що австрійські військови-

---

¹² Ліквідаційна комісія — на той час — фактичний уряд країни.

ки хочуть єдиного — якнайшвидшого і безперешкодного повернення на батьківщину.

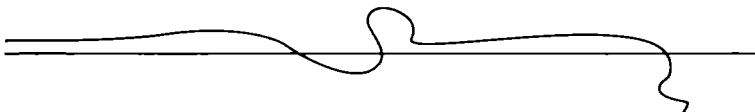
На вулиці Валовій, 11, діяло так зване «Пляцкоммандо», де реєстрували всіх, хто хотів поїхати додому. Газета «Czernowitzer Allgemeine Zeitung» приблизно у той самий час повідомила про організований від'їзд зі Львова на батьківщину 380 австрійських офіцерів.

А МОГЛО Ж УСЕ БУТИ ІНАКШЕ

До заохочення іноземних військових спеціалістів в Галицьку армію долучалися й інші відомі особи. Так, скажімо, на початку 1930-х один із перших дипломатів молодії Західноукраїнської Народної Республіки Микола Алиськевич пригадував свою розмову в Будапешті у листопаді 1918 року із тоді ще підполковником Віктором Курмановичем, котрий на запрошення керівництва ЗУНР саме від'їжджав на допомогу своїй воюючій батьківщині.

Курманович тоді розповів, що їде або очолювати Начальну команду Галицької армії, або ж працювати держсекретарем військових справ ЗУНР. І якщо обійме котрусь із цих посад, то обов'язково залучить до Галицької армії «бувших австрійських старшин, щоби ними позалатувати люки в нашому старшинському корпусі».

Алиськевич порадив відомих йому штабістів колишньої цісарсько-королівської армії, в тому числі й полковника українського походження Франца Підгайського, дуже популярного в середовищі австрійського офіцерства, а також генералів Авста, Ріхарда, та ще Чічеріча, котрий був заступником голови австрійської місії на Брестських мирних переговорах.

Густав Ціріц.

Почувши прізвище Підгайського та генералів, Курманович вибухнув гнівом і заявив, що має на прикметі талановитіших офіцерів. Таке небажання навіть розглядати ці кандидатури унеможливило появу в Галицькому війську, в якому так катастрофічно бракувало кадрових офіцерів, висококваліфікованих фахівців.

Окрім, як виглядає, неприхованої особистісної антипатії до запропонованих осіб, був у Курмановича у цьому випадку, очевидно, й чисто меркантильний інтерес. Адже поява у лавах УГА такої кількості генералів автоматично суттєво понижувала б

армійський статус самого (на той час, нагадаємо, підполковника) Курмановича.

Водночас варто відзначити, що згодом Віктор Курманович справді закликав до Галицького війська цілу низку професійних штабних офіцерів, котрих так потребувала армія у перші місяці свого існування, — Шаманека, Льобковіца, Льонера, Ціріца, Штукгайля, Ціммерманна. Пізніше колишній командир Золочівської бригади Степан Шухевич згадував: свої дії Курманович, зокрема, пояснював тим, що солдатислов'яни значно краще служать за умов німецького порядку та суворой дисципліни.

Рекрутували іноземних воєнспеців й інші високопоставлені командири УГА. Зокрема — колишній командир 29-ї піхотної дивізії АУА Густав Ціріц. Прибувши в Галицьку армію у лютому 1919-го, він уже через місяць попросив військове

відомство Західноукраїнської Народної Республіки дозволу запросити на галицьку службу 35 офіцерів колишньої австро-угорської армії.

Водночас зі схожою пропозицією до керівництва Республіки звернувся й знаменитий австрійський полковник Антон Легар, один із героїв переможної для австрійців битви біля річки П'ява влітку 1918 року. Проте, на відміну від Ціріца, він радив підійти до проблем комплектування УГА значно ґрунтовніше. Акцентувавши на загалом доволі високій якості стану Галицької армії, цей прославлений командир запропонував західноукраїнській владі досить суперечливий проект: він, Легар, запросить в УГА сімох високопрофесійних австрійських генералів, послуги котрих обійдуться скарбниці ЗУНР у 2,5 мільйона корон, а навзаєм він гарантує радикальне поліпшення ситуації на фронтах та відбиття у поляків Львова.

Легар заручився підтримкою в даному питанні диппредставника Західноукраїнської Народної Республіки у Відні барона Миколи Василька, котрий з цього приводу навіть надіслав на ім'я керівництва Держсекретаріату військових справ ЗУНР спеціального листа. Проте таке високе заступництво Легару не допомогло. Незважаючи на очевидну привабливість його пропозиції, Рада держсекретарів ЗУНР не зважилася її підтримати, доручивши натомість опікуватися поповненням старшинських лав свого війська одному із опонентів Легара — полковникові Ціріцу.

Антон Легар.

Барон Микола Василько.

Майже відразу це спричинило конфліктну ситуацію. Упродовж березня 1919 року за сприяння Ціріца в Галицькій армії з'явилися кілька десятків австрійських офіцерів, котрі зайняли ключові командні місця у штабах і фронтових частинах. Крім того, за такий короткий час Ціріц устиг створити собі стійкий імідж «ворога усусів», котрі на той час вважалися «гвардією» УГА.

Проти такого різкого напливу іноземців виступили ті українські старшини, котрих прихід іноземців позбавляв насиджених місць у штабах і тилу. Зокрема, протест проти засилля іноземців військовому міністру Курмановичу внесли його підлеглі із ДСВС, змусивши держсекретаря разом із своїм заступником Петром Бубелою подати у відставку.

Конфлікт набув доволі великого розголосу і 5 квітня його розглядав на окремому засіданні уряд ЗО УНР — Рада держсекретарів. Заслухавши аргументи сторін, урядовці вирішили загасити сварку в зародку, спробувавши помирити Курмановича з референтами військового відомства, а також обговорити кадрову політику безпосередньо з Густавом Ціріцем.

«Я ГОТОВИЙ ВІДДАТИ ЖИТТЯ ЗА СВОЮ НОВУ БАТЬКІВЩИНУ!»

Проте, незважаючи на «мобілізаційні» зусилля окремих політиків і військових, головним пунктом з набору іноземних «воєнспеців» для потреб УГА стала Збірна станиця Української народної армії у Відні. Головним її завданням були збір, матеріальна підтримка та переправлення на батьківщину українських вояків колишнього австро-угорської армії, які по завершенню світової війни і фактичного розпаду Дунайської Імперії виявилися залишеними владою напризволяще. Окрему категорію складали українські солдати, котрі під час бойових дій потрапили в полон до італійців, сербів чи албанців і після звільнення не мали змоги самостійно потрапити додому.

1 листопада на спільному засіданні Української парламентської репрезентації та українських офіцерів, які в той час перебували в столиці імперії, було вирішено створити Збірну станицю для військовослужбовців української армії. Було також ухвалено надіслати військових відпоручників¹³ із числа старшин-українців на всі австро-угорські збірні пункти, щоб виокремлювати із загального потоку солдатів вояків української національності, та скеровувати їх спочатку до Збірної станиці УНА у Відні, а вже звідти — в Галичину, на допомогу воюючій батьківщині. Українських солдатів також розшукували серед натовпу на всіх віденських залізничних вокзалах. Було також ухвалено вислати уповноваженого до керівництва Військової академії у Вінер-Нойштадті з тим, аби знайти з-поміж курсантів академії українців.

Таким чином лише за грудень 1918 — січень 1919 років станиця відправила до Галичини близько 32 000 українських солдатів і офіцерів. Та паралельно із цим ЗС УНА почала за-

---

¹³ Відпоручник — представник.

Звіт про результати роботи Збірної станиці УНА за період
з 1 листопада 1918 до 5 січня 1919 рр.

Державної Народної Армії
— у Відні —

12.11.1919

Організація і курортні справи в Італії з 1.11.1918 до 5.1.1919

	до Італії (Сирія) Організація	389.
	З тієї ж цілю було організовано	98.
	Курортні справи в Італії з 1.11.1918 до 5.1.1919	31232.
	З цієї ж цілю в Італії з 1.11.1918 до 5.1.1919	
	Курортні справи в Італії з 1.11.1918 до 5.1.1919	
І.	Заняття при Італії	9.
ІІ.	Інформаційна робота	7.
ІІІ.	Пресова справа	3.
ІV.	Відвіди на бібліотеку і дог.	1.
ІV.	Відвіди до державних	1.
ІV.	Курортні справи в Італії	1.
	<u>Всього організації в Італії</u>	
ІІІІ.	Інформаційна робота	
І.	Організація Товариства	19.
І.	Зроблено бібліотеку, курортні справи, інформаційна робота	3
	Інформаційна робота	22
	<u>Зроблено організації до Італії з курортів</u>	4.
	<u>Всього до Італії</u>	
І.	Організація	6
ІІ.	Курортні справи	51
		58.

Всього до 5 січня 1919.

Укр. Нар. Армія

йматися й наймом на українську військову службу іноземців. У вербуванні колишніх австрійських офіцерів українській стороні сприяло й те, що вже у перших числах листопада 1918 року українське військове представництво винайняло офіс безпосередньо в приміщенні австрійського міністерства оборони.

Рекрутування найманців відбувалося за всіма канонами жанру. Іноземний офіцер, який бажав стати під синьо-жовті знамена, подавав на ім'я керівника ЗС УНА або військового делегата Західноукраїнської Народної Республіки заяву, в якій розповідав свою біографію, військове минуле, і зобов'язувався чесно та сумлінно служити Україні. Кандидат також відзначав, що усвідомлює всю небезпеку та ризик, які на нього чекають під час військової служби, і що він свідомо на них погоджується. До заяви кандидат у найманці додавав власноруч заповнену анкету з основними біографічними даними.

Натомість працедавець (тобто українська сторона) брала на себе цілу низку соціальних зобов'язань. Кожен доброволець після зарахування його у штат Збірної станиці переходив на її повне матеріальне, харчове і медичне утримання. Йому оплачували як проживання у Відні та очікування транспорту в Україну, так і безпосередньо службу в УГА, а також витрати на щорічну відпустку й лікування. Збереглися також свідчення, що при Збірній станиці існували навіть спеціальні мовні курси, на яких іноземні воєнспеци здобували базові знання української мови.

При цьому, аби уникнути обвинувачень польської сторони у вербуванні таких ненависних країнам Антанти австрійців, колишнім офіцерам цісарсько-королівської армії, котрі не були вихідцями з Галичини або Буковини, нерідко пропонувалося переїхати на постійне місце проживання в нову українську державу, і вже на правах її громадянина робити свій внесок у розбудову її війська. «Я готовий віддати своє

Чернетка наказу про призначення А. Ерле начальником Генштабу УГА,
підписана Д. Вітовським.

Українська Народна Республіка
Головний Секретаріат військових справ.
246... До Вишк.
Високоповажаного Пана
Альфронта Ерле
сотника генер. штабу бувшої австро-угорської
армії.
в Тернополі,
Отримайте від Вас отамаком
українського керівного штабу,
приділяючи Вам рівночасно
в характері шефа ген. штабу
отерупої армії.
Тернопіль 26. вересня 1918
Головний Секретаріат військових справ.
Дітовський

життя і свої знання служінню моїй новій вдячній батьківщині», — писав на адресу Посольства ЗО УНР один із таких австрійців, охочий стати українцем.

Віденська преса на початку листопада 1918-го навіть твердила, що УНРада зверталася до відомого австрійського генерала Бом-Єрмоллі¹⁴ із пропозицією очолити новостворене Галицьке військо. Щоправда, підтвердження цього факту в українських джерелах немає.

Гроші іноземним воєнспецам, за їхнім бажанням, платили або готівкою в Україні, або ж переводили на їхні особисті рахунки в австрійських банках.

«Ми, Українці, не бажаємо нічого чужого, але ми також не згодимося віддати нашу батьківську землю чужинцям».

Степан ЧМЕЛИК, командир 4-ї Золочівської бригади.

Причому, щоб убезпечити іноземців в Україні від можливих крадіжок та грабунків, українська сторона пропонувала їм здати «великі суми грошей» на депозит в касу Державного секретаріату військових справ.

До укомплектування Збройних сил молоді Західноукраїнської Держави долучилися і її урядові структури, зокрема, Персональний відділ Держсекретаріату військових справ, очолюваний сотником В. Панчаком. За ініціативою керівника ДСВС Дмитра Вітовського від 15 грудня 1918 року, усіх старшин, підстаршин і стрільців, які вирішували стати на захист ЗУНР, підвищували у військовому званні на одну ступінь.

Крім того, усім їм зберігалися зарплатня, яку вони отримували в австрійській армії, а також чималі грошові «додатки» — бойовий, харчовий, «квартировий», та кошти на утримання солдата-ординарця — «чури».

---

¹⁴ Едуард фон Бом-Єрмоллі — командувач однієї з австрійських армій, дислокованих на території України.

«КОРПОРАЦІЯ» УГА

Варто відзначити, що загалом система заробітної платні офіцерів у Галицькій армії зразка 1918—1920 років, як на той час, була доволі прогресивна і дуже подібна до почасово-преміальної форми оплати праці, котра нині, на початку третього тисячоліття, активно застосовується у провідних компаніях світу. Її особливість — працівник отримує не фіксовану, незалежну від результатів його роботи, зарплатню, а сукупність різних виплат, розмір яких визначається за спеціальною тарифною сіткою.

Збройні сили ЗУНР створювалися за зразком провідних військ того часу, тож і їх структура та законодавча база були такі самі, як і в арміях інших країн. Зокрема, це стосувалося й системи та розміру грошових виплат військовослужбовцям. Так, згідно з рішенням УНРади від 13 листопада 1918-го та постановою ДСВС від 5 грудня того ж року, розмір зарплати кожного офіцера напряму залежав від численних доплат, які він, з огляду на ефективність своєї служби, міг або отримати, або ж ні. Найбільшим додатковим джерелом прибутку старшини (окрім фіксованих — окладу та грошей на квартиру, чуру і харчі) був так званий «додаток для боєвика», або «полевий додаток», від німецького «Feldzulage»,

Недійшли командири УГА — генерал Бом-Єрмоллі...

право на котрий мав лише фронтний офіцер. «Додаток боєвий прислугує виключно формаціям оперуючим у сфері неприятельського вогня (крім румунського фронту)», — йшлося у «Денному наказі. Ч. 95. Коломия. 5/4 1919».

Залежно від рангу, звання і стажу старшини, бойовий додаток міг складати мало не 40 відсотків усієї його зарплатні. Якщо

ж офіцер намагався пересидіти в тилу чи виїхати за кордон, то розмір додатка зменшувався вдесятеро. Таким чином командування УГА (як і чимало нинішніх корпорацій) стимулювало підлеглих ефективніше виконувати їхні обов'язки. Відповідно до вже згаданого рішення УНРади та постанови ДСВС, із перших днів української революції пересічний четар отримував щомісячно 250 корон, 6 корон щоденно боевого додатку, 50 корон щомісяця на ординарця, а також від 40 до 120 корон на винайм квартири та 500 корон раз на півріччя для купівлі уніформи. У той самий час полковник Галицької армії отримував від уряду «гажу» 560 корон, 20 корон «полевого додатку», 750 корон на однострій і 160—420 корон «кватирових».

... і генерал Чічеріч.

Нині це може здатися дивним, але під час українсько-польської війни 1918—1919 років гроші на проживання отримували навіть полонені. Таку можливість, зокрема, передбачала угода, підписана 1 лютого 1919 року повноважними представниками Державного секретаріату Західноукраїнської Народної Республіки та делегатами Правлячої комісії Польщі. Відповідно до цього документа, полонені обох армій повинні були отримувати щомісяця, залежно від звань і посад, від 30 (мужва) до 800 (штабні старшини) корон. Причому, якщо рядові солдати-полонені переходили на повне забезпечення переможців, то полонені офіцери повинні були «удержуватися самі».

У подальшому, зважаючи на інфляцію та ріст цін, розміри виплат кілька разів збільшувалися. Скажімо, у жовтні 1919 року

сотник 8-ї Самбірської бригади Людвик Шмідт отримав 400 австрійських корон місячної зарплатні; 60 корон щоденно «додатку для бoєвiкiв» (тобто 1 860 корон на місяць); 250 корон на місяць на винайм помешкання першого класу; 75 корон щоденно на харчування (2 325 корон на місяць); 50 корон на чуру. Тобто всього 4 885 корон, з яких переважну більшість суми становили гроші на купівлю харчів і «фронтова» надбавка. Крім цього, офіцер дістав ще безкоштовно «папіроски англійські» та 700 корон на купівлю нового однострою.

Водночас інший сотник УГА Готліб Мотт, котрий у той самий час перебував вже за кілька тисяч кілометрів від театру воєнних дій — у Відні, одержував замість «бойового» так званий «поготівний» додаток у розмірі всього 5 корон на день та харчувався у їдальні ЗС УНА.

Того ж місяця під час своєї відпустки в Австрії начальник Генштабу УГА полковник Густав Ціріц отримав 4 065 корон, а отамани Р. Вурмбрандт (Генштаб) і А. Ерле (НКГА) — відповідно 2 090 і 1 098. Крім того, на дорогу в Україну їм ще додатково видали по 1 000—1 500 корон кожному.

Для кращого розуміння того, що вартували тоді такі кошти, слід, очевидно, навести деякі статистичні дані. У квітні

Комендантська рота Збірної станиці УНА у Відні, 1919 р.

1919-го буханець хліба у Відні коштував 1,34 корони, філіжанка кави — 10 геллерів (0,1 корони), а кілограм шинки — 40 корон.

Якщо ж офіцер переїжджав в Галичину, то у травні 1919 року в армійських продуктових складах він міг придбати продукти і товари за такими цінами: 500-грамову хлібину за 2,4 корони, один кілограм картоплі — 0,7 корони, за літр молока — 1 корону, філіжанка кави — 0,3 корони, сало — за 32—35 корон за 1 кг, краківську ковбасу — 20 корон за кілограм, повидло — 12 корон за кілограм. Всього у переліку було три десятки найменувань продуктів та предметів широкого вжитку вартістю від 30 сотиків до 70 корон.

А ось скільки на території, контрольованій військом Західноукраїнської Народної Республіки, коштували інші необхідні для вояків речі: одна пара білизни — 50 корон, пара чобіт — 300, 1 кг мила — 50, одне «убраня мужеське» — 250 корон. Якщо ж хтось із офіцерів хотів порозкошувати, то один кілограм «правдивої» кави йому обходився в 50 австрійських корон, півлітра горілки — 35, а «годована курка» — 20. 250—300 корон у приватних «склепах»¹⁵ коштували наручні швейцарські годинники марок Zenith, Seeland чи Omega.

У грудні 1919 — січні 1920-го на Поділлі й у Таврії позбавлені належної лікарської опіки та вражені тифом вояки УГА змушені були платити доглядачеві хворих 1 000 карбованців. За тодішнім курсом Кам'янецької біржі¹⁶ це становило 120 корон. Літр молока тоді ж коштував 50 крб (6—7 корон), стільки ж вартували пуд вугілля.

Тобто, маючи на руках по кілька тисяч корон, навіть за повної розрухи, голоду та епідемії іноземні офіцери могли забезпечити собі більш-менш пристойне існування. Щоправда, за умови регулярної виплати зарплатні.

---

¹⁵ Склеп — тут: магазин.

¹⁶ Кам'янець-Подільський на той час був столицею УНР.

Крім цього, офіцери мали щорічну оплачувану відпустку тривалістю 14 днів, у разі хвороби їм видавали лікарняні на строк до трьох місяців. Також передбачалася матеріальна допомога їхнім сім'ям. Так, у липні 1919 року «родинні побори» у Збірній станиці отримували 58 сімей військовослужбовців, у вересні того ж року — 48, у листопаді — 55. Серед них — члени сімей як вождів армії (Курмановича, Микитки, Ціріца, Вольфа), так і пересічних офіцерів та підстаршин — української і неукраїнської національностей. У випадку смерті військовослужбовця його дружині гарантувалася щомісячна виплата 60 % зарплатні чоловіка, плюс ще 10 % — на кожну дитину загиблого. До слова, вдови генералів Микитки і Ціріца отримували матеріальну підтримку в Збірній станиці ще навіть 1922 року, через два роки після загибелі своїх чоловіків. Такі соціальні гарантії у непростий післявоєнний час стали ще одним чинником, який підштовхував колишніх офіцерів австрійського війська вступати в УГА.

В архівах ЗС УНА, зокрема, збереглася скарга дружини коменданта Бережанської окружної військової команди підполковника Альфреда Лякіні Олени, котрій за період від

Українська громада Відня вшановує жертв війни в Галичині, 1919 р.

січня по серпень 1919 року не виплатили «жадних родинних поборів», тобто сімейних виплат. Після тривалих з'ясовувань і перевірок (зокрема того, як сталося, що лишень за рік після весілля у родини Лякіних з'явилися аж троє дітей різного віку) родині підполковника у жовтні того ж року таки виплатили заборговані кошти — 3 870 корон. Разом із нею суми від 352 до 2 000 корон того місяця отримали й дружини інших високопоставлених старшин УГА, котрі мешкали в колишній імперській столиці.

Варто водночас відзначити, що навіть в умовах гострої нестачі командних кадрів українська сторона доволі скрупульозно підходила до підбору військових найманців. Збереглися кілька офіцерських анкет і заяв про бажання вступити в УГА, на яких стоїть резолюція «Прохаючий не може бути прийнятий».

Перевіряли й тих іноземців, які вже пройшли попередній відбір і таки стали українськими офіцерами. Так, 23 липня 1919 року українською стороною було розірвано контракт про найм на військову службу із уродженцем м. Стрий Леопольдом Доллечеком. Подаючи у липні того року заяву про бажання служити в українській армії, він у своїй анкеті повідомив, що має звання капітана артилерії, служив на італійському фронті й пройшов кар'єрний шлях від командира батареї до артилерійського референта штабу 2-ї армії Ізонцо. У результаті ретельнішої перевірки його документів та після отримання з військового міністерства Австрії необхідних довідок, було встановлено, що пан капітан подав про себе неправдиві дані, грубо сфальсифікувавши свої документи. Внаслідок цього напередодні наступу об'єднаних армій УНР і ЗУНР на Київ від послуг офіцера Доллечека вирішено було відмовитися.

Анкета капитана Леопольда Доллечека.

Vor- und Zuname	Leopold Dolléček
Charge und Rang	Hauptmann, 1. Mai 1915 Rang N. 2
Berufs-, Reserve- oder nicht aktiver Stand	Berufsoffizier
Gegenwärtiger Stammkörper oder Spezialkorps	Artilleriestab
Geburtsjahr und Heimatszuständigkeit	1885 Strzyj
Assent-, Musterungsjahr	Offizier seit 18. VIII. 1906 Assentjahr 1906
Gesamtdienstzeit	tatsächlich 13 $\frac{1}{2}$ mit Kriegsjahren 17 $\frac{1}{2}$
Tauglichkeitsgrad	vollkommen Kriegsdienst = tauglich
Nationalität und Religion	Behenne mich als Ruthene römisch-katholisch
Sprachkenntnisse	deutsch vollkommen, ungarisch, polnisch zum Dienstgebrauch genügend, französisch geläufig
Einsetzungen während des Krieges	Artillerieoffizier der Anmarschgruppe Kavallerie 1. III. - 17. IX. 14 zugewiesener Artillerieoffizier der 106. FABrig. - 18. X. 14 - 6. I. 15 Kommandant der Feldhaub. Bte. 3/6 16. II. - 17. VIII. 15 Artillerieoffizier des Abschn. I der Kärntner Front 18. III. 15 - 1. V. 16
Verheiratet (Witwer) und Anzahl der unversorgten Kinder	Kommandant der Feldhaub. Bte. 1/94 und Artilleriegruppenkommand. - - - 1. V. - 31. X. 16 zugewiesener Artillerieoffizier der 21. FABrig. 1. XI. 16 - 29. II. 17 Artillerieoffizier des XV. Kps Komdos. 1. III. - 2. IX. 17 Artillerieoffizier des 2. Joozooarschkommandos. Leiter der ^{Hilfs-} Artilleriegruppe Udine 9. X. 17 - 3. X. - 7. XI. 17 Protokollführer der Schießversuchskommission im Felisfeld und Leiter aller Beschießungs- u. Munitionsondernahmen am Felisfeld. - 15. I. - 1. XI. 18.
Derzeit in ehrenrätlicher oder gerichtlicher Untersuchung	verheiratet, kinderlos

«ГОХ УКРАІНЕ УНД ГАЛІЦІШЕ АРМЕ!»

Наявність чималої кількості австрійських офіцерів у штабах Галицької армії та на передовій не могла не привести до того, що врешті-решт німецька мова у спілкуванні та під час бою поряд з українською стала для галичан звичним явищем. Сприяв цьому також той факт, що українські солдати УГА, котрі ще вчора разом із цими самими офіцерами воювали в цісарсько-королівській армії, назагал німецьку мову розуміли.

Про одну із нарад такого командира-неукраїнця зі своїми українськими підлеглими згодом розповів у спогадах колишній вояк Самбірської бригади Володимир Левицький. «Вечером [11 лютого 1920 року] скликав бригадир сотн. [Людвик] Шмідт, молодий ще Німець, зібрання всіх старшин [Самбірської] бригади. У німецькій мові [він]... наповідає старшин, щоби добре держалися Армії та руковидилися тими ідеалами, яких досі були носіями, а тоді кождий буде з нами числитися як зі зорганізованою боєвою одиницею».

Про німецьку як одну з мов міжнаціонального спілкування в Галицькій армії згадував й колишній командир Золочівської бригади Степан Шухевич. «Вертали з фронту Шаманек і Паліїв. Їх самохід був цілий обсипаний квітами. — «Бучач геноммен! Гох Україне унд Галіціше Арме!»¹⁷ — крикнув до мене Шаманек, вимахуючи шапкою і пігнав дальше. Так щасливого, як тоді, я вже Шаманека ніколи не бачив».

До слова, у мемуарній літературі можна знайти згадки й про те, як старшини німецької національності разом із українськими офіцерами виховували своїх галицьких вояків в українському патріотичному дусі. Так, колишній офіцер 7-ї брига-

---

¹⁷ Buczacz genommen! Hoch Ukraine und Galizische Arme! — Бучач захоплено! Слава Україні й Галицькій армії! (нім.).

Офіцери Генштабу УГА: крайній ліворуч — В. Курманович, перший праворуч — Д. Вітовський, за ним Г. Ціріц.

ди Теодор Марітчак відзначав потім на сторінках «Літопису Червоної Калини» одного зі своїх офіцерів Івана (Ганса) Ерліха, котрий «збирав стрільців та виголошував до них незабутні промови про безприкладні подвиги й славу Української Галицької армії».

«Йде двобій між двома світами і від нас залежить, з ким підемо, куди поведемо Армію і весь український нарід. Лучитися треба тільки з Заходом, бо до нього належить наш нарід своєю культурою, усім своїм світоглядом. Підемо на Схід — раз назавжди зірвемо зв'язок із Заходом».

Густав ЦІРІЦ, начальник Генерального штабу УГА.

Як відзначав згодом наддніпрянський генерал Михайло Омелянович-Павленко, після прибуття у грудні 1918 року в розташування УГА йому певний час треба було звикати до австрійських порядків та німецької

мови, котра тоді часто лунала в офіцерському середовищі. «Така [важлива] роль старшин-німців не могла не відбитися на системі управління, а навіть і на службовій мові. Всі оперативні накази видавалися на двох мовах, а всі телефонні розмови ведемо звичайно в німецькій мові. Я і полк. Мишківський (новий начальник Генштабу УГА) опинилися в умовах, до яких ми не були при звичаєні».

Допомагала німецька мова (котра де-факто у той час відіграла роль «мови міжнаціонального спілкування») й у контактах галичан із їхніми супротивниками.

Відома суперечлива ситуація із захопленням Києва 31 серпня 1919 року. Тоді в щойно звільненій столиці галицькі частини під командуванням буковинського німця Антона Кравса зустрілися з військами Добровольчої армії, очолюваними балтійськими німцями генералами Миколою фон Бредовим і Максиміліаном фон Штаккельбергом.

Виник конфлікт, який погрожував закінчитися великим кровопролиттям. І саме мовна спільність воєначальників стала одним із тих чинників, який дав змогу командирам обох армій домовитися про перемир'я, порушене, щоправда, вже не з вини галичан. З іншого боку, саме неукраїнське походження генерала Кравса і, як наслідок, відсутність у нього сентиментів до Києва як столиці соборної України деякі галицькі комбатанти вважали однією з причин здачі Кравсом Києва білогвардійцям.

Фактор німецької мови зіграв позитивну роль і на рубежі 1919—1920 років, коли виснажені недоїданням, плямистим і

Антон Кравс.

поворотним тифами частини Галицької армії вступили на територію Таврії, населену німецькими колоністами. Австро-німецький імідж, який нерідко так шкодив УГА на Великій Україні, тут, у причорноморських степах, виявився для галичан рятівним. Німецькі поселення Таврії постали для них справжньою оазою посеред тифозної пустелі.

Німці-колоністи південної України, які перед тим встигли побувати під більшовицьким пануванням, сприймали очолену німецькомовними командирами Галицьку армію як «свою». Позитивну роль відігравав той факт, що й чимало український вояків, особливо офіцерів, добре володіли німецькою. Як відзначав згодом один із галицьких старшин, придніпрянець за походженням, «на початку німці пробували оборонятися проти наших вимог тим, що не розуміють української мови й говорили до нас лише по-німецькому. Яке ж було їхнє здивування, коли галичани без надуми відповідали їм по-німецькому».

Таврійські німці надали стомленим воякам свої будинки для відпочинку та лікування, допомогли одягом, їжею та кіньми. Більше того, як згадував потім історик УГА, безпосередній учасник тих подій Лев Шанковський, коли навесні 1920 року обговорювалося питання повстання Червоної УГА проти більшовиків і приєднання її до Дієвої армії УНР, одним із пунктів (щоправда, нереалізованим) сценарію був і синхронний з галичанами збройний антикомуністичний виступ німців Таврії. При цьому деякі галицькі командири всерйоз розраховували поповнити лави УГА рекрутами із німецьких колоній півдня України.

Шанковський писав: «Умовини повстання були дуже сприятливими. Було сплановано здобути цілу полудневу Україну в найслабшій моменті для більшовиків, що не мали тоді жадних резервів... Можна було рахувати на підтримку населення німецьких кольоній в районі розташування III Галицького корпусу. Населення те... ставилося дуже прихиль-

но до Галицької армії, котру вважали своєю армією. Про це мають найкращі спомини всі ті Галичани, що квартирували на німецьких кольоніях в південній Україні».

Інший очевидець, начальник штабу 14-ї бригади Карл Аріо так описував ті події: «Кольоністи відносилися до нас дуже прихильно. А свідоцтвом може бути те, що удержували нас, себто цілий Корпус... безплатно, власним коштом, а відходячи забезпечили нас продуктами ще й на дорогу. Був це власне час большевицького періоду, коли Корпус і всі частини осталися без гроша і без харчів і тим самим не були в стані себе утримати».

Але й пізніше, вже після невдалого повстання ЧУГА та інтернування її основних сил поляками, деякі галицькі старшини залишилися на півдні, в німецьких колоніях. Про них, зокрема, згадував учасник заклоту отамана Оскілка, колишній член Директорії Дмитро Андрієвський, котрий, розповідаючи у серпні 1920-го Євгену Петрушевичу про військово-політичну ситуацію в Україні, відзначив «сильний» рівень озброєності повстанських загонів німецьких колоністів Таврії, а також той факт, що військовими інструкторами у них є саме галицькі офіцери.

Наприкінці 1920-го та початку 1921 років поселення таврійських німців нелегально відвідував і колишній отаман Генштабу УГА Вільгельм Зеєгорш. Причиною його відря-

Диктатор ЗУНР Є. Петрушевич (у центрі) із працівниками своєї військової канцелярії та політиками. Праворуч — керівник канцелярії С. Чмелик.

Кам'янець, осінь 1919 р.

дження було вивчення і аналіз ситуації в німецьких колоніях. Відомо також, що вже після відходу УГА на Захід у німецьких поселеннях півдня України мешкав у майбутньому відомий історик Ганс Кох, хоча чи брав він участь у німецькому анти-радянському повстанському русі — невідомо.

В УГА — ЦІЛИМИ РОДИНАМИ

Загалом аналіз архівних документів дає підстави стверджувати, що лише за період із листопада 1918 року до кінця 1919-го віденська Збірна станиця УНА відправила в Галицьку армію щонайменше дві сотні іноземних «солдатів удачі». Ще приблизно стільки ж австрійців, чехів, угорців та представників інших народів Європи зголосилися захищати Західно-українську Народну Республіку безпосередньо в Галичині.

У Львівському центральному державному історичному архіві зберігається «Список офіцерів, які добровільно вступають до У. Н. А.», в якому є прізвища 89 (а реально — 87) офіцерів австро-угорської армії, котрі упродовж листопада 1918-го — червня 1919 року завербувалися на службу в галицьке військо та відбули транспортом в Україну. Серед них були й старшини, які потім стали знаменитими: В. Льобковіц, Р. Ярий, Е. Бранднер, Ф. Льонер та інші. Є в архівах Збірної станиці й інші документи, скажімо, «Опис офіцерів, котрі відїхали транспортом», у якому подані біографічні дані на чотирьох офіцерів (трьох західноукраїнських фольксдойчів і одного віденця), які у травні 1919-го поповнили лави УГА.

Щонайменше 100 із майже чотирьох сотень представників європейських народів, дані про котрих наведено у цій книзі, розпочали службу в Галицькому війську в перші дні

Список колишніх офіцерів австрійської армії, прийнятих на українську
військову службу Збірною станицею УНА у Відні.

Ungarischen National-Armee
I. O. *Am Hofe* 26
I. O. *Alexander für Österreich*
Konningation in Wien
Unter Nachahm. Offiziers-Verzeichn. des Kaiserl. k. k. Armee-Verzeichn.

№	Grade	Name	Year	Place	Rank	Notes	Service	Remarks
1	Lieut.	Braun Rudolf	1890	Samml.	Provan		30/II - 5/III	
2	Offlt.	Meinl Wilhelm	1894	Grudstadt	Kodakmarkt		30/II - 5/III	
3	Lieut.	Mirel Robert	1898	Kaisersbr.	Milit. Akad.		3/II - 5/II	
4	Lieut.	Rehmann Felix	1899	Reinthal	11 Fg		24/II - 5/II	
5	Major	Prokymowki Hngo	1882	Wien	Tachn. Milit. Akad.		4/II - 5/II	
6	Offlt.	Stein Karl	1894	Galatz	150. Pz		9/II - 31/II	
7	Offlt. Brn.	Wraschka Jaroslav v. Moldanov	1863	Craiova	60. Pz		18/II - 19/II	
8	Major	Ynefel Mikolaj	1890	Fels	F. d. P. 115		44/II - 20/II	
9	Offlt.	Ylenig Edmar	1892	Wien	15. Drag. Pz		20/II - 20/II	
10	Major	Jurik Karl Eugen	1888	Traromb	46. Pz		23/II - 23/II	
11	Robert	Dr. Sporer Robert	1879	Esau d. Tsch.	713. Fg.		28/II - 20/II	
12	Lieut.	Polover Erwin <i>von</i>	1892	Wien	Sch. Pz 23		28/II - 30/II	
13	Offlt.	Yare Richard	1898	Wien	3/II - 3/II		29/II - 30/II	
14	Major	Walch Ferdinand	1881	Styria	1. Pz		3/II - 7/II	
15	Lieut.	Adler Sigrid	1892	Wien	7. Pz 84		3/II - 7/II	
16	Offlt.	Reiter Josef	1878	Wien	4. Pz 7		3/II - 5/II	
17		Livy Bruno	1893	Wien	4. Pz 56		1/II - 5/II	
18	Offlt.	Reinisch v. Miller	1870	Kaschau	4. Pz 8		4/II - 5/II	
19	Offlt.	Yraus Anton v. Marow	1891	Kaschau	4. Pz 13		5/II - 7/II	
20	Offlt.	Steski Friedrich	1890	Wien	1. Pz 1		12/II - 19/II	
21	Offlt.	Frank Anton	1882	Eger	1. Pz 51		10/II - 20/II	
22	Major	Filler Karl	1890	Wien	Sch. Pz 19		17/II - 19/II	
23	Lieut.	Bombauer Edward	1897	Wien	1. Pz 1		18/II - 22/II	
24	Offlt.	Benech Robert	1856	Wien	1. Pz 1		18/II - 21/II	
25	Offlt.	Yannich Johann	1888	Wien	1. Pz 20		7/II - 20/II	
26		Marinkewich Stefan	1896	Wien	1. Pz 96		29/II - 28/II	
27	Lieut.	Ylinsky Gustav	1898	Wien	1. Pz 100		25/II - 1/II	
28	Offlt.	Forster	1878	Wien	1. Pz 1		24/II - 24/II	
29	Major	Eisner Johann	1889	Eger	F. d. P. 60		1/II - 1/II	
30		Yraschka Hngo	1879	Siedlitz	11. Sch. Pz		12/II - 12/II	

його існування — у листопаді — грудні 1918 року. Натомість мінімум 35 провоювали в УГА всього кілька місяців і вже влітку — восени 1919-го поміняли малокомфортне окопне життя українського солдата на Відень, а згодом на чеський табір для інтернованих в м. Німецьке Яблонне, де у той час формувалася Українська бригада полковника А. Вариводи.

Найменше, місяць-півтора, з-поміж усіх іноземних вояків в УГА служили полковники В. Бем, А. Легар і К. Штіпшіц-Тернава, а також 26-річний австрійський обер-лейтенант Вольфганг Францель. Прибувши в Галицьку армію наприкінці травня 1919 року, він уже влітку повернувся до Відня, а в серпні 1919-го, у час, коли його бойові побратими відвойовували у більшовиків Київ, поручник Францель вирушив «воювати за Україну» в Німецьке Яблонне.

Міграція за маршрутом «Захід — Україна — Захід» загалом була звичним явищем для найманців. На відміну від більшості старшин-українців, не кажучи вже про «прикутих» присягою до передової солдатів, австрійські офіцери мали змогу їздити в Європу у відпустку та на лікування. Деякі з них, приї-

Офіцери Збірної станції.

хавши у розташування УГА, незабаром розривали контракти з українською стороною і поверталися на Захід. Ще частина старшин невдовзі після прибуття в Галичину повернулася на батьківщину або ж під приводом хвороби, або в складі окремих військових частин Галицької армії.

Починаючи з другої половини 1919 року функції віденської Збірної станиці УНА з надання притулку українським військовополоненим, вербу-

вання на службу іноземців та наступного переправлення їх у розташування УГА почали змінюватися. Потік полонених Першої світової війни поступово змілів, натомість станиця почала масово приймати утікачів із польського, більшовицького та денікінського полону.

Вистачало поміж них й колишніх воєнспеців. Перші полонені з галицького театру бойових дій почали прибувати до Від-

---

«Петлюра запитав, чого треба, аби в наддніпрянців була така дисципліна як у галичан? Треба бути жовніром!».

Із записної книжки Осипа НАЗРУКА, колишнього міністра уряду Директорії.

Командування табору УГА в м. Німецьке Яблонне з представниками української громади Чехії. Крайній праворуч сидить Й. Байґерт, п'ятий — командант табору генерал В. Курманович, четвертий зліва — його заступник Ф. Валек.

ня на початку 1919 року, однак це були ще поодинокі випадки. Та вже влітку кількість іноземних воєнспеців, котрі з різних причин залишили службу в Галицькій армії і з'явилися у «стані ЗС УНА», переважила за кілька десятків. Більшість із цих утікачів відправили до військового табору в м. Німецьке Яблонне, де вони продовжили свою українську військову службу.

З початком 1920 року Збірна станиця практично припинила відсилати вояків в Україну, перекваліфікувавшись на приймання біженців. У їхньому числі були й кілька десятків учорашніх ландскнехтів. Усі вони проходили співбесіду на засіданні так званої Оправдуючої комісії УГА, де пояснювали обставини свого потрапляння в неволю до ворога. Як правило, аргументи усіх колишніх в'язнів визнавали такими, що заслуговують на довіру. А дехто з учорашніх підозрюваних, як-от отаман Ф. Лянґ і сотник Е. Геніг, пройшовши «чистку» в червні 1920-го, через місяць уже самі, як члени Оправдуючої комісії, приймали пояснення в інших екс-полонених.

Значна частина цих вояків поверталися з полону у вкрай поганому матеріальному стані, втративши під час українських війн та перебування за колючим дротом усе майно. Чимало з цих утікачів потрапляли до Відня транзитом через

Група офіцерів у таборі в м. Йозефів, 1921 р. Посередині сидить Ф. Валек.

Берлін, де марно намагалися отримати допомогу в диппредставництві Української Народної Республіки, котра у той час вважала Польщу своїм союзником.

У цей час кореспондент газети «Свобода» повідомляв зі столиці Німеччини: «На берлінському бруку являються мало не кожної днини якісь обдерті, обношені, змізеровані і збідовані люди, на яких з жалем зглядаються Німці. Це українські вояки, що билися за самостійну Україну... дістались під панованне Поляків, котрі везли їх до своїх славнозвісних таборів. Вони втікли по дорозі і прийшли в голоді та холоді до Берліну, сподіючися, що їм pomoже українська військово-санітарна Місія. Та на їх жаль, двері Місії зачинені, а посольство [УНР — Авт.] не може дати помочі “людям, що втікли з табору заприятенної держави”».

Тож непоодинокими були випадки, коли повернувшись на батьківщину, офіцери-іноземці виставляли українській стороні вимоги щодо грошової компенсації за втрачені здоров'я та майно. Рівень тогочасного достатку пересічного офіцера якнайкраще демонструє скарга на адресу Посольства УНР у Відні командира роти скорострільів 1-го батальйону 2-ї бригади УГА сотника Альфонса Комори від 25 липня 1920 року. Утікши в ніч на 2 червня з польського табору для військовополонених у Тухолі, він через Берлін, Лейпциг і Пассау добрався до столиці Австрії, поставши перед своїм українським військовим командуванням, маючи з особистих речей лише уніформу.

У листі командуванню він повідомив, що, потрапивши 1 квітня 1920-го у полон до поляків, втратив усе, що мав: дві валізи, рюкзак, бінокль, пістолет, одну блюзу, одні брюки, одну пару польового взуття, ковдру, комплект туалетного приладдя, п'ять комплектів для літнього прання, два — для зимового, пару капців. Усе втрачене сотник Комора оцінив у 18 000 корон. Плюс йому заборгували капітанську зарплатню майже за три місяці, а це ще 4 164 рублі, або 1 666 корон.

Ще промовистіше своє становище охарактеризував останній командир Коломийської бригади Карл Квапіль. 8 липня 1920 року він написав українському послу у Відні листа, в якому повідомляв: «Поляки в мене забрали усе. Єст без найменших средств — маю одну пару біля та складові частини убраня в дуже лихім стані».

Проте не всі іноземні найманці вимагали від української сторони лише повернути їм дійсно втрачені кошти та особисті речі. Претензії деяких офіцерів сягали значно далі. Зокрема, що таке виконання умов контракту продемонстрував владі ЗУНР колишній начальний інтендант НКГА Олекса Штробель. На початку 1920 року він прибув до Відня й одразу ж подався лікуватися на курорт у Карлсбаді.

Повернувшись звідти, він 14 лютого того ж року якимось чином змусив Збірну станицю УНА заплатити йому 360 корон за проїзд і 1 346,74 корони — за лікування карлсбадськими водами та грязями. Ще через два дні він отримав від ЗС 750 корон на купівлю нового військового однострою, як це було передбачено його контрактом. Зрештою, 5 березня Штроблю вручили ще 360 корон і відправили у розташування Української бригади у Німецькім Яблоннім.

Ще вищі вимоги висунув до український працедавців сотник Е. Геніг. 2 вересня 1920 року він надіслав листа диктатуру 30 УНР Євгену Петрушевичу, в котрому поскаржився, що під час виконання ним військової служби на території України і наступного полону він утратив майна на загальну суму 85 200 корон. Офіцер-кіннотник висловив сподівання, що цю втрату йому буде гідно компенсовано. Проте такої величезної суми йому не виплатили, обмежившись лише невеликим грошовим відшкодуванням.

Та були й протилежні випадки. Галицький колоніст Карл Шльоссер, потрапивши у травні 1919 року разом із гірською бригадою УГА в Чехословаччину, проявив себе людиною честі й українським патріотом. На відміну від більшості своїх

однополчан-«німців», він не скористався цією нагодою змінити війну на мир, покинув Чехословаччину і через Румунію повернувся в розташування УГА. Невдовзі Шльоссер очолив новостворену 11-у бригаду УГА і був разом із нею до кінця бойових дій.

За національною приналежністю серед 342 європейських найманців Галицької армії, представлених у книзі, можна виділити кілька груп: етнічних австрійців (щонайменше 67), судетських німців (мінімум 60), галицьких німців (не менш як 62) і буковинських німців (мінімум 36). Крім австрійців і німців-колоністів, в УГА також воювали щонайменше 18 офіцерів-чехів, восьмеро італійців, семеро поляків, п'ятеро угорців, четверо хорватів, троє румунів, а також бельгієць, канадець, серб і «сербохорват». Походження ще майже семи десятків офіцерів, на жаль, встановити не вдалося.

Як мінімум, 50 офіцерів-чужинців були віденцями, ще восьмеро — пражанами. Представлені й інші «земляцтва». Українську незалежність захищали 19 офіцерів — представників німецької громади Чернівців, шестеро — Львова, п'ятеро — Стрия і Тешина, чотири — Годоніна, Сілезія.

Служили в Галицькій армії й поляки. «Спис старшин-чужинців» подає прізвища таких галицьких офіцерів польської національності — четарів Кварти, Прибуга, Островського та Міснякевича, поручника Чепіти, сотника Гаргулінського і цивільного лікаря Маркевича. Більшість із них вступили до галицького війська вже у перші дні незалежності ЗУНР. А поручник УСС Григорій Трух згодом згадував про п'ятьох поляків-учасників Листопадового зриву, котрі разом із українськими солдатами брали участь у захопленні влади у Львові. Служили поляки й у небойових частинах УГА. Так, у переліку 46 військовослужбовців Інтендатури Золочівської окружної військової команди навесні 1919 року були п'ятеро десятників і старших десятників польської національності.

Що ж до сіл, то справжнім джерелом українських патріотів німецького походження стала колонія Дорнфельд на території нинішнього Миколаївського району Львівської області. У ньому народилися або мешкали з родинами А. Бізанц та брати Байгерти, а також хорунжий 2-го Галицького корпусу Вільгельм Бехтльоф. Із сусідньої з Дорнфельдом колонії Райхенбах походив і вже згадуваний командир 11-ї бригади отаман К. Шльоссер.

Були серед добровольців і дворяни, члени патриціалних родин Подвійної Імперії, котрі разом із нечисленними західноукраїнськими аристократами — баронами Миколаю Васильком, представником ЗУНР у Відні, й Казимиром Гужковським, приятелем Вільгельма Габсбурга, зробили внесок у розбудову молодої української держави. Це офіцери Гуго фон Тарночі Шпрінгербергер (котрому 1918-го було 23 роки), Вольфганг Вальтер фон Вальтершталь (32), Гайнріх фон Міттер (48), Йозеф Папп де Яноші (43), барони Антон Франц фон Масов (27), Герман Рілінг та Карл Штіпшиц фон Тернава, брати-графи Руменовичі де Ензирана.

Усі вони склали компанію ще одному захисникові ЗУНР — члену королівської родини Австрії, сину спадкоємця престолу, ерцгерцогу Вільгельмові Габсбургу, умовному воїну УГА. За деякими документами, він був відповідальний за українсько-румунське прикордоння, де-факто ж у Галицькій армії не воював. Це не завадило принцу влітку 1920 року отримувати фінансову допомогу як ветерану в посольстві ЗУНР у Відні — попередньо відрікшись від мільйонних статків свого батька.

Більш як половина найманців — це 20—25-літні лейтенанти та обер-лейтенанти австро-угорської армії, котрі представляли практично всі існуючі тоді роди військ. Найбільше, звісно, належало до піхотинців та артилеристів. Окрім них, були авіатори, кіннотники (драгуни й улани), тирольські стрільки та фельд'єгері, а також — інтенданти, військові інже-

нери, лікарі, фармацевти, ветеринари, моряки й навіть «польові курати» — військові священики.

Примітно, що до українського війська іноземці нерідко наймалися цілими родинами. Так, зокрема, однострої УГА одягли брати Густав, Жигмонт і Фердинанд Лянґи та їхні сестри Емілія і Кароліна зі Стрийщини, Еміль та Карл Бранднери (м. Троппау, Моравія), Франц та Фрідріх Матесічі з боснійського міста Баня-Лука, пражани Ервін, Людвік і Ріхард Шобери, Антон та Людвік Штайнбахи з Бережан, Валеріан, Северин і Йоганн Байґерти із с. Мужилівичі на Львівщині.

Та, мабуть, про найцікавіший приклад боротьби за незалежність ЗУНР німецьких колоністів розповіла уже після Другої світової війни сестра начальника штабу Самбірської бригади УГА буковинського німця Едварда Тавчера Луїза Шмідт-Тавчер. За її словами, в 1918—1920 роках разом із її рідним братом в Галицькій армії воювали ще й троє їхніх дядьків — Осип Штраус, Еміль Бранднер і Отто Вайнгаммер. Усі вони, крім Осипа Штрауса, загинули, захищаючи незалежність України.

Найстаршими з-поміж представлених європейських найманців були 63-річний капітан Роберт Бенеш та 56-річний полковник, комбриг Ярослав Восатка фон Гельдентроу. А наймолодшими — молоді лейтенанти Оттмар Верба і Йозеф Кранц (обидва — 1900 року народження), Ганс Біндач, Герман Рілінґ, Рудольф Чанцкі, Фелікс Леманн та Франц Шпіл-лер (усі — з 1899 року), причому служба в Галицькій армії стала для більшості з них першим місцем праці.

Архіви

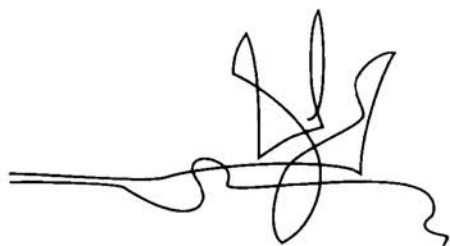
1. ЦДАВО України. — Ф. 2 188. — Оп. 2.
2. ЦДІАЛ України. — Ф. 359. Оп. 1; Ф. 581. — Оп. 1.

Література

1. Палів Д. Життя і діяльність 1896—1944. Збірник праць і матеріалів. — Львів, 2007.
2. Кравс А. За українську справу. — Львів, 1937.
3. Литвин М. Українсько-польська війна 1918—1919 рр. — Львів, 1998.
4. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма. — К.: Темпора, 2007.
5. Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. Західноукраїнська Народна Республіка. — Львів: Світ, 1998.
6. Шухевич С. Спомини. — Ч. 2; Ч. 3. — Львів: Видавнична кооператива «Червона Калина», 1929.

Преса

1. Альманах Українського Народного Союзу на 1965 рік.
2. Вісті комбатанта. — 1963. — Ч. 2.
3. Вістник Державного Секретаріату Військових Справ. — Ч. 2.; Ч. 5.
4. Галицька Брама. — 1998. — № 5—6.
5. Громадська думка. — 1920. — Ч. 29. — 4 лютого.
6. Діло. — 1918. — 5 падолиста.
7. Літопис Червоної Калини. — 1930. — Ч. 9; 1931. — Ч. 7—8; 1938. — Ч. 6; 1939. — Ч. 1.
8. Нове життя. — 1920. — 27 грудня.
9. Свобода. — 1920. — 9 падолиста; 1932. — 28 січня; 1954. — 30 березня; 1955. — 24 березня.
10. Стрілець. — 1919. — 19 лютого.
11. Czernowitzer Allgemeine Zeitung und Czernowitzer Tagblatt. — 1918. — 21 November.
12. Monitor Polski. — 1918. — 9 listopada.
13. Neue Freie Presse. — 1918. — 5 November; 17 November.

ЦАРСЬКІ ОФІЦЕРИ НА СЛУЖБІ ГАЛИЧИНІ

Обороняли Західноукраїнську Народну Республіку й росіяни. В Галицькій армії вони почали з'являтися ще в розпал боїв 1918 року. В архівах НКГА зберігається «іменування» уродженця Лівенського повіту Орловської губернії четаря Михайла Головіна, котрий, вступивши в галицьке військо 23 листопада 1918 року, станом на 25 грудня того ж року був командантом чети. За характеристикою його командира сотника Ілька Цьокана, Головін був «солідним і совісним», вартим того, аби йому було присвоєно звання поручника.

Про українську військову службу Головіна згадував потім один із його бойових побратимів. У січні 1919 року у волинському м. Радивилів, приєднаному рішенням Директорії до ЗО УНР, почався безлад. До місцевого населення долучилися й деякі військові підрозділи армії УНР. Для наведення ладу до міста із Золочева терміново було вислано кілька підрозділів Галицької армії. Четі Михайла Головіна було доручено охороняти радивилівський залізничний вокзал.

Коли ж у місті спалахнув бій, Головін зі своїми солдатами покинув вокзал і кинувся на допомогу своїм галицьким побратимам. Проте його чета відразу ж потрапила під перехресний

Генерал Олександр Греков.

вогонь, була оточена і врешті змушена була залягти. Намагаючись вирватись з оточення, Головін підняв своїх вояків у багнетну атаку, але сильний вогонь знову поклав їх на сніг. Як пише очевидець, коли стрілянина вщухла, четар Головін «був повалений ударом прикладу й лежав на снігу з окровавленою головою».

Очевидно, першим росіянином, котрий віддав життя за незалежність ЗУНР, став київський студент Анатоль Гусєв, який у званні четаря командував скорострільним відділом Галицької армії. 19 січня 1919 року, прикриваючи вогнем кулемета відступ своїх побратимів поблизу німецької колонії Михайлівка, що неподалік містечка Угнів, Гусєв загинув. У той самий час і аж до квітня 1919 року в районі містечка Рудки ніс службу курінь поручника Василя Лук'янова із Дніпровської бригади. Навесні того року через погроми та небажання його бійців воювати підрозділ був розформований.

Здебільшого, росіяни-старшини УГА були кадровими офіцерами колишньої Російської імператорської армії. Після розпаду імперії чимало з них перейшли на службу у військо

Офіцери летунського полку УГА. Зліва направо: крайній — сотник П. Франко, третій — четар М. Серіков, за ним хорунжий М. Іванов, восьмий полковник Д. Кануков, поруч сотник І. Шестаков.

Української Держави Павла Скоропадського і після проголошення ЗУНР були направлені гетьманом на допомогу Галицькій армії. Ще частина офіцерів-росіян потрапила в УГА вже в період існування Директорії УНР на чолі з Симоном Петлюрою.

Володимир Генбачов.

Уже в перші місяці існування Західноукраїнської Народної Республіки лави її армії поповнили генеральний хорунжий Володимир Генбачов («маловартісний царський «сальонгенераль»», як пригадував потім Степан Шухевич), полковники Андрій Бородін, котрий, працюючи у червні 1919-го у канцелярії тодішнього головнокомандувача УГА генерала Грекова, також росіянина, намагався будь-що монополізувати доступ до нього інших офіцерів, та російський німець Вільгельм Фідлер, котрий наприкінці 1919 року керував військовою розвідкою УГА.

Особливо багато вихідців із Росії було серед галицьких авіаторів. Варто лише пригадати таких військових льотчиків, як Шестаков, Серіков, Іванов, Алелюхін — повний Георгієвський кавалер, російський німець Губер, осетини брати Канокуви. Був у складі УГА й екзотичний підрозділ «повітряних бальонів»¹⁸ — повітроплавний дивізіон. Один із його відділів очолював підполковник Дмитро Козаков, котрий перейшов у Галицьку армію з війська гетьмана Скоропадського. Під час боїв за Львів дирижаблі дивізіону базувалися на летовищі в с. Рогізна поблизу Самбора.

---

¹⁸ Повітряний бальон — дирижабль.

Юрій Арватов.

Колоритним пілотом галицької авіації був Юрій Арватов, випускник Англійської льотної школи у м. Кройтон, колишній льотчик Російської імператорської армії, 1-го Запорізького авіазагону армії УНР та денікінського війська. Наприкінці 1919-го, після підписання договору Збройними силами півдня Росії та Галицькою армією, його було відряджено до галичан. Згодом на своєму літаку Арватов перелетів до червоних, брав участь у бойових діях проти Врангеля та проти басмачів у Середній Азії. Був нагороджений трьома орденами Червоного Прапора та орденом Червоного Прапора Хорезмської Республіки. Наприкінці 1928-го Юрій Ар-

ватов одружився з Єлизаветою Тухачевською, сестрою маршала Михайла Тухачевського. Згодом, коли останнього було визнано ворогом народу, пішов під суд і колишній галицький пілот. 10 грудня 1937 року його розстріляли як учасника «військово-фашистської змови».

ЗА УКРАЇНУ — НА СМЕРТЬ!

Уродженців Російської Імперії у списках галичан можна знайти й у книзі Осипа Мегаса «Трагедія Галицької України». Серед прізвищ понад 1 000 українців — жертв польських репресій, наведених автором, є півтора десятка вихідців із Росії з відверто українізованими прізвищами: Макарів

(очевидно, все-таки Макаров) з Архангельська, Кулашнівів з Тверської губернії, Патрашів (Патрашов?) з Пінська, Григушин із Донської області, Паньків із Москви, Кривобногій (Кривоногов?), Тихомірів, Нікітин, Кудейки, Сімбірськ (очевидно, с. Кудеїха, Сімбірська губернія — нині Алатирський район, Чуваська Республіка), а також Ковалів і Бражників із Самари, Обрашітов, Оберян, Смирно[в], Шарано[в] з Курської губернії, Рядкин із Терека, Рудаків та Болвах із Віленської губернії.

Хто були ці люди і чи мали (як чимало з названих автором убитих українців) якесь відношення до української армії, невідомо. Однак примітно, що всі ці росіяни подаються в одному переліку з галичанами, котрим поляки мстилися за службу, особисту чи їхніх рідних, в українському війську або ж просто за симпатії до ЗУНР.

ЧЕТАРІ, ПОЛКОВНИКИ, ГЕНЕРАЛИ

Серед колишніх офіцерів царської армії, котрі в 1918—1920 роках одягали однострій УГА, доволі високий відсоток становили офіцери старшого командного складу — шестеро підполковників, дев'ятеро полковників і двоє генералів.

Зокрема, в Галицькій армії служили полковники В. Захарійн (5-а Сокальська бригада), Б. Губер, Д. Кануков (летунський полк), Е. Рейнфельд (1-й повітроплавний дивізіон), А. Бородін, М. Какурін, П. Кондирев, В. Фідлер (НКГА), підполковники О. Молостов, В. Молостов, Д. Козаков (усі — 1-й повітроплавний дивізіон), Б. Куликов (1-й корпус). Деякотрі з них прибули в УГА, вже маючи ці звання, інші, як-от Рейнфельд і Фідлер, отримали підвищення вже безпосередньо з рук глави ЗУНР Євгена Петрушевича.

сотник	Зеленський	1600
сотник	Шен	
сотник	Шен	1600
сотник	Федорук	
сотник	Александров	1600
поручник	Дубина	
сотник	Сарикоб	1600
сотник	Будак	
сотник	Жуков	1600
сотник	Михайлів	
сотник	Шварц	1600

Фрагмент списку особового складу 1-ї лютунської сотні.

Проте не бракувало серед вояків-росіян й молодших офіцерів. В архівах та численних мемуарах згадані, зокрема, четарі Ремізов, Тимошев, Сухов, поручники Альохін, Яковлев, Фінагенов, сотники Авдєєв, Меліков, Абрамов, Свешніков, Городчанін.

Із-поміж колишніх офіцерів Російської імператорської армії, щонайменше, шестеро були уродженцями Прибалтики, п'ятеро — Полтавської губернії, двоє — Петрограда, решта — репрезентували Мінськ, Варшаву, Київ, а також Московську, Орловську, Волинську, Чернігівську та Вологодську губернії. Місце народження ще майже трьох

десятьків «росіян», на жаль, встановити не вдалося.

Найбільше колишніх царських офіцерів виявили бажання служити в Галицькій армії під час Чортківської офензиви, котру проводив генерал Греков. За спогадами Степана Шухевича, колишні офіцери РІА по два-три дні чекали на аудієнцію головнокомандувача УГА, однак той ставився до недавніх колег дуже прискіпливо і навіть видав спеціальний наказ, аби таких старшин не приймали до війська без детальної співбесіди.

Що змушувало колишніх царських офіцерів їхати у пошуках роботи в Галичину, пояснили згодом автори «білогвардійського» «Архива русской революции». З їхніх слів, багато російських офіцерів, яких доля 1918 року закинула в Україну і котрих від неминучої смерті від рук більшовиків врятував саме прихід німецько-австрійських військ, були заражені

«бацією» германофільства. Серед них дуже популярними були ідеї федералізму, тому вони негативно сприймали план відновлення єдиної, централізованої Росії. Після падіння гетьмана Скоропадського багато з цих офіцерів поїхали на Захід, бо не хотіли підтримувати Петлюру — «затятого ворога Росії», але, з іншого боку, відмовилися й від вступу в ряди армії генерала Денікіна, котрий не визнавав навіть натяків на будь-яку українську автономію.

Примітно, що саме у цей час до Галицької армії, яка під проводом Грекова переможно рухалася на Захід, почали масово вступати мешканці звільнених територій. Добровольців було так багато (за різними даними — до 20 000), що НКГА вирішила сформувати на їхній базі шість нових бригад, створивши на додаток до наявних трьох корпусів ще два — 4-й і 5-й.

Зокрема, до складу армії ЗУНР повинні були увійти 14-а Станіславівська, 15-а Тереховлянська, 16-а Чортківська, 17-а Буцацька, 18-а Тернопільська та 21-а бригади. 4-й корпус мав очолити колишній генерал РІА В. Генбачов, а начальником його штабу планували зробити ще одного офіцера колишньої царської армії М. Какуріна.

Перший ліворуч М. Серіков, третій Ю. Арватов.

Джамбулат Кануков.

Згідно із наказом генерала Грекова від 14 червня 1919 року, у 20 бригадах цих п'яти корпусів мало бути 2 585 «муштрових» старшин, 175 — «немуштрових», 105 — санітарних і п'ятеро ветеринарних. Всього в реформованій Галицькій армії повинні були служити 2 870 офіцерів. Реально ж на той час у фронтових частинах УГА воювали всього 829 старшин. Плюс приблизно стільки ж перебували в тилкових формаціях.

Неважко підрахувати, що для реалізації задумів Грекова необхідно було звідкись узяти додатково щонайменше 1 000 офіцерів. Про гостроту проблеми красномовно свід-

чать накази тодішнього командувача армії: «Занадто численні штаби та різні немуштрові відділи треба негайно перевести на штатний стан. [...] Велике число спосібних до фронтової служби булавних десятників і старших десятників є зайнятих при обозах... канцеляріях тощо. Много із тих підстаршин сповнювало дуже добру службу командантів чет... в австро-угорській армії. Пекучий брак проводу на фронті... накладає на кожного свідомого підстаршину обов'язок іти на фронт».

Однак здійснити ці плани галичанам не вдалося. Незважаючи на величезне піднесення населення та велику кількість охочих служити у війську, українське командування не встигло створити цих з'єднань. І однією з причин став саме брак офіцерів. Можна припустити, що їхню нестачу хоча б частково могли компенсувати ті «германофільські» російські старшини, котрі, бажаючи вступити на українську військову

службу, саме у той час безуспішно оббивали пороги приймальні генерала Грекова.

У березні 1920 року усіх колишніх царських офіцерів у складі тоді вже Червоної української галицької армії остаточно підрахували. Виявилося, що на той час у складі ЧУГА їх перебувало аж 177 (як росіян, так і українців-наддніпрянців, російських німців, прибалтів, кавказців). Відтак усіх «бувших старшин, які служили в старій російській армії», а також велику групу стрільців під орудою «товариша» («буржуазні» військові звання у ЧУГА були замінені цим пролетарським звертанням) А. Бородіна відрядили з Одещини до Києва в розпорядження командування 12-ї радянської армії.

Представник Добровольчої армії генерала Денікіна при УГА генерал-майор Володимир Стойкін.

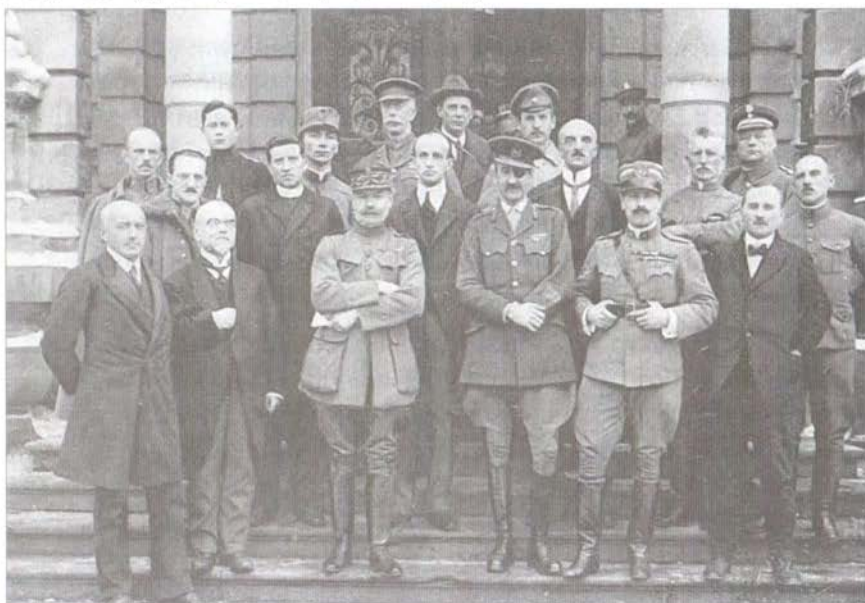
Усі вони, як «несвідомий елемент», повинні були пройти на берегах Дніпра «воєнний і політичний курс». Після переходу більшості частин ЧУГА на бік поляків чимало з цих «курсантів» стали жертвами переслідувань радянських каральних органів. Репресії оминули лише кілька десятків офіцерів, котрі з різних причин уникли поїздки до Києва, а тому змогли виїхати за кордон або приєднатися до Дієвої армії УНР чи до численних повстанців.

Водночас дехто з галицьких росіян залишилися на службі в Червоній армії, зробивши у ній непогану кар'єру. Так, Вільгельм Фідлер, колишній куратор військової розвідки в Генштабі УГА, котрий у першій половині 1919-го представляв

інтереси ЗУНР на перемовинах із польською стороною, попри «зраду» його колишніми побратимами по зброї ідей комунізму, вже 7 серпня 1920-го був включений більшовиками до списку офіцерів Генерального штабу Червоної армії. Згодом він працював викладачем у 2-й та 7-й піхотних школах РСЧА.

Так само до списків Генштабу більшовицької армії внесли й колишнього начштабу так і не сформованого 4-го корпусу УГА та ад'ютанта генерала Генбачова Миколу Какуріна. Лише протягом другої половини 1920 року він почергово командував 8-ю і Тамбовською радянськими дивізіями, 3-ю та 4-ю арміями, був помічником командувача Західного фронту. Після завершення війни викладав у московських військових академіях, 1921 року — нагороджений орденом Червоного прапора, автор майже десятка наукових праць. У 1930-х репресований, помер 1936-го в ув'язненні.

Делегація ЗУНР на переговорах щодо припинення бойових дій, 26 лютого 1919 р. У другому ряді перший ліворуч А. Ерле, другий — о. Бонн. У верхньому ряді крайній справа В. Фідлер.

Архів, література

1. ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 1—3.
2. Архивъ русской революціи. — Т. 11. — Берлин, 1923.
3. Кантор Ю. Война и мир Михаила Тухачевского. — Москва: Огонек, 2005.
4. Літопис Червоної Калини. — 1934. — Ч. 7—8.
5. Українська Галицька Армія. Матеріали до історії. — Т. 2; Т. 4. — Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1968.
6. Український Скиталець. — 1922. — Ч. 15.
7. Шухевич С. Спомини. — Ч. 2. — Львів: Видавнича кооператива «Червона Калина», 1929.
8. airaces.narod.ru

«ЄВРЕЇ ЙДУТЬ З УКРАЇНЦЯМИ!»

У числі захисників Західноукраїнської Народної Республіки було й дві з половиною сотні старшин-євреїв, здебільшого уродженців Галичини. Переважна більшість із них були «небойовими», тобто не фронтовими офіцерами, а військовими лікарями, санітарами, аптекарями, суддями, інтендантами або ж ветеринарами. Згідно із «Списом старшин-чужинців», безпосередньо на передовій служили приблизно 80 офіцерів єврейської національності.

Першими євреями-військовослужбовцями Галицької армії стали медики військових шпиталів Галичини, котрі після розпаду Австро-Угорської Імперії і проголошення ЗУНР залишились на робочих місцях у своїх шпиталях та почали надавати медичні послуги українській армії. Відповідно до «Спису...», напередодні галлерівського наступу в УГА служили майже вісім десятків євреїв — лікарів, санітарів, ветеринарів, аптекарів. Найвищі військові звання з-поміж галицьких військовослужбовців-євреїв були у лікарів — Теофія Бардаха (полковник) і Осипа (Йозефа) Ямполера (підполковник).

Чимало з них вступили до галицького війська після оприлюднення 1 грудня 1918 року Державним секретаріатом з військових справ «Тимчасового санітарного поучення для Окружних Команд», в п'ятому пункті котрого зазначалося, що «до служби лікарської в першій мірі належить покликати лікарів українців; в разі браку таких, належить брати до служби довірочних лікарів жидів за їх згодою і умовленим винагородженням».

Тож багатьох із них справедливо можна назвати «найманими військовими спеціалістами», адже, як потім твердили автори «Історії українського війська», виданої в середині 1930-х, після відходу західноукраїнського війська за Збруч, на територію, контрольовану військом Директорії, значна частина «лікарів-чужинців» не пішли з армією, а залишилися в Галичині. Причому, щонайменше півтора десятка з них згодом перейшли на польську військову службу. Очевидно, за те ж таки «винагородження».

Назагал єврейське населення Західноукраїнської Народної Республіки, як і інші національні меншини української держави, було звільнене спеціальним законом від необхідності воювати. Однак були й винятки. Так, у червні 1919 року під час Чортківської офензиви, коли проводився масовий призов до лав війська українських добровольців зі звільнених східних земель ЗУНР, траплялися й випадки, коли до лав УГА мобілізували чоловіків-євреїв.

Були в армії ЗУНР також ті військовослужбовці австро-угорської армії єврейської національності, котрі, як і німці та чехи, вирішили добровільно допомогти галичанам сформу-

Польовий шпиталь № 1. Сидять дев'ятий ліворуч студент-медик Розенберг, одинадцятий аптекар Кагане. Вінниця, вересень 1919.

Січовий стрілець Яків Насс.

вати власне військо. Деяких із них польська влада потім звинувачувала у співпраці з українцями і поганому ставленні до польського населення.

Коли Польща захопила територію Західноукраїнської Народної Республіки, у другій половині 1919 року був складений перелік осіб, котрі під час «української інвазії» ворожо ставилися до поляків. Серед кількох тисяч таких «ворогів», здебільшого української національності, траплялися й німці, чехи та євреї.

Зокрема, за жорстоке ставлення та насильство над поляками розшукувалися українські жандарми Мозес Стриєр із м. Яворів, Маркус Айдлер із Журавно та Хаїм Мондшайн із Бродів, а також Герман Штерник, комендант українського табору для інтернованих у Микулинцях. Причому нагадування про розшук Стриєра польська поліція розсилала своїм територіальним структурам ще у 1938 році, через два десятиріччя після описаних подій.

У перші дні західноукраїнської революції вступив до лав УГА й один з її перших розвідників (згідно зі спогадами очевидця тих подій О. Кузьми) уродженець Львова, четар Йонат Гальперн. Спочатку він відповідав за формування розвідслужби у штабі новоствореної армії, а згодом продовжив службу в 26-й сотні 7-ї Львівської бригади. Під час одного з боїв отримав важке поранення і потрапив у полон до поляків. Із неволі Гальперну вдалося вирватися лише через кілька місяців. Він прибув до Відня, у розташування Збірної станиці УНА, де отримав матеріальну допомогу та пройшов лікування в одному з місцевих шпиталів.

Ще один розвідник, Соломон Дорф, був у числі 250 галицьких старшин, ув'язнених 1920 року більшовиками у таборі в підмосковному м. Кожухів та знищених під час транспортування до Архангельська. Загалом, за свідченням одного з уцілілих в'язнів цього концтабору, серед більш ніж 500 кинутих за ґрати галицьких військовослужбовців, цивільних урядників та членів їхніх сімей було 38 євреїв, переважно офіцерів.

У липні того ж 1920 року з Кожухова звільнили півсотні галичан. В їхньому числі було й кілька військовослужбовців єврейської національності. Декотрі з них уже через місяць стали в ряди більшовицьких пропагандистів. Зокрема, уродженець Коломиї, поручник Соломон Штрум. 10 липня 1920-го його було звільнено з концтабору і вже у серпні, у розпал наступу Червоної армії на Польщу, він був у перших лавах агітаторів за «світле життя». У серпні — вересні 1920 року Штрум — кандидат у члени Галревкому, влади ніким не визнаної маріонеткової Галицької Радянської Республіки.

Так само свою згоду співпрацювати з більшовиками дав поручник Марцель Фогель, котрий, починаючи з кінця 1919-го, встиг півроку відсидіти у «чрезвычайках» Одеси та Києва. У Кожухові Фогелю лише завдяки перебуванню у лікарні вдалося уникнути заслання в Архангельськ і, як наслідок, неминучої смерті. У липні 1920 року він пішов на співпрацю з радянською владою, був звільнений із табору і призначений помічником начальника відділу з оперативної роботи штабу 1-ї стрілецької бригади РСЧА у Києві.

Там він прослужив до травня 1921-го, після чого на пропозицію командира бригади Лайоша Гавро погодився взяти участь у діяльності Закордоту — глибоко законспірованого відділу ЦК КП(б)У, завданням котрого було проводити диверсійно-розвідувальну роботу проти Польщі. З цієї метою поручник Фогель разом із групою радянських диверсантів був пере-

правлений на територію Волині. Проте 16 вересня 1921 року він добровільно здався польській владі, розповівши спецслужбам Польщі про всіх учасників групи, кого знав особисто.

«Колиб євреї були відповідальні за доставу муніції, то не булоб такого недбальства, на яке ми всі мусли дивитися».

Осип НАЗАРУК, колишній міністр уряду Директорії.

Ще один працівник військової розвідки УГА Сидір Бехер, син власника фільварку зі Стрийщини, за спогадами Л. Шанковського, був бойовим та відважним кіннотником.

А після завершення служби та повернення в Галичину єврей Бехер був заарештований польською поліцією за участь в Українській військовій організації майбутнього лідера ОУН Євгена Коновальця, одним із чільних діячів котрої був його однополчанин і командир Р. Ярий.

Один із найбільш згадуваних у міжвоєнній мемуарній літературі єврейських вояків УГА — військовий медик Маврикій Юда, колишній офіцер 95-го піхотного полку австро-угорської армії. До УГА цей уродженець м. Тарнів вступив у день Листопадового чину, 1 листопада 1918 року, працюючи лікарем у військовому шпиталі містечка Угнів. Протягом 1918—1920 років доктор Юда був начальним лікарем бойової групи «Старе Село», 1-го Галицького корпусу, керував шпиталями на Великій Україні. В історію УГА увійшов як один із найвідданіших своїй професії медиків. Саме Маврикій Юда зберіг для історії прізвища кількох сотень галичан, загиблих від тифу на Великій Україні.

Мабуть, найславетнішим єврейським захисником ЗУНР став Сальо (Соломон) Роттенберг — уродженець с. П'ятничани нинішнього Стрийського району Львівської області. Колишній фенріх, тобто хорунжий, 77-го піхотного полку австро-угорської армії разом із групою із 17 молодих українських офіцерів прибув до галицького війська з Відня

ще у листопаді 1918 року. Пізніше Салько Роттенберг успішно командував кінно-кулеметною сотнею¹⁹ 4-ї Золочівської бригади. Під час одного з боїв на Великій Україні Роттенберга було важко поранено.

«ЖИДІВСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ НАЗИВАЄ ПОЛЯКІВ “БЛЮТФАЙДЕ”²⁰»

До Галицької армії долучилися і деякі вояки Жидівської міліції Львова, створеної Єврейським комітетом безпеки міста («сіоністичним», за визначенням газети «Діло») для захисту мешканців єврейських кварталів під час українсько-польського протистояння. І хоча це воєнізоване угруповання й не відіграло суттєвої ролі в українсько-польській війні, де-факто воно було союзницькою формацією для молодого українського війська, а згодом ще й поповнило лави УГА своїми бойовиками.

Відразу ж після початку збройного протистояння українців і поляків 1 листопада 1918 року представники єврейської громади Львова зібралися на термінове засідання. На порядку денному стояло одне питання: як в умовах війни не стати жертвою погромів, не втратити життя та майно. Як писала потім єврейська польськомовна газета «*Chwila*», «коли 1 листопада 1918 перестала функціонувати минула влада, жиди інстинктивно відчували для себе небезпеку».

Ці побоювання були небезпідставними. Тогочасні ЗМІ активно мусували єврейську тему, розповідаючи про зростан-

---

¹⁹ Кінно-кулеметна сотня — підрозділ, котрий мав на озброєнні тачанки з кулеметами.

²⁰ Ворожа кров (ідиш).

ня антиєврейських настроїв у Австро-Угорщині й у колишній Російській імперії. Ще свіжими були й спогади про квітневий 1918 року погром євреїв у Кракові та недавній 23 жовтня того ж року — у Варшаві.

Тож небезпека об'єднала практично всі політичні, клерикальні та бізнесові середовища євреїв Львова. Найбіль-

Розписка керівництва Польського комітету щодо поінформованості про нейтральність Жидівської міліції.

Poswiadczenie.

Skierowanemu, że Komenda wojskowa żydowska zgłosiła się Komitetowi Żydowskiemu Stronnictwa polskiego absolutną neutralnością i podsta do wyrobienia, że zawarła się porozumienie w celu wzajemnej pomocy i bezpieczeństwa w obrębie granic ludności żydowskiej zamieszkałej. Komitet przysięgnął to oszczędzenie do wyrobienia, co się rozumieć z Komendą wojskową polską całym ~~zawieszaniem~~ wydarze zarządzą, któreby niewymagają stronnictwa i zakresu. Tę sama tyra skłonił wobec wyżej polskiego wędrownia 9 listopada 1918.

dr Leonard Flak

Stanisław Adam

Korciński

ша суперечка на зібранні розгорілася щодо того, як мають повестися євреї по відношенню до сторін конфлікту. Особливо гострим виявилось протистояння сіоністів та їхніх антагоністів — «асиміляторів», сутність котрих красномовно демонструвала їхня офіційна самоназва — «жиди-поляки» (їхні ідейні супротивники дали їм зневажливе прізвисько «жиди-гої»).

Один із асиміляторів, Озіаш Вассер, так потім описував ці події: «У залі засідань гміни зібралася група осіб, серед котрих було чимало прихильників сіоністської ідеї, вдягнутих в австрійські офіцерські уніформи. Обговорювалося питання безпеки євреїв — мешканців третьої ділянки Львова, оскільки була загроза грабунків і безладу, спричинених цілковитою відсутністю служб правопорядку в місті. Хтось запропонував організувати міліцію, яка б забезпечувала спокій, лад і безпеку в ділянці. Доповідач по тій справі заявив, що українське командування повідомило, що не бере на себе жодної відповідальності за безпеку мешканців єврейських кварталів, а тому погоджується на створення громадянської міліції для охорони майна і життя їхніх жителів».

Асимілятори спробували проштовхнути іншу пропозицію — офіційно підтримати одну зі сторін українсько-польського конфлікту. Проте більшість учасників зборів підтримали політику нейтралітету і ухвалили створити спеціальну мілітарну формацію, члени якої патрулювали б ті квартали міста, де здебільшого мешкали євреї.

Як потім заявляли сіоністи, «в українсько-польській суперечці єврейський люд пішов за латинським девізом “Principiis obsta”²¹ і відкинув принцип “Do ut des”²² як негідний минулого й майбутнього єврейського народу». Це дало підстави Робітничій раді Польської соціал-демократичної партії згодом

---

²¹ Дави зло у зародку (лат.).

²² Жереб кинуто (лат.).

заявити: «Єврейські націоналісти у найважчий для нас час вчинили не так, як ми від них сподівалися».

Жидівська міліція повинна була налічувати дві сотні осіб. Її очолив відставний капітан австро-угорської армії Юліан Айслер, до цього — співредактор німецькомовної газети «Neue Lemberger Zeitung» (у повоєнний час — директор «Кредитового союзу»). Політичну опіку над міліціонерами здійснювали брати Вальдмани, старший із котрих, доктор Ізраель Вальдман, був одним із найавторитетніших лідерів львівської сіоністської організації, а перед тим очолював молодіжну спілку «Бейтар» у Тернополі.

Офіційний день народження Жидівської міліції — 1 листопада 1918 року. Увечері того дня перші патрулі з біло-блакитними пов'язками на рукавах вийшли на вулиці Львова і вже першої ночі затримали на місці злочину чотирьох грабіжників. Міліція була організована на військовий лад із колишніх солдатів Першої світової. Одяг і озброєння (гвинтівки та кілька кулеметів) львівські євреї з дозволу українців і поляків узяли з колишніх австрійських військових складів.

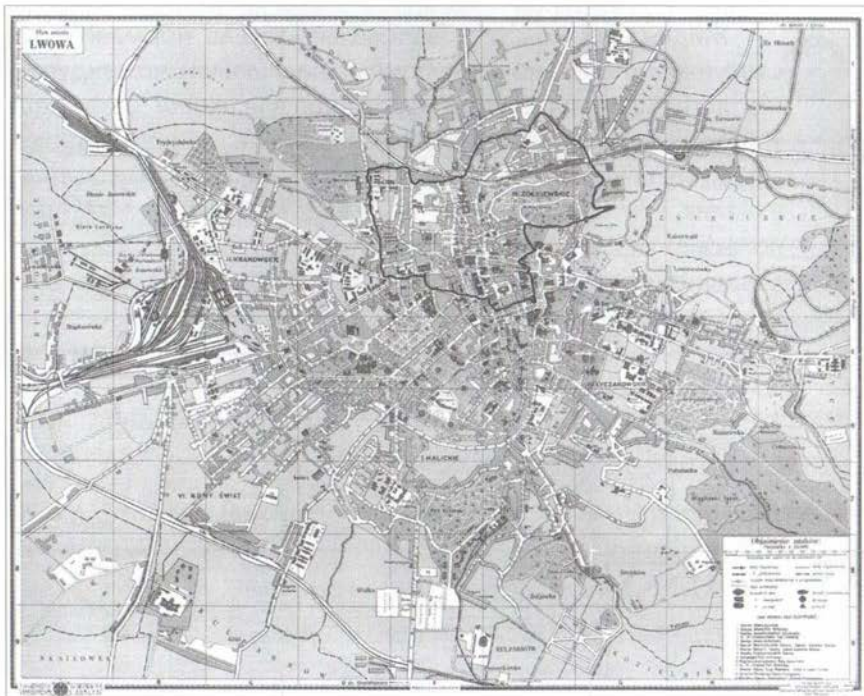
Президія і Головна рада Західноукраїнського товариства Ліги Націй у Відні, 1922 р. Сидять: другий зліва К. Левицький, третій — О. Назарук, четвертий — Е. Брайтер, восьмий — І. Вальдман.

«Жидівське населення ставиться неприязно до поляків і називає їх “Блютфайде”», — доносила у ті дні польська розвідка своєму командуванню. Інший польський очевидець тих подій відзначав: «Усім іншим нейтральним народам — Німцям, Чехам, Слов'янам з першого дня українці відбирали зброю, але не Жидам». Прихильне ставлення євреїв визнавали й українці. Газета «Діло» писала: «У першім дні по заняттю Львова нашим військом прийняла міська людність dokonаний факт доволі спокійно. Жиди й Німці обявляли відкрити радість».

Про появу свого збройного формування єврейські представники відразу ж повідомили обидві воюючі сторони — українців, в особі головнокомандувача українського війська Дмитра Вітовського, та поляків, в особі віце-мера міста Хламтача. Обидва взяли до відома рішення львівських євреїв.

Карта Львова. Чорною лінією виділені квартали, контрольовані 1—21 листопада 1918 р. Жидівською міліцією.

Варто відзначити, що проголошений євреями нейтралітет у війні назагал був корисний усім учасникам конфлікту, адже суттєво скорочував лінію фронту та відчутно зменшував міський театр бойових дій. Адже квартали, контрольовані Жидівською міліцією, становили майже чверть території тодішнього Львова. Тобто, воюючи між собою, і українці, і поляки у скрутній ситуації, образно кажучи, цілком могли повернутися спиною до «нейтральних кварталів», не побоюючись удару в спину.

Та цінували це лише українці. Польські діячі вже в перші дні боїв звинуватили єврейську громаду в тому, що вона своєю нейтральністю у важкий для поляків час та небажанням подати полякам «руку допомоги» фактично стала на бік українців. Так, 5 листопада поляки затримали й обеззброїли на вулиці Ветеранів патруль Жидівської міліції, котрий з наказу свого командування охороняв цей район. Міліціонерів зв'язали мотузками та кинули до в'язниці, де протягом наступних чотирьох днів знущалися, змушуючи виконувати принизливу та брудну роботу.

Жидівський комітет безпеки спробував нормалізувати стосунки з польською стороною, надіславши командуванню легіонів польських та Польської військової організації у Львові листа, в якому, зокрема, йшлося: «Жидівський комітет безпеки, який презентує усі жидівські угруповання, ухвалив при своєму створенні безоглядну нейтральність у польсько-українській суперечці і постановив своїм єдиним завданням охорону життя та майна жидівського населення аж до запровадження ладу і порядку. З цією метою створено громадську міліцію, яка носить пов'язки білого або голубого кольору. Просимо прийняти цю відозву до відома і підтвердити її отримання п. Йозефові Нойвельту, уповноваженому донести цю відозву до рук команди польських легіонів».

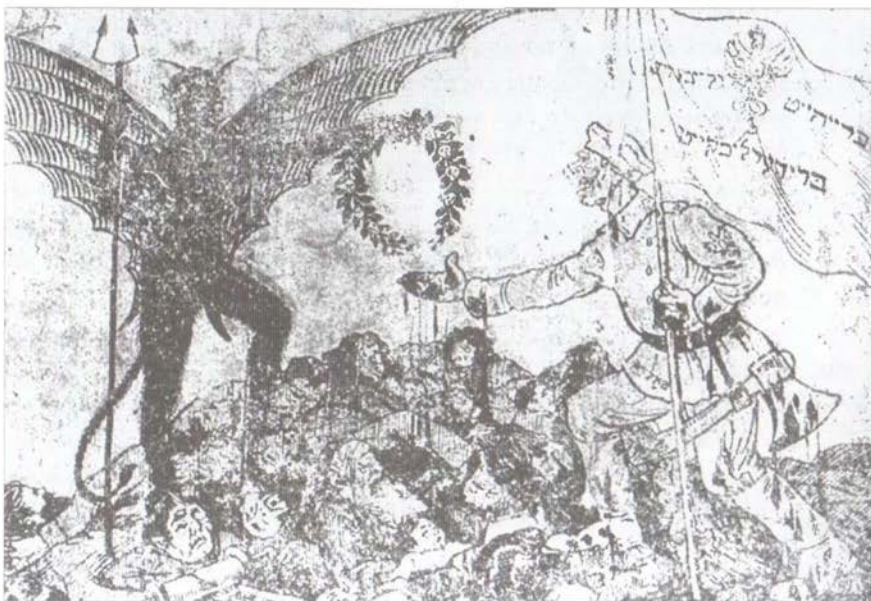
Проте польсько-єврейські взаємини цей документ не поліпшив. Уже 7 листопада черговий єврейський патруль був

затриманий польськими вояками на вулиці Шпитальній. Міліціантам не допоміг навіть той факт, що вони охороняли від грабіжників магазин з військовою амуніцією. Натомість наступного дня інцидент завершився взагалі трагічно. Міська служба пожежної охорони звернулася до Жидівської міліції з проханням допомоги в рятувальній операції в охопленому вогнем будинку на контрольованій поляками вулиці Янівській.

Жидівська міліція послала на допомогу пожежникам трьох своїх бійців. Коли ж спільними зусиллями вогонь був загашений, польські військовослужбовці, що також прибули на місце події, роззброїли і ув'язнили єврейських міліціонерів. Після втручання командира пожежної команди одного з євреїв було відпущено, хоча зброї йому так і не віддали. Двох його товаришів польські вояки забрали із собою і назад вони більше не повернулися.

Такі випадки змусили керівництво міліції та єврейсько-го Комітету безпеки знову піти на переговори з польською стороною. 10 листопада 1918 року командування Жидівської міліції і Війська Польського уклали чергову угоду про порозуміння.

Антипольська карикатура в американській газеті «Big Stick», 1919 р.

«1. Жидівська міліція має завдання утримувати лад і громадську безпеку в тих частинах міста, де мешкають євреї, не може брати участь в боях ні на боці поляків, ні з українцями.

2. Члени міліції повинні бути озброєними, мають мати на лівому рукаві білу повязку і бути вписані в легітимацію, видану командою Жидівської міліції.

3. Командування Жидівської міліції повинне прислати список членів Жидівської міліції і через кожні три дні повідомляти про зміни в її складі.

4. Район діяльності Жидівської міліції обмежений наступними вулицями: Клепарівська — Ветеранів — Під Дубом — Паненська [сучасна назва — Заводська. — тут і далі прим. Авт] — Зборовських [Донецька] — Капельна [Опришківська] — Замкова [Високий Замок] — Кляшторна [Замкова] — Підвалля [Підвальна] — Собеського [Братів Рогатинців] — Кароля Людвика [просп. Свободи] — Ягеллонська [Гнатюка] — Коллонтая [Менцинського] — Казимирська [Городоцька] — Клепарівська.

5. Польські війська підтримуватимуть нейтральність Жидівської міліції».

Було також визначено місця базування постерунків²³ Жидівської міліції — в синагозі при вулиці Жолкевській (Хмельницького), в божниці при вулиці Божничій (Сянській), а також в будинках № 26 на вулиці Бляхарській (Івана Федорова) та № 13 вулиці Різницької (Наливайка). З польського боку цей документ підписали члени Польського громадянського комітету д-р Адам, д-р Шталь, Гляжевський і начальник штабу В. Лапінський. З єврейського — обер-лейтенант Ізидор Фухс, лейтенант Ігнацій Райс і фенріх д-р Александрович.

Однак і ця угода не допомогла. Польські боївки надалі звинувачували євреїв у «ворожому ставленні до польського на-

---

²³ Постерунок — опорний пункт.

селення», «стріляни у спину легіонерам» тощо. Відповідними були й дії поляків стосовно мешканців єврейських кварталів та їхніх озброєних захисників. Буковинське об'єднане видання газет «Czernowitzer Allgemeine Zeitung und Czernowitzer Tagblatt» у ті дні повідомляло, що з 3 по 17 листопада у Львові загинули один лейтенант, по двоє фенріхів, унтер-офіцерів і рядових бійців Жидівської міліції.

Примітним є той факт, що попри усі запевнення керманічів єврейської громади Львова в її нейтральному ставленні до обох учасників листопадових боїв, самі українці, як свідчать документи тих часів, беззаперечно заносили бійців Жидівської міліції до числа «своїх». Відповідно до щоденних звітів Начальної команди українських військ, 7 листопада 1918 року з-поміж 23 українських залог Львова, на які опиралося галицьке командування, були й 24 офіцери та 195 стрільців Жидівської міліції. Ще через шість днів українцям допомагали протистояти полякам 274 єврейські міліціонери, 37 з яких були старшинами.

Один із форпостів Жидівської міліції — синагога на вул. Божничій, спалена під час польського погрому.

Водночас варто відзначити, що назагал якоїсь помітної участі Жидівська міліція в бойових діях у Львові не відіграла, виконуючи здебільшого патрульні функції. Участі у відкритих боях євреї практично не брали.

Траплялися випадки, коли українці залучали бійців капітана Айслера до патрулювання вулиць, які не входили до переліку «єврейських», але межували з «українськими». Скажімо, у своєму наказі від 9 листопада 1918-го командир 1-го піхотного полку ім. князя Лева сотник Микитка, указуючи, які саме львівські місцевості контролюватимуть його підлеглі солдати-українці, акцентував, що Жидівська міліція патрулюватиме як «свої» Краківське, Жовківське, Клепарівське та Янівське передмістя Львова, так і центральні міські вулиці — Боїмів, Сербську і Валову, котрі перебували під контролем української влади. Про подібні факти повідомляла й тодішня преса: «Єврейські сили самооборони зі зброєю в руках разом із українцями охороняють спокій у місті».

Український патруль на площі Галицькій у Львові. На руках солдатів помітні пов'язки, правдоподібно, біло-сині.

Проте вже наступного дня після оголошення сотником Микиткою свого наказу, 10 листопада 1918 року, відділ Жидівської міліції змушений був вступити в бій з українськими частинами. Того дня група міліціонерів вирушила на вулицю Замкову, де, за повідомленнями мешканців, четверо осіб в одностроях української армії намагалися пограбувати будинок. Побачивши єврейський патруль, бандити, відстрілюючись, почали утікати в бік Високого Замку, одного з тодішніх форпостів галицького війська. На горі злочинці зникли з поля зору міліціонерів, натомість раптом до бою приєдналися невідомі, котрі з Високого Замку заходилися поливати вогнем євреїв.

Розпочалася перестрілка. Вже за кілька хвилин євреї зрозуміли, що вони ведуть бій з одним із українських підрозділів. Обидві сторони порозумілися, вогонь припинили, але грабіжників про всяк випадок затримали. Оперативно відбулося засідання українського військово-польового суду, на якому з'ясувалося, що зловмисники не мали до української армії жодного стосунку, а були місцевими жителями, для маскуванню перевдягнутими в українські мундири. «Бойовий листок» львівських поляків газета «Робудка», дізнавшись про цей випадок, одразу звинуватив Жидівську міліцію в розправі над «польським населенням».

Заради справедливості варто відзначити й про подібні ексцеси з участю єврейських міліціонерів. Зокрема, деякі їхні патрулі доходили аж до верхньої частини вулиці Личаківської, де грабували селянські вози з продовольством. Після протесту української влади командування Жидівської міліції видало заяву, в якій ішлося, що грабіжники не належать до неї, є самозванцями і повинні бути заарештовані на місці злочину.

Виконуючи свою службу з охорони такої величезної кількості вулиць, працювали єврейські міліціонери не лише на користь єврейської громади, а й для інших націй, котрі населя-

ли Львів. Так, саме бійці Жидівської міліції спіймали бандита в офіцерському мундирі, котрий у готелях «Нью-Йорк» (сучасна адреса — площа Торгова, 3) і «Еспланада» (просп. Свободи, 27) пограбував та убив трьох євреїв і двох поляків. Медичні пункти, розташовані в єврейських кварталах, надавали допомогу як пораненим українським солдатам, так і польським жовнірам, без огляду на їхню національність. Патрулі Жидівської міліції також запобігли нападу бандитів на магазин Галицького крайового закладу одягу та ще кілька торгових підприємств середмістя, власниками котрих були польські бізнесмени.

Усі ці факти, втім, не поліпшили негативного іміджу Жидівської міліції в очах польської громади. Газета «Робудка» скаржилася у листопаді 1918-го: «На Краківському передмісті [районі міста, контрольованому Жидівською міліцією — Авт.] Жиди не дотримуються так гучно оголошеного нейтралітету. До своїх сіоністських відзнак додали вони кокарди українські... Наші військові нарікають, що жидівська громада стріляє з вікон по наших патрулях».

Особливо почастишали подібні закиди після того, як під час листопадових боїв єврейські мешканці львівського району Замарстинів «з радістю та ентузіазмом» вітали появу на своїх вулицях одягнутих у жупани та кучми козаків із загону отамана Андрія Долуда, котрий прибув з Одеси на допомогу Західноукраїнській Народній Республіці. А коли одесити зібрали місцевих поляків, щоб виявити тих, хто стріляв в українців, саме молоді замарстинівські євреї допомагали козакам ідентифікувати «легіоністів».

Загалом же, що далі тривали бої українців і поляків, то більше розпалювалися емоції в стосунках польської та єврейської громад. З усіма можливими «погромними» наслідками. Як відзначав неназваний інформатор кореспондента американської газети «The New York Times» у повідомленні, надрукованому в номері від 2 грудня 1918 року, «ще коли ру-

сини були при владі [у Львові], було зрозуміло, що коли поляки переможуть, погроми будуть неминучими».

У середині листопада 1918-го напади польських бойовиків на єврейське населення йшли один за одним. Найчастіше до грабунків вдавалася та частина польського війська, котра складалася із міського люмпен-пролетаріату. Командування польських бойових груп у листі до Жидівської міліції навіть змушене було визнати, що не в змозі втримати своїх вояків від убивств і грабунків.

Людвик Ляндау, 1919 р.

До кінця листопадових боїв у місті польська сторона так і не прийняла Жидівську міліцію рівноправним партнером. Незважаючи на складне воєнне становище, польське керівництво й далі стояло на шовіністичній платформі стосовно українців і євреїв. Уже у розпал львівських боїв на зустрічі з діячами Жидівської національної ради Львова один із керівників польського руху граф Олександр Скарбек однозначно заявив, що ніколи не визнає євреїв окремим народом, а трактуватиме їх лише як «поляків мойсейового віровизнання».

Після першої декади боїв на одній із консультацій воюючих сторін про перемир'я постало питання громадської безпеки у Львові. За пропозицією української сторони лад і спокій на вулицях міста слід було забезпечувати спеціально створеній тристоронній українсько-польсько-єврейській міліції, в якій кожна нація мала б третину вояків. Проти цієї ідеї, котра фактично визнавала євреїв окремим народом, виступили польські перемовники. На їхню думку, об'єднана міліція мала складати-

ся лише з поляків та українців, причому співвідношення представників національностей й ній мусило відповідати співвідношенню польського і українського населення міста.

Між тим, станом на 14 листопада командування Жидівської міліції повідомило єврейську спільноту про завершення формування першої роти міліціонерів і початок набору добровольців у другу «компанію». Волонтерам обіцяли щоденно 10 австрійських корон платні, безкоштовне харчування і проживання в казармі. Навзамін командування вимагало від добровольців надійності та суворой дисципліни. Перевагу при наборі надавали «бюргерським синам», тобто вихідцям із сімей громадян колишньої Австро-Угорщини.

15 листопада до командування Жидівської міліції звернувся один із членів Комітету безпеки Жидівської національної ради з інформацією про те, що на вулицях Жрудланій (нині — Джерельна), Ветеранів та сусідніх з ними група осіб у одностроях грабує, убиває та чинить інші акти насильства над мешканцями кварталу. Надісланий туди патруль міліціантів поляки роззброїли та ув'язнили. Ситуація ставала чимраз напруженішою, а грабунки почали поширюватися з катастрофічною швидкістю. Прохання про допомогу від потерпілих із вулиці Жрудланой надходили одне за одним.

17 листопада командування Жидівської міліції повідомило Польському народному комітетові про свій намір застосувати силу проти бандитів. На Жрудлану було направлено посилену групу єврейських бійців. Із одного будинку міліціонерів, що проходили вулицею, обстріляли невідомі. Переконані, що це стріляють саме розшукувані бандити, міліціонери відкрили вогонь у відповідь. У розпал бою на вулиці з'явився польський офіцерський патруль. Один із єврейських командирів, підпоручник Штауб наказав своїм бійцям не стріляти, а сам, піднявши над головою білий прапор, рушив до польського офіцера для переговорів. Коли ж йому залишилося пройти кілька кроків, польські вояки несподівано відкрили вогонь.

Штауб та його підлеглий капрал Корпус загинули, четверо міліціонерів отримали поранення, решту єврейських вояків польські офіцери взяли у полон.

Комітет безпеки терміново вислав до польського командування делегацію з протестом проти таких дій. Як згадував потім один із членів цієї делегації Йозеф Танненбаум, появу єврейських парламентарів поляки зустріли вороже, а командир однієї із польських бойових груп капітан Абрагам насмішкувато вигукнув: «А ось і смілива єврейська Україна!». І додав, звертаючись до супроводжуючого євреїв польського офіцера: «Не варто було вести їх сюди, треба було їх прикінчити на місці». Після цих слів поступила команда воякам «зв'язати і розстріляти цей набрід». Парламентарів поставили до стінки, приготували кулемети розстрільної команди, і лише втручання іншого офіцера врятувало євреїв від неминучої смерті. Міліціонерам подарували життя, навзаєм жорстоко побивши.

18 листопада 1918 року відбувся пишний похорон двох єврейських міліціонерів Штауба і Корпуса, котрі, за слова-

Заарештовані керівники сіоністської організації Львова А. Гавсманн, М. Рінгель, М. Тенненблятт і Л. Райх із двома польськими конвоїрами, листопад 1918 р.

ми газети «Tagblatt», «загинули від куль бандитів із польського підрозділу». А вже через кілька днів, 21 листопада, командування Галицької армії наказало своїм воякам залишити Львів. Частина українських сил відступали саме через єврейську дільницю в бік Жовківського передмістя. Разом із українцями рушили й чимало озброєних євреїв. «Серед відступаючих українських вояків я бачила дуже багато молодих (14—18-річних) жидів, переважно торговців», — розповідала згодом польській розвідці одна з львів'янок, свідок тих подій.

Чимало з міліціонерів перейшли на службу до Галицької армії. Деякі офіцери Жидівської міліції командували підрозділами УГА, які діяли в околицях Львова, рядові екс-міліціанти воювали на фронті пліч-о-пліч з українцями. У квітні 1919-го після кровопролитних боїв близько двох десятків колишніх львівських міліціонерів разом із своїми українськими бойовими побратимами потрапили до польського полону.

На жаль, історія не зберегла нам прізвищ вояків Жидівської міліції, котрі поповнили ряди УГА, тож про них можна судити лише приблизно. Скажімо, відповідно до «Спису старшин-чужинців», що зберігається у ЦДАВО України, колишнім міліціантом цілком міг бути поручник Адольф Атлас, котрий вступив до лав Галицької армії 11 листопада 1918 року, у розпал львівських боїв.

22 листопада, о восьмій ранку, не зустрівши опору, польські вояки роззброїли решту бійців Жидівської міліції та інтернували їх. Одразу після відходу зі Львова українських військ євреї-асимілятори під керівництвом ректора д-ра Бека організували велике зібрання своїх прихильників, на якому висловили гарячу підтримку новій польській владі й змінили керівництво міської єврейської громади, кагалу, яке під час буремних листопадових подій виявилось «заслабким». Причому сіоністів, котрі хотіли висловити відмінну позицію,

просто виставили з зали. Асимілятори також поспішно відреклися від сіоністського дітища — Жидівської міліції й затаврували «націоналістів з-під крила Вальдмана».

Уже наступного дня після залишення Львова українцями поляки вчинили жакхливий погром у єврейських кварталах міста, під час котрого загинули 73 особи і майже п'ять сотень були поранені. І, за іронією долі, один із виступаючих на мітингу прибічників єврейсько-польського примирення «жид-поляк» Тобіаш Ашкенази вже за кілька днів написав викривальний меморандум, направлений лідерам провідних країн світу, в якому йшлося про численні факти убивств, грабунків і знущань поляків над львівськими євреями.

Цікавий спогад про ставлення провінційних галицьких євреїв до ЗУНР зберігся в Державному архіві Львівської області. Полька Марія Думова, перебравшись на початку 1919-го із контрольованого українцями Олеська до Львова, доволі детально розповіла польському командуванню про ситуацію в цьому містечку, зазначивши: «Урядова мова — виключно руська [українська. — Авт.] і єврейський жаргон [очевидно, йдеться про розмовну мову євреїв-урядовців, які перебували на службі ЗУНР. — Авт.]. Жиди за невеликим винятком підтримують радикальний український рух».

А В МІСТЕЧКАХ — ЄВРЕЙСЬКА МІЛІЦІЯ

Є в архівах і згадки про молодих євреїв, котрі після відходу УГА відступили разом із нею. Наприклад, у листі інформаційно-розвідувального відділу Війська Польського у Золочеві до Командування Львівської окружної жандармерії від 25 листопада 1919 року. У ньому йдеться про необхідність

розшуку десятиох мешканців міста Броди — колишніх бійців тамтешнього батальйону єврейської міліції, які пішли з міста разом із українською армією.

Цей підрозділ було створено 1918 року бродівською єврейською громадою (вона у той час становила, за різними даними, від 80 до 90 % мешканців міста) за зразком Жидівської міліції Львова. Як і львів'яни, бродівські міліціонери дотримувалися нейтралітету у війні українців із поляками, що, правда, не вберегло їх від переслідувань з боку польської влади. Окрім Бродів, за прикладом Львова свою міліцію створили також єврейські громади деяких інших міст і містечок Галичини, зокрема, Станіславова, Золочева, Коломиї, Підволочиська і Щирця.

Міліцейські єврейські формування зробили свій внесок у забезпечення правопорядку на теренах молодої Української Республіки. Газета «*Chwila*» згодом писала у редакційній статті, що «протягом 1—21 листопада 1918 [періоду, коли українці контролювали Львів. — Авт.] у львівських євреїв жоден волосок з голови не впав». А Жидівська міліція

Жидівська міліція Підволочиська з комендантом міста поручником УГА О. Ліщинським.

Коломиї у складі 150 озброєних поляків на прохання місцевої української влади контролювала не тільки єврейські квартали міста, а й залізничний вокзал, ринок та газівню²⁴. Як наслідок, задоволено констатувала «Chwila», за період із листопада 1918-го по січень 1919-го у Коломиї не трапилося жодного вбивства або пограбування, а місцевий український «полевий» суд не виніс жодного смертного вироку.

Соломон Ляймберг.

Натомість дещо по-іншому склалися стосунки між українською владою і єврейською громадою у Станіславові. Уже наступного дня після проголошення українцями своєї держави до чільників Української національної ради міста прийшла делегація місцевих єврейських націоналістів. Вони, писала газета «Діло», «побажали Раді “щастя Боже”, заявили, що годиться з теперішнім станом, і просили вилучити в особний легіон Жидів з війська й віддати його під їх руку». Проте станіславівські українці створювати єврейський легіон не захотіли, запевнивши, що нова влада здатна самотужки забезпечити спокій у місті. Тож місцева громада ізраелітів обмежилася створенням власної міліції.

Найвідомішим же єврейським формуванням у рядах Галицької армії став Жидівський пробоевий курінь, сформований єврейською молоддю Тернополя після звільнення міста під час Чортківської офензиви у червні 1919 року. Його очолював колишній поручник 15-го піхотного полку австро-угорської армії Соломон Ляймберг.

---

²⁴ Газівня — підприємство, де з вугілля виробляли газ для освітлювання вулиць і приміщень.

У липні 1919 року під час контрнаступу поляків у полон до них потрапив український офіцер, у котрого при обшуку виявили «денний наказ» від 21 червня того ж року. В цьому документі галицьке командування визнавало Жидівський курінь як окрему бойову одиницю і висловлювало сподівання, що його бійці докладуть усіх зусиль при обороні Тернополя від польських військ.

Згодом про бойовий шлях куреня та подвиги його вояків розповів у емігрантському журналі «Український Скиталець» колишній вояк куреня, котрий заховався за підписом Нахман Г-р (імовірно, Нахман Гельбер). Жидівський курінь воював у складі 2-го Галицького корпусу. У курені служили 1 200 євреїв і українців, поділені на чотири сотні по 220 стрільців. Курінь також мав кулеметну сотню, кавалерійську чету, чету саперів, телефоністів та радіостанцію. Під час боїв на Великій Україні курінь зазнав великих втрат і був розформований.

Так само під час Чортківського наступу близько 40 військовослужбовців єврейської національності з Бучача та Моношириць приєдналися до Гуцульського куреня УГА. З них у 11-й Стрийській бригаді створили окрему чету, котрою командував офіцер-єврей.

Як і у випадку з Жидівською міліцією Львова, про особовий склад Жидівського куреня відомо небагато. Не вельми допомагає тут і вже згадуваний «Спис старшин-чужинців» — хоч останні записи в ньому були зроблені вже восени 1919 року, він практично не подає прізвищ офіцерів-євреїв, які вступили до лав УГА під час звільнення Тернополя у Чортківському наступі.

Із 17 євреїв-тернополян, котрі влітку 1919 року служили в галицькому війську, у списку немає жодного, хто вступив до УГА у червні — що, очевидно, свідчить про неповноту «Списа». Як, зрештою, немає й Соломона Ляймберга. А з дев'ятьох єврейських офіцерів, уродженців Тернопільщини, під ці параметри підпадає лише четар Ю. Ляйднер із Тербовлі, котрий одягнув однострій Галицької армії 27 червня 1919 року.

Архіви

1. ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 1—3; Ф. 2192. — Оп. 1.
2. ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 2; Ф. 271. — Оп. 1.

Література

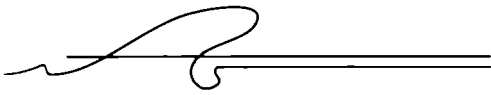
1. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. Історія Українського Війська. — Львів: Видання Івана Тиктора, 1936.
2. Кузьма О. Листопадіві дні 1918 року. — Львів, 1931.
3. Тинченко Я. Чисельність галицьких і польських військ під час боротьби за Східну Галичину (листопад 1918 року — червень 1919 року) // Цитаделя. — 2009. — № 1.
4. Українська Галицька Армія. Матеріали до історії. — Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1968. — Т. 2; Т. 4.
5. Шухевич С. Спомини. — Львів: Видавнича кооператива «Червона Калина», 1929. — Ч. 2.
6. Bendow J. Der Lemberger Judenpogrom (November 1918 — Janner 1919). — Wien-Brünn: M. Hickl-Verlag, 1919.
7. Chasanowitsch L. Die polnischen Judenpogrome im November und Dezember 1918: Tatsachen und Dokumente. — Stockholm: Verlag Jüdaea A. B., 1919.
8. Maczynski Cz. Boje Lwowskie. Cz. 2. — Warszawa: Nakladem Spolki Wyd. Rzeczpospolita, 1921.
9. Obrona Lwowa 1—22 listopada 1918. Relacje uczestników. — Lwów, 1936. — Т. 2.

Преса

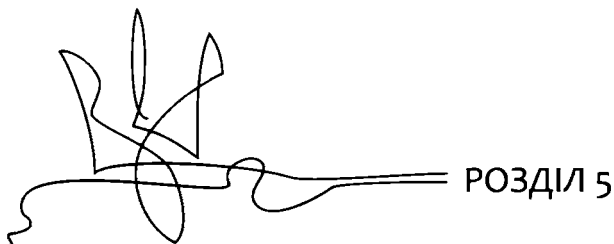
1. Вісник Державного Секретаріату Військових Справ. — Тернопіль. — 1918. — 1 грудня.
2. Діло. — 1918. — 6 падолиста; 1918. — 17 падолиста; 22 падолиста.
3. Літопис Червоної Калини. — 1934. — Ч. 7—8; 1939. — Ч. 5.
4. Свобода. — 1951. — 4 грудня.
5. Український Скиталець. — Ч. 4. — 1921.
6. Chwila. — 1919. — 11 stycznia; 18 stycznia.
7. Czernowitzer Allgemeine Zeitung und Czernowitzer Tagblatt. — 1918. — 4 November; 21 November.
8. Kuryer Lwowski. — 1918. — 23 listopada; 24 listopada.

9. Neue Lemberger Zeitung. — 1918. — 13 November; 15 November.
10. Nowosci Illustrowane. — 1919. — N 29.
11. Rzeczpospolita. — 2008. — 21 listopada
12. The New York Times. — 1918. — December 02.

ЧАСТИНА II

І ГАЙЛЬ, І ГІТЛЕР, І ДЕ ГОЛЛЬ

Скільки чужинців не служили би в УГА, їхня кількість не йде в жодне порівняння з тим числом іноземців, котрі зі зброєю в руках допомагали полякам воювати проти українців. Можна сміливо стверджувати, що чужоземних найманців у лавах Війська Польського було на кілька порядків більше, аніж в українському війську. В лавах Галицької армії служили кілька сотень іноземців, здебільшого громадян колишньої Австро-Угорської Імперії, на боці ж Польщі воювали переважно військовослужбовці армій країн-переможниць у Першій світовій війні — насамперед, Франції та США. Причому якщо в УГА чужинці наймалися в індивідуальному порядку, то до Війська Польського іноземні найманці з відома урядів своїх держав вступали мало не цілими підрозділами.

Вояки непольської національності (зазвичай, ополячені євреї та німці) у лавах різноманітних польських мілітарних формацій почали воювали проти українського війська відразу після проголошення ЗУНР. При цьому поляки також не гребували скористатися й послугами колишніх вояків АУА. Тільки якщо у листопаді 1918 року українці радо приймали допомогу окремих австрійських офіцерів, то поляки — цілих угорських підрозділів.

Так, 1 листопада 1918-го поляки з допомогою двох угорських рот захопили владу в Самборі. І лише після того, як українці з навколишніх сіл оточили місто, поляки здали його. Так само за військової підтримки мадярів польська сторона мало не зайняла Дрогобича. А от у Перемишлі польський ко-

мендант міста генерал Пухальський, аби не дати українцям захопити владу, спробував натравити дислокований у місті 59-й Інсбрукський піхотний полк на вояків 9-го «рутенського» піхотного полку австро-угорської армії, котрі саме увійшли в місто. Однак отримав від австрійців чітку відповідь, що галицькі розборки їх не цікавлять, бо вони прагнуть лише одного — миру та повернення до себе на батьківщину, в Альпи.

Зрештою, варто лише побіжно проглянути звіти про бойові дії польських ополченців та «легіоністів» у листопадовому Львові 1918-го і чимала кількість неслов'янських прізвищ поміж вояків тогочасного Війська Польського одразу впаде в око. Так, зокрема, одними із найактивніших супротивників українського війська у Львові були поручники де Ляве, Шрамм, Нітманн, капітан Якса-Розен, майбутні генерали польської армії Абрагам і Монд.

Не бракувало «інородців» й серед мужви Війська Польського. Скажімо, як рапортував своєму командуванню командант комендантської роти штабу так званого «відтин-

Поїзд уряду Швейцарії з медикаментами для польського населення Галичини на Північному вокзалі Відня, 1919 р.

*Людвик Рідігер. Портрет роботи
Л. Вичулковського.*

ку V», під час бою біля залізничної станції Персенківка 14 листопада 1918 року відзначилися сержант Маєвський з двома солдатами — Гонгайзером і Шульцем, а також відділ хорунжого Лянґа.

А Францішек Яжембінський — один із керівників «Сектора Бема», до якого входили центральні квартали Львова — з гордістю розповідає про героїзм своїх колишніх підлеглих, серед яких був і солдат із прізвиськом Гітлер (Hitler). Щоправда, звали його не Адольф, а Щепан (Szczepan). За іронією долі, у той самий час у тому ж таки «Секторі

Бема» від української кулі загинув польський сержант-ополченець Юзеф Гайль (Jozef Heil), з почестями похований потім на «Цвинтарі орлят» на Личакові.

До речі, в переліку жовнірів, похованих на цьому кладовищі, можна знайти чимало осіб, котрі, з огляду на їхні неслов'янські прізвища, були радше поляками за духом, аніж за походженням. Скажімо, у криптах №№ N4—7 знайшли останній спочинок такі польські вояки, як Баталья, Пісс, Відт, Гуттер, Брюн, Рубенбауер, Шварценбергер. Тут же поряд із рядовими жовнірами поховано й декого з керівників листопадової «оборони Львова», котрі пішли з життя вже у повоєнний час. Серед них — генерали Ріхард Гаузнер, Ян Туллі й Едмунд Кесслер, капітани Вільгельм Штарк та Вільгельм Тодт.

Зі зброєю в руках відвойовував Львів та Галичину для поляків і військовий хірург, генерал-майор Війська Польського Людвик Рідігер. Уродженець Курляндії (як, до речі, й колишній глава Російської Православної церкви Алексій II, в

миру Олексій Рідігер) у листопаді 1918-го особисто доклав чимало зусиль для того, аби вибити зі Львова українські війська. А після своєї раптової смерті 1920 року був із почестями похоронений (спочатку на Личаківському кладовищі, а потім перепохований на «Цвинтарі орлят».

На тому самому військовому меморіалі споруджено величні пам'ятники полеглим французьким піхотинцям і американським пілотам Війська Польського, котрі вступили до нього на особисте прохання президента країни Юзефа Пілсудського. Щоправда, більшість заокеанських льотчиків одягли польські однострої в середині 1919 року, коли Галицька армія вже відступала за Збруч, проте це не скасовує факту використання поляками іноземців для розбудови власного війська. Тоді з-за океану прибули 17 американських пілотів, троє з яких, поручники Е. Грейвс і Г. Маккаллум та капітан А. Келлі, загинули, виконуючи військовий обов'язок.

Служили у тогочасному Війську Польському й представники Апеннін. Варшавська газета «Monitor Polski» у розпал українсько-польських боїв за Львів повідомляла про вступ у лави польської армії кількох італійських офіцерів та солдатів, взятих свого часу у полон австрійцями. Підтверджує цей факт і архів командувача польських військ у Львові у листопаді 1918 року полковника Ч. Мончинського, котрий містить дані на 15 вояків-італійців, восьмеро з котрих під час боїв з українцями загинули або ж отримали поранення.

Американський льотчик
Едмунд Грейвс.

Юзеф Пілсудський нагороджує американського пілота-добровольця Фаунт-Лероя.

Чи не найвідомішим італійцем тогочасного Війська Польського був пілот австрійської цісарсько-королівської авіації Камілло Періні. До польської армії він вступив у званні капітана 1918 року у розпал листопадових боїв за Львів і дуже швидко дослужився до полковника, ставши одним із творців військово-повітряних сил Другої Речі Посполитої. Нагороджений чотирма польськими нагородами, серед яких, зокрема, є орден Білого орла і «Virtuti Militari»²⁵. В архіві Мончинського зберігається рапорт командування 3-ї Польської авіаескадрилі про успішний бойовий виліт Періні

²⁵ «Virtuti Militari» — орден Військової доброчесності, найвища військова нагорода Польщі, запроваджена 1792 року королем Станіславом Понятовським.

за маршрутом Львів — Ходорів, під час котрого він, зокрема, провів результативне бомбардування контрольованого українськими солдатами с. Давидів поблизу Львова.

Врешті, у лавах тогочасного Війська Польського проги Галицької армії воювали й етнічні українці (як і поляки в складі УГА). У Державному архіві Львівської області зберігається список 46 військовослужбовців української національності, які у листопаді 1918-го служили в польській армії. Семеро з них у боях зі своїми кривими загинули, доля ще десяти виявилася невідомою авторові документа. Заради справедливості варто відмітити, що, окрім справді етнічних українців, до числа «русинів — обронців Львова» був включений також уродженець Кавказу з вірменським прізвищем. Про двох своїх вояків-українців повідомляло 1 березня 1919 року й командування 1-ї батареї 4-го арtpолку Війська Польського.

Прізвищами військовиків некорінної національності, полеглих за Польщу, рясніє і вже згадувана книга «Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918—1920». Згідно з нею, життя за незалежність Польщі, зокрема, віддали один вояк із прізвищем Герінг, двоє Гайндрихів, четверо Гессів (один із них — Рудольф), восьмеро Розенбергів і 12 Мюллерів. А також 33 Шульци, 11 Шнайдерів, дев'ятеро Русинів та двоє Зільберштайнів. У середньому ж із представлених у книзі 47 055 солдатів, загиблих упродовж 1918—1920 років, кількість вояків із українськими, німецькими і єврейськими іменами та прізвищами сягає майже чверті.

Загалом же, як підраховали упорядники виданого 1938 року «Альманаху і лексикону жидовства польського», за виявлену мужність у боротьбі за незалежність Польщі 25 польських військовослужбовців єврейської національності були нагороджені орденом «Virtuti Militari», а ще 316 євреїв — хрестом або медаллю Незалежності.

США І ФРАНЦІЯ ПРОТИ ЗУНР

Основна маса вояків непольської національності у польській армії почала з'являтися вже після того, як у середині листопада 1918 року до влади у Польщі прийшов Юзеф Пілсудський. Саме він рішуче провів реорганізацію армії, звільняючи її від випадкових людей і вояків-аматорів та замінюючи їх професіоналами з інших держав.

Апогею кількість вояків-іноземців під польськими прапорами досягла у квітні — травні 1919 року, коли проти галицького війська було кинуте майже 100-тисячну армію генерала Галлера, сформовану французькою владою з польських добровольців та французьких офіцерів.

Юзеф Галлер писав у січні 1919 року членам Польської ліквідаційної комісії: «Я затребував у французького уряду військового матеріалу і озброєння для 15 дивізій... Війська ці придуть [зі США — Авт.] у вигляді двох дивізій і однієї інструкторської дивізії. Наступні три будуть формуватись у Франції. Ми будемо повністю укомплектовані польсько-французькими інструкторами для Війська Польського. Військовий матеріал для 15 дивізій я вимагаю для того, аби можна було

Розвантажування транспорту з провіантом із Франції.

потім ці дивізії сформувати безпосередньо на батьківщині».

Роль офіційних Вашингтона і, особливо, Парижа у створенні незалежної Польщі та її Збройних сил справді виявилася надзвичайно вагомою. США здебільшого надавали Польщі матеріальну допомогу, а Франція — військову. «Американські пароплави прибувають один за одним. Усі склади в порту переповнені. Вантаж складають просто на березі», — повідомляла про допомогу з-за океану тогочасна варшавська преса.

Юзеф Галлер.

До серпня 1919 року Польща отримала від Америки 403 184 тонни військового спорядження і продовольства на загальну суму 135 023 140 доларів. Франція ж направила армії Пілсудського понад 30 000 гвинтівок, 3 000 кулеметів, 42 000 револьверів, 578 мільйонів патронів, 1 500 гармат, 350 аеропланів тощо.

Рік перед тим, 28 вересня 1918 року, прем'єр-міністр Франції Ж. Клемансо і голова Народного комітету Польщі М. Замоїський підписали угоду про створення на берегах Сени польського війська, як невід'ємної частини французької армії і взагалі збройних сил країн Антанти.

«Не зайвим буде нагадати, що Польща для Франції є винятково дорогим союзником».

Александр МІЛЛЕРАН, прем'єр-міністр і міністр закордонних справ Франції.

До нього повинні були увійти всі польські збройні формування, які на той час існували у світі: польські формування, що вже воювали у складі Збройних сил Франції, загони польських емігрантів в Америці, а також підрозділи, які на той

Юзеф Галлер і Фердинанд Фош.

час були сформовані у царській Росії із польських військовополонених. Командирів усіх частин призначав французький уряд за узгодженням із польською владою, представник котрої — генерал Юзеф Галлер — був головнокомандувачем. 26 лютого 1919-го глава французького генштабу генерал Альбі звернувся до міністра оборони країни з проханням затвердити польським дивізіям, які саме формувалися у Франції, їхніх французьких командирів.

У березні 1919 року «Блакитна армія» Галлера складалася із трьох корпусів, до котрих входило сім дивізій. Їхніми командирами переважно були французькі генерали. У 1-му корпусі командувачем був генерал Одра, начальником штабу полковник Монвіль, командиром корпусної артилерії полковник Боделлар, 1-ю дивізією командував генерал Бернар (начштабу — полковник де ля Лорен), 2-ю дивізією — генерал Модельон (начштабу полковник Дюше), 3-ю дивізією — генерал Петіденаж.

Причому особовий склад трьох полків 1-ї дивізії майже повністю складався із громадян Сполучених Штатів польського походження. Після прибуття у квітні 1919 року в Польщу ці полки були реорганізовані в 43-й, 44-й і 45-й кресові піхотні полки.

Як констатувала газета «Monitor Polski», у квітні 1919 року Армія Галлера складалася з «поляків, звільнених із французької армії; поляків, які були в'язнями в Італії; поляків, демобілізованих з американської та англійської армій. Загалом із них сформовано три піхотні дивізії та один кінний полк. Армія

Галлера має також важку артилерію з французькою обслугою. Французи також обіймають всі найвищі посади — від полковника і вище».

Не надто відрізнявся особовий склад і 2-го корпусу. Ним також командував французький генерал — де Мондесьє, а двома дивізіями цього корпусу, 6-ю і 7-ю, — генерали де Шампе і Боні. Польські генерали Луціян Желіговський і Валеріан Чума командували лише 4-м і 5-м стрілецькими полками 3-го корпусу, який був сформований у Сибіру з полонених польських вояків австрійської армії.

Бойові дії проти УГА Армія Галлера розпочала у травні 1919-го, однак перші галлерівці з'явилися на українському фронті ще за місяць до того. Солдат 1-го куреня 10-ї Галицької бригади Михайло Климкевич згадував згодом, як ще у квітні 1919 року він і його побратими вперше зустрілися з галлерівцями. «Деякі Галерівські старшини, захоплені у полон, говорили тільки по-французьки», — писав він у «Літописі Червоної Калини».

Генерали Галлер і Модельон із групою офіцерів, 1919 р.

Польська влада приймала іноземців на військову службу і пізніше, вже після завершення війни з українцями. Так, наказом міністра з військових справ Польщі за номером L.959/IV від 14 січня 1920 року до Війська Польського було зараховано двох «офіцерів-чужоземців» — підпоручника Вімаль де Монтейля і поручника Гуманна. 29 квітня того ж року з лав польської армії були звільнені англійський поручник 1-ї авіаційної ескадри І. Вудгауз та французький офіцер Гастон Раймон, а також були анульовані попередні рішення про зарахування в штат французьких офіцерів-резервістів Луї Массона і Луї Боху. А в квітні 1920-го декретами міністра оборони за номерами L. 2107 і L. 2108 зі складу польської армії були виключені підпоручники Стжиговські й Гюльхер за те, що при зарахуванні приховали свою німецьку національність.

Фердинанд Фош із врученими йому регаліями маршала Польщі.

Варто відзначити, що служба у Війську Польському була для іноземців незрівнянно вигіднішою від служби в УГА. Так, (кажімо, за даними тогочасної преси, французький поручник у 1919—1920 роках отримував від свого уряду щомісячно майже 12 000 австрійських корон плюс ще 10 000 корон платні від уряду польського. Для порівняння: у той самий час Збірна станиця УНА могла запропонувати офіцерові-іноземцю Української армії «гажу» від 400 до 900 корон.

Загалом кількість іноземних найманців у польській армії виявилася такою великою, що проти участі своїх громадян у війнах на території України почали виступати навіть ті держави, які спершу до цього ставилися прихильно.

Так, на початку липня 1920 року газета французьких соціалістів «L'Humanité» звернулася до офіційного Парижа із закликом врешті-решт відізвати

«Досі під мою орудою у Польщі було близько сотні французьких офіцерів, невдовзі буде їх близько 600».

Поль-Проспер АНРІ, генерал французької армії.

усіх французьких військовослужбовців із Польщі. За даними видання, станом на початок 1920 року розбудовувати польське військо допомагали дев'ятеро французьких генералів, 29 полковників, 63 майори, 196 капітанів, 435 поручників і підпоручників. Усього незалежність Польщі боронили 732 французькі офіцери і 2 120 солдатів.

Доти, доки їхні співвітчизники воювали лише проти українців-галічан, представники лівих партій Франції толерантно ставилися до цього, проте коли нащадки галлів разом із польським військом почали боротися з російськими більшовиками, французькі соціалісти рішуче зажадали припинити діяльність у Польщі французьких військових місій і повернути вояків додому.

Французський маршал Польщі
Фердинанд Фош.

ФРАНЦУЗЬКИЙ «РЯТІВНИК ПОЛЬЩІ»

Про тісне переплетіння спільних зовнішньополітичних інтересів Парижа й Варшави та, як наслідок, співпрацю військових відомств двох країн у цей період красномовно свідчить і той факт, що славнозвісний французький воєначальник, командувач військ Антанти Фердинанд Фош був одночасно маршалом Франції, Великої Британії й Польщі. Причому останнє звання він отримав 13 квітня 1923 року саме за визначні заслуги у відстоюванні польської незалежності. Вдячні поляки присвоїли маршалові Фошу ще й звання почесного доктора кількох університетів країни.

Як ставилося до Фоша тогочасне польське суспільство, якнайкраще видно з епітетів на зразок «рятівника Польщі» й «великого друга поляків», якими його тоді нагороджували. Цікаво, що коли 11 травня 1922 року маршалу Фошу за його заслуги перед польською державою вручили регалії почесного доктора Львівської політехніки, це так зворушило студентів-поляків, що вони випрягли коней з брички, котрою приїхав Фош, і самотужки протягли воза з Фошем вулицями аж до центру міста. А в цей час інші мешканці стояли на тротуарах і кричали польсько-французькому маршалові «Віват!».

До слова, за час існування Другої Речі Посполитої, тобто в 1919—1939 роках, титул маршала Польщі отримало всього троє осіб — Юзеф Пілсудський (1920), Фердинанд Фош (1923)

і генерал Едвард Ридз-Сміглий (1936), причому останньому присвоїли це звання через 16 років після завершення війни — на честь 50-літнього ювілею. Тобто, по-справжньому «бойовими і заслуженими» маршалами у міжвоєнній Польщі були всього двоє офіцерів — поляк Пілсудський і француз Фош.

Розпочалося вшанування польською владою французьких офіцерів ще у серпні 1920 року, коли орденом «*Virtuti Militari*» та іншими польськими нагородами були удекоровані кілька десятків співробітників Військової місії Франції у Польщі. Загалом, за заслуги в поборюванні українців 1919 року, Червоної армії 1920-го та в розбудові Збройних сил Польщі орденами та медалями були нагороджені більш як сотня іноземних військовослужбовців.

Маршал Фердинанд Фош виступає у Львівській політехніці, 1923 р.

Серед них, зокрема, можна відзначити генерала Максима Вейгана²⁶, генерала Анрі Луї Едуарда ле Рона²⁷, Меріана

---

²⁶ Максим Вейган — ультраправий політик, один із ідеологів французького колоніалізму. Керівник Військової місії Франції у Польщі у 1918—1920 роках, відповідав за вишкіл вояків Війська Польського; отримав титул Почесного громадянина Варшави, нагороджений орденом «*Virtuti Militari*».

²⁷ Анрі Луї Едуард ле Рон — під час Паризької мирної конференції відстоював територіальні претензії Польщі. 1926 року відзначений орденом Білого орла.

Шарль де Голль.

Купера²⁸ і, нарешті, Шарля де Голля, співробітника Французької військової місії 1919—1920 років. Будучи капітаном французької армії, майбутній президент Франції з травня 1919 року викладав тактику в офіцерській школі Війська Польського в м. Рембертів, а потім очолив запасний батальйон 4-ї дивізії Армії Галлера. Підставою для присвоєння де Голлю найвищого ордена Польщі став героїзм у боях на річці Збруч.

Служили у польській армії й тамтешні нащадки роду Габсбургів — рідні брати останнього командира легіону Січових стрільців Вільгельма Габсбурґа (Василя Вишиваного) — ерцгерцоги Карл

Альбрехт і Лео Карл. До польського війська (як і Вільгельм — до українського) обидва австрійські аристократи вступили цілком добровільно. Перший із них був одним із чільних офіцерів-артилеристів країни, 1920-го призначений командиром

«У цю хвилю Армія Галлера, штаб якої є французьким на три чверті, без зусиль просувається вперед проти українців, яких польська армія Пілсудського досі ніяк не могла позбавитись».

Шарль де ГОЛЛЬ, з листа батькові, 1919 рік.

артбригади. Нагороджений хрестом «За відвагу» та орденом «Відродження Польщі». У 1939 році був ув'язнений гітлерівцями за відмову визнати себе фольксдойчем. Другий — у званні рот-

---

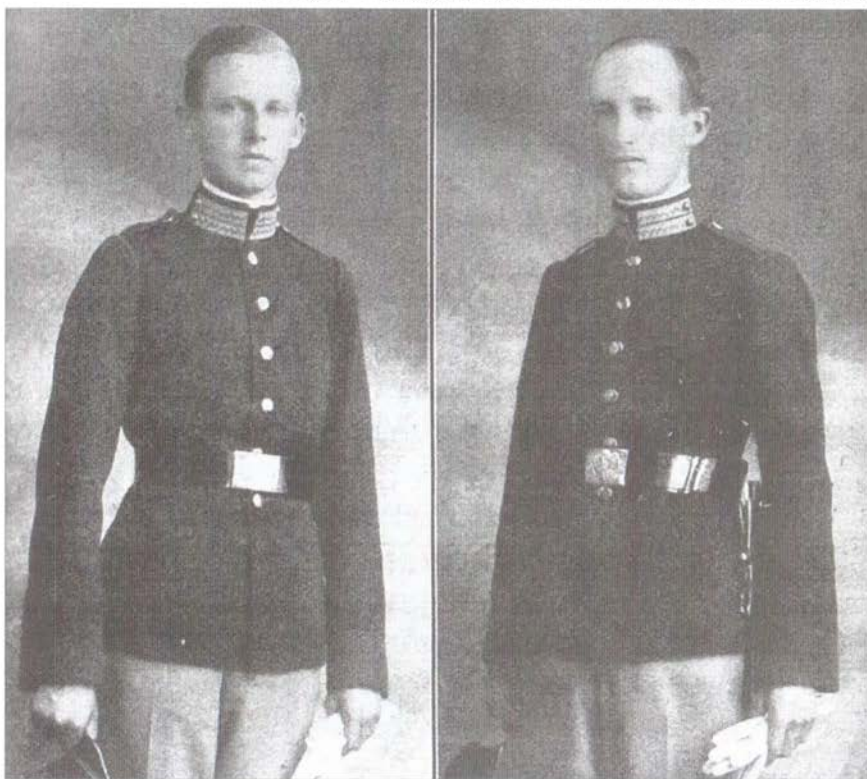
²⁸ Меріан Купер — американський пілот, один із творців американської авіаескадрилі; орден «Virtuti Militari» отримав із рук самого Юзефа Пілсудського.

місця польських уланів під час польсько-більшовицької війни героїчно воював в околицях Львова. Згодом звільнився з війська і 1939 року помер у своєму маєтку в Південній Польщі.

Карл-Альбрехт Габсбург.

*Ерцгерцоги Вільгельм і Лео Габсбурґи,
майбутні офіцери українського та польського військ.*

І ЩЕ РАЗ ПРО «НЕПОЛЬСЬКИХ ВОЯКІВ»

Після завершення українсько-польської війни питання участі у бойових діях представників інших націй і держав виплеснулося вже на сторінки української та польської преси. Так, варто було лише одному з небагатьох легальних українських часописів Львова газеті «Громадська думка» вмістити у травні 1920-го на своїх сторінках у списку кількох сотень вояків УГА, інтернованих у польських таборах для військовополонених, півтора десятка німецьких прізвищ, як газета «*Slowo Polskie*» розпочала гучну пропагандистську кампанію, заявляючи, що українська армія — це «твір німецьких офіцерів».

Публікація газети «New York Times» від 20 лютого 1919 року про польську авіаескадрилью ім. Костюшка, до складу котрої входили американські пілоти.

LWOW (LEMBERG), Poland, Feb. 3 (Associated Press).—There was rejoicing today in the Kosciusko Aerial Squadron of the Polish Army, made up of Americans, when two of its officers, First Lieut. Elliott Chess of El Paso, Texas, and Captain Edward J. Corsi of Brooklyn, N. Y., who it was feared had been killed or made prisoner, returned to Lwow.

A week ago, with the temperature at 17 degrees below zero on the ground, Major P. Cedric Fauntleroy was requested to make every effort to get a message through to an isolated Polish unit in a wild stretch of the Ukraine.

Невідомий автор «Громадської думки» відповів опонентам доволі аргументовано. Він проаналізував Декрет головнокомандувача польської армії від 1 травня 1920 року, в якому в переліку 156 нових полковників польської армії 46 мають підверто «польські» прізвища: Мільбауер, Кнапп, Фогт, Шимічек, Гогенгауер, Лєдерер, Бастґен, Ягода де Любомір...

Упродовж усього періоду існування міжвоєнної Польщі (1919—1939) її шовіністичні кола обвинувачували українців у тому, що Галицька армія зразка 1918—1920 років не була наслідком державотворчих зусиль українців, а була штучно інспірована австрійською владою. Однак історичні дані свідчать про зворотне: якраз польська державність була б неможливою і немислимою без військової допомоги іноземних держав, насамперед Франції.

Архіви

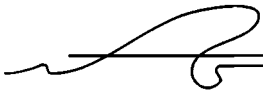
1. ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 1.
2. ЦДІАЛ України. — Ф. 221. — Оп. 2.
3. ДАМО. — Ф. 257. — Оп. 1; Оп. 2.

Література

1. Тищик Б. Й. Галицька Соціалістична Радянська Республіка. — Львів, 1969.
2. Українська Галицька армія. Матеріали до історії. — Вінніпег: вид. Д. Микитюка, 1958. — Т. 1.
3. Almanach i Leksykon Żydostwa Polskiego. — Lwów, 1938. — Т. 2.
4. Ligocki E. O Józefie Hallerze: życie i czyny na tle współczesności dziejowej. — Warszawa, 1923.
5. Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918—1920. — Warszawa, 1934.
6. Obrona Lwowa 1—22 listopada 1918. Źródła do dziejów walk o Lwów i wojewódstwa południowo-wschodnie. Relacje uczestników. — Lwów, 1936. — Т. 2.
7. Wojskowy Przegląd Historyczny. — 1987. — Wydania 1—2. — Т. 32.
8. Puchalski Z., Wojciechowski I. J. Ordery i odznaczenia polskie i ich kawalerowie. — Warszawa: Prasa-Książka-Ruch, 1987.

Преса

1. Громадська думка. — 1920. — 22 лютого; 1920 — 4 липня; 1920 — 25 липня.
2. Літопис Червоної Калини. — 1937. — Ч. 10.
3. Dziennik Personalny. — 31.01.1920. — Nr 3; 03.05.1920. — Nr 16; 08.05.1920. — Nr 17; 15.05.1920. — Nr 18; 29.05.1920. — Nr 20.
4. Monitor Polski. — 1918. — 12 listopada; 1919. — 4 kwietnia; 1920. — 14 kwietnia.
5. Neue Freie Presse. — 1918. — 4 November.
6. Rzeczpospolita. — 2006. — 24 czerwca.

ЧАСТИНА III

ОТАМАН, ЩО СТАВ ПОСЛОМ

У березні 1928 року у парламенті міжвоєнної Польщі сталася небуденна подія. Мандати послів сенату²⁹ та сейму³⁰ другої каденції Другої Речі Посполитої отримали кілька десятків політиків, котрих ще донедавна вважали якщо не ворогами польської держави, то принаймні її недругами. Українці, німці, євреї — усі вони у 1918—1920 роках у той чи інший спосіб протистояли встановленню польської держави — у Західній Україні або ж у Сілезії.

Однак життя бере своє, і учорашні супротивники змушені були відстоювати інтереси своїх національних громад єдино можливим у той час легальним способом — через політичну діяльність. Таким чином, після виборів 1928 року до польського парламенту були обрані чимало колишніх офіцерів українських армій, а також політиків ЗУНР.

Так, у складі 25 членів Українського сеймового клубу на чолі з Дмитром Левицьким³¹, зокрема, були один із організаторів Листопадового чину Дмитро Паліїв, колишні діячі Західноукраїнської Народної Республіки — секретар Українського горожанського комітету Володимир Целевич, члени Української національної ради Степан Баран, Володимир Загайкевич і Гриць Тершаковець. Ще один экс-член УНРади Петро Шекерик-Доників увійшов до складу сеймової Української

²⁹ Сенат — верхня палата парламенту.

³⁰ Сейм — нижня палата парламенту.

³¹ Дмитро Левицький — один із авторів Переступного договору про Злуку УНР і ЗУНР 1919 року.

соціалістично-радикальної парламентської репрезентації. А в польському сенаті українські інтереси представляли экс-секретар внутрішніх справ ЗУНР Іван Макух та колишній комендант легіону УСС Михайло Галущинський.

Мандат посла польського сейму здобув й колишній референт артилерії Генштабу Галицької армії Фердинанд Лянґ. Німець за національністю, він, повернувшись на батьківщину після кількарічного перебування в таборах для інтернованих у Чехії, став активістом національного руху німців Другої Речі Посполитої. Так німецька меншина Польщі отримала свого активного діяча, а українці — друга.

Фердинанд Лянґ.

Фердинанд Лянґ народився у селі Никонковичі, що на Львівщині, у 1888 році. Його батько, звичайний слюсар, був глибоко віруючою людиною, та, незважаючи на скруту, все ж зумів дати своїм дітям (а, окрім Фердинанда, у нього було ще по двоє доньок і синів) належну освіту. Двоє його синів здобули теологічну освіту у Відні й Марбурзі, ще один вивчився на учителя.

Відбувши річну службу в австро-угорській армії, у 1911—1914 роках Фердинанд Лянґ почав працювати вчителем у сільських школах української Бойківщини, паралельно організовуючи учнівські хори й оркестри в німецьких гімназіях цього регіону. У той самий час молодий Фердинанд вперше пробує себе в ролі громадського діяча. З його безпосередньою участю німецька громада с. Дуліби, що поблизу Стрия, відкрила німецьку читальню та вперше за багато років змогла обрати солтисом (головою села) німця, а не поляка.

Із вибухом Першої світової Лянґ іде до війська, у складі австро-угорської армії воює проти румунів, росіян і італійців. Однак незабаром родину Лянґів спіткало нещастя: двох молодших братів Фердинанда, 24-річного Зигмунда (Жигмонта) і 22-літнього Густава австрійська влада запроторила до сумно відомого концтабору Талергоф, відкритого невдовзі після початку війни для «ворогів» імперії. Одними з таких стали кілька тисяч галицьких москвофілів та випадкових людей, котрих звинуватили в політичній ненадійності й симпатіях до Росії.

У числі перших в'язнів Талергофу були й брати Лянґи. Їх, німців за національність, було заарештовано за те, що винаймали помешкання у москвофільськи налаштованого українського священника в с. Уличне. 12 вересня 1914 року їх разом із великою групою галичан відправили до концтабору, де в холоді й голоді братам довелося відсидіти довгих два місяці. Згодом обох відпустили, Густав і Зигмунд одягли військові однострої й приєдналися до Фердинанда, котрий на той час уже воював на фронті.

Родина Лянґів.

Та наприкінці 1918-го Дунайська Імперія розпалися, і Лянґи, як і тисячі їхніх учорашніх однополчан, постали перед дилемою: що робити далі. Брати її вирішують дуже швидко — вони приєднуються до армії Західноукраїнської Народної Республіки, яка саме формується в цей час. Будучи уродженцями Галичини, вони на власні очі бачили усю несправедливість ставлення польської еліти до українського народу, тому у своєму виборі довго не вагалися. Лянґи стали офіцерами Галицької армії. Вибір братів повторюють і дві їхні сестри — Кароліна та Емілія.

Жигмонт Лянґ командує спочатку куренем, а потім штабом бойової групи «Глибока», Густав служить у штабі, там само працюють канцеляристками їхні сестри. Найвищу посаду отримує Фердинанд Лянґ. Він «реферує», тобто командує артилерією 3-го «кравцівського» корпусу УГА.

Під час наступу Галлера Лянґ потрапив до польського полону, втік звідти до Відня, але не залишився в австрійській столиці, як багато інших старшин, а повернувся у розташування галицького війська, котре тоді вже перебувало на Великій Україні. У листопаді 1919-го Фердинанд Лянґ став командувачем артилерії всієї армії. Кар'єрі сприяють і відповідні риси характеру отамана Лянґа — він працьовитий, компетентний, товариський.

Його колега по службі в Генеральному штабі УГА Степан Шухевич характеризував Лянґа як імпульсивного офіцера, котрий всупереч австрійській військовій дисципліні дуже любив посперечатися з командувачем армії. Інший очевидець тих подій пригадував згодом, що колеги вважали Лянґа «політиканом», оскільки дуже любив порозмовляти про політику та міжнародне становище.

1920 року він референт артилерії штабу 2-ї бригади ЧУГА, разом із нею у травні того ж року потрапив у полон до поляків. У Львівському пересильному та Тухольському концтаборах Фердинанд Лянґ активно бореться за права в'язнів,

критикує дії польської табірної адміністрації, за що його неодноразово ув'язнюють у карцері. Врешті Фердинанд утікає з Тухолі й перебирається в Чехословаччину, в таборах котрої перебувають кілька тисяч його колишніх однополчан із Галицької армії. У таборі м. Йозефів Лянґ бере активну участь в українському національно-культурному житті, організовує стрілецький та церковний хори, а також працює вчителем в українській духовній семінарії, де колишні вояки УГА навчалися на священників.

Після закриття у 1923 році табору Фердинанд Лянґ скористався можливістю повернутися на батьківщину, адже польська влада, відповідно до взятих на себе під час підписання Ризького мирного договору зобов'язань, амністувала тих уродженців Галичини, котрі зі зброєю в руках воювали за українську незалежність. Він повернувся додому, отримавши офіційну амністію від польської держави. Основною його справою стало вчителювання. З Галичини Лянґ переїхав на Захід Польщі, в Сілезію, де працював викладачем польської мови на курсах для вчителів німецьких шкіл у м. Познань і м. Бидгощ.

Інтернаціональна група офіцерів УГА. Посередині, зліва направо, І. Козак, М. Юда, О. Лесняк і Ф. Лянґ.

1927 року Фердинанд Лянґ спробував піти шляхом декого з колишніх австрійських офіцерів УГА, котрих після Галицької було прийнято ще й на польську військову службу. Однак невдало. 8 серпня 1927-го Офіцерський трибунал Війська Польського на своєму засіданні постановив, що колишній високопоставлений офіцер української армії не може бути офіцером Війська Польського.

Не зробивши військової кар'єри, Лянґ вирішив побудувати політичну. 1928 року для спільної участі в парламентських виборах саме створювався передвиборчий Блок національних меншин, куди увійшли представники українських, білоруських, єврейських і німецьких партій. Від БНМ Лянґ кандидував по одномандатному округу № 51 (Львівський повіт, Жовківщина, Рава-Ружчина і Яворівщина), виборці котрого ще пам'ятали, як він воював за українську незалежність у лавах УГА.

Відповідно до діючих тоді виборчих норм, під час голосування виборцям пропонували відкриті партійні списки учасників, із котрих треба було вибрати одного політика, найдостойнішого. Кожен шостий із майже 245 000 виборців округу віддав свої голоси Фердинандові Лянґу.

Лянґ переміг і став одним із 55 послів польського сейму від БНМ. Він увійшов до Німецького парламентарного клубу, не залишаючись при цьому осторонь українських проблем. Пізніше згадував: «У травні 1928-го у польському сеймі з'явилися 45 українських представників. 29 березня 1928 року керівник найстарішої української партії УНДО Дмитро Левицький у своєму виступі у сеймі заявив, що українці ніколи не визнають польського панування над Східною Галичиною, оскільки існує ціла низка рішень різноманітних міжнародних конференцій, котрі визначають право українського народу на свою власну державу в Галичині, Волині, Поліссі, Підляшші й Холмщині».

Та особливо насиченою політична діяльність Лянґа-посла не була. За півтора року депутатства він жодного разу не

Фердинанд Лянґ —
посол польського сейму.

виступив і не зробив індивідуального депутатського запиту. Одна з причин цього, щоправда, — на відміну від інших національних фракцій, депутати-німці не робили особистих запитів, а лише колективні — фракційні. А з трибуни сейму в них зазвичай виступали найдосвідченіші політики. Лянґ до числа таких не належав.

Тим часом у Польщі розпочалася небувала політична криза. В країні встановлюється авторитарна влада маршала Пілсудського, йому намагаються протистояти опоненти з числа польських соціалістів, християнських та народних демократів. Уряди змінюються один за од-

ним. Наприкінці серпня 1930-го в Польщі відбувається переворот, котрий опоненти Пілсудського в країні й за кордоном одразу назвуть «фашистським». 25 серпня посаду прем'єр-міністра обійняв сам Юзеф Пілсудський. Ще через чотири дні декретом президента Войцеховського парламент був розпущений. Аби уникнути повторно приходу до влади супротивників режиму, «пілсудчики» ув'язнили в Брестській фортеці 84 колишніх депутатів і сенаторів. Офіційно їх обвинуватили у скоєнні кримінальних та політичних злочинів.

Згодом по всій Польщі були заарештовані ще п'ять тисяч осіб, а в Галичині й на Волині розпочалася «паціфікація», тобто присмирення українського населення. У відповідь УВО ще більше посилює свою боротьбу проти польської влади. 30 вересня 1930 року Лянґу надходить звістка про смерть від кулі польських поліцаїв колишнього командира його 2-ї бригади ЧУГА і співв'язня у польських і чеських таборач Юліана

Головінського — крайового провідника УВО. У таких умовах результат позачергових парламентських виборів вийшов прогнозованим. У сенаті й сеймі третього скликання прихильники Пілсудського помітно зміцнили позиції, натомість представники нацменшин втратили майже половину мандатів.

Не став удруге депутатом і Фердинанд Лянґ. У 1931—1939 роках він — активіст Німецької шкільної ради, котрою керує його колишній колега по сейму Курт Греббе. Разом із Греббе у стосунках німців і поляків пропагує конформістську політику по відношенню до польської держави. Щоправда, після приходу до влади в Німеччині Адольфа Гітлера Лянґ включається в роботу профашистської Молодонімецької партії Польщі, однак через три роки зі скандалом виходить з її складу, звинувативши лідерів партії в невинуватому екстремізмі та нанесенні збитків національним інтересам німецької меншини Польщі.

У 1930-х взаємини польського і німецького народів у Польщі загострилися до краю. До німецького населення міцно приклеївся ярлик «нацистських прихильників», у кожній ініціативі німців польська більшість убачала «руку абвера». Та до пори до часу далі публічних обвинувачень справа не йшла. Все змінилося після нападу гітлерівської Німеччини 1 вересня 1939 року. Побоюючись, що німецьке населення може стати «п'ятою колоною», польська влада Бидгощі у перші дні вересня провела масові арешти німців, запідозрених у підготовці збройного повстання.

За ґрати потрапив і Фердинанд Лянґ. Разом зі ще двома сотнями мешканців міста його пішо депортували до м. Лович, що в центральній Польщі. 65 німців під час транспортування загинули, а тих півтори сотні, що таки дійшли до пункту призначення, 10 вересня 1939 року були звільнені наступаючими частинами вермахту.

Лянґ повернувся до Бидгоща, деякий час очолював міську бібліотеку. Водночас включився в діяльність нацистської

окупаційної адміністрації — вступив до НСДАП, 1940-го став членом СС у званні гаупштурмфюрера, що відповідало тому капітанському званню, котре в нього було в австро-угорській армії. Лянґу доручили керувати агітаційним потягом, який возив на передову артистів та музикантів.

Цінували німці також його знання української ситуації. 1943 року в Берліні виходить книга Фердинанда Лянґа «Die Ukrainer Galiziens im Kampf um die Errichtung des ukrainischen Staates»³². Це видання з поміткою «Для службового використання» стало фактично посібником з української історії для німців. Попри заявлену тематику, Лянґ зібрав і узагальнив основні віхи тисячолітньої історії українців, доволі детально розповівши німецьким читачам про походи та діяльність українських князів, героїчну боротьбу козаків та намагання українців врятувати свої національні церкви — православну та греко-католицьку. Та найцінніше — він також надзвичайно детально описав перебіг українсько-польської війни 1918—1919 років, не приховуючи при цьому своїх симпатій до корінного населення Галичини.

Розповідаючи про державотворчі зусилля українців, німець Лянґ водночас уперто уникав згадок про співучасть в українських визвольних змаганнях представників інших націй, зокрема, етнічних німців та австрійців. Лише одного разу він згадав вагомий внесок у формування галицького війська західноукраїнських фольксдойчів: «Нормальне функціонування Галицької армії, безсумнівно, багато в чому завдячувало її офіцерам німецького походження на чолі з шефом Генштабу армії, полковником Шаманеком. Разом з їхніми галицько-українськими товаришами по боротьбі проти спільного польського ворога вони заслужили любов, відданість і довіру своїх вояків».

---

³² «Українці Галичини в боротьбі за встановлення української державності».

У книзі (нагадаємо, виданій 1943 року, коли «єврейське питання» в Райху вже було майже «вирішене») Лянґ не побоявся підняти й єврейську тему, розповівши, зокрема, про «великий єврейський погром» у Львові 1918 року, вчинений поляками в помсту за підтримку української держави.

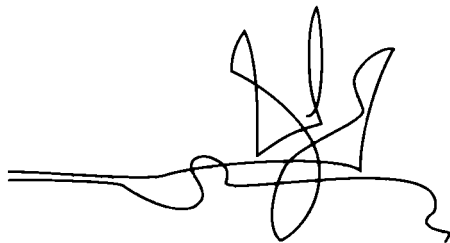
1945 року напередодні відступу німецьких військ і, відповідно, вступу у Бидгощ Червоної армії, Фердинанд Лянґ разом із дружиною виїхав до Тюрінгії, де й застав завершення війни. Зважаючи, що він не був причетним до скоєння якихось злочинів під час нацистського панування, влада комуністичної Німецької Демократичної Республіки не стала притягувати його до відповідальності за членство в НСДАП і службу в СС.

Десять років колишній офіцер УГА працював простим робітником на будівництві. І лише 1955 року, після виходу на пенсію, влада НДР дозволила йому офіційно переїхати до Західної Німеччини — до двох своїх дорослих дітей, котрі мешкали там разом зі своїми сім'ями. Через чотири роки колишнього командира артилерії Галицької армії не стало. 13 червня 1959 року в місті Убах-Гайленкірхен 71-річний Фердинанд Лянґ помер.

Література

1. Алфавитный указатель жертв австро-мадьярского террора во время Первой мировой войны 1914 — 1915 гг. на землях Галицкой и Буковинской Руси. Книга третья. Буквы Л до О. №№ 4285—5751. — Львов, 1971.
2. Літопис Червоної Калини. — 1933. — Ч. 7—9.
3. Шухевич Степан. Спомини. Ч. 1. — Львів: Видавнична кооператива «Червона Калина», 1929.
4. Lang F. Die Ukrainer Galiziens im Kampf um die Errichtung des ukrainischen Staates. — Berlin: Selbstverlag der Publikationsstelle, 1943.
5. libr.sejm.gov.pl

НІМЕЦЬКИЙ ПАРТИЗАН КЛЕЙ

*Napiszemy lista Klee
czarnym atramentem,
że się jego nie boimy
z całym regimentem³³.*

Ці нескладні, на перший погляд, вірші — не просто фронтова солдатська творчість. Це — частина психологічної обробки польських вояків, котру 1919 року змушені були проводити офіцери Війська Польського, щоб вивести з душ своїх солдатів страх перед противником. Страх, котрий підсвідомо виникав при називанні прізвища українського командира — отамана Клеє, який увійшов в історію українсько-польської війни, користуючись сучасною термінологією, як один із кращих польових командирів УГА.

Хто ж він, Йоганн Клеє (чи Іван Клей, як його звично називали колеги-українці)? Уродженець німецької колонії Гартфельд під Львовом, сільський мельник за фахом, він, як і ще майже сотня німецьких колоністів Західної України, відгукнувся на заклик молодій українській державі стати на її захист.

До лав українського війська Йоганн Клеє вступив 1 листопада 1918 року, в день Листопадового чину. Революція застала його у м. Любачів, у тамтешньому гарнізоні. На той час він ще не офіцер, а всього лише фенріх австро-угорської

---

³³ Напишемо листа Клеє
Чорним чорнилом,
Що ми його не боїмося
Навіть з цілим полком (пол.).

Йоганн Клеє під час українсько-польської війни, зима 1918—1919 рр. Фото з архіву львівської поліції.

армії. Після отримання звістки про постання незалежної української держави Клеє разом із кількома старшинами-українцями організував, а потім і очолив групу із 30 своїх однополчан-українців і разом з ними вирушив на допомогу молодій державі.

У той час у Львові тривали важкі вуличні бої, але Клеє вирішив боротися за Україну по-своєму, тими методами, які особисто він вважав значно ефективнішими. Він сформував партизанський загін і розпочав активно нападати на польські війська на західному пограниччі ЗУНР — в районі міст Любачів, Рава-Руська, Немирів. У листопаді 1918-го бойовики Івана Клея

обороняли від військ генерала Ромера підступи до Яворова, у грудні — захищали містечко Немирів, а також воювали на Жовківщині, постійно при цьому руйнуючи стратегічне для поляків залізничне сполучення з Перемишлем та Ярославом.

«Відбити український наступ власними силами ми не зможемо. Залізнична лінія з Перемишля день у день зазнає потужних атак. Позиції українців у деяких місцях за кілька десятків метрів від залізничного насипу, вони мають добрий військовий матеріал і не рахуються з боєприпасами», — апокаліптично описувало тодішню ситуацію командування польських військ у Львові. Апогеєм зимових боїв став повний розгром 13 січня 1919 року бійцями Клеє великого польського угруповання під Жовквою.

Дуже об'ємну характеристику Клеє дав один із очевидців тих подій, відомий галицький журналіст Володимир Ба-

рагура, котрий у післявоєнний час написав кілька книг спогадів про події перших національно-визвольних змагань. З його слів, Іван Клей був уродженим майстром партизанської боротьби — зразковим, талановитим солдатом, безстрашним, рішучим та відважним командиром. А крім того — унікальним знавцем тактики, майстром закладання пасток і засад на ворога.

Потужний психолог, Клеє перед кожним боєм завжди налаштовував себе і своїх солдатів на неминучу перемогу. Складалося враження, що він завжди свято вірив у те, що доля знову буде на його боці, запалюючи цією впевненістю своїх вояків. Відтак усі бойові дії його підрозділу були з одного боку «бравурними», з іншого — добре спланованими, сміливими і зазвичай успішними, внаслідок чого Клей дуже скоро став справжнім жахом для поляків.

Його побратими пригадували потім, що польські підрозділи будь-що намагалися уникнути безпосереднього бою з озброєним до зубів, добре підготованим і дисциплінованим загоном Йоганна Клеє. Вони погоджувалися воювати з будь-ким, тільки не з його солдатами. Страх перед галицьким командиром був настільки великим, що один лише вигук під час битви «Там Клеє!!!» міг спричинити панічну втечу поляків із поля бою.

«Клеє напав», «Клеє захопив»... Усе, що ставалося на межі 1918—1919 років у районі Яворова, Немирова чи Любачева,

Командувач львівського фронту польський генерал Вацлав Івашкевич (у центрі) оглядає підірваний залізничний міст.

який український підрозділ не розпочав би бій, польська громадська думка відразу приписувала його наслідки не-вловимому німецькому партизанові. Як визнавала тогочасна «Gazeta Lwowska», «славний український майор Клеє є по-страхом цілої околиці в трикутнику Янів — Яворів — Немирів».

Ажіотаж навколо власної персони розпалював своєю поведінкою і сам Клеє. Він жорстко, іноді навіть жорстоко, подавляв у себе в тилу будь-який опір поляків. Дуже скоро польське населення прикордоння почало розуміти, що коли Клеє зі своїм загоном входить у місто, то його воякам не варто стріляти у спину (як це було, скажімо, у Львові у перші тижні війни) чи якось інакше виявляти агресію. Розплата за це буде швидкою та відповідною законам військового часу.

При цьому Клеє надзвичайно цінував і турбувався про своїх вояків — його партизани завжди добре екіпіровані та забезпечені провізією. Причому основний тягар з утримування своїх підлеглих, за умов нестабільного і недостатнього армійського постачання, він нерідко перекладав на плечі польських жителів тих населених пунктів, котрі займав його загін.

Колишній член уряду Директорії Осип Назарук у вересні 1919-го так описував на сторінках газети «Стрілець» цю діяльність Клеє: «Його частина все була одягнена й накормлена... В неділю казав: “Хлопці! Сьогодні буде фасунг³⁴ обуви!”» Опісля обступав костел в першому лучшому місті й виходячим полякам казав роззуватися, а своїм козакам пробувати їх обув. Чи це було добре? Спробуйте сумніватися в це, але перед його жовнірами, які називають його “пан отаман Клеє”, а які нині ходять голі, босі й голодні — в найбагатшій країні Європи. Тоді побачите, як вони скочуть вам до очей в обороні свого отамана, чужинця по батьку й матері».

Аби загасити страх своїх солдатів перед Клеє, польське командування навіть здійснювало широкомасштабні (знову

³⁴ Фасунг — видача.

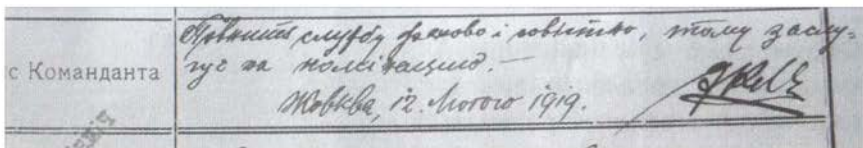
використаємо сучасний термін) чистки тих населених пунктів регіону, де, за даними розвідки, міг перебувати ненависний їм командир, а також проводило психологічне «накачування» своїх жовнірів перед боєм. Із цією самою метою навесні 1919 року польське командування обіцяло своїм солдатам винагороду 100 000 корон за голову невловимого німецького партизана (як, до речі, й за ще одного галицького офіцера, українця Андрія Долуда).

Андрій Долуд, фото 1950-х рр.

Не дивно, що з такою героїчною репутацією Йоганн Клеє почав робити стрімку кар'єру в Галицькій армії. Ще 1918-го хорунжий Клеє отримав звання четаря. Начальний вождь Галицької армії генерал Омелянович-Павленко, оцінюючи згодом якість командних кадрів УГА станом на середину грудня 1918 року, поставив талановитого самородка Клеє в один ряд із такими «відомими армії і щирому громадянству» командантами, як Кравс, Микитка, Тінкль і Бізанц, за спиною котрих були престижні офіцерські школи та військові академії.

У грудні 1918 року до групи Клеє приєднуються солдати яворівського гарнізону УГА. Причому приєднання відбулося у стилі, більш притаманному не Галичині, а «отаманському періоду» Директорії — після масової відмови солдатів виконувати накази свого командира. 17 грудня того року, за словами очевидців, у Яворові спалахнув бунт вояків проти команданта капітана Близнюка, який часто зловживав владою та грубо ставився до «мужви». Заколот очолив Клеє. Він виступив на стихійному мітингу вояків на яворівській площі

Підпис Івана Клеє українською мовою під поданням про присвоєння одному зі своїх офіцерів чергового звання.

Ринок і запитав, чи хочуть вони, аби він, Клеє, став їхнім командиром замість Близнюка. Більшість солдатів були «за». Тоді Клеє запитав їхньої думки стосовно долі трьох їхніх колеґ-вояків, затриманих раніше за розбій. І, діставши дозвіл солдатського віче, наказав розстріляти мародерів на місці.

Така публічна страта викликала суворий осуд представників місцевої української інтелігенції. Німця Клеє, який, до слова, не володів (чи вдавав, що не володіє) ні українською, ні польською мовами, звинуватили у запровадженні більшовизму в галицькому війську. Ще гучніше подібні закиди на адресу Клеє почали лунати після того, як у середині січня 1919-го побачив світ закон УНР «Про додаткове наділення землею козаків, які служать в регулярній армії». За цим документом кожен український військовослужбовець після перемоги повинен був отримати, залежно від строку служби, 1—2 гектари землі.

Клеє вповні використав цей закон, але пішов ще далі. Для того, аби підняти бойовий дух своїх жовнів, він пообіцяв кожному із них дещо більше — по 3—4 морги (1,7—2,3 гектари) поля. Однак при цьому весь час наголошував, що аби їх отримати, солдатам треба зовсім небагато — прогнати з Галичини польські війська, які заважають розпарцелюванню³⁵ землі. Клеє точно розрахував, що кращого стимулу до боротьби за свою землю малоземельним у більшості галицьким воякам-селянам не потрібно.

Він обіцяв віддати у володіння своїм солдатам землі, які належали польським графам Чоснковським і Шептицьким. Приваблені такою перспективою, вояки ще завзятіше б'ються

³⁵ Розпарцелювання — поділ.

і польською армією, яка «заважає» їм бути господарями у своєму домі. «Я сам чув, як двоє українських солдатів говорили, що поділ ґрунтів може бути хоч зараз, лишень польське військо цьому заважає», — розповів згодом польським властям свідок тих подій, яворівський лікар Ян Орський.

До українського загону німецького партизана масово напливають добровольці, й поступово він розростається аж до трьох батальйонів. Станом на кінець 1918 року на озброєнні бойовиків Клея — майже 1 950 австрійських карабінів і 18 скорострілів. Одними із новобранців партизанського командира стали троє братів Байґертів, сини директора школи в с. Мужилівчичі. Один із них, Валеріан, залишився служити в штабі загону як командир роти зв'язку. Ще двоє із часом перейшли до 7-ї Львівської бригади, котрою командував А. Бізанц. Згодом, вже під час Другої світової війни Северин Байґерт разом із Бізанцем став одним із організаторів дивізії «Галичина».

Сфера діяльності групи Клеє — територія, обмежена містами Любачів та Рава-Руська. А свої ряди, відповідно до наказу командування 1-го Галицького корпусу, Клей поповнював здебільшого мешканцями населених пунктів Радехівського і Кам'яно-Струмилівського повітів.

При цьому, розуміючи, що на ведення традиційних для того часу позиційних боїв в УГА замало сил, Клеє палко виступав за бойові дії проти ворога саме партизанськими методами. Деякий час його позиція знаходила підтримку в Генштабі галицького війська, особливо коли ним керував східноукраїнський полковник Євген Мишківський, проте після його заміни австрійським полковником Курмановичем прибічників Клеє у Генеральній булаві УГА не залишилося.

Згодом для підсилення до Клея приєднують загін іншого популярного в регіоні польового командира, у майбутньому активного діяча українського націоналістичного руху Юліана Головінського. Об'єднаний підрозділ здійснює напади на Любачів і Немирів, обороняє залізничний шлях Ярослав —

Рава-Руська, не даючи польським військам перекидати залізницею підкріплення в район Львова. А 13 січня 1919-го один із відділів Клея зухвало напав на польський «етапний пункт», чи, кажучи сучасною мовою, «збірний тиловий пункт» польських жовнів у Жовкві, змусивши противника терміново організовувати погоню за ним.

У січні 1919 року із бойовиків Йоганна Клеє і Юліана Головінського формується 6-а Равська бригада, котра входить до складу 1-го Галицького корпусу. Головінський стає спочатку начальником штабу бригади, згодом її командиром, а Клеє очолює один із куренів. Одне за одним він отримує від командування УГА чергові військові звання — стає спочатку поручником, згодом сотником, а потім й отаманом УГА.

Слід відзначити, що у перші місяці українсько-польської війни щодо постаті Клеє всіма її учасниками — і українцями, і особливо поляками — активно мусувалися всілякі чутки, здебільшого неперевірені та недостовірні. В численних бойових зведеннях обох сторін Клеє постійно називали то сотником, то отаманом, хоча на той час де-юре він — всього лише четар Галицької армії. Зрештою, можна припустити, що й сам німецький партизан зі стратегічних міркувань сприяв тому, аби міфологізувати власну персону в очах неприятеля, викликаючи тим самим у нього страх.

Навіть шеф Генштабу Війська Польського генерал Станіслав Шептицький, котрий, як правило, й у офіційних документах зневажливо називав українські сили не інакше як «банди гайдамацькі», в одному із своїх «комунікатів» шанобливо йменує четаря Клеє «капітаном» і величає «знаним партизаном». А напередодні травневого 1919 року наступу Армії Галлера у франкомовних звітах штабу цієї армії та донесеннях розвідки очолювану Головінським 6-у Равську бригаду УГА нерідко називають «Бригадою Клеє» (la 6 Brigade de Klee).

Володимир Барагура подає нам словесний портрет Клеє після однієї з переможних битв його підрозділу. Навіть з огляду на

надмірний пієтет та суб'єктивність автора, з його розповіді зримо впливає образ справжнього і авторитетного Командира.

«Якісь постаті то стрибками наближаються полем у напрямі містечка, то припадають до землі, скриваючись за нерівностями території. Вояки із насадженими на дула рушниць багнетами і з ручними гранатами підбігають до перших хат передмістя. [...] З бабаханням і шипом піднялися в небо зелені ракети, а повітря сколихнув грізний бойовий оклик “Слава”. Це перші українські стежі сповістили, що містечко вільне від ворога. На равському шляху з'явилися маршові колони українських вояків, за ними довгим вужем тягнувся обоз. На чолі колон їхав верхи майор Клеє в оточенні свого штабу. Він одягнутий у кавалерійський однострій, має коротку гвинтівку, пістолет і ніж. У правій руці у нього батіг.

*Генерал Війська Польського
Станіслав Шептицький.*

Тільки майор Клеє міг відважитися напасти на поляків з боку Рави. Тільки він умів провести бій так жваво і дотепно, тільки він знав, за словами Шевченка, як зробити з нього “весілля і веселе погуляння та криваве залицяння”. За весь час війни я не бачив більше українських військ, які б були більш дисциплінованими і краще озброєними, ніж підрозділи майора Клеє».

Не зумівши перемогти Клея на полі бою, поляки спробували здолати його в залі суду. 1919 року після відходу УГА з території Галичини слідча комісія польського сейму намагалася приписати фольксдойчу-партизану військовій злочини, нібито скоєні ним під час українсько-польської війни. Проти Клеє і

ще 12 партизанів з його загону було порушено кримінальну справу. Слідче управління при Окружній команді Державної поліції у Львові навіть розіслало усім повітовим поліцейним командам та експозитурам наказ розпочати «якнайенергійший пошук» Клеє і його побратимів, проте безуспішно.

Після першого відступу УГА під натиском Армії Галлера 6-а Равська бригада Головінського зазнала відчутних людських втрат. Як згадував потім командир 6-го артполку Роман Фріш, під час цих боїв бригада втратила майже чверть особового складу. Бригаду передислокували у тил і доукомплектували новобранцями із Золочівщини й Тернопілля. Клеє очолив практично заново створений 3-й курінь.

Він продовжив службу в УГА, хоча вже не так феєрично, як раніше, переживши з нею епідемію тифу, поранення, епопеї із почерговим переходом Галицької армії то до «білих», то до «червоних» росіян. Навесні 1920-го Клеє разом із своєю вагітною дружиною та ще кількома офіцерами УГА (зокрема, й генералом Кравсом) деякий час мешкав у німецькій колонії Бернсдорф на Херсонщині.

У квітні 1920 року Клеє командував куренем у 3-й бригаді ЧУГА. Згодом доля закинула його в табір учорашніх лютих су-

Загін Клеє в Немирові святкує День злуки, 22 січня 1919 р.

противників. Разом із побратимами він перейшов на службу до 5-ї Херсонської дивізії Дієвої армії УНР, котра спільно з Військом Польським протидіяла більшовикам. Іван Клей у ній — начальник штабу 1-ї стрілецької бригади ім. І. Сірка. Однак тривало це недовго — у серпні того ж року Клеє разом із генералом Кравсом і галицькими частинами 5-ї дивізії перейшов на територію Чехословаччини і був інтернований у чеському таборі у м. Ліберець.

Водночас львівська поліція не втрачала надії затримати колишнього партизана. Упродовж 1919—1920 років поліційне управління Львівської округи систематично розсилало постерунковим командам³⁶ таємні циркуляри з нагадуванням про існування «справи Клеє» та про неприпустимість припинення його розшуку.

Одначе знайти Клеє виявилось непросто. Результати проведеного відразу після захоплення Західної України розслідування стосовно діяльності Івана Клея практично не дало результатів. Значна частина здобутої інформації виявилася неповною або просто неправдивою. Свідки (а ними, здебільшо-

³⁶ Постерункова команда — дільничне відділення.

*Офіцери 1-го куреня 6-ї Равської бригади.
У другому ряді третій зліва Йоганн Клеє.*

го, були поляки, потерпілі від дій українського партизана) плу-
талися у своїх показах, називаючи командира партизанського
загону то прусаком, то віденцем. До того ж, ніхто зі очевидців
так і не зумів пригадати імені легендарного «отамана».

Як наслідок, кримінальну справу «за злочини проти поль-
ської держави» було відкрито не проти конкретної людини,
а проти безіменного «капітана Клеє». Ще у травні 1920 року
слідче управління львівської поліції наказувало усім повітовим
відділам почати терміновий розшук «українського капітана
Клеє», причому замість імені розшукуваного у документі сто-
яла буква «N» («невідомий»), що практично зводило нанівець
усі шанси поліцаїв знайти цього «ворога польської держави».

Одним із підозрюваних у систематичних контактах із «ка-
пітаном Клеє» (а також із Євгеном Петрушевичем і Віктором
Курмановичем), зокрема, був підполковник УГА Альфред Бі-
занц, котрий у той час був офіційним представником війська
Симона Петлюри у штабі 6-ї дивізії Війська Польського.

Все змінилося у другій половині 1920-го, коли з'ясувалося
галицьке походження Івана Клея. Це дало змогу слідчим од-

*Залишки групи Клеє у таборі в Ліберцях, 1921 р.
У центрі — І. Клей та Ю. Головінський.*

ри у знайти півтора десятка його родичів, а вже у них отримати найцінніше — фотографію Йоганна Клеє.

Олії у вогонь польським спецслужбам додав й сам німецький партизан. Узимку 1921 року він нелегально перетнув польсько-чехословацький кордон, аби відвідати дружину з маленьким сином, котрі у той час мешкали на території нинішньої Львівщини. У с. Сукманів Золочівського повіту його затримали поліцаї, однак з-під варти Клеє вдалося втекти.

На ноги одразу поставили всю львівську поліцію. Під нагляд були взяті всі відомі слідству родичі партизана та його дружини. «Суворо таємно. Необхідно заарештувати і під сильним ескортом доставити колишнього українського капітана Яна Клеє, розшукуваного нашим слідчим управлінням за низку злочинів під час української інвазії... Нині підозрюваний (фотографія додається) може мати бороду і довгі вуса. Існує вірогідність того, що Клеє може переховуватися у когось із родичів», — повідомляв 31 січня 1921 року усім постерунковим Львівської округи начальник слідчого управління Державної поліції Львова Прашаловіч.

Незважаючи на таке детальне «орієнтування», упіймати Йоганна Клеє польським силовикам так і не вдалося. Він знову повернувся до Чехословаччини, приєднавшись до своїх побратимів. Клеє залишився на Заході, пережив майже всю наступну світову війну й пішов із життя 1945 року в Вартеланді, як тоді називалася частина окупованої Західної Польщі. Його єдиний син Вальтер загинув на Східному фронті під Ленінградом взимку 1942-го.

У тому ж році в регіоні на північ від Львова, де колись діяв загін Клеє, виникла боївка Української повстанської армії, командир якої українець Дмитро Куп'як взяв собі псевдо «Клей» — на честь знаменитого німецького партизана періоду українсько-польської війни 1918—1919 років. Але це вже інша історія...

Архіви

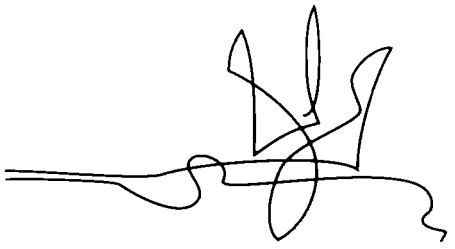
1. ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 2.
2. ДАЛО. — Ф. 108. — Оп. 1; Ф. 121. — Оп. 3; Ф. 257. — Оп. 1; Оп. 2.

Література

3. Барагура В. Калиновий міст. — Видавництво «Свобода», 1982.
4. Литвин М. Українсько-польська війна 1918—1919 рр. — Львів, 1998.
5. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма. — К.: Темпора, 2007.
6. Українська Галицька армія. Матеріали до історії. — Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1958.
7. Шанковський Л. Українська Галицька армія. — Вінніпег, 1974.
8. Łukomski G., Partacz G., Polak B. Wojna polsko-ukraińska 1918—1920. — Koszalin; Warszawa, 1994.

Преса

1. Громадська думка. — 1920. — 30 червня.
2. Стрілець. — 1919. — 11 вересня.
3. Gazeta Lwowska. — 1919. — 3 маја.
4. Monitor Polski. — 1919. — 14 Stycznia.

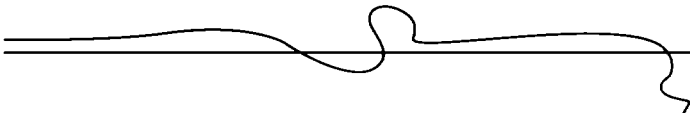
ГАНІМЕД ПРОТИ ГЕНІГА

Присутність у лавах Галицької армії вояків різних національностей неминуче мусила викликати міжетнічні тертя. Однак упродовж усього перебування УГА на теренах Галичини міжнаціональні конфлікти в її лавах якщо й виникали, то їх вдавалося гасити ще в зародку. Очевидно, давався взнаки досвід майже півторастарічного співжиття багатьох європейських націй у межах Австро-Угорської Імперії.

Але після переходу УГА за Збруч, її формального об'єднання з армією Директорії і наступного поповнення галицьких лав десятками старшин-петлюрівців питання міжетнічних взаємин стало актуальним. Унаслідок масової появи офіцерів із Великої України відбулося зіткнення різних ментальностей і світоглядів, що практично відразу спровокувало міжособистісне напруження серед колишніх офіцерів австрійської та російської армій.

Один із найбільш гучних конфліктів між (умовно) «наддніпрянцями» і «німцями» спалахнув на початку серпня 1919 року в с. Фурманівка на Поділлі після доповідної записки («Службового листка») на адресу Етапної команди УГА Генерального інспектора кінноти Галицької армії підполковника Володимира Ганімеда. Побувавши з інспекцією в 1-му кінному полку, офіцер-наддніпрянець зі щирим обуренням написав команданту Етапу армії полковникові Вітошинському про численні зловживання та недоліки, які він помітив у частині сотника Едварда Геніґа.

Цікавим є колоритний стиль мови обвинувального документа, вартий того, щоб його процитувати:

Кіннота УГА.

«Знаходясь при полку сотника Геніґа замічено мною нижчепомічені недочети і упущенія по службі: канцелярія в полном безпорядкі і не видно жадної праці; [...] отсутствіє офіцерської праці; [...] молодшіє старшини не пригодни до служби в кавалерії, крім двох; нема жодної заботи о жовнірах, а через те велика кількість утікачей». До того ж, заявив інспектор, у полку ним зафіксовано чималі матеріально-фінансові порушення та незадовільне утримання кіннотниками їхнього головного скарбу — коней.

Інша група обвинувачень була морального характеру. Інспектор Ганімед виявив, що командир полку Едвард Геніґ, попри складнощі воєнного періоду, разом із кількома своїми однополчанами вів життя веселе й розгульне. Далі знову мова оригіналу: «Офіцерська менанса³³ уривала харчі від менанса жовнірів, а за дуже рідко купувала за гроші. Великими привілеями пользуються у сотника Геніґа ст. десятники Дінстаґ і Ріхерт, котрі возять з собою приватних женщин (польок) і годують їх з менанса полка». І цей факт, як заявив інспектор, викликає величезне невдоволення українських вояків.

Помічник команданта поручник Маен, за словами інспектора, весь час вигороджує свого шефа, з погордою та упередженням ставиться до вояків-наддніпрянців, причому двох поручників — киянина Федора Бутенка й лубенця Грицька Гречанівського — він побив, а ще одного — хорун-

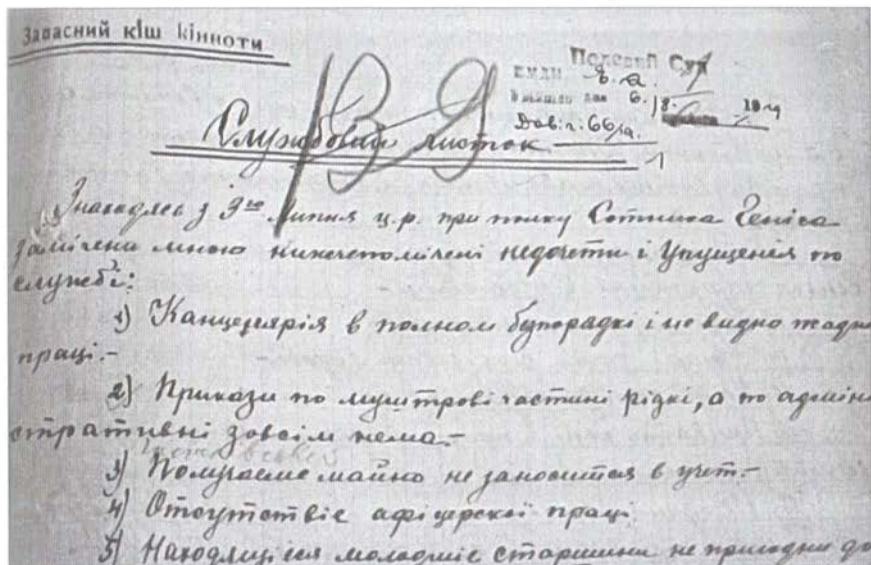
³³ Менанса — їдальня.

жого Костіна («багацько освідомленого о протизаконних ділах сотника Геніґа») будь-що намагався вигнати з полку. Слімому ж Геніґу інспектор закидав влаштування на роботу в полкову канцелярію своєї коханки та неодноразові антиукраїнські висловлювання.

Звинувачення Володимира Ганімеда виявилися настільки серйозними, що справу було передано на розгляд військово-польового суду. Засідання Феміди відбулося вже наступного дня, 4 серпня 1919 року, тут же, у Фурманівці. Та чи то з огляду на брак часу, чи через упередженість судді, прізвище котрого, на жаль, нині вже важко встановити, але у повній мірі підтвердити вину аморального комполку не вдалося.

На лаву підсудних сіли троє німців — віденець сотник Едвард Геніґ, львів'янин поручник Франц Маен (Майн) і уроженець Перемишля старший булавний Марко Дінстаґ. Свідками у справі про безлад у полку й аморальність офіцерів були викликані працівники штабу М. Бринецький, В. Бандурка, М. Терещук і Т. Пізнюк. Проте виявилось, що вони погано поінформовані про особливості ведення канцелярії їхньої частини. Не чули також і антиукраїнських заяв австрійського

Скарга на сотника Геніґа.

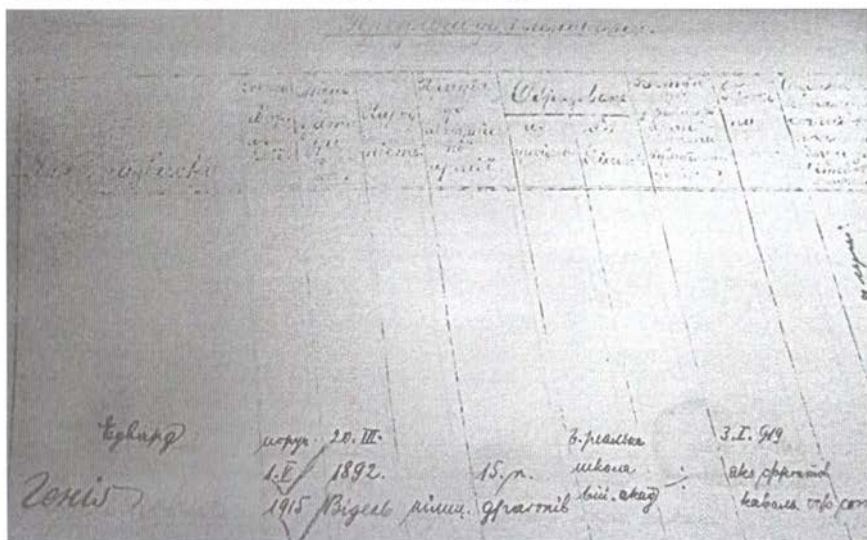
команданта. Натомість стосовно розгульного способу життя свого командира вони розповіли суду все, що знали.

Зокрема, булавний Михайло Бринецький визнав: «Ріхерт і Дінстаг возять за собою трьох женщин, які їли в офіцерській харчівні і нічо за це не платили. Зі сотником Генігом їдила разом дівчина Зоня. Ся Зоня нічого в канцелярії ніколи не писала, однак при відході [з Галичини — Авт.] одержала ґажу, а інші женщины, які були дійсно при канцелярії, ґажі не дістали».

Опитали й обвинувачених офіцерів, котрі частково спростували, а де в чому визнали власну вину. Зокрема, Едвард Геніг, підтвердивши факт прийняття на роботу власної коханки та певний безлад у полку, все ж зміг відмести решту закидів матеріального плану.

Він також зумів довести, що ніяких антидержавних заяв ніколи не робив: «Признаюся, що висміював українські відносини на закордонній Україні; застерігаю ся однак, що я висміював українську державну ідею. Я раз сказав дійсно, що всі події на українському фронті є дійсно оперетою а то зі згляду на кількакратні зміни команд, пересування військ там і сям,

«Предлог до іменовання» Едварда Геніґа, 1919 р.

організоване корпусів і бригад, складаючих ся у 40 людей і в загалі українську безрадность».

Зваживши усі «за» і «проти», суд ухвалив рішення, яким фактично виправдав Геніґа. Закиди інспектора-наддніпрянца визнали або недоказаними, або ж спричиненими об'єктивними обставинами, які не залежали від командира. Скажімо, більшість офіцерів його полку справді були поганими кавалеристами, однак їхні кандидатури запропонував Геніґу штаб корпусу, і комполку до їхньої появи не мав ніякого стосунку. Та й рівень дезертирства з 1-го кінного був такий самий, як і в інших частинах армії, констатував суд.

При цьому було підтверджено, що Едвард Геніґ справді порівнював ситуацію в Україні з «лібретто», однак «подібне невдоволення в тім часі висказували і багато старшин-українців, так що в тім висказі Геніґа годі добачити ворожого відношення до української ідеї». Водночас у судовому рішенні кілька разів констатовано наявну «неприятнь між німцями і наддніпрянцями», що виявилося, зокрема, у факті побиття поручників Бутенка і Гречанівського та в численних наріканнях старшин-«східняків» на байдужість до них з боку «німецького» командування полку.

Тож фактично суд завершився нічим. Один із помічників Геніґа — Марко Дінстаґ — заздалегідь звільнився з армії за власним бажанням, інші обвинувачені отримали стягнення морального плану. Як було сказано у рішенні суду, «вожане зі собою продажних женщин є вправді не лицююче з честю старшини, однак не підпадає під компетенцію суду». А тому питання аморальності Едварда Геніґа було запропоновано розглянути в офіцерському суді честі.

Натомість потерпілі від німецького свавілля східноукраїнські офіцери Бутенко й Гречанівський змушені були покинути 1-й кінний. Кадрові кіннотники Російської імператорської армії деякий час прослужили в повітроплавному дивізіоні УГА, але потім знову присвятили себе галицькій кавалерії,

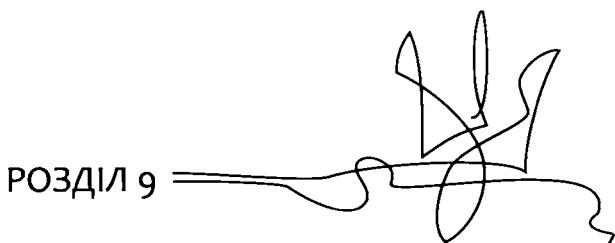

Поручник Яків Вайнгаймер у кінній атаці. Малюнок Е. Козака.

перейшовши на службу в 1-у кавбригаду отамана Е. Шепаровича. І, варто відзначити, останні місяці своєї служби в українському війську провели вони достойно. Так, колишній офіцер 9-го гусарського полку РІА Г. Гречанівський увійшов до історії Галицької армії як ініціатор запровадження на той час дуже прогресивної «лавної» тактики кінного бою, яку доти ефективно використовувала кіннота російської армії.

Єдиною справді потерпілою у цій справі виявилася знеславлена коханка командира полку Зоня Нарожник, «яка мала мати з ним любовні зносини», котра завдяки документам судового розгляду увійшла в історію. Чи, точніше, вплила...

За матеріалами судової справи сотника Е. Геніґа, поручника Ф. Майна і ст. десятника М. Дінстаґа. ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 2. — Спр. 147.

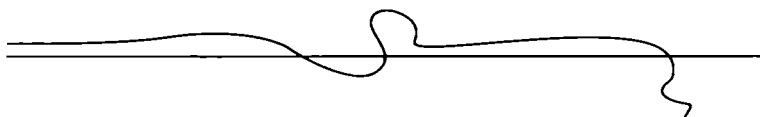

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ КОМБРИГА ЛЬОБКОВІЦА

У квітні 1919 року потягом із Відня в Галичину прибув 26-літній обер-лейтенант колишньої цісарсько-королівської армії. Звали його Вільгельм Льобковіц. Незважаючи на свій доволі молодий вік, упродовж Першої світової війни він зміг зробити непогану військову кар'єру в оперативній частині однієї з армійських груп АУА. Його неабиякий командирський хист, знання та мужність були гідно відзначені владою Австро-Угорщини, котра нагородила його кількома бойовими орденами.

Про високий освітній рівень офіцера свідчить і той факт, що виходець зі старовинного чеського князівського роду Вільгельм Льобковіц володів не лише чеською та німецькою мовами, а й французькою, польською і українською. Знання останньої й стало йому в нагоді, коли розпочалася його служба в Галицькій армії. Льобковіцу вдалося відразу стати своїм в офіцерському корпусі та підтвердити таланти штабіста. Почергово новоприбулому офіцеру присвоїли звання сотника, а через два місяці рішенням диктатора ЗУНР Петрушевича — отамана.

Багато в чому така стрімка кар'єра пояснюється тим, що Льобковіц почав відразу працювати в мозковому центрі армії — Генеральній булаві, де фактично виконував усю роботу за тодішнього головного галицького генштабіста Карла Штіпшиц-Тернаву, який, за спогадами очевидців, відзначався лінощами, безініціативністю та нефаховістю.

Вільгельм Лубковіц, фото кінця 1920-х рр.

Свій талант Лубковіц зумів продемонструвати, розробивши разом з іншим здібним австрійцем Фердинандом Люнером одну з найславніших операцій УГА — Чортківську офензиву. А після її провалу дуже боляче переживав обструкцію, яку диктатор ЗУНР улаштував тодішньому головнокомандувачу армії генералові Грекову. 6 липня 1919 року на знак протесту проти його усунення Лубковіц навіть написав заяву про звільнення з посади начальника оперативного відділу НКГА, за що ледь не пішов під трибунал за обвинуваченням у дезертирстві.

Врешті Лубковіц очолив опервідділ штабу, а потім й увесь штаб 3-го Галицького корпусу, згодом ставши одним із творців успішного звільнення Києва від більшовиків 20 серпня 1919 року армійською групою генерала А. Кравса.

Не покинув він УГА й у складний період її діяльності, наприкінці 1919 — на початку 1920 років, переживши разом з нею епідемію тифу, перехід спочатку до Денікіна, а потім і до більшовиків. Напередодні Великодніх свят 1920-го Вільгельм Лубковіц разом із ще одним колишнім австрійським офіцером Гуґо Противенським робить все можливе, щоб не дати більшовикам розосередити частини ЧУГА по різних ділянках фронту та дивізіях Червоної армії. У разі здійснення цього плану Галицька армія фактично припинила б існувати як монолітне військове угруповання, тому галицькі офіцери мали негласний наказ докладати усіх зусиль, аби не дати червоним здійснити їхнього наміру.

Врешті частини ЧУГА підняли повстання проти більшовиків, перейшли фронт і здалися полякам. Та всі сподівання галичан на краще не справдилися. Замість того, щоб дати галицьким частинам перепочити й потім використати у боротьбі проти «червоних», поляки роззбрóили українських нояків та ув'язнили. У травні того ж року Льобковіца разом із його бойовими товаришами розмістили у сирих неопалюваних бараках табору для військовополонених у Ялівці, на східній околиці Львова.

*Карл Штіпшиц-Тернава.
Фото 1940-х рр.*

Умови утримання були настільки нестерпними, що вже за два тижні після ув'язнення Льобковіца разом із ще п'ятьма старшинами УГА — німцями А. Ерле, К. Шльоссером, Ф. Лянгом, К. Аріо і українцем Ю. Головінським (майбутнім бойовиком УВО) написали листа до польської влади, в якому заявили про своє бажання «брати активну участь у будові української держави» і «зі зброєю в руках стати в ряди української армії», котра в той час разом із польською боролася з більшовиками. Однак поляки ніяк не зреагували на цю заяву і в червні 1920-го Льобковіца разом з іншими українськими вояками перевезли в концтабір м. Тухоля. Умови утримання в'язнів у цьому таборі були ще гіршими, ніж у Львові.

Голова Українського горожанського комітету Степан Федак, котрий відвідав вояків УГА у Тухолі, згодом привіз звідки листа одного з ув'язнених старшин, в якому той змалював умови побуту галичан: «Положення страшне. Найбільших злочинців не можна трактувати, як нас. Живемо у вогких підземних льохах, гірших, як найвідразливіші пивниці. Сильно дошкуляє нам голод. Гроші нам повідбирали, полишали тіль-

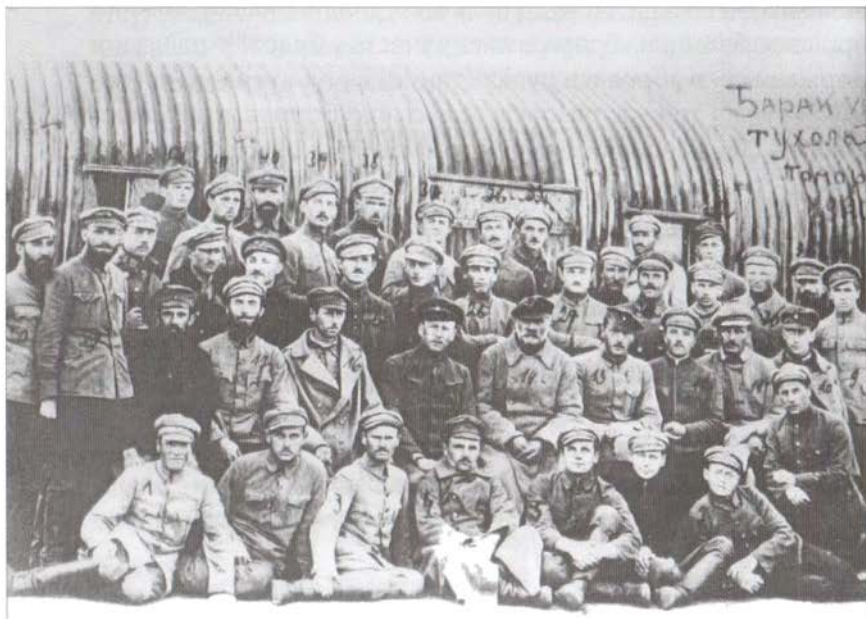

ки по 100 марок. Та за них нічого не можна купити, бо команда табору не дозволяє нічого нам продавати. Так вегетувати можна ще місяць, а опісля хіба прийдеться просити команду табору о видачу списку померших або божевільних».

Відповідним було й харчування — на сніданок і вечерю «несолоджена ерзац-кава», а на обід суп «з кількома фасолінками і гнилий оселедець». Плюс кусень хліба на весь день. Не дивно, що за таких умов Льобковіц зважився на втечу. 7 жовтня 1920-го він утік з Тухолі і через Німеччину дістався українського табору для інтернованих вояків УГА в Ліберці, Чехословаччина.

Там Льобковіц сідає за мемуари про свою участь в українській війні «Похід на Київ». Та сидіння в таборі молодому офіцерові швидко набридає. Йому всього 28 років, він сповнений сил і дуже амбітний (цю «наполеонівську» рису характеру відзначали потім чимало із його побратимів). До того ж, навесні 1921 року чеська влада зачиняє ліберецький табір

Старшини УГА із генералом М. Тарнавським, табір у Тухолі, 1920 р. Цифрою 14 позначений М. Тарнавський, праворуч — В. Льобковіц.

І всім галичанам пропонує переїхати у новий, на цей раз уже робітничий табір в м. Йозефів.

Та переїжджати з табору в табір колишній високопоставлений штабіст не захотів. Не привабила його й перспектива подальшої служби в Українській армії. Того ж таки 1921 року він робить ще один відчайдушний крок — втікає з Чехії.

Невідомо, чи знав у той час Лобковіц про опубліковане за рік до того в радянській газеті «Правда» звернення колишнього царського генерала Олексія Брусилова «До всіх офіцерів, де б вони не перебували», в якому один із героїв Першої світової війни закликав офіцерів усіх «білих» (тобто тих, що воювали проти комуністів) армії повернутися в Росію і допомогти їй будувати мирне життя.

Але тим не менш свій вибір Лобковіц зробив. Він полишив батьківщину, рідних і повернувся спочатку в радянську Україну, а потім у Росію. Комфорт і затишок рідного дому він змінив на роботу в зруйнованій громадянською війною державі, на службу тій армії, проти якої ще зовсім недавно воював у складі УГА. З цього часу він стає назавжди втраченим для своїх галицьких побратимів.

І цьому є пояснення. Повернувшись у Росію, Лобковіц (так відтоді у російській транскрипції його почали називати) став військовим аналітиком Генштабу РСЧА. Із жовтня 1921 року він — завідуючий сектором інформаційно-статистичної частини Розвідувального управління штабу Червоної армії (попередника нинішнього ГРУ).

Чи був Лобковіц більшовицьким агентом безпосередньо під час своєї служби в УГА, зараз сказати складно. Варто проте відзначити кілька цікавих моментів. Зокрема, той факт, що по поверненні із закордону в СРСР Лобковіц, маючи таку неоднозначну та політично неблагонадійну з погляду тодішньої радянської ідеології біографію, на диво швидко й успішно пройшов фільтрацію в ЧК.

У зв'язку з цим слід нагадати, що коли раніше, під час активної фази «боротьби за встановлення радянської влади», більшовики ще більш-менш лояльно ставилися до переходу на свій бік вояків і офіцерів військ УНР, УГА, Денікіна, Колчака та інших, то з початку 1920-х, після фактичного розгрому усіх противників Радянської влади, до перебіжчиків із ворожих армій «совєти» почали приглядатися значно ретельніше.

Так, 22 квітня 1920 року заступник голови ВЧК Вацлав Менжинський повідомив секретаріат Реввоенради Російської Республіки про свій наказ, відправлений в особливі відділи фронтів та армій щодо «особливого» ставлення до полонених і перебіжчиків-офіцерів білогвардійських армій.

Згідно із цим документом, вказаних старшин треба було сортувати за п'ятьма категоріями: 1) офіцери-поляки; 2) генерали й офіцери Генштабу; 3) контррозвідники та поліцейські чини; 4) кадрові обер-офіцери й офіцери з числа студентів, учителів та духовенства, а також юнкери; 5) офіцери воєнного періоду, за винятком студентів, учителів і духовенства.

Першу та четверту групи слід було відправляти до концтаборів для подальшого перегляду, причому за поляками рекомендувалося «дуже суворо наглядати». П'яту групу належало після ретельної фільтрації або направити в трудармії, або ж до таборів у компанію до офіцерів першої й четвертої категорій. Перебіжчиків із другої і третьої груп наказано під конвоєм транспортувати до Москви в Особливий відділ ЧК.

Німецькомовний чех, спадковий дворянин, котрий неодноразово розповідав колегам про своє князівське походження (до слова, один із його родичів, фельдмаршал-лейтенант, принц Зденко фон Лобковіц, у 1917—1918 роках був генерал-ад'ютантом останнього короля Австро-Угорщини Карла Габсбурґа), кадровий офіцер-генштабіст воєнного періоду «з числа студентів і юнкерів» Вільгельм Лобковіц, який буквально за рік до того в складі ЧУГА вже «зрадив» світлі

ідеали комунізму, підходив під чотири з п'яти вищезгаданих категорій.

Що чинили більшовики із подібними кадрами, добре демонструє історія із поверненням в Росію 1 500 осіб, котрі на рік раніше втекли від радянської влади на Захід. У Новоросійськ ці змучені ностальгією емігранти прибули у лютому 1921-го на турецькому судні «Решид Паша». На берег колишніх білогвардійців більшовики висаджували невеликими групами, ретельно обшукували, забирали цінні речі, після чого практично відразу всіх офіцерів і військових чиновників, а також більшість унтер-офіцерів розстрілювали.

Решту військовослужбовців рядового і сержантського складу було заслано в концтабори на півночі Росії. Кожен із тих, хто залишився в живих, заповнював спеціальну анкету, в якій, зокрема, повинен був щиро розповісти про своє походження, місце попередньої військової служби, а також дати адреси всіх своїх родичів, які мешкали в радянській Росії. За спробу приховати щось зі своєї біографії емігранта чекав розстріл.

Вищенаведене свідчить про те, що отаман Лобковіц був ідеальним кандидатом якщо не на ліквідацію в ЧК, то, принаймні, на тривалу тюремну одіссею неозорими просторами ГУЛАГу, що в той час зароджувався. Однак цього не сталося. Можна припустити, що за Лобковіца «замовили слово» високопоставлені чекісти, котрі свого часу були відряджені

Фельдмаршал-лейтенант Зденко
принц фон Лобковіц, перший
генерал-ад'ютант кайзера Карла,
1918 р.

Петро Ткалун.

більшовицьким командуванням в штаби різних частин ЧУГА керувати «особливими відділами» і на час прибуття Лобковіца в Країну Рад зуміли доволі високо просунути по службових сходах ЧК.

Такими офіцерами, зокрема, були Петро Ткалун та Михайло Фріновський (згодом відомі енкаведисти). Перший з них упродовж січня — травня 1920 року був воєнкомом 2-ї Галицької бригади, а коли її вояки разом із соратниками із 3-ї бригади, де служив Лобковіц, перейшли на бік поляків, потрапив у полон і навіть два місяці разом із галичанами відсидів у польському концтаборі.

Згодом їхні шляхи розійшлися. Лобковіц розпочав свої «мандри» таборами для інтернованих, а Ткалун повернувся до Радянської України. Восени 1921-го він — заступник начальника Політуправління Київського військового округу, згодом начальник Школи червоних старшин РСЧА, куди, до слова, у 1920-х вступили чимало колишніх вояків УГА. У 1926—1937 роках Петро Ткалун обіймав одну з найпочесніших і найвідповідальніших посад у СРСР — військового коменданта спочатку Москви, а згодом — московського Кремля.

Не менш високий пост на той час посів і Михайло Фріновський (у 1930-х — один із організаторів гучних політичних процесів у Москві), який у квітні — травні 1920-го був призначений начальником Особливого відділу ЧУГА, а через рік очолював оперативний відділ Всеукраїнської ЧК.

Та хто б не допоміг Лобковіцу, йому вдається невідомо швидко адаптуватися в СРСР. І вже у 1922—1923 роках

у Москві виходять у світ одразу три його книги: «Організація французької піхоти», «Сучасна організація французької армії» і «Французькі великі маневри восени 1923 р.». Згодом Лобковіц випустить інші праці: «Особливості бойових дій у горах», «Засоби зв'язку всередині бойової смуги батальйону (загону)», «Використання місцевості при обороні країни», «Армія Чехо-Словаччини 1927 року». Загалом, з-під пера Лобковіца з'являться кілька десятків аналітичних книг, рецензій та статей.

На рубежі 1920—1930 років колишній галицький штабіст повністю переходить на викладацьку роботу. Почергово він працює начальником полкової школи одного зі стрілецьких полків Червоної армії, «воєнруком» Московського вищого художньо-технічного і архітектурно-будівельного інститутів (тобто фактично — проректором цих навчальних закладів із військово-мобілізаційної роботи), начальником 1-го сектору Інституту піхоти РСЧА, керівником воєнних дисциплін тактичних курсів «Выстрел».

Водночас він продовжує займатися військовою аналітикою. 1935 року в журналі «Военный вестник» виходить одна з останніх праць Вільгельма Лобковіца — рецензія на дослідження його колеги щодо військової потуги Японії. Книга стала результатом тривалого відрядження на Далекий Схід і співпраці з тодішнім «господарем» краю маршалом Блюхером.

У Москві Лобковіц одружується, одна за одною у нього народжуються три доньки. Двох наймолодших він, потай від колег, охрещує. У лютому 1936-го йому присвоюють звання комбрига³³.

Життя, здавалося б, врешті вдалося. Кар'єра, сім'я, високі військові звання — що ще треба офіцерові для того, аби відчути себе щасливим? На зламі 1920—1930 років Лобковіц

³³ Комбриг — військове звання в Червоній армії у 1935—1940 роках. Вище за рангом ніж полковник, але нижче, ніж комдив.

мешкає у середовищі радянської партійної та військової еліти. Він живе в самісінькому центрі Москви, на престижній вулиці 25 Жовтня, котра з'єднує Красну та Луб'янську площі.

Цікаво, що у цей же час у Москві, в районі не менш престижного Арбату, починає працювати приятель Вільгельма Лобковіца з галицького етапу його військової кар'єри — майор Фердинанд Льонер. У 1929—1938 роках він — військовий аташе Посольства Австрії. Зважаючи на те, що у функції подібних дипломатів входить й збір розвідданих про країну перебування, можна припустити, що в той напружений передвоєнний час чимось подібним у Москві міг займатися й цей колишній галицький штабіст. До того ж, українську дружину Льонера за кілька років перед тим польські власті також обвинувачували у шпигунстві.

Невідомо, чи перетиналися на центральних вулицях Москви 1930-х шляхи двох творців славнозвісної Чортківської офензиви УГА, один із котрих працював на спецслужбу СРСР, а інший (ймовірно) — на аналогічне відомство переданшлюсної Австрії. Однак те, що в деяких енциклопедичних виданнях української діаспори про долю колишнього начштабу 3-го корпусу УГА сказано, що він «безслідно зник у сталінських застінках після 1932 року», можна витлумачити як непряме свідчення того, що хтось із колишніх галицьких товаришів по зброї таки зустрів Лобковіца у Москві.

Між тим на початку 1930-х у колишнього отамана УГА в ідеологічному плані все гаразд. Він так віддано служить комуністичному режимові, що цю його рису відзначають навіть ті зі співробітників, котрих радянські спецслужби «викривають» як «ворогів народу». Зауважимо, не наговорюють на допитах, а навпаки підтверджують його, Лобковіца, вірність комуністичній владі.

Типовий приклад — кримінальна справа колишнього білогвардійського генерала, головного воєнного керівника вищих навчальних закладів Москви В. Барановського, зааре-

штованого НКВД у лютому 1931 року. На одному із допитів Барановський зізнався, що разом із іншими «воєнруками» столичних вишів створив контрреволюційну організацію.

А на запитання слідчого, наскільки масово «воєнруки» Москви могли би підтримати антирадянське повстання (за умови, звичайно, його виникнення), генерал заявив: гіпотетично повстання підтримали би більшість «воєнруків» і викладачів вищих навчальних закладів столиці. За винятком лише трьох осіб, серед яких був названий і воєнний керівник Художнього інституту, «майор австрійського генштабу» Лобковіц.

Та вже в середині 1930-х національність, походження і військове минуле колишнього отамана Галицької армії стали об'єктом зацікавлення радянських каральних органів. Не врятувала його навіть вірність сталінському режимові. У середині 1930-х НКВД почав масово продукувати гучні політичні справи проти польських і австрійських емігрантів, які свого часу приїхали в СРСР. Їм усім висували стандартні звинувачення: підготовка до терактів, шпигунство, спроби повалити радянську владу.

Для початку Лобковіцу влаштовують настільки нестерпну обстановку на офіцерських курсах «Выстрел», де він викладає, що у квітні 1936 року, в розпал сталінських чисток він змушений покинути службу й перейти «у розпорядження Управління по начскладу РСЧА», що у той час фактично означало одне — опалу.

А з жовтня 1937 року за Лобковіцем «прийшли». Його було арештовано у рамках розслідування справи про шпигунсько-вербувальну діяльність на користь Німеччини групи високопоставлених офіцерів Червоної армії. На допитах 44-літній Лобковіц не витримав і дав потрібні НКВД свідчення про одного зі своїх співробітників по школі «Выстрел» генерала О. Лігнау (також німця, який 1918-го служив у війську гетьмана Скоропадського).

У довідці на арешт генерала відзначалося, що «в процесі ліквідації виявленої УНКВД німецько-шпигунської резидентури викладач курсів “Выстрел” Лобковіц В. В., який був її активним учасником, засвідчив, що начальник кафедри курсів Лігнау є агентом німецької розвідки». Опираючись у тому числі й на свідчення Лобковіца, НКВД кинув Лігнау за ґрати. Та долі колишнього генштабіста УГА це не змінило. У лютого 1938 року його разом із Лігнау та іншими фігурантами справи «німецьких шпигунів» розстріляли на Бутовському полігоні в Москві.

Парадокси історії — 1943 року спогади «німецького агента» Лобковіца «Похід на Київ», в яких ідеться про захоплення Галицькою армією столиці України, було включено Військовою управою дивізії СС «Галичина» до переліку книг, котрі мали побачити світ у рамках спеціальної серії видань з української військової історії.

Ще через 17 років, у лютому 1960-го, за часів хрущовської відлиги Вільгельма Лобковіца було реабілітовано. А на початку цього століття у Москві вийшла книга російських дослідників В. Лур'є і В. Кочика, у котрій Вільгельма Лобковіца внесено до переліку «керівників радянської військової розвідки» останніх 80 років.

* * *

P. S.

Зі спогадів доньки Вільгельма Лобковіца Кароліни Крассотіної-Лобковіц:

— Мій батько народився в місті Фрідек-Містек під Остравою. Його мати була німкенею з Баварії, а батько походив зі старовинного чеського князівського роду Лобковіців. У мене є родовід мого тата, який сягає аж 1791 року. Мій батько був

нащадком Августа Льобковіца Раудніцького, який свого часу воював із Габсбургами і після поразки змушений був виїхати в Баварію. А мій прадід — Август фон Лобковіц, до слова, у 1826—1832 роках був австрійським генерал-губернатором Галичини. З такого відомого роду й походив мій тато.

Він був дуже талановитий, знав багато мов і дуже добре воював під час Першої світової війни. У складі австрійської армії він, зокрема, брав участь у битвах під Верденом та в Альпах. При цьому під час війни він зумів здобути вищу освіту в австрійській військовій академії, як-то кажуть, без відриву від війни — приїжджаючи з фронту на один-два тижні на навчання. Коли ж війна закінчилася і Австро-Угорська Імперія розпалася, батько повернувся на батьківщину, в місто Фрідек.

Якийсь час він був безробітним, але потім його почали кликати на військову службу — у польське військо, в чеське, німецьке, але батько вибрав Галицьку армію. Коли під час допиту в НКВД його запитали, чому саме він вибрав УГА, батько пояснив свій крок тим, що йому не подобалося, як поляки гнітять український народ і він співчував українцям-галичанам у їхній боротьбі за незалежність. Тато взагалі завжди згадував свою службу в українській армії лише у теплих тонах.

Тоді ж, на тому ж допиті, батько розповів, що у червні 1919 року, не будучи начальником штабу Галицької армії, фактично виконував його обов'язки, потім командував штабом однієї з бригад, розробив план захоплення Києва у серпні того ж року. Він також детально розповів, як саме він потрапив в СРСР. Сталося це, коли тато перебував в таборі для інтернованих у Чехії.

Батько був дуже ініціативним, бойовим, він не міг довго сидіти без роботи. Тому він разом із своїм другом вирішив переїхати на роботу в Радянську Росію. Тато увійшов у контакт із керівником чеського Комінтерну і, отримавши

від нього рекомендаційний лист, під виглядом колишнього радянського військовополоненого виїхав спочатку до Берліна, а вже потім у Росію. У Червоній армії батько займався викладацькою роботою, дуже часто їздив у відрядження. Зокрема, бував на Далекому Сході, співпрацював із маршалом Блюхером.

Тато дуже добре вивчив російську мову, писав без помилок, лише розмовляв з легеньким українським акцентом, інколи «окаючи». При цьому він підтримував стосунки зі своєю родиною в Чехії, його брат і сестра приїжджали до нього в Москву. Самому ж батькові відвідати рідних у Чехословаччині більшовики не дозволили.

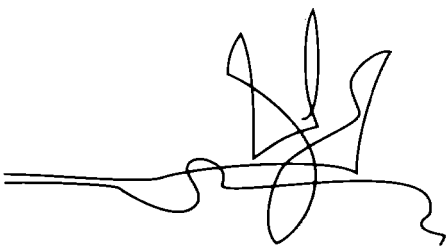
Після татового арешту в 1937 році мати намагалася дізнатися його долю, але їй відповіли, що батькові дали 10 років без права листування. Всі наступні 10 років ми чекали на тата. І лише 1988 року мені було офіційно повідомлено, що насправді мого батька вже давно страчено.

Архів, література

1. ЦДІАЛ України. — Ф. 309. — Оп. 2; Ф. 371. — Оп. 1.
2. Бутовский полигон. 1937—1938 гг. Книга памяти жертв политических репрессий. — Вып. 2. — Москва: Панорама, 1998.
3. Кавтарадзе А. Г. Военные специалисты на службе Республики Советов, 1917—1920 гг. — Москва: Наука, 1988.
4. Красный террор в годы Гражданской войны / Под ред Ю.Фельштинского. — Москва: ТЕРРА; Книжный клуб, 2004.
5. Лурье В., Кочик В. ГРУ: дела и люди. — Москва, 2002.
6. Тинченко Я. Голгофа русского офицерства в СССР 1930—1931 годы. — Москва: Московский общественный научный фонд, 2000.
7. Шухевич С. Спомини. Частина 2. — Львів: Видавнична кооператива «Червона Калина», 1929.

Преса

1. Громадська думка. — 1920. — 12 травня; 18 червня.
2. Дурнев Е. Белые офицеры на службе Республике Советов // Научно-публицистический журнал «Актуальная история» / <http://actualhistory.ru/articles-white-rkka>.
3. Українська думка. — 1920. — 19 жовтня.

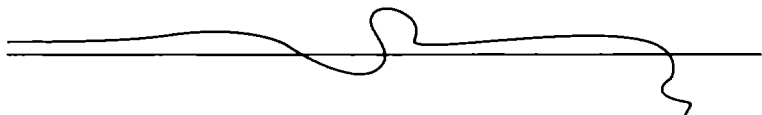
ДВАДЦЯТЬ РОКІВ ПОТОМУ

Наприкінці літа 1941 року українське чорноморське місто Генічеськ практично без бою захопили нацисти. Як і повсюди на окупованих територіях, німці відразу запровадили в місті свої порядки, зокрема, створили з місцевих нові органи влади. Втім, фронтові частини вермахту перебували у місті недовго — незабаром вони рушили далі, на Крим, а в Генічеську по trochu почало налагоджуватися мирне, хоч і окупаційне життя.

А вже за кілька тижнів, 30 вересня 1941 року, у порту Генічеська висадилися з кораблів нові господарі міста. Жителі з цікавістю поглядали на новоприбулих окупантів. Одягнуті в німецькі однострої моряки мали дивну біло-червоно-синю нашивку на рукаві й розмовляли слов'янською мовою. Ще більш колоритним був один із командирів дивних вояків. Окрім своєї рідної мови й німецької, він цілком пристойно розмовляв українською і розумів російську, що дало йому змогу дуже швидко подолати психологічний бар'єр із населенням Генічеська.

Незвичними гостями були матроси за місяць перед тим створеного на Балканах Хорватського військово-морського легіону. А їхній командир — 43-літній офіцер, котрий два десятки років тому вже воював проти більшовиків у причорноморських степах. Ним був Стефан Руменович, колишній сотник Української Галицької армії.

Протягом Першої світової війни виходець із аристократичного балканського роду молодий граф Руменович бачив

своє майбутнє, очевидно, дещо інакшим, ніж воно виявилось насправді. Йшла страшна війна, в якій його батьківщина — Австро-Угорщина — вела кровопролитні бої в середземноморському регіоні з флотами Італії та Франції.

Допомогти імперії його, Руменовича, святий обов'язок. Тим більше, що він — син австрійського генерала і курсант славетної військово-морської академії у Фіумі (нині — м. Рієка, Хорватія), де навчався разом із іншими молодими патриціями імперії, такими ж, як і він, графами та князями — Стефаном фон Шеназі, Раймондом Монтекуоллі, Теодором Новотни.

Та не так сталося, як планувалося. Майже одночасно із закінченням Руменовичем академії офіційно завершилася й кровопролитна світова війна. Відповідно до Сент-Жерменського договору Австрія втратила право на власний морський флот, тож молодий морський офіцер став безробітним, ледь отримавши диплом про отримання вищої освіти.

Вихід із ситуації Руменович знайшов в іншому краю своєї колишньої великої батьківщини — в Галичині, регіоні, де власного військово-морського флоту не було, зате існувала гостра потреба у кваліфікованих військовиках, здатних допомогти місцевому населенню захистити свою незалежну державу. Тож уже в грудні 1918 року, через місяць після про-

Випускне фото курсантів Військово-морської академії у м. Фіума, 1917 р. Стефан Руменович у верхньому ряді крайній праворуч.

голошення у Львові незалежності Західноукраїнської Народної Республіки, молодий граф Стефан Руменович де Ензирани розпочав службу в УГА.

Щоправда, на відміну від інших волонтерів, його прибуття поставило Начальну команду Галицької армії в дещо скрутне становище. Проблемою стала військова спеціальність новоприбулого лейтенанта, котрої в галицькому війську просто не існувало.

Мабуть, тому застосування Руменовичу знайшли не відразу. Спочатку його надіслали у розпорядження командувача 1-го Галицького корпусу отамана Осипа Микитки. Вже невдовзі Руменович, як командир чети першої сотні 1-го Станіславівського куреня УСС, вступив у свій перший бій із поляками під Львовом. І майже відразу пролив свою кров за незалежність України. 27 грудня під Старим Селом Стефан Руменович отримав важке поранення. Героїзм вчорашнього моряка був гідно відзначений командуванням УГА. Після одужання Руменовичу позачергово дають звання поручника і доручають командувати бронепотягом № 1, який охороняє залізничні під'їзди до Ходорова, одного з тодішніх форпостів УГА. Очолюваний ним бронепотяг робить систематичні наїзди на околиці Львова, поливаючи вогнем бойові позиції поляків.

Із газети Пресової квартири НКГА «Стрілець» від 25 квітня 1919 року: «У часі нашого відвороту з Сихова до Давидова лишилося кілька вагонів наладованих муніцією. Наша панцирка (командант пор. Руменович) з власної ініціативи підїхала до обсаженого Поляками Сихова і не зважаючи на огонь скорострільів і літаків, які позаду панцирки розбили бомбами тор³⁴, висадила стрільців і трьох залізничників, які... перевезли вогони з муніцією на другий тор, і вивезли весь запас муніції».

---

³⁴ Тор — тут: залізничний насип.

Згодом балканський «моряк-залізничник» ще раз пере-кваліфіковувався, на цей раз у кіннотники. У першій половині 1919 року в галицькій кавалерії саме почали запроваджувати східноукраїнську новацію — озброєні кулеметами кінні тачанки. 21-річному Руменовичу командування доручило керувати скорострільною сотнею 1-го кавполку 1-ї кінної бригади УГА.

Врешті, з кіннотою, основним і найперспективнішим родом військ того часу, Руменович і пов'язав своє майбутнє в Галицькій армії. Разом із молодшим братом Іваном він служить у кінній бригаді отамана Шепаровича, разом із нею, пройшовши усі незгоди, у травні 1920 року вступає до лав армії УНР. Проте у війську Петлюри Руменович, як і більшість його побратимів, пробув недовго. Восени того ж року переважна більшість галицьких вояків з Дієвої армії УНР перейшла кордон з Чехословаччиною і склала зброю. Історія УГА завершилася.

Частина офіцерів 1-ї кавалерійської бригади УГА. У центрі сидять командант бригади отаман Е. Шепарович і командир 2-го кавполку сотник Р. Ярій. У верхньому ряді п'ятий зліва поручник І. Руменович. У нижньому посередині поручник С. Руменович. Німецька колонія Кассель на Херсонщині, березень 1920 р.

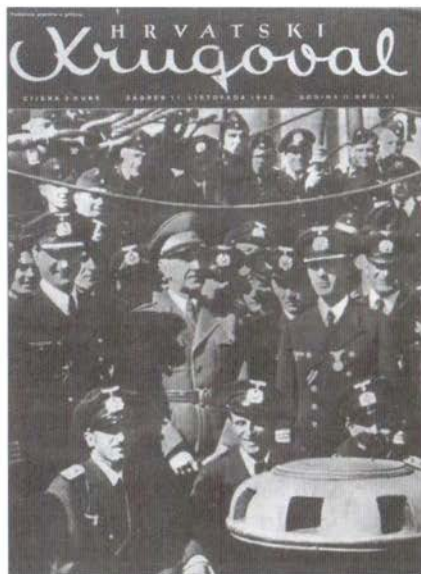

Пробувши якийсь час у чеському таборі для інтернованих, 14 квітня 1921-го Стефан Руменович демобілізувався з Галицької армії. Після завершення усіх українських воєн молодий граф, хоча й був німецькомовний та вихований в австрофільських традиціях, вирішив присвятити себе служінню своїй історичній батьківщині — Югославії. До того ж, після кількох років вимушеної зміни військової спеціалізації він нарешті отримав на Балканах можливість зайнятися тим, чому ще в юності планував присвятити своє життя — морською справою.

У 1921—1934 роках Стефан Руменович служить у югославській «маринарці». 1934-го виходить на військову пенсію і починає працювати в бізнесі. Та ось вибухає чергова світова війна, яка докорінно змінює ситуацію на Балканах. На руїнах Югославії виникають національні держави народів, які до цього жили в єдиному союзі південних слов'ян.

10 квітня 1941 року харизматичний хорватський генерал Анте Павеліч проголосив незалежність Хорватії. Нова держава відразу почала діяти у фарватері Німеччини, тому після нападу останньої на СРСР Павеліч вирішив допомогти Гітлеру у його боротьбі зі Сталінім. Із цією метою Хорватія направила на Східний фронт своїх військовослужбовців.

Так на українському узбережжі Чорного моря й з'явився Хорватський військово-морський легіон, укомплектований 320 моряками і 23 офіцерами. Його офіційна назва —

Міністр оборони Хорватії Славко Кватернік під час відвідин одного з кораблів Хорватського морського легіону. Обкладинка журналу.

23-я флотилія міношукачів («Minesuch-Flotilla»). З 17 липня до 22 вересня 1941-го легіонери пройшли навчання в болгарській Варні, після чого були перекинуті в українське місто Генічеськ.

До травня 1942 року хорвати були основою генічеського гарнізону й фактичною владою міста. Варто відзначити, що балканці швидко знайшли спільну мову з місцевим українським населенням. Багато в чому — завдяки заступнику командира легіону, підполковнику Стефанові Руменовичу, який, мов герой творів Олександра Дюма, через 20 років повернувся в містя своєї буремної бойової молодості. Тут, у таврійських степах, він воював у 1919—1921 роках, тут же він був змушений нести військову службу і через два десятиріччя. До того ж, знання мови місцевих жителів допомогло колишньому офіцерові УГА й ЧУГА розтопити кригу недовіри, яка неминуче виникла в тамтешнього населення від приходу легіонерів.

Тим більше, що балканці не тільки зводили фортифікаційні укріплення та охороняли порядок, а й опкувалися власним позитивним іміджем у населення. На своїй тральщиках вони

Наказ міноборони Хорватії про зарахування у військовий стаж С. Руменовича часу його служби в українській армії.

881

N A R E D B E
MINISTRA ORUŽANIH SNAGA

ODREĐUJEM

Na temelju Zakonske odredbe broj CXCI-657-Z. p.1941. od 15. srpnja 1941., — da se

RUMENOVIC pl. JEZERANE Stjepanu, broskom podpukovniku. pribroji za mirovinu i vrijeme koje je proveo u ukajinskoj vojsci od 1. I. 1919. do 17. IV. 1921., kod sekcije Automobilske kluba u Sarajevu od 1. I. 1933. do 31. I. 1933., kod tvrtke »Nautilus« u Beogradu od 1. I. 1934. do 1. VIII. 1934., kod tvrtke E. A. Kosović & Comp. u Beogradu od 15. IX. 1934. do 15. X. 1935. i kod tvornice kabela č. d. u Novom Sadu od 1. XII. 1935. do 10. VII. 1941. **Svega: 10 godina, 6 mjeseci i 25 dana.**

Sa prednjim suglasio se Rač. dvor sa brojem 785-G-1944. od 3. IV. 1944.

очищали узбережжя від мін, залишених там відступаючою Червоною армією, чим робили рибальство безпечним для місцевих рибалок, знешкоджували радянських диверсантів, які весь час намагалися дестабілізувати ситуацію в регіоні, звільняли прибережну зону від льоду.

І місцеве населення оцінило це. Після виведення 1942 року хорватів із Генічеська тамтешня міська управа на знак подяки навіть назвала одну з вулиць міста Хорватською. (Щоправда, цю назву вулиця мала лише до повернення радянських військ. Аби витравити у місцевого населення будь-яку добру згадку про легіон Руменовича, «визволителі» стерли з карти міста не тільки Хорватську вулицю, а й ліквідували хорватський військовий цвинтар, де були поховані балканці, полеглі у 1941—1942 роках.)

Унаслідок лояльної політики хорватів бажання вступити до легіону Руменовича виявили й чимало колишніх моряків-українців. Загалом упродовж 1941—1942 років німецьку уніформу балканської «Легії» одягли кілька сотень тамтешніх жителів, причому не лише Генічеська, а й Керчі, Ялти, а також Маріуполя, куди хорватів перебазували у травні 1942 року. Як наслідок, невдовзі легіонерів налічувалася майже 1 000 осіб, причому вчорашні чорноморські й азовські моряки в ньому становили 60 %. Гідно оцінили хорватів і українські дівчата. Понад десяток балканців із дозволу свого командира одружилися на жителях Таврії та Криму.

Українські волонтери легіону не лише очищали море від мін, а й, за потреби, воювали. Так, саме українським морякам Руменовича завдячував своїм порятунком знаменитий гітлерівський генерал Еріх фон Манштейн, катер котрого в Азовському морі був атакований радянськими кораблями.

Загалом основна справа легіону упродовж 1941—1942 років — захист ввірених йому міст і портів від численних радянських диверсантів, яких закидали з території сусідньої Кубані. Під час перебування в Маріуполі на озброєнні

легіону Руменовича було майже сім десятків невеликих суден і катерів. У тому числі й легендарний радянський трищогловий навчальний бриг «Товарищ», залишений при відступі Червоної армії. Саме «Товарищ» став хорватським штабним кораблем. Згодом, уже після війни, «осквернене» судно розрізали на металобрухт, а єдиним свідком «хорватського» періоду життя бригантини залишився її якір, який встановили біля одного із палаців культури Маріуполя.

Наприкінці 1942 року хорватський легіон повернувся на батьківщину. Жовтень наступного року фактично поставив крапку в нетривалій історії ВМС незалежної Хорватії часів Павеліча. Німецьке командування перебазувало легіон Руменовича до італійського порту в Трієсті, де розформувало, а його особовий склад перерозподілило між німецькими екіпажами.

Військово-морська кар'єра колишнього галицького сотника ще деякий час тривала. З жовтня 1943 року по грудень 1944-го Стефан Руменович служив офіцером зв'язку в командуванні німецького флоту, дислокованого в Адриатичному морі, а потім у Верховному командуванні «Південь», штаб-квартира котрого була розташована в м. Левіко, Італія.

Діяльність Руменовича гідно оцінила його рідна країна. Йому присвоїли звання полковника, а 26 червня 1944 року нагородили хорватським військовим орденом «Червона корона короля Звонимира» II ступеня. Причому вручили нагороду, оздоблену дубовим вінком — це означало, що орденоносець мав не просто військові, а «особливі» заслуги перед хорватською державою. На початку 1944 року Руменовичу знову стає в нагоді його український період військової кар'єри. На його прохання, Міноборони Хорватії зараховує в його пенсійний стаж понад дворічну військову службу в Українській армії, а також бізнесово-виробничу діяльність 1930-х.

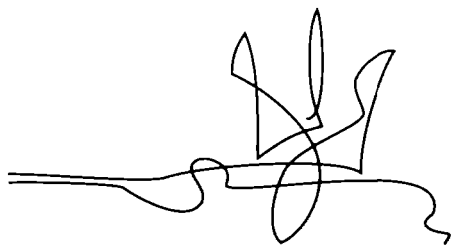
А в травні 1945-го Друга світова війна завершилася і Стефан Руменович потрапив у полон до військ англо-американської коаліції. Йому знову, як і 20 років тому, довелося пройти через різноманітні фільтраційні табори. Повну свободу дій колишній кіннотник УГА отримав лише 1949 року, коли йому дозволили емігрувати до Південної Америки — в Аргентину. Вісім років він прожив у цій країні, весь час при цьому звертаючись до влади ФРН із проханням надати йому німецькі громадянство й пенсію.

Лише 1957-го уряд Конрада Аденауера задовольнив його просьбу. Руменович переселився жити до Західної Німеччини, де врешті й завершив свій буремний життєвий шлях. Помер колишній офіцер армій Австро-Угорщини, ЗУНР, УНР, Югославії й Хорватії в католицькій Святвечір, 24 грудня 1979 року, в баварському м. Ляуфен, 80-річним.

Література, преса

1. Plaschka R. G. *Matrosen, Offiziere, Rebellen: Krisenkonfrontationen zur See, 1900—1918.* — Wien: Böhlau, 1984.
2. Thomas N., Mikulan K., Pavelic D. *Axis Forces in Yugoslavia 1941—45.* — Osprey Publishing, 1995.
3. Tomasevich J. *War and revolution in Yugoslavia, 1941—1945.* — Stanford University Press, 2001.
4. Стрілець. — 1919. — 25 квітня.

При підготовці розділу було також використано матеріали Військового архіву Республіки Хорватія, люб'язно надані істориком Діаною Глазноюю (Загреб), а також результати архівних пошуків автора книги.

ЧЕТАР ВЕРБА — «БАТЬКО» КАЛМИЦЬКИХ ДИВЕРСАНТІВ

За іронією долі, практично в той самий час із Руменовичем «новий порядок» на окупованій нацистами території України й Росії наводив ще один колишній офіцер УГА Отмар Верба. І також на чолі союзницького (до нацистів) національного формування — 5-тисячного Калмицького кавалерійського легіону.

Його історія не менш цікав. Уродженець моравського м. Гьодінг, 18-річний курсант австрійської військової академії вже в перші дні існування Західноукраїнської Народної Республіки став під її знамена, влившись у лави Галицької армії. Цікаво, що, як і Стефан Руменович, службу в галицькому війську він розпочав у бойовій групі майбутнього генерала Осипа Микитки.

Згодом Верба — офіцер 4-го куреня 11-ї Стрийської бригади УГА. Після переходу галичан за Збруч бригаду тимчасово включають до складу придніпрянської Залізної дивізії генерала Удовиченка.

Після завершення українських визвольних змагань Отмар Верба, як і багато його галицьких однополчан, пішов здобувати мирну спеціальність. Одружившись на українці, він закінчив університет і почав працювати архітектором. Очевидно, особливих дивідендів ця справа йому не принесила, бо паралельно він зайнявся бізнесом. При цьому Верба покинув свою історичну батьківщину — Судетську область,

котра після Першої світової війни відійшла Чехословаччині, та переїхав до Німеччини.

Але українська тематика не стала для нього чужою. Доволі несподівано не дуже удачливий архітектор зробив різкий поворот у своїй долі. І через неповний десяток років він знову повернувся на південь України, в Таврію, де 1920 року знемагав від тифу, голоду й холоду. На рубежі 1920—1930 років Верба майже два з половиною роки працював у консульстві Німеччини в Одесі. За деякими даними, під час дипломатичної кар'єри на півдні України консул Верба намагався нав'язати стосунки з колишніми соратниками в антибільшовицькій боротьбі з числа колишніх вояків Галицької армії, військ Директорії та гетьмана Скоропадського.

Збіг це чи ні, але саме під час перебування Оттмара Верби в Південній Пальмірі у традиційно космополітичній Одесі розпочалися репресії радянських каральних органів проти представників «націоналістичної» української інтелігенції. Причому у жорна ГПУ в тому числі потрапили й галицькі ветерани, котрі свого часу не пішли з основною масою армії на Захід, а залишилися в Одесі. Чимало з них за час, що минув від завершення війни, зробили непогану кар'єру в радянській Україні.

Чи була причиною цих репресій консульська діяльність Оттмара Верби, нині достеменно сказати складно. Натомість є факти — саме у той час, що колишній іноземний офіцер Галицької армії працював в одеському диппредставництві ще не нацистської, а Веймарської Німеччини, в місті за обвинуваченнями (зокрема — у шпигунській діяльності на користь Німеччини) були заарештовані чимало його колишніх соратників в боротьбі з більшовизмом.

Так, 1931-го органи ГПУ у Одесі ув'язнили групу екс-білогвардійців, які нібито задумували антирадянський закат у рамках Військової контрреволюційної організації. А наступного року одеські депеушники арештували і згодом

сратили чимало колишніх солдатів та старшин УГА за обвинуваченням у приналежності до Української військової організації.

Отто Верба покинув Україну, щоб повернутися до неї майже через десяток років, на цей раз уже в ранзі зондерфюрера СС. 1941-го він уже легальний працівник абверу. Щоправда, того року його перебування в краях буремної молодості виявилось нетривалим. Німецькі війська переможно йшли вперед і влітку 1942 року, зайнявши Північний Кавказ та приволзькі степи, впритул підійшли до Сталінграда.

Оттмар Верба (у касці) під час огляду командиром 16-ї моторизованої дивізії вермахту генералом Генріці калмицьких добровольців, 1942 р.

На захопленій території німецька влада почала хитро-мудру гру з налагодження стосунків із корінним народом цього регіону — калмиками. Для цього абверу була потрібна людина, яка добре знала радянські звичаї, російську мову та особливості комуністичного ладу. Такою людиною й став поліглот Оттмар Верба, котрий, окрім української та російської, прибувши в Калмикію, доволі швидко опанував ще й розмовну калмицьку мову.

Як справжній розвідник, колишній галицький офіцер приховав від калмиків своє справжнє ім'я, взявши псевдонім «Доктор Отто Долль». Під цим іменем він і увійшов в історію як творець одного з найбільш відданих Третьому Райху військових формувань, створених із громадян Радянського Союзу. Доктор Долль зібрав із добровольців-калмиків спочатку окремі ескадрони, потім цілу калмицьку військову частину, котра згодом через великий вплив охочих переросла в Калмицький кавалерійський корпус — корпус Доктора Долля, основним завданням котрого стала боротьба з радянськи-

Шеврон Калмицького
кавалерійського корпусу.

ми диверсантами та охорона німецьких військових об'єктів.

Цікаво, що саме під такою назвою це формування увійшло в усі тодішні радянські документи, у котрих йшлося про «зрадників-калмиків». При цьому справжнього імені «доктора» всезнаюче НКВД тоді так і не довідалося. Про те, наскільки вдало колишній наймолодший офіцер УГА зміг законспіруватися, свідчить і той факт, що в нині відомих радянських документах того часу

«обізнані» чекісти весь час плутають його ім'я, до того ж називаючи судетського німця Вербу не інакше як «російським білоемігрантом», котрим він ніколи не був.

А 1942 року в Калмикії Вербі дуже швидко вдалося завоювати у кочівників неабиякий авторитет. Він вирішував різні їхні побутові проблеми, заступався за них перед окупаційною адміністрацією, пропагував серед місцевої еліти ідею калмицької державності. Верба, зокрема, сприяв масовому відкриттю буддистських храмів, поширював чутки про особливе ставлення німців до калмицького народу.

Навзамін калмики віддячили Отто Вербі воістину народною любов'ю. Його обожнювали, поважали, боялися, до його слова дослухалися. Серед калмиків Доктор Долль мав беззаперечний авторитет, у кожен приїзд в село чи містечко його зустрічали натовпи радісних людей із жовтими пов'язками на руках і руках, піднятими у нацистському вітанні. Деякі старійшини навіть зверталися до Верби із проханням дозволити їм розмістити його фотографію серед статуй Будди. Для калмиків того часу Оттмар Верба був «авва», тобто батько.

Та німецьке панування в Калмикії виявилось нетривалим. Уже на початку 1943 року після сталінградської катастрофи армії Паулюса німці змушені були покинути Приволжя. Разом із ними на захід рушили й вояки Калмицького кавкорпусу. Кавалеристи Верби опинилися в українських степах спочатку Приазов'я, а потім у трикутнику Кривий Ріг — Нікополь — Дніпропетровськ, де їм знову доручили звичну справу — охороняти військові об'єкти та воювати з партизанами.

І тут проявився ще один талант Оттмара Верби — організатора диверсійних загонів. Доктор Долль став творцем та керівником цілого диверсійно-розвідувального центру, який заслав за лінію фронту, в уже радянську Калмикію, німецьких шпигунів і партизанів.

Маловідомий факт: майже два роки після вигнання нацистів із Поволжя (1943—1944) у глибокому тилу Червоної армії проти неї вели завзяту збройну боротьбу калмицькі повстанські загони, діяльність яких з-за лінії фронту коорди-

*Підполковник Р. Гьорст із командирами ескадронів Калмицького корпусу.
Перший праворуч — Б. Огдонов.*

нував саме колишній лейтенант УГА. Розпочалося все при відкочуванні фронту на захід, коли бійцям одразу п'яти своїх ескадронів (кожен із яких налічував до півтори сотні вояків) Доктор Долль наказав не відступати з німцями, а залишитися на батьківщині та вести партизанську війну з більшовиками.

Згідно з радянськими джерелами, у період із січня до листопада 1943 року калмицькі партизани Оттмара Верби здійснили 28 збройних нападів, убили 35 «радянсько-партійних працівників і патріотів батьківщини» та 28 радянських військовослужбовців. Крім того, калмики 18 разів здійснювали збройний опір оперативно-військовим групам НКВД, втрапивши при цьому 12 бійців убитими і 10 пораненими.

«Банди мали широку моральну й матеріальну підтримку з боку калмицького населення та систематично інформувалися ним про кількість, місцезнаходження і пересування оперативних груп НКВД», — доповідав начальник відділу по боротьбі з бандитизмом НКВД СРСР А. Леонтьєв заступникові наркома внутрішніх справ СРСР С. Круглову.

Самотужки справитися з партизанами Доктора Долля, чисельність котрих, за підрахунками НКВД, сягала 786 осіб, репресивним структурам Калмицької АРСР не вдавалося, визнав Леонтьєв. Тому на допомогу їм відрядили керівних працівників НКВД СРСР з оперативним складом центрального апарату відомства Берії. У зоні дії партизанів було створено 20 опергруп, у населених пунктах Калмикії роздислоковано один кавполк і бригаду військ НКВД. Партизанів вистежували з допомогою літаків У-2, Р-5 та Іл.

Зондерфюрер Верба допомагав своїм колишнім підлеглим, систематично направляючи з-за лінії фронту літаками люфтваффе військовоє спорядження та поповнення — вишколених у диверсійних школах абверу колишніх кіннотників кавкорпусу. Зокрема, 1 жовтня 1943 року на допомогу агентам Доктора Долля німецькими літаками було доправлено групу бойовиків харизматичного калмицького лідера Басанга Огдонова.

Востаннє своїх партизанів у тил радянським військам колишній четар УГА закинув менш ніж рік до капітуляції гітлерівського режиму. 23 травня 1944-го в калмицькому степу в районі селища Угта приземлився німецький літак. Із нього вийшов загін партизанів під командуванням німецького капітана Кваста. Практично відразу партизани змушені були вступити в бій із двома сотнями енкаведистів, котрі ще на підльоті змогли вислідити літак. У результаті бою п'ятьох диверсантів і трьох пілотів було вбито. Решту групи НКВД змогла захопити.

Басанг Огдонов.

Завдання, поставлені Доктором Доллем перед загоном диверсантів, вразили советів своїм розмахом. Зважаючи на те, що фронт відкотився відносно недалеко — всього лише на територію України та Білорусії — Доктор Долль зобов'язав капітана Кваста організувати в Калмикії бази аж для 36 ескадронів Калмицького кавкорпусу, які планувалося перекинути у радянський тил повітряним шляхом для активізації там партизанської боротьби.

Також диверсанти мали підготувати майданчики для приземлення літаків, організувати радіоцентр для прийому повідомлень від тих агентів абверу, які вже були закинуті Доллем раніше, успішно діяли у східних регіонах СРСР, але через свою віддаленість від фронту й невелику потужність радіостанцій не могли особисто передавати повідомлень у Центр.

Очевидно, що впевненості Докторові Доллю додавав і той факт, що багатьох із раніше засланих ним калмицьких агентів радянські спецслужби так і не змогли викрити. Вони

активно суміщали легальну діяльність з інформуванням Центру. Та на цей раз здійснити свої грандіозні плани зондерфюреру не вдалося. Енкаведисти перевербували командира групи капітана Кваста й радиста Курта Гансена. З їхньою допомогою майже два місяці НКВД вело радіограу з Доктором Доллем, аж доки лінія фронту не відсунулася за межі СРСР і калмицький антирадянський рух став для німців неактуальним.

Та в цей час уже й Оттмарові Вербі було не до диверсійної роботи. Улітку 1944-го з України його частину передислокували до Польщі. У липні того ж року в боях із закинутими туди радянськими диверсантами та загонами Армії Крайової колишній офіцер УГА загинув.

Трагічною була й подальша доля калмицьких підлеглих Отто Верби. В останні місяці війни німці об'єднали їх із російськими козачими підрозділами Гельмута фон Паннвіца³⁴. Після капітуляції Німеччини калмики разом із козаками були передані радянській владі, причому під час процедури депортації, аби не потрапити до рук «СМЕРШ», чимало з кочівників покінчили життя самогубством.

16 жовтня 1945 року загинув й керівник антирадянського калмицького підпілля, ще один вихованець Доктора Долля Басанг Огдонов, котрий навіть після депортації всього калмицького народу в Середню Азію, проведеної 28 грудня 1943 року, разом зі своїм загonom більш ніж півтора року вів збройну боротьбу проти комуністичного режиму.

---

³⁴ Гельмут фон Паннвіц — колишній білогвардійський офіцер, котрий, як і Верба з калмиків, під час окупації нацистами Північного Кавказу формував з місцевого козачого населення Дону й Кубані військові з'єднання для війни з СРСР.

Література

1. Гучинова Э. Б. Улица «Kalmyk Road». — Санкт-Петербург: Алетейя, 2004.
2. Dolbeau Ch. Face au bolchevisme: petit dictionnaire des resistances nationales a l'Est de l'Europe (1917—1989). — Arctic, 2006.
3. Hoffmann J. Deutsche und Kalmyken. — Rombach, 1974.

Використано також матеріали з сайту reibert.info, та інформацію, надану російським дослідником Сергієм Василенком (м. Нижній Новгород).

ГЕРОЇ І ДЕЗЕРТИРИ, УКРАЇНСЬКІ ПАТРІОТИ ТА ЗРАДНИКИ...

Зі скупих біографічних даних важко зрозуміти, якими ж насправді людьми були іноземні захисники Західноукраїнської Народної Республіки, як вони воювали, що за подвиги чинили і який слід залишили в пам'яті своїх побратимів по зброї.

На жаль, спогади очевидців тих подій нерідко грішать суб'єктивізмом, однак інколи є доволі цінними для розуміння, яким вояком був той чи той офіцер. Як, до речі, й архівні документи. У цьому плані дуже цікавими і пізнавальними, зокрема, є витяги із наказів начального вождя ГА, НКГА чи диктатора ЗУНР, газетні звіти про бойові дії тощо. Варти ми уваги є й досить цікаві психологічні портрети цілої низки офіцерів УГА авторства Л. Шанковського, П. Миговича, С. Шухевича, Є. Яворівського та інших комбатантів, спогади котрих були опубліковані у міжвоєнній галицькій пресі.

Тож якими увійшли в історію офіцери-іноземці?

Карл АРІО, поручник, начштабу 15-ї бригади УГА, у 1930-х — журналіст.

«Це колишній австрійський офіцер, громадянин Польщі, вихований в українському середовищі. Відомий як один із найбільш агресивних німецьких журналістів. Аріо знаний одночасно як націоналіст і агітатор український, а також як агітатор антипольський»³⁵.

---

³⁵ Jockheck L. Der «Völkische Beobachter» über Polen 1932—1934. — Berlin; Hamburg; Munster: LIT Verlag, 1999.

«Він був родом із німецьких колоністів у Галичині і склав іспит зрілості в українській гімназії в Перемишлі. За наших вишольних змагань перебував в Україні, знав прегарно українську політичну проблематику, плавко говорив по-українськи і сам інколи признавав, що він “роздвоєний” у своїй національній свідомості — поміж Німеччиною і Україною»³⁶.

«Аріо, колишній активіст фолькштурму Верхньої Сілезії, до мінімуму обмежував спілкування журналістів ФРН і Польщі. Він упродовж багатьох років був кореспондентом у Варшаві й належав до тих етнічних німців, які не вірили у можливість мирного співіснування німців зі слов'янами»³⁷.

Зіґфрід АДЛЕР, Йоганн РОТТНІГГ, офіцери-артилеристи.

«Прийшов до батареї чет. з. Адлер, який приїхав з Відня в новім однострої з пагонами: той однострій придумали у Відні наші українські кола. В той самий час прийшов до полку четар Роттнігг з закінченою артилерійською академією. Як пізніше показалося, Зіґфрід Адлер артилеристом не був, але говорили, що мабуть Роттнігг або може Кнайфель намовили його зголоситися, як артилерист. Ніколи не стріляв, бо і не вмів стріляти батареєю, ані навіть не вмів їхати конем. З нього сміялись, кажучи, що не Адлер їде конем, а кінь Адлером. Роттнігг був дуже добрим артилеристом»³⁸.

Вальтер БЕМ, підполковник Державного секретаріату військових справ.

«Проводив шкідливу діяльність. Був у зв'язках із польськими кругами у Станіславові й прислужився їм надзвичайно, ширячи під час захитання фронту в травні 1919 паніку відповідними розпорядженнями. При відступі залишився в

---

³⁶ Кедрин І. Життя — події — спогади. — Нью Йорк: «Червона Калина», 1976.

³⁷ Der Spiegel. — 1957. — 26.06.

³⁸ Клодницький О. Моя служба в УГА // Вісті комбатанта. — 1969. — № 2.

Станіславові. Польське командування переняло його до свого війська»³⁹.

Альфред БІЗАНЦ, командир 7-ї бригади УГА.

«На південь від Львова, в районі Бартатова ішов сильний бій. На дорозі від Домбровки до лісничівки Бартатів лежить багато вбитих ворогів. По свідченню командуючого групою, частини відтинка сотника Бізанца билися вище всякої похвали»⁴⁰.

«Це пристійний мужчина, середнього росту, літ 34, округлого обличчя, з англійським вусом, гарним кучерявим волоссям, зачесаним догори. Постава, вигляд та бесіда енергійна, наскрізь військова. У старшин тішився пошаною та довір'ям»⁴¹.

«Як дивилась Армія на уряди в Кам'янці [уряди Директорії — Авт.] доказом може бути такий епізод. До нас [в 10-у бригаду УГА — Авт.] приїхав підп. Бізанц та почав розказувати про вражіння з поїздки до Кам'янця. Він передбачував повну загибель Армії, якщо не прийде до зміни. Великим ділом було би, якби яка бригада поїхала в Кам'янець, порозганяла всю наволоч та встановила військову диктатуру»⁴².

Похорон командира артполку Еміля БРАНДНЕРА.

«Помер на тиф, як тисячі інших. Попереду їхала батарея з чотирьох пушок, на останній пушці везли великий дубовий хрест. Труну поклали на лафету 5-ї важкої пушки, яку тягло вісім коней. За труною провадили його коня. Батерія йшла

---

³⁹ Ключенко О. Генеральна булава У. Г. А. // Літопис Червоної Калини. — 1931. — Ч. 4.

⁴⁰ Стрілець. — 1919. — 17 січня.

⁴¹ Мигович П. При VII-ій Бригаді УГА // Літопис Червоної Калини. — 1937. — Ч. 6.

⁴² Діло. — 1933. — 19—20 січня.

мовчки. Команданти з витягнутими шаблями. На цвинтарі били сальви⁴³ з пушки. Якраз був ярмарок у містечку, похід посувався ринком... між товпою. Це в останнє здається показали ми, що ми це військо»⁴⁴.

Яків ВАЙНГАЙМЕР, командир ескадрону 1-го Галицького корпусу.

«Честь відважним! В часі нашої офензиви дня 8.III. с. р., коли то осягнуто остаточну перерву залізничного руху на шляху Судова Вишня — Городок, мав місце слідуєчий епізод, який є доказом геройської самопожертви нашого жовніра. Того власне дня, коли наші війська зайняли вже часть залізничного шляху, надїхала польська панцирка («Всцекли») і засипала огнем наших героїв, так що вони були примушені податися взад. На се четар Вайнгаймер з сімома стрільцями кинувся на польський панцерний поїзд, вискочив з ними на дах панцирки і при помочи ручних гранатів здобув її. Честь відважним! Нехай будуть приміром для всіх наших жовнірів в бою проти відвічного ворога!»⁴⁵.

Антон ВИМЕТАЛЬ, командант Самбірської ОВК.

«Був чехом по-нації, а таким Українцем-самостійником, що мало таких самостійників серед нас самих. Від першого моменту нашого змагання станув відразу на чолі борців за волю України. Перебув на фронті Галицьку кампанію (під кінець як командант XVII бригади). За Збручем — командант II Коломийської бригади. Це був жовнір першої кляси»⁴⁶.

---

⁴³ Сальва — салют.

⁴⁴ Венгринович С. Христос Раждається! // Літопис Червоної Калини. — 1932. — Ч. 1.

⁴⁵ Стрілець. — 1919. — 26 березня.

⁴⁶ Яворівський Є. Антон Виметаль // Календар Червоної Калини на 1922 рік. — 1922.

Карл ГОФМАН, командант групи «Рудки».

«Дуже здібний, працьовитий і енергійний офіцер. Завжди вирішував поставлені перед ним завдання, повністю виправдовуючи довір'я командування»⁴⁷.

Артур ГУБЕР, начальник штабу 10-ї бригади УГА.

«Німець з роду, активний австрійський поручник, літ около 32. Сам походив з Черновець. Був се тип німецького старшини. Як день так ніч ніколи не сидів бездільно. Все можна було його побачити або над військовими картами, або на полі серед частин. Під час бою місце його було там, де грозила найбільша небезпека. Служив вірно українському народови, полюбивши його цілою душею. На Україні одружився з україною, дочкою адвоката в Житомирі. Остав до останнього вірним українському народови»⁴⁸.

Артур ДІВЕР, командант артбатареї 1-го корпусу.

«Не відповідає своїми здібностями вимогам служби в оперативному відділі 1-го Корпуса, а має велику склонність до вигідного життя та старався при кожній нагоді ухилитися від обов'язків служби»⁴⁹.

Карл ДОЛЕЖАЛЬ, начальник штабу 3-го Галицького корпусу.

«Підсилено солідною силою полковника Генерального Штабу Долежалем, який визначався тактовністю, спокоєм, розважливістю, методичністю та тривкою технікою, чого саме полковникові Г. Коссакові бракувало»⁵⁰.

---

⁴⁷ Kraus A. Erinnerungen. Die Kämpfte des 3. ukrainisch-galizischen Korp gegen die Polen in Ostgalizien // ЦДІАЛ України. Ф. 309. — Оп. 1. — Арк. 1492.

⁴⁸ Колтунюк Р. З кліщів смерти // Український Скиталець. — 1922. — Ч. 20.

⁴⁹ З листа командування 1-го Українського галицького корпусу на адресу НКУГА 11 січня 1920 року.

⁵⁰ Генерал М. Омелянович-Павленко, начальний вождь УГА.

«Зі штабних старшин найбільшу твердість і далекозорість виявив п. Долежалъ. Він один говорив, що наші армії можуть продержатися, поки Червоні Росіяне почнуть гнати білих на Південь»⁵¹.

«Принесені підполковником Долежалем з австро-угорської Генеральної булави методі заздрування, каверзування й інтриганства мали... успіх. Долежалъ став... начальником військової канцелярії Диктатора, де цей наємник показав всі свої лихі сторони... Здібність затьмарувала лінъ і байдужість до української справи»⁵².

Альфонс ЕРЛЕ, отаман Генштабу.

«Отаман Ерле робив велику бучу в Ходорові, щоб його наслати до Парижа як військового знатока. Викрикував, що їаслуговує на довір'я. Тепер їде»⁵³.

Вільгельм ЗЕЕГОРШ, отаман, офіцер Генштабу.

«Дуже нервовий старшина, підозрювався у роботі на чехословацьку розвідку»⁵⁴.

«Про нього говорено, що він є рівночасно начальником чеської розвідки на цілу Україну»⁵⁵.

Офіцери-італійці кінної бригади УГА.

«Були в нас в бригаді теж і старшини-італійці: поручник Марацці і містостаршина з Трієсту, якого прізвище забув. З

---

⁵¹ Генерал-хорунжий Юрій Тютюнник. Цит. за Топінка Є. Чехи у військових формуваннях Українських січових стрільців та Української Галицької армії // Проблеми слов'янознавства, 2002. — Вип. 52.

⁵² Ключенко О. Генеральна булава У. Г. А. // Літопис Червоної Калини. — 1931. — Ч. 4.

⁵³ Боберський І. Щоденник, 1918—1919 рр. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003.

⁵⁴ Ключенко О. Генеральна булава У. Г. А. // Літопис Червоної Калини. — 1931. — Ч. 4.

⁵⁵ Шухевич С. Спомини. Ч. 4. — Львів: Видавничка кооператива «Червона Калина», 1929.

останнім була жінка, гарна італійка. Вона мала добре серце, бо ж на постоях робила вареники зі сметаною, кажучи ще, що вони ліпші від італійських макароні. На ці вареники запрошувала вічно голодних підхорунжих, котрі спеціально на ці оказії чекали»⁵⁶.

Петар Мілутін КВАТЕРНІК, сотник Генштабу.

«Капітан Кватернік — хорват, володів поправно російською мовою, а українську розумів, з стремліннями українців був обізнаний... сам працював день і ніч і примушував до цього своїх співробітників — старшин українців. Він все казав: “Хочете своєї держави і здисциплінованого війська — будете мати так, як будете працювати”»⁵⁷.

Альфонс КОМОРА, сотник 10-ї бригади УГА.

«Голосить ся, що сотник Альфонс Комора не може мати приділення при куріні з причин незнання укр. мови. Особливо в нинішніх обставинах знання укр. мови є для старшини доконче потрібним»⁵⁸.

Ганс КОХ, сотник, працівник оперативного відділу Генштабу.

«Згадуючи його, мушу відмітити його великий український патріотизм, дарма, що побіч того був мабуть не меншим патріотом німецьким. Уродженець Східної Галичини він говорив українською найчистішою літературною мовою! В поведінці товариський, весельчак. Вічно усміхнений, бадьорий. Любило його страшно стрілецтво. Для старшин був найщирішим друзякою. Кох все вмів, знав, до всього брався, був завсіди готов до найбільше невдячної роботи, щоби ви-

---

⁵⁶ Шанковський Л. Повстанчий рейд Кінної бригади от. Шепаровича // Літопис Червоної Калини. — 1939. — Ч. 5.

⁵⁷ Дубрівний Павло. Сірожупанники // Вісті комбатанта, 1962. — № 3—4.

⁵⁸ Зі Службового листка командування 10-ї бригади 28 грудня 1919 року.

конати її якнайкраще. Феноменальна пам'ять, правдиво германське розуміння обов'язку й дисципліни, робили його придатним до найважливіших завдань. Я певен, що колиб наші криваві зусилля не закінчилися сумною невдачею, він був би нині займав чільне становище в Українській Державі»⁵⁹.

Антон КРАВС, командувач 3-го Галицького корпусу.

«Цей надзвичайно солідний і випробуваний старшина був у повному розумінні провідником, що користувався як довір'ям Начальної Команди, так теж старшин і стрільців. Хоч і роду німець... він рахував себе все і всюди українцем»⁶⁰.

Йоганн КУНІШ, начальник штабу 1-го Галицького корпусу.

«Центром управління повстансько-шпигунської організації є Берлін. Її керівником був Ганс Куніш, який мешкає в Берліні. Він є колишнім офіцером австрійської армії, а потім служив в Українській армії в Малопольщі Східній. [...] Перебував в контакті з більшовицькою і німецькою розвідкою. Шпигунська акція не була однак виключною метою організації. Головним її завданням була підготовка збройного повстання на теренах Східної Малопольщі»⁶¹.

Вільгельм ЛЬОБКОВИЦ, начальник Генеральної булави НКГА і штабу 3-го Галицького корпусу.

«Об'єднувалися великі здібності керманича, недосвідченість, невірноваженість, а головне хороблива амбіція малого Наполеона, яка пхнула його опісля на службу в Червону армію»⁶².

---

⁵⁹ Мирон Тарнавський, начальний вождь УГА. Цит. за: Ласовський Володимир. Генерал Тарнавський. — Львів, 1935.

⁶⁰ Омелянович-Павленко М. Спогади командарма. — К.: Темпора, 2007.

⁶¹ Із рапорту заступника керівника Округу Корпусу № VI у Львові, генерала бригади М. Лінде. 1924 рік.

⁶² Ключенко О. Генеральна булава У. Г. А. // Літопис Червоної Калини. — 1931. — Ч. 4.

Фердинанд ЛЬОНЕР, начальник штабу 2-го Галицького корпусу.

«Він був Німець, що тілом і душею віддався безкорисно праці в будуванні української державности. Він казав: “Люблю цей народ, його культуру, його національну армію, яка хоч находиться в недостатках, хоробро змагається з кожним ворогом України. Я хочу їй допомогти хоч-би прийшлося мені життям переплатити”»⁶³.

«Відзначався усіма добрими якостями старшини Генеральної булави, з винятком хіба тої, що в грізних хвилях теряв себе й рад був бачити тоді на своєму місці когось іншого»⁶⁴.

«Особливо треба відмітити майора Льонера, пильного працівника з оригінальною оперативною та організаційною думкою. Його інтелігентна постать гарно доповнювала нашу невелику, але бадьору штабову родину»⁶⁵.

Антон ЛЮНЦ, командир військової жандармерії 1-го корпусу.

«Донощик-чекіст доносив, що четар Люнц... дуже переслідував большевиків... особисто розстріляв в Бершаді до сотні комуністів»⁶⁶.

Соломон ЛЯЙМБЕРГ, командир Жидівського пробоевого куреня.

«Вишколені жовніри австро-угорської армії... молодіж гуртуєть ся під проводом місцевого націоналіста і енергійно-

---

⁶³ Бородієвич Є. В чотирикутнику смерті. — Львів, 1921.

⁶⁴ Ключенко О. Генеральна булава У. Г. А. // Літопис Червоної Калини. — 1931. — Ч. 4.

⁶⁵ Омелянович-Павленко М. Спогади командарма. — К.: Темпора, 2007.

⁶⁶ Шухевич С. Спомини. Ч.5. — Львів: Видавнича кооператива «Червона Калина», 1929.

го жовніра, поручника бувшого австрійського 15 полку піхоти Саямона Ляймберга. Він вишколив її не тільки до оборони жидівського населення в часі польської влади в Тернополі, але також на те, щоби з хвилию прибуття Українців стати перед ними, як колись польський жид Берко Йоселевич перед Поляками і оферувати своєму Українському Правительству боєздатний стяг до боротьби з Ляхом в цілі поліпшення долі Жидаскитальця, Жида-відвічного європейського Агасфера»⁶⁷.

Фердинанд ЛЯНГ, отаман Генштабу УГА.

«Галицький кольоніст, людина тямуща, енергійна і роботаця. Він чимало поклав заслуг для нашої скромної амуніційної і збройної господарки»⁶⁸.

Ставлення до німців-офіцерів УГА в польському концтаборі в Тухолі.

«В головній мірі піклувалася польська команда нашими старшими офіцерами. За найменчу дрібницю їх зараз тюрмили. І так от. Ерле і Льобковіц, сот. Шмідт і пор. Арію взаємно змінювалися в тюрмі. Отам. Шльоссера кинено знову тому в тюрму, що був підозрілий — розуміється без ніякої основи — о співучасть в нім. Grenzschutz-і⁶⁹»⁷⁰.

Йозеф ПАПП де ЯНОШІ, полковник, начальник штабу НКГА та 2-го Галицького корпусу.

«Дивна людина був цей Папп. До нині не можу збагнути, чи він був у порозумінні з ворогом і лиш пакостив нам фальшивими стратегічними потягненнями, чи був типом легкодушного старшини, яких чимало можна було стрінати в кожній армії. Тямлю іронічну посмішку, що зявлялася на його

---

⁶⁷ Г-р Нахман. Передісторія і історія Жидівського пробоевого куреня 1. корпусу У. Г. А. // Український Скиталець. — 1921. — Ч. 4.

⁶⁸ Мирон Тарнавський, начальний вождь УГА. Цит. за: Ласовський Володимир. Генерал Тарнавський. — Львів, 1935.

⁶⁹ Grenzschutz — прикордонна служба (нім.).

⁷⁰ Свобода. — 1920. — 9 вересня.

устах, скільки лиш разів він почув, що десь там ворог збив якийсь наш відділ. Вже ця посмішка не могла будити до нього довір'я»⁷¹.

«Звичайний підстаркуватий вже старшина з нахилом до чарки... без жадного фахового знання і енергії. Винен у поразках листопада 1918 — січня 1919»⁷².

Франц РІМАЛЬ, начальник Старшинської школи в Коломиї. Із виступу перед випускниками школи.

«Ви, молоді українські вояки, закінчили з успіхом свою науку і вишкіл, як підстаршини і хорунжі молодій Українській Армії підете на фронт боротьби за свою Батьківщину. Будьте відважні і твердо бороніть свою рідну землю від ворогів так, як боронили колись ваші козацькі предки. Але не тільки фронт мусить мати вишколених та ідейних борців за волю: теж і поза фронтом мусить хтось втримати порядок, карність і дисципліну та привернути пошану до армії. Дуже прикро, коли українські стрільці і підстаршини і фронтові старшини боронять Відчизну і свободу народу, а за їх плечима в запілі ворог безкарно розліплює орли по своїх вікнах, його молодь регочеться по місцях, ігнорує владу і висміює українське військо. Коли таке діється у вас і далі буде діятися, то не будете мати ніякої України.

Поляки насмілилися два рази секретно зайти до моєї квартири і мені пропонували перейти до них на службу. Я їх пропозиції з обуренням відкинув, бо я прирік служити вашому народові, якого синів я ще за Австрії подивляв не лише за їх безмежну скромність, а також за їх велику хоробрість і героїзм. Нехай Бог наділить Вашу команду воєн-

---

⁷¹ Мирон Тарнавський, начальний вождь УГА. Цит. за: Ласовський Володимир. Генерал Тарнавський. — Львів, 1935.

⁷² Ключенко О. Генеральна булава У. Г. А. // Літопис Червоної Калини. — 1931. — Ч. 4.

ною мудрістю і дасть вашому народові закріпити державну незалежність»⁷³.

Брати РУМЕНОВИЧІ, старшини 1-ї кінної бригади.

«Повне їх прізвище граф Руменовіч де Ензира на зукраїнізували наші кіннотчики на коротеньке «сотник і поручник Романовичі». Це були наймиліші старшини у цілій бригаді. Оба... усміхнені, дотепні. Старший командував в Галичині броневиком, що добре дався в знаки противникові. Усмішка не сходила йому з лица ніколи, ані як вів полк до атаки... ані при допитах полонених, ані навіть в найтрагічніших ситуаціях. Гарно співав, знаменито наслідував всіх і вся та знав масу преріжних дотепів. З вдачі трохи сентиментальний, полюбив щиро Україну, якої природний чар постійно підкреслював»⁷⁴.

Рудольф СТРАНСЬКИЙ, командир 14-ї бригади.

«Він був віденчиком. В Українській армії ще не служив. Мав замало досвіду і розуміння суті української боротьби, був дещо нерішучим, але загалом був чоловіком добрим, працьовитим, інтересувався справою і досить скоро учився української мови. По роззброєнню Галицької армії поляками під час переїзду до Тухолі втік до Відня»⁷⁵.

Франц ТІНКЛЬ, командир 2-ї Коломийської бригади.

«Отаманови Францови Тінкелеви, командантови Коломийської Бригади, висказую за примірну та повну пожертвування діяльність як командантови в послідніх боях іменем

---

⁷³ Цит. за: Топінка Євгеній. Чехи у військових формуваннях Українських січових стрільців та Української Галицької армії // Проблеми слов'янознавства. — 2002. — Вип. 52.

⁷⁴ Шанковський Л. Повстанчий рейд Кінної бригади от. Шепаровича // Літопис Червоної Калини. — 1939. — Ч. 5.

⁷⁵ Аріо К. Нарис історії XIV бригади // Літопис Червоної Калини. — 1930. — Ч. 7—8.

заступленої в Армії частини Українського народу мою найширшу подяку та признання»⁷⁶.

«Неоціненними героями показалися команданти бригад... а передовсім отаман Тінкль, які своїми грудьми відбивали ворога при наступах і протинаступах. Присвята для нашої справи у них така велика, що ми всі клонимо голови перед цими найновіщими героями нашої історії»⁷⁷.

«До... отамана Франца Тінкеля. В кровавих боях за свободу поневоленого від віків народу, Ви стали в перші ряди борців і власні груди наставляєте за святе діло справедливості. Ви хоч донедавна чужинці — відчули біль нашого народу, його кривду, а любов правди получила вас з найліпшими його синами. Український Нарід складає Вам свою щирю подяку і записує Ваші імена золотими буквами у своїй історії. [...] За Раду Державних Секретарів: др. Сидір Голубович, отаман Петро Бубела»⁷⁸.

«В сьогоднішнім звідомленню говориться знова про хобрі наступи коломиїських куренів, про геройське поведення їх командира отамана Тінкля, який особисто провадив протинаступ, щоби вирвати Полякам заняті ними позиції під Львовом»⁷⁹.]

«У загально шанованого і любленого бригадою от. Тінкля відновилася була рана зі світової війни і на вимогу лікарів він мав того ж дня вранці відійти до лічниці. В останній хвилині перед відїздом дійшла до нього вістка, що наступає ворожа група... От. Тінкль відїзд до лічниці відсунув і особисто повів 1/2 куринь до протинаступу. Розбита ним ворожа група,

---

⁷⁶ Генерал М. Омелянович-Павленко, командувач Галицької армії.

⁷⁷ Генерал М. Гарнавський, командувач Галицької армії. Цит. за: Ласовський Володимир. Генерал Гарнавський. — Львів, 1935.

⁷⁸ Українська Галицька армія. Т. 2. — Вінніпег, 1968.

⁷⁹ Република. — 1919. — 18 квітня.

виюжена з частин 10-го Полку піхоти і панцирного поїзда, поділялася в неладі назад на Бережани»⁸⁰.

Густав ЦІРІЦ, генерал-четар, начальник Генштабу.

«Спрага влади, нерозуміння революційного зриву українців. Не бачив дійсного стану армії, намагався накинати їй свою організаційну структуру дивізійну. Не рахуючись із настроями армії, намагався спочатку перевести її в Румунію, а коли це не вдалося, гнав її прямо в руки Денікіна»⁸¹.

«Промовив... Ціріц приблизно в такому дусі: Йому відоме трагічне положення Армії, але міжнародне положення вимагає від нас величезного напруження сил. Іде двобій між двома світами — Сходом і Заходом, і від нас залежить, з ким підемо — куди поведемо Армію і весь український нарід. Він вважає, що нам треба лучитися тільки з Заходом, бо до нього належить наш нарід своєю культурою, усім своїм світоглядом. Коли підемо на Схід — раз назавжди зірвемо зв'язок із Заходом, і тому — хоч він не знає, чи Румунія пропустить нас на свою територію, ми повинні навіть силою пробиватися на Захід»⁸².

Степан ЧМЕЛИК, полковник, командант 4-ї Золочівської бригади, один із керівників канцелярії диктатора ЗУНР.

«Стрільці і старшини! Я прибув до вас в найкритичнішій хвилі нашого положення, щоб довідатися від вас по щирості, чи думаєте кинути кріс⁸³ та йти домів, чи хочете до останньої хвилі обороняти кожную пядь нашої землі і видержати сильні в вірі у будуче нашої нації. Пам'ятайте, стріль-

---

⁸⁰ Макарушка Л. Чортківська офензива // Українська Галицька армія. Т. 4. — Вінніпег, 1968.

⁸¹ Ключенко О. Генеральна булава У. Г. А. // Літопис Червоної Калини. — 1931. — Ч. 4.

⁸² Із виступу перед командирами корпусів, бригад та полків УГА 25 січня 1920 року // Свобода. — 1965. — 9 листопада.

⁸³ Кріс — рушниця.

ці, що сьогодні тільки ця армія перемагає, що є карна⁸⁴ та має сильні нерви і сильну волю і віру в будуче. Тому в кого зброя в руках, щоб її не випустив і спокійно видержав до кінця»⁸⁵.

«Дуже... тихий і совісний, вже старший, бувший австрійський старшина. Він був також письменником і малярем»⁸⁶.

Альфред ШАМАНЕК, начальник Генеральної бурави НКГА.

«Нема либонь нікого між нами вояками, який не віддав би якнайбільшу шану цьому заслуженому начальнику Генеральної бурави нашої Grande armee⁸⁷. Це був самотній мабуть старшина не українець, який зрозумів нас, служив безкорисно, чесно і вірно Українському народові і віддав йому все своє знання, здоров'я і життя»⁸⁸.

«Був цей незвичайно роботящий, видатний фахівець у воєнному ремеслі і, що найважливіше, прив'язаний до нашої справи цілою силою своєї шляхетної душі. Його роботящість могла бути прикладом для старшин. Коли ситуація на фронті була поважна, він день і ніч умів просидіти в канцелярії над картою з телефонічними слухавками на вухах, працюючи без віддику коло виконання боевого плану. А коли лиш на це дозволяв йому час, їхав на фронт. Там він приглядався найменшим подробицям, про все розпитував стрільців і старшин. Підходив під першу лінію, обсервуючи поведінку ворога»⁸⁹.

---

⁸⁴ Карна — дисциплінована.

⁸⁵ Із виступу перед особовим складом Золочівської бригади 6 червня 1919 року.

⁸⁶ Шухевич С. Спомини. Т. 2. — Львів: Видавнича кооператива «Червона Калина», 1929.

⁸⁷ Велика армія.

⁸⁸ Ключенко О. Генеральна булава У. Г. А. // Літопис Червоної Калини. — 1931. — Ч. 4.

⁸⁹ Мирон Тарнавський, начальний вождь УГА.

Едмунд ШЕПАРОВИЧ, командант 1-ї кінної бригади ЧУГА.

«Син австрійського полковника (у світовій війні — генерала) Фелікса Шепаровича і здається німки чи мадярки Едле фон Шепай. Крім Едмунда служив ще в українській армії його брат поручник Фелікс, бойовий летун 2-ї Летунської сотні в Дулібах. Фелікс помер на тиф на Україні.

Едмунд оповідав, що вони оба не мали найменшого поняття про українське походження батька і почували себе німцями-австрійцями. По повероті з італійського фронту, коли вже віденські часописи широко описували бої у Львові, їх мати звернула їх увагу на їх українське походження і заявила, що вони повинні негайно зголоситися до української армії, щоби допомогти здобути своїй батьківщині державність. Фелікс був її улюблений син і мати наклала на старшого сина Едмунда обов'язки пильнувати його. Та проте “чотирикутник смерті” взяв свою жертву. А безстаршний кіннотчик-партизан Едмунд Шепарович відкладав з дня на день свій від'їзд до Відня, бо боявся станути у вічі своїй матері.

Едмунд був бравий старшина, особисто надзвичайно хоробрий, небуденних стратегічних здібностей, з розвинутою військовою ініціативою і підприємливістю. Рішався скоро і рішення виконував без закиду. Щиро полюбив своїх українських підвладних і почувався тілом і душею українцем. Дуже добре опанував українську мову (найліпше з усіх німців-старшин) і вживав її у слові і в письмі»⁹⁰.

Карл ШЛЬОССЕР, начальник штабу бойової групи «Хирів».

«Не був професійним старшиною Генерального штабу, однак був одним із найбільш обдарованих і всебічно освічених офіцерів. Енергійний, особисто сміливий, в критичні

---

⁹⁰ Шанковський Л. Повстанчий рейд Кінної бригади от. Шепаровича // Літопис Червоної Калини. — 1939. — Ч. 5.

моменти — спокійний, швидкий у прийнятті рішень, одним словом — “робоча бджола”. Під час Першої світової війни його було нагороджено багатьма нагородами, в тому числі офіцерською золотою медаллю “За хоробрість”. Я завжди буду вдячний йому за допомогу мені у часи складних воєнних випробувань»⁹¹.

Ріхард ШОБЕР, сотник Генштабу.

«Надзвичайно працьовитий і відданий армії офіцер»⁹².

«Молоденький Німець (мабуть Віденьчук) почував себе Українцем. Він пильно учився нашої мови в письмі і слові, свято вірив в світлу будучину української справи і з майже дитинячою щирістю привязався і любив Галицьку армію. Як більша частина німецьких старшин, був він дуже роботящий, солідний, тактовний і педантичний»⁹³.

Карл ШТІПШІЦ-ТЕРНАВА, начальник Генеральної булави НКГА.

«По усуненню генерала Курмановича призначено начальником Генеральної булави полковника бувшої австро-угорської армії Штіпшіц-Тернаву. Нездарність і недбалство про фронтові операції нового начальника Генеральної булави виявилось скоро і завдяки викриттю наміреної дезерції (приготування заграничного паспорту) звільнилася армія від цього галапаса»⁹⁴,⁹⁵.

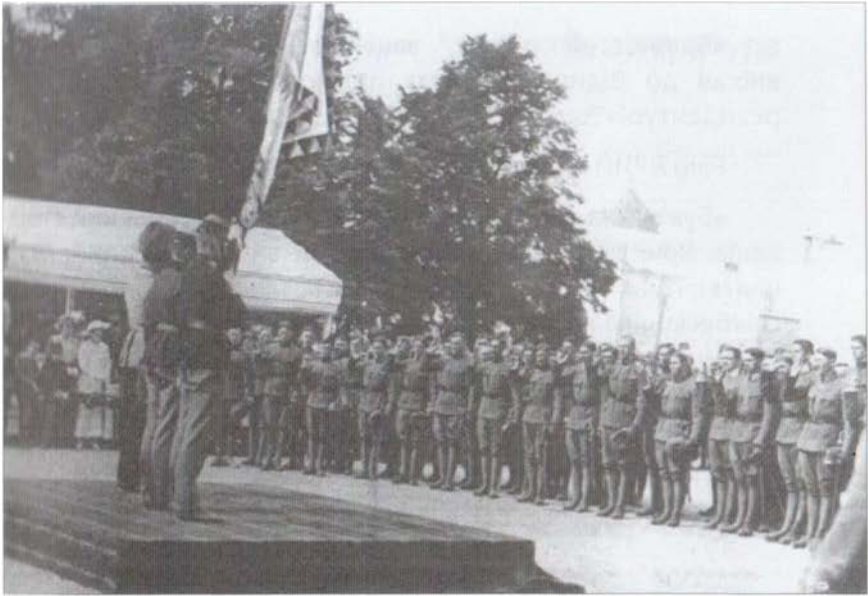
⁹¹ Kraus A. Erinnerungen. Die Kämpfte des 3. ukrainisch-galizischen Korp gegen die Polen in Ostgalizien // ЦДІАЛ України. Ф. 309. — Оп. 1. — Арк. 1492.

⁹² Ключенко О. Генеральна булава У. Г. А. // Літопис Червоної Калини. — 1931. — Ч. 4.

⁹³ Шухевич С. Спомини. Ч. 2. — Львів: Видавнична кооператива «Червона Калина», 1929.

⁹⁴ Галапас — дармоїд.

⁹⁵ Ключенко О. Генеральна булава У. Г. А. // Літопис Червоної Калини. — 1931. — Ч. 4.

Присяга випускників Військової академії у м. Вінер-Нойштадт.

«Не маючи свідоцтва уродження не можна було оцінити його віку. Міг мати трийцять літ, але міг також вже пере-ступити і сорок. Був більше чим середнього росту, худий, з голеним вусом. Говорив по французьки і доволі слабо по російськи. З Грековим порозумівався німецькою мовою, якою Греків говорив зовсім добре»⁹⁶.

Ріхард ЯКВЕРТ, начштабу 3-го Галицького корпусу.

«Один із офіцерів-артилеристів, працюючих в Генштабі. Мав геніальний розум, швидко приймав рішення, був прихильником сучасних методів ведення війни, наполегливим, сміливим старшиною. Був моєю опорою після того, як я очолив 3-й корпус»⁹⁷.

---

⁹⁶ Шухевич С. Спомини. Ч. 2. — Львів: Видавнича кооператива «Червона Калина», 1929.

⁹⁷ Kraus A. Erinnerungen. Die Kämpfte des 3. ukrainisch-galizischen Korp gegen die Polen in Ostgalizien // ЦДІАЛ України. — Ф. 309. — Оп. 1. — Арк. 1492.

«Здібностей ніяких, зацікавлень обмаль. Літаком виїхав до Відня, де почав працювати у більшовицькій резидентурі»⁹⁸.

Ріко ЯРИЙ, командант 2-го кінного полку ЧУГА.

«Був це старший, розважливий та холоднокровний старшина. Ярий був дуже поважний і звичайно задуманий. Мав надзвичайно гострий, пронизливий погляд, яким пронизував співбесідника наскрізь. Був це чемний і відданий справі вояка. Вимагаючий, строгий та проте справедливий користувався великим довір'ям старшин і козацтва»⁹⁹.

---

⁹⁸ Ключенко О. Генеральна булава У. Г. А. // Літопис Червоної Калини. — 1931. — Ч. 4.

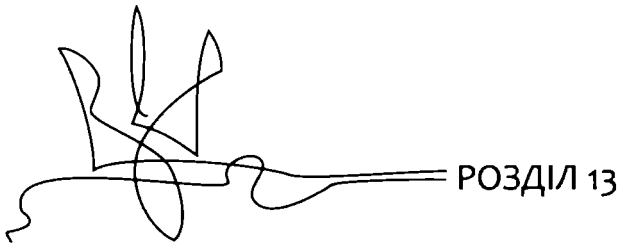
⁹⁹ Шанковський Л. Повстанчий рейд Кінної бригади от. Шепаровича // Літопис Червоної Калини. — 1939. — Ч. 5.

Архів, література

1. ЦДІАЛ України. — Ф. 309. — Оп. 1. — Арк. 1492.
2. Боберський І. Щоденник, 1918—1919 рр. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003.
3. Бородієвич Є. В чотирикутнику смерті. — Львів, 1921.
4. Кедрин І. Життя — події — спогади. — Нью Йорк: «Червона Калина», 1976.
5. Ласовський В. Генерал Тарнавський. — Львів, 1935.
6. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма. — К.: Темпора, 2007.
7. Українська Галицька армія. Т. 2. — Вінніпег, 1968.
8. Шухевич С. Спомини. Ч. 2, 4, 5. — Львів: Видавнича кооператива «Червона Калина», 1929.
9. Jockheck L. Der «Völkische Beobachter» über Polen 1932—1934. — Berlin; Hamburg; Munster: LIT Verlag, 1999.

Преса

1. Вісті комбатанта, 1962. — № 3—4; 1969. — № 2.
2. Діло. — 1933. — 19—20 січня.
3. Календар Червоної Калини на 1922 рік.
4. Літопис Червоної Калини. — 1930. — Ч. 7—8; 1931. — Ч. 4; 1932. — Ч. 1; 1937. — Ч. 6; 1939. — Ч. 5.
5. Проблеми слов'янознавства. — 2002. — Вип. 52.
6. Република. — 1919. — 18 квітня.
7. Свобода. — 1920. — 9 вересня.
8. Стрілець. — 1919. — 17 січня; 26 березня.
9. Українська Галицька армія. Т. 4. — Вінніпег, 1968.
10. Український Скиталець. — 1921. — Ч. 4; 1922. — Ч. 20.
11. Der Spiegel. — 1957. — 26.06.

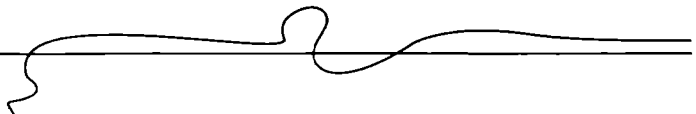

ДОЛЯ КОМБАТАНТІВ

Повоєнне майбутнє більшості європейських найманців УГА так і залишилося невідомим для широкого загалу. Є свідчення, що чимало «німців» за спільно проведений час з українськими вояками так українізувалися, що вивчили не лише українську мову, але й загалом у подальшому пов'язали свою долю з Україною та українцями.

Чимало з них загинули за Україну в лавах УГА, ЧУГА та Дієвої армії УНР, померли від тифу, який лютував в Україні саме в час вирішальних битв Визвольних змагань, або були розстріляні більшовиками, поляками чи румунами. Ще щонайменше шість десятків іноземців під час служби в галицькому війську потрапляли у полон до поляків, більшовиків чи денікінців.

Станом на сьогодні могили переважної більшості полеглих іноземців не збереглися. Винятком є тільки пам'ятник отаману Ляєру в м. Скалат, відновлений після 1991 року, та ще кілька монументів. Тож наймасовішим місцем поховання колишніх чужоземних захисників української незалежності стало... Центральне кладовище Відня, де знайшли свій останній спочинок колишні офіцери Галицької армії, котрі після завершення служби в українському війську мешкали в австрійській столиці. Там, зокрема, поховані штабісти УГА Е. Ключ і Б. Абель, командири окремих частин і підрозділів Е. Шепарович, Й. Ротнігг, Е. Моргенштерн, А. Комора, Л. Швааб, С. Мазуркевич, І. Руменович. Крім того, на інших цвинтарях австрійської столиці поховані ще з десяток старшин, в тому числі генерал А. Кравс, офіцери Д. Бізанц, Р. Странський, Ф. Верніш, Й. Куніш та деякі інші.

Висновок у слідчій справі З. Альвайля, 1959 р. Фото з архіву Одеського управління СБУ.

ХРАНИТЬ ВЕЧНО

У С С Р

Народный Комиссариат Внутренних Дел

АРХИВ ВУЧК-ГБ НКВД

8817

Справа №
Год производства 79
Фонд № 1-265

СЛЕДСТВЕННОЕ ДЕЛО № _____

по обвинению

Альвайль Семен-Зиурович
Александрович

УЧТЕНО В 1962 ГОДУ

Полученное из архива дело должно быть возвращено через 10 дней с момента получения его.

Передача полученных из архива дел в другие отделы или органы производится исключительно через 1 спецотдел НКВД СССР

Фонд № 1-265
Опись № 2
Сл. № 4188

УМГБ по Одесской области

АРХ. №

10990

020772
Том № _____

дело в _____ томах

103726

Про долю деякого із офіцерів-чужинців у повоєнний час можна говорити лише умовно. Скажімо, у документах 1920—1940 років можна знайти згадки про діяльність осіб із прізвищами, співзвучними прізвищам колишніх старшин австрійської армії, які служили в УГА.

Так, у збірці «Українсько-московська війна 1920 року в документах» за редакцією В. Сальського згадується про одне з численних тогочасних антибільшовицьких повстань у Південній Україні, ватажком якого разом з іншими був колишній «український старшина» на прізвище Бауер. Зважаючи на те, що абсолютна більшість українських офіцерів із подібними неслов'янськими прізвищами служила в Галицькій армії, а повстання вибухнуло на території, до цього контрольованій УГА, як варіант, можна припустити, що його чільник — це колишній офіцер-галичанин, котрий із якихось причин не відійшов зі своїми побратимами на Захід.

До того ж, як свідчать очевидці тих подій, тоді колишні галицькі офіцери часом справді були своєрідними «військовими наставниками» повстанців. Однак, чи тотожний цей повстанець із книги Сальського реальному галицькому офіцерові Бауеру, нині можна тільки гадати.

Натомість відомо, що, як мінімум, один колишній австрійський офіцер Галицької армії — поручник Теодор Кравзе — справді 1920 року проводив диверсійну роботу в заплілі Червоної армії. В архівах 5-ї Херсонської дивізії Дієвої армії УНР зберігається лист командира запасної бригади 5-ї Херсонської дивізії до командування з проханням відзначити поручника Кравзе та ще 11 офіцерів-українців, котрі влітку 1920-го «брали участь у повстаннях у тилу проти ворога».

Очевидно, першим європейським офіцером, полеглим за незалежність Західноукраїнської Народної Республіки (згадка про якого дійшла до нас), став колишній австрійський офіцер, командир роти Галицької армії, котрий, згідно із комунікатом польського Генштабу, був убитий 15 грудня 1918 року на схід

від м. Хирів під час контратаки галичан. Ще чотирьох «німецьких» офіцерів було розстріляно поляками у тому ж Хирові у травні 1919 року. Окрім нього, виборюючи незалежність України, загинули або померли від епідемій ще більш ніж півсотні іноземних добровольців, тобто в середньому кожен десятий найманець.

Серед полеглих, зокрема, начальник Генштабу УГА А. Шаманек, командир бойової групи А. Ляер, командир однієї із сотень Р. Крайт. Ще зо два десятки офіцерів-неукраїнців померли від тифу: командант тилу УГА полковник Ф. Каммер, комбриг

А. Виметаль, командант арtpолку Е. Бранднер, командири сотень Р. Кетнер, К. Фрай і Е. Мірш, начштабу однієї із бригад Е. Тавчер та інші. Кількох офіцерів, зокрема, комбрига К. Гофмана і начштабу УГА Г. Ціріца, розстріляли більшовики.

Двоє австрійських старшин, Е. Егер і Й. Кранц, після відступу більшості частин УГА на Захід залишилися на Великій Україні, вступивши до петлюрівської Дієвої армії УНР. 1921 року разом із генералом Ю. Тютюнником вони відправилися у Другий зимовий похід тилами «червоних» і були в числі тих 359 українських вояків, котрих 22 листопада 1921 року за наказом Г. Котовського було розстріляно під польським містечком Базар. Наприкінці 1920 року дорогою до концтабору в Архангельську пішли із життя офіцери-чехи К. Вотава і Ф. Дворжак, причому померли вони страшною смертю — їх разом із іншими українськими політв'язнями було живцем потоплено в баржі під час шторму в Білому морі.

Могила командира бойової групи «Схід» Альоїза Ляера. Скалат, Тернопільська область.

Офіцери 7-го гарматного полку
3-ї Залізної дивізії Дієвої армії УНР.
Перший зліва стоїть Ернест Егер,
майбутній учасник Другого
зимового походу генерала
Тютюнника.

Серед тисяч українців — колишніх учасників Перших національно-визвольних змагань, загиблих у сталінських таборах і тюрмах, знаходимо й прізвища колишніх воєнспеців Галицької армії — росіян В. Алексєєва, Ф. Алелюхіна, Ю. Арватова, М. Какуріна, К. Калініна, М. Головіна. М. Іванова, німців В. Льобковіца, А. Бізанца, В. Габсбурґа, Ф. Кюнца, З. Альвайля. Причому двох останніх було розстріляно в сумно відомому карельському урочищі Сандармох разом зі ще кількома сотнями в'язнів Соловецького концтабору, серед котрих, до слова, були й колишні політики та вояки армій УНР і ЗУНР Л. Курбас, М. Ірчан, М. Яворський, І. Сіяк, А. Крушельницький, О. Волох та інші.

Загалом благополучно дочекалася кінця українсько-польської і українсько-більшовицької воєн майже п'ять сотень офіцерів-неукраїнців УГА. Як уже йшлося вище, щонайменше чотири десятки чужинців із різних причин провоювали в галицькому війську всього кілька місяців (практично не залишивши після себе згадок у мемуарній літературі) і вже восени знову опинилися на Заході.

Інші — пережили в 1919—1920 роках епідемії плямистого і поворотного тифів, переходили до «білих» і «червоних», здачу полякам та фільтраційні табори, втечу з них чи легальне звільнення й наступний виїзд додому.

Очевидно, найдовше з-поміж усіх європейців, які воювали в УГА, прожили колишній духівник УГА і дипломат ЗУНР та УНР, чернець-василіанин Йосафат Жан і колишній командир групи «Нарарія», полковник Антон Легар, які померли на 87-му році життя. Перший із них, будучи уродженцем франкомовного Квебека, ще замолоду захопився українською проблематикою, самостійно вивчив українську мову і 1913 року за рекомендацією митрополита Андрея Шептицького вступив до греко-католицького ордену василіан у Крехові.

Вільгельм фон Габсбург у Лук'янівській в'язниці в Києві, фото другої половини 1940-х.

Під час Перших визвольних змагань о. Жан — польовий духівник Галицької армії, у травні 1919-го на прохання уряду УНР він почав працювати в дипломатичних місіях України за кордоном. У повоєнний період — активіст українських організацій за кордоном, член Пласту. Цікаво, що за океаном близьким другом греко-католика Жана був колишній співробітник Петлюри Мирослав Скрипник, тодішній першоієрарх УАПЦ.

Що ж до Легара, то, пішовши наприкінці 1918-го у відставку з Галицької армії, через кілька місяців після цього він уже командував угорським батальйоном у південній Штирії, в серпні того ж року — став командувачем угорської армії в Західній Угорщині. Користувався підтримкою регента країни адмірала Горті. Однак коли Карл Габсбург спробував силою захопити Угорщину, Легар полишив Горті й перейшов на бік екс-цісаря. Після розгрому армії Карла Антона Легара оголосили на батьківщині в розшук, через що він змушений був

о. Жан Йосафат в останні роки життя.

утекти до Німеччини і переховуватися там у друзів свого брата-композитора.

Згодом Легар відійшов від військової справи і 1926 року очолив Спілку берлінських композиторів та видавців. При цьому зберігав реноме запеклого монархіста, через що 1933 року після приходу до влади нацистів змушений був покинути Берлін і поселитися у Відні. Там колишній галицький командир заснував музичне видавництво, але під тиском нацистів змушений був передати його під опіку своєму братові, покинути австрійську

столицю і переселитися у сільську місцевість. Перебував під наглядом гестапо до кінця Другої світової війни. Після смерті брата-композитора упорядкував та популяризував його музичну спадщину.

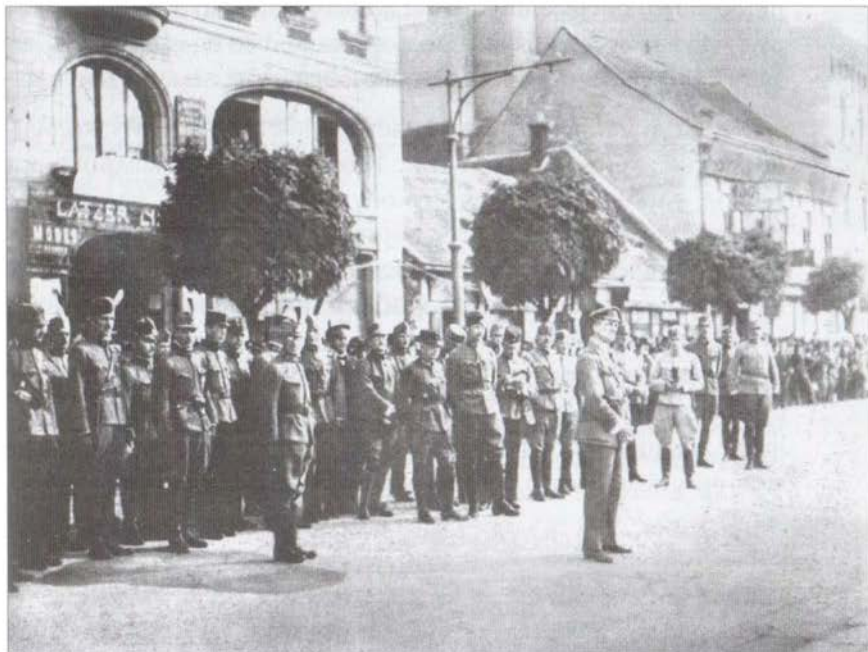
Немало також прожили й поручник С. Мазуркевич (85), генерал Антон Кравс (74) та один із організаторів дивізії «Галичина» Северин Байгерт (78). А також колишній ротмістр-драгун цісарсько-королівської армії Ріко Ярий, чия бурхлива біографія варта того, що за її мотивами писати книги. Випускник Віденської військової академії, обер-лейтенант драгунського полку, сапер у к. у. к. армії, ротмістр кавалерії Галицької та Наддніпрянської армій, один із співзасновників Української військової організації, соратник Євгена Коновальця, ініціатор розколу ОУН у 1940 році та, як подекували злостивці, співробітник німецького абверу та радянської розвідки — щасливо пережив усі потрясіння, які випали на його долю, і тихо вмер у своєму австрійському маєтку 1969 року на 72-му році життя.

Цікаво, що, як повідомила авторові книги нинішня власниця цього будинку Шарлотта Зайдль, після смерті «оберста Хри» його вдова знищила майже всі документи, які належали її чоловікові. Те ж, що вдалося зберегти, було передано одному з дослідницьких інститутів Відня.

70-річним пішов із життя й колишній начштабу 2-го корпусу Фердинанд Льонер. Кадровий військовий, за спиною у котрого було аж три вищих військових освіти, після служби в УГА і ЧУГА виїхав до Австрії, і там деякий час працював у Збірній станиці УНА. Під час роботи там одружився з україною Іриною Вахнянин, котра перед цим була ув'язнена у Львові за націоналістичну діяльність. На історичній батьківщині йому вдалося зробити непогану дипломатичну кар'єру, пропрацювавши понад десяток років у військовому атташаті Австрії спочатку в Москві, а потім у Бонні.

Ще один капелан Галицької армії, бельгієць Ксаверій Бонн (63 роки) після Першої світової війни зайнявся добро-

Парад угорської армії, 1919 р. Попереду адмірал Горті, крайній праворуч — полковник Лезар.

Професор Ганс Кох,
фото 1950-х рр.

чинністю, працював у різноманітних українських духовних місіях, а після Другої світової допомагав українським біженцям емігрувати до Канади й Великої Британії.

Так само відверто проукраїнську позицію демонстрував у міжвоєнній Польщі колишній начштабу 14-ї бригади Карл Аріо. Працюючи у 1930-х варшавським кореспондентом низки німецьких газет, він у своїх статтях часто розповідав читачам про історичну необґрунтованість претензій Польщі на Галичину, про репресії польської влади по відношенню до галицьких українців. Під час Другої світової війни Аріо — редактор української газети у Рів-

ному, столиці Райхскомісаріату Україна. За спогадами його підлеглого, письменника Уласа Самчука, Аріо нерідко використовував свої зв'язки серед окупаційного адміністрації для звільнення з нацистських тюрем ув'язнених там українців.

Ще один проукраїнськи настроєний фольксдойч, колишній сотник генштабу УГА Ганс Кох (65 років) у міжвоєнний період зробив блискучу наукову кар'єру, а під час Другої світової війни разом із А. Бізанцем доклався до формування 1-ї Української дивізії «Галичина». Зважаючи на чималу кількість праць із української проблематики і використовуючи сучасну термінологію, професора Г. Коха можна назвати одним із перших експертів-україністів 1930—1940-х. 1955 року професор Кох входив до складу делегації канцлера Німеччини К. Аденауера, яка відвідала Москву, брав участь у перемовинах німецького лідера з М. Хрущовим.

А от два штабісти УГА А. Ерле і Р. Вурмбранд по поверненню з України в Австрію, взяли активну участь у політичному житті своєї уполіуджені Версальським миром батьківщини. Колишній радник західноукраїнської делегації на Паризькій конференції й один із головних ініціаторів укладення носени 1919 року угоди з Денікіним Альфонс Ерле навіть зробив карколомну кар'єру в Третьому Райху.

З жовтня 1930-го він — член НСДАП, лідер СА¹⁰⁰ Нижньої Австрії. 1935 року змушений емігрувати до Німеччини — бо в Австрії за свою діяльність був засуджений до смертної кари. Після березневого 1938 року гітлерівського аншлюсу Австрії

Ерле повернувся на батьківщину, через півроку з нагоди піввікового ювілею та за заслуги перед Райхом йому було при своєне звання бригадефюрера СА. До слова, наступне після бригадефюрера звання — групенфюрер СА — мав, зокрема, Герман Герінг.

Як один із керівників Імперської трудової служби (Reichsarbeitsdienst, RAD), він співпрацював із Робертом Леєм, керівником Німецького трудового фронту, котрий 1945 року постав як обвинувачений на Нюрнберзькому процесі. Коли ж напередодні Другої світової війни Ерле несподівано пішов

¹⁰⁰ СА — Sturmabteilung — штурмові загони нацистів, «коричневосорочечники», організація, котра разом із охоронними загонами SS, «чорносорочечниками», творила парамілітарну базу НСДАП.

Полковник Альфред Бізанц, 1943 р.

із життя, місцева преса назвала це втратою «одного із кращих фюрерів, вірного борця». Ерле з почестями поховали на центральному кладовищі Граца, а відомий австрійський скульптор Вільгельм Гессер увіковічнив пам'ять про нього надгробним монументом «Солдати праці на марші».

У свою чергу офіцер Генштабу УГА Рудольф Вурмбранд, навпаки, увійшов в історію Австрії як людина, що допомогла попередити заколот австрійських прихильників Гітлера проти законного уряду тодішнього канцлера Дольфуса. 24 липня 1934 року Вурмбранд, активіст воєнізованої праворадикальної організації «Гаймвер», випадково зустрів на вулицях Відня знайомого нациста і дізнався від нього, що готується путч та силове захоплення нацистами канцелярії канцлера. Він одразу повідомив про це столичний комісаріат поліції, що стало одним із чинників підсумкової невдачі нацистів.

Цікаво, що 1937 року у черговому томі документів, виданому більшовицьким Комінтерном, з-поміж інших головних осіб липневого путчу 1934-го, відзначено й «провокатора»

*Герман Герінг вітається з австрійськими ветеранами СА, 1938 р.
П'ятий праворуч — Альфонс Ерле.*

Рудольфа Вурмбранда. І якщо 1920-го галичани підозрювали його у співпраці з румунською розвідкою, то 1937-го Вурмбранда вже було названо «ренегатом», «троцькістом» та «подвійним агентом поліції і фашистської “залізної гвардії”». На жаль, історія замовчує, що сталося з цим колоритним персонажем після того, як 1938 року гітлерівська Німеччина таки захопила його батьківщину.

Отже, колишні австрійські старшини УГА під час Другої світової війни були як у числі прихильників, так і в числі противників Гітлера. Окрім А. Ерле, в таборі нацистів перебували брати Руменовичі, П. Кватернік, Г. Кох, Ф. Лянґ, А. Бізанц, К. Аріо та деякі інші. Натомість серед супротивників гітлеризму були А. Легар, а також колишній командир 6-го арtpолку УГА Р. Фріш, котрий, покинувши мирне журналістське ремесло, як переконаний противник гітлеризму у складі французької армії воював проти Африканського корпусу генерала Роммеля.

Серед борців із нацизмом був і колишній галицький четар Г. Кварта, котрий за свої лівацькі погляди три роки був в'язнем Освенціму. У цьому ж таборі смерті від рук фашистів загинули екс-офіцери УГА євреї Т. Пфеффер і П. Дінтенфасс.

Крім того, варто відзначити, що відразу кілька колишніх іноземних захисників Західноукраїнської Народної Республіки після завершення Визвольних змагань зв'язали свою долю зі спецслужбами різних країн. Особливо це стосується колишніх високопоставлених офіцерів Генеральної булави УГА.

Як уже йшлося вище, начальник оперативного відділу ГБ НКГА В. Лобковіц упродовж 1922—1937 років зробив кар'єру у військовій розвідці СРСР, отаман Генштабу В. Зеєгорш у грудні 1920-го очолив петлюрівський Відділ повстанських організацій, який координував діяльність антирадянського партизанського руху в Україні, а згодом як резидент Повстансько-партизанського штабу Ю. Тютюнника нелегаль-

но відвідував південні райони УРСР. Подібною підривною діяльністю, але стосовно Польщі, в середині 1920-х займався й колишній начштабу 1-го Галицького корпусу Й. Куніш. Під час Другої світової війни проти СРСР у складі 103-ї абвергрупи працював один із наймолодших свого часу іноземних офіцерів Галицької армії Оттмар Верба.

І зовсім карколомною виявилася доля одного з найвідоміших «чужинських» офіцерів Галицької армії, командира Жидівського куреня УГА Соломона Ляймберґа. Після відходу у травні 1920 року на Захід основних частин УГА Ляймберґ залишився в Одесі, перейшов на службу до більшовицької військової розвідки.

Будучи фахівцем-радіотехніком, він узявся до радіосправи й на новому місці служби, досягши там неабияких кар'єрних висот. У 1931—1933 роках Семен (Соломоном він перестав бути ще під час служби в УГА) Ляймберґ входив до керівництва Розвідуправління усієї Червоної армії. Він очолював 2-гу виробничу частину цього відомства, котра займалася створенням шпигунських приладів зв'язку.

Наприкінці 1933 року Ляймберґа заарештували і засудили до трьох років позбавлення волі. Після звільнення він мешкав на поселенні в одному із селищ уздовж Біломорканалу, завідував місцевим радіовузлом. 1937 року колишнього командира Жидівського куреня УГА було вдруге ув'язнено і, зважаючи на його «активну боротьбу проти революційного руху в складі контрреволюційних урядів у період громадянської війни», засуджено до розстрілу. Вирок було виконано 9 квітня 1938 року в Ленінграді.

Архів, література

1. ЦДІАЛ України. — Ф. 581. — Оп. 1.
2. Веремійчик О. Другий Зимовий похід, або Листопадовий рейд. — К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2006.
3. Колпакиди А., Прохоров Д. Империя ГРУ. Кн. 2. — Москва, 2000.
4. Ленинградский мартиролог. Т. 9: Март — апрель 1938 года.
5. Максимчук І. Кожухів. Трагічна доля рештків УГА. — Львів, 1930.
6. Communist International. Executive Committee. The Communist international. Book 14. — Workers Library Publishers., 1937.
7. Jagschitz G., Baubin A. Der Putsch. — Graz, 1976.
8. Krol Eugeniusz Cezary. Polska i Polacy w propagandzie narodowego socjalizmu w Niemczech 1919—1945. — Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2006.
9. Tabor J. Kunst und Diktatur: Architektur, Bildhauerei und Malerei in Osterreich, Deutschland, Italien und der Sowjetunion, 1922—1956. — Verlag Grasl, 1994.

Преса

1. Monitor Polski. — 1918. — 17 grudnia.
2. Wiener Bilder. — 1939. — 23 Juli.
3. www.lists.memo.ru

Участь іноземців у боротьбі українців за свою незалежність періоду Перших визвольних змагань стала гідною сторінкою нашої історії. Ми можемо тільки пишатися тим фактом, що у наших Визвольних змаганнях 1918—1920 років ми не були самотніми.

Адже навіть за умов практично цілковитої непідтримки нашої боротьби за незалежність провідними державами світу, українців не залишили напризволяще пересічні громадяни цих країн. Право української нації на самовизначення зі зброєю в руках активно відстоювали представники практично усіх націй Центрально-Східної Європи. І не їхня вина, що наші Перші визвольні врешті завершилися поразкою.

Підтримку ЗУНР іноземцями позитивно оцінювали й українські учасники тих подій. Автори більшості мемуарів про 1918—1920 роки у свої спогадах із вдячністю пригадують і австрійців-штабістів, і євреїв-лікарів, і росіян-авіаторів, і всіх інших «чужинських» військовослужбовців Української Галицької армії, котрі в 1918—1920 роках воювали у її лавах. А українсько-«німецьке» військоове братство війни за незалежність Західноукраїнської Народної Республіки, окрім відчуття подяки австрійським офіцерам за допомогу, отримало своє відображення ще й у надзвичайно сильних традиціях германофільства галицьких українців 1920—1940-х років, помножене, до того ж, на ностальгійність спогадів про епоху Австро-Угорщини.

До речі, в історії збройної боротьби західних українців 1918—1920 років можна побачити певні аналогії із подіями на Піренеях 1930-х. З одного боку — молода республіка (в одному випадку ЗУНР, в другому — Іспанія), якій допомагають добровольці з різних держав, з іншого — армія диктатора (Пілсудський — Франко), котрій надає військову підтримку провідна європейська держава. Після Першої світової війни

нею була Франція Клемонсо, а через півтора десятиріччя — Німеччина райхсканцлера Гітлера.

Якщо ж вдатися до безпристрасної мови цифр, то у лавах армії Західноукраїнської Народної Республіки (а згодом Західної області УНР) проти її ворогів воювали трохи більше п'яти сотень офіцерів колишньої австрійсько-угорської армії та кілька десятків — російської. Цим «австрійцям» і «росіянам» у 1918—1919 роках протистояло озброєне країнами Антанти Військо Польське, в складі якого билися майже 1 000 офіцерів і 2 000 солдатів французької, американської, бельгійської та інших армій світу.

Скільки вихідців з інших держав служили в більшовиків та білогвардійців, напевно, ще буде предметом дослідження істориків.

Але час — найкращий лікар історичних ран. Всі болі й несправедливості з часом гамуються та відходять на другий план. Залишається лише історія. Суха та безпристрасна. До честі українців і поляків — вони зуміли подолати себе, забути минулі образи й подати один одному руки на знак історичного примирення. І в цьому факті порозуміння двох народів — запорука того, що трагічна історія співжиття українців та поляків більше не повториться.

Документ № 1

Виступ Євгена Петрушевича в Народному домі Львова на засіданні Української національної ради, на якому було проголошено створення Української держави¹⁰¹

19 жовтня 1918 року.

Світлі збори! Переживаємо великі хвилі. Подія за подією змінює старий порядок. Валиться наша тюрма Австрія, а має стати нова держава, що потрафить дати народам повну свободу. Цісар накликає. Чи маємо піти за його голосом, чи ні? Посли як відвічальні політики мусять розважити, о скільки се або се зробити. Ми були, як знаєте, вірні Австрії, часом завірні, вона копала, а ми вірили як той пес. Через злуку з поляками українська більшість перемінилася на меншість. Держава не відступила ані кроку від своєї засади і відібрала нам у шляхоцькій Польщі ціле політичне значіння.

Цілу власть віддали нашим ворогам. Все, що ми здобули, то завдячуємо не державі, але власній праці і боротьбі проти шляхоцької кліки та боротьбі проти правління, яке давало нас як ціну за ненажерливість поляків. Наша народність була забезпечена, вільно було боротись за свої права, хотя й давніше і цієї дрібки прав не було. За це наш народ був вдячний і вірив в Австрію. За ту віру дістав у дарі тисячі шибениць і табір Талергоф, де тисячі людей померли. Не маємо причини для вдячності.

---

¹⁰¹ Боберський І. Щоденник 1918—1919. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. — С. 28—33.

Австрія кличе нас: любіть мене, я дам вам свободу. Маємо обов'язок застановитися, чи це принесе користь. Хочу річево представити, чому в'язниця переміняється в рай. Голод грозить армії, військо виповідає послух, держава стоїть перед революцією. Вільзон проголосив умовини, що осередні держави мусять перебудуватись, щоб всі народи були рівноправні. Осередні держави пристали на його умовини, бо програли війну. У той спосіб повстав маніфест цісара, щоб державу перетворили в союз вільних народів.

За кордоном провалилась царська тюрма, а на руїнах повстали вільні держави, а також Українська держава. Але в тій важній хвилі ми мались застановити над тим, чи злука з Українською державою принесе їй користь, а також, чи буде вона нам корисна. Ми мали б проголосити, що хочемо належати до Української держави. Само проголошення не вистарчає. Треба мати силу до переведення. За тим промовляє наше серце. Хто нам допоможе? Можемо ми числити на поміч Антанти і Вільзона? Але ж Вільзон каже: Австрія має дати народам автономію. Він не висказується за тим, щоб ми пішли до України.

Польська справа мається так: Антанта станула на тим, що Польщу треба відбудувати. Українська держава представлялась з початку як політичний чинник, з яким осередні держави числилися, але коли покликано там німецьке й австрійське, Українська держава перестала бути чинником політичним. На її поміч не можемо числити. Австрія і Німеччина розвалюються. Лишаються наші власні сили. Може, це невідповідно. Може, це невідповідно сказати наша сила замала, щоби ми оперлись Польській державі.

Нема в нас сили, щоби примусити поляків признати злуку. Чи маємо ухвалити, щоб відриваємось цілком від Австрії? Як довго Австрія буде мати надію, так довго буде нас ратувати. Маємо Польщу проти себе. Клемансо в листі до Замойського висказався, що хоче відбудувати Польщу в давніх історичних традиціях. Польща має Антанту за собою. Вона має там своїх людей до поради. Польща ужиє війська та 10 тисяч легіону, щоб в

даній хвилі загарбати край. Галицькі поляки зберуться до опору.

Що допоможе нам Австрія? Коли ми не п'янемо на Австрію, то Австрія, не будучи певною полагоди, візьме нас в оборону військом, жандармерією й українськими полками. Коли ж копнемо її, то лише словами можемо показувати силу. Хотя й би ми проголосили відорватись, то ніхто не буде з тим числитись. Треба мати силу, щоб перейти до України. Хто знає, чи в інтересі Української держави не є обов'язком, щоб ми тут лишились. Коли Антанта зажадає, щоби німецьке і австрійське військо забрати, Росія скористає з того і загарбає землі для одної неділимой Росії. Російські робітники, це москалі, які дишать ненавистю до всього українського. Всі російські провідники бажають, щоб при помочі робітництва проголосити одну неділиму Росію.

Липинський і Матушенко та цілий ряд свідомих українців заступають погляд, що австрійські українці мають лишитись поки що осібно. Коли має поширитись народна свідомість, то можуть це зробити українці з Галичини і Буковини. Вже много там їх є, займають різні становища до роботи і освідомляють своїм поведенням. Всі, як кажеться, українські полки заявили про свою нейтральність, за Українською державою станули галицькі і буковинські українці, Українські Січові Стрільці.

Сказав Матушенко: «Щоб ви тепер не переходили. Можливо, що це нерозумно, що я так отверто говорю, але воля народу винесла мене на провідника. Поможете нам у відповідний час. Коли удасться вам лишитись на верху, то відбудуємось на вашій свідомості». Це слова найвірніших патріотів. Австрія не заслуговує на вірність, однак маємо час зачекати. До мирових переговорів не прийде так скоро, за день-два наступить лишень завішання оружжя. Справа проясниться.

Тепер можемо ми сказати, що австрійські українці на всіх австрійсько-угорських землях, на Буковині, у Східно-Північній Угорщині, у Східній Галичині організуємось як окрема Українська держава. Це є наш народний обов'язок. Уважаємо себе за нарід, який має право

жити самостійним життям, організуємось як самостійна нація.

Дванадцятого цього місяця покликав цісар до себе представників всіх народів, покликав також українських представників. Я і д-р Євген Левицький говорили з ним більше, як півгодини. Я сказав, що ми організуємось в окрему, самостійну Українську державу. Чи має лишитись при Австрії, чи долучиться до Великої України, це порішить збір 19-го жовтня. Австрія не додержала договору в Берестю, де зобов'язалась поділити Галичину. Австрія рішилась прилучити Східну Галичину до Польського королівства. Коли-б — говорив я — зуміли виконати щось такого, щоб могло пробудити віру, так може народ з'явиться за Австрією. Треба би дати приречення, що утворите Українську державу, а на доказ цього приказати зараз поділ влади в краю. Тоді нарід прийме це може за доказ щирості.

По тій моїй заяві цісар сказав: «Буду говорити з правительством». Остаточо скінчилось на маніфесті. Коли мене президент міністрів запитав, який мій погляд про це, я сказав: «Це такі слова, які Австрія часто давала і не сповнила. У маніфесті сказано, що це не дотичить польської землі, нехай би сказав польську частину Галичини, а не польську землю». Він не згодився на поправку, бо Галичина буде поділена. То я сказав: «Так я не ручу ухвали на зїзді, коли ані цісар, ані Гусарек не виконали цього, то я є проти тому, щоби ми нині заявлялись за Австрією».

Але було б небезпечно копнути Австрію. Ми творимо самостійну, незалежну державу. Така заява вистарчає, а не кажемо дальше. Українська Парляментарна Репрезентація постановила на 10-го жовтня скликати ширшу Парляментську Репрезентацію Галичини і Буковини. Відбулось спільне засідання. Предметом було, щоб зорганізувати і поставити орган, який мав би право репрезентувати на зверх Національну Раду, а нині скликати широкий зїзд, запросити представників всіх партій Галичини і Буковини. Якраз нині дістали ми з Угорщини письмо, що вони там домагаються злуки. На тім засіданню 10-го жовтня зложили ми Конституанту Національної Ради з парляментських послів. Ширша Українська Парлямент-

ська Репрезентація постановила, що в склад начального органу мусять бути прийняті заступники ширших кругів, по три делегати від партій Галичини і Буковини, оскільки можна, також з Угорщини.

Вчора відбулося засідання. У такій великій хвилі не повинно бути роздору. Всі народи відкинули партійні різниці. Всі зорганізувалися, а між нами прийшло до непорозуміння. Заступники соціальних демократів відтягнулись від голосування, вийшли з залі і не брали участі. Нарада тривала до 4-ої години рано. Нині була б компромінтація, коли б ми не сказали слова про нашу будучність. Я сказав, що резолюція, як я її подав, відповідає нам. Уважаємо себе за Конституанту, яка проголошує в тій хвилі Українську державу.

Заявляємо, що віднині, від сеї хвилі ми не раби ані Австрії, ані Польщі, ми горожани самостійної Української держави. Маємо розвинути силу, щоб звільнитись, маємо напружити всі сили, щоб на власній землі не стерпіти чужого ярма, в яким другі хотіли б нас держати.

Жили ми сотки літ в неволі. Нам ніколи не заяснив погідний день. Ми не мріяли перед роком в такій хвилі. Резолюція нашої Конституанти зістала принята через Деклямацію. Ціль осягнена. Ходило о затвердження Конституанти. Пращаю вас і дякую, що були ласкаві прийти.

Документ №2

Лист одного із засновників
легіону УСС Івана Боберського
до австрійському архикнязеві
Вільгельму Габсбургу про необ-
хідність проголошення україн-
ського королівства¹⁰²

24 жовтня 1918 року.

Ваша архикняжа світлосте.

Час спішить. Позволяю собі вашій архикняжій світлості подати слідуючі помічення до відома:

Український загал вважає за конечне, щоб Ваша світлість порозумілась з Віднем і виступили як шеф Галицького українського королівства. Українські збори висказали дня 19.X свою думку про Галичину. Заява Вільсона про слов'ян в Чехії і слов'ян на полудні знана. Легіон повинен прийти в околицю Львова до Скнилова і Солонки.

У Львові стоять слідуючі частини: XV полк піхоти з Тернополя, 1 300 людей, переважно українці, XIX полк краювої оборони, українці, сторожовий курінь ч. 50, 1 500 муже, стирійці¹⁰³.

У послідних днях прийшли сюди польські легіонійці, числом 400 із 10 старшинами, дня 22.X прибули гонведи¹⁰⁴, полк XX, 300 вояків.

Доглянемо докази, що польські легіонійці збираються у Львові в цивільнім одязі, а плян польського стоваришення¹⁰⁵ «Воjówka» має на цілі усунути намісника і завладіти Львовом. Існують також докази, що комісар поліції Райнляндер під покришкою австрійського урядування пособляє протиукраїнським намірам. Належа-

---

¹⁰² Боберський І. Щоденник 1918—1919. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. — С. 37.

¹⁰³ Стирійці — мешканці австрійської провінції Штирія (Styria).

¹⁰⁴ Гонведи — солдати угорських полків.

¹⁰⁵ Стоваришення — товариство.

ло би заступити його українцем, н[априклад] Банахом з Кракова.

Українці очікують, що Ваша архикняжа світлість порозуміються з його величеством цісарем і поступлять енергично в цім напрямі, щоб Східна Галичина припала українцям. Ваша архикняжа світлість посідає прихильність українського населення, ходило б тепер о це, щоб вихіснувати нагоду. Поляки не сміють випередити українців. Доконані події будуть для Антанти міродайними при заключуванні мира.

Ваша архикняжа світлість зволите порозумітись з д-ром Петрушевичем. Розмовляв я вчора з послом Цегельським, бароном Гужковським й одним старшиною львівської залоги. Вони уважали за потрібне, щоб я цю справу зголосив особисто, однак тяжке подорожне прилучення зневолює мене представити її письменно. Прошу прийняти моє оправдання.

З дійсним поважанням, Іван де Боберський, скарбник Центральної управи Українського легіону.

Львів, вул. Мохнацького, ч. 40, дня 24.X.1918.

Документ №3

*Повідомлення про призначення польської влади Галичини*¹⁰⁶

Варшава, 1 листопада 1918,
год. 10 м. 45 перед полуднем.

Князь Вітолд Чарторийський призначений генеральним комісарем для цілої Галичини і зараз обіймає управу краю з рук генерала намісника гр. Гуйна. Начальну команду війська в Галичині обіймає аж до дальшого розпорядження генерал дивізії Пухальський. Польським вій-

---

¹⁰⁶ Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на західних землях України. — К.: Либідь, 1993. — С. 54.

ськовим комендантом у краківській окрузі є бригадир полк. Роя. Для Львова призначений генерал гр. Лямезан.

Польське військо має бути негайно святочно заприязнене. Треба візвати населення до спокою і порядку. Населення непольської народности треба уважати за приязненим, доки збереже спокій. Відмарш¹⁰⁷ австро-угорського і німецького війська наступить після повного управління відносин. Переїжджаючі транспорти цього війська мають бути негайно пропущені. Польське військо має носити однострій давнього допомогового корпусу, а коли це не дається провести, щонайменше польського орла на шапці. Українське військо, оскільки з'явиться, треба вважати за приязненим, розуміється, якщо збереже найповнішу нейтральність. На випадок конфлікту треба його роззброїти, перешкодити кожному виступові. Проступки карати безоглядно, запевнити функціонування державних установ. Саботаж і грабунки карати негайно.

Ексцеленція Розвадовський, шеф польського головного штабу.

Документ №4

*Заклик Української Національної
Ради до українців вступати до
лав української армії¹⁰⁸*

Зазив

У хвилі в якій рішається доля Рідної Землі взиває Українська Національна Рада всіх Українців-мушин, здібних до оружно́ї військової служби, від 17 р. життя почавши, явитись у Львів і зголоситися в українській начальній команді, щоби доповнити українські народні полки й уможливити відпущення найстарших вояків.

¹⁰⁷ Відмарш — тут: передислокація.

¹⁰⁸ Діло. — 1918. — Ч. 237. — 20 жовтня. — С. 1.

Дальші вказівки дістануть на місци. Кожний доброволець нехай візьме з собою харчів на три дні.

У Львові дня 2. падолиста 1918.

За Українську національну Раду

І. Кивелюк

за президента

д-р С. Томашівський

комісар поборових справ

Документ №5

Відозва Української військової ради у Відні до українських солдатів австро-угорської армії із закликом негайно повертатися в Галичину¹⁰⁹

2 листопада 1918 року.

З рук до рук! З рук до рук!

Жовніри! Українці!

Польське панованне в Галичині скинено. Українські жовніри і робітники обсадили цілий Львів і всі більші міста Східної Галичини. Українською Галичиною по Сян, українською Буковиною і українськими частинами Угорщини править Українська Національна Рада у Львові, яка є тепер нашою найвисшою державною властю. Ми всі підлягаємо тепер тільки її приказам.

Поляки в Кракові не перепускають українських жовнірів. Вони їх роззброюють, обрабовують¹¹⁰ і задержують в голоді і холоді. Ми мусимо чимскорше добитися всі між своїх, бо там ждуть на нас. Тому кожний український жовнір мусить зголоситися до Збірної Станиці україн-

---

¹⁰⁹ Німчук І. Українська військова організація у Відні в днях перевороту. Причинок до історії будови української держави в Галичині. — Відень: Накладом «Українського Прапора»; Львів, 1922. — С. 14.

¹¹⁰ Обрабовувати — грабувати.

ської національної армії у Відні, десятий бецирк¹¹¹, артилерійські бараки (їхати трамваєм ч. 67). Там кождий український жовнір довідається, коли, куди і як переїде до Галичини. Там кождий дістане їду і пристановище.

Жовніри! Збруї і амуніції не кидати! Держати її як святу річ при собі, бо вона буде нам конче потрібна дома. Нас дожидає ціла галицька Україна. Наша вільна нині рідна земля виглядає нас зі всіх сторін світа! Ми проливали свою кров і гинули поверх чотири роки за чужу справу. Тепер мусимо піти на поміч своїм батькам, братам, жінкам, своїм краянам жовнірам, які скинули з себе польське ярмо, щоби на віки його позбутися і добути свободу закріпити.

Жовніри!

Коли хочемо вже раз захити вільним житєм, коли хочемо знищити до тла польську неволю, коли хочемо дістати на власність розлогі панські лани, зрошені нашим потом і кровю, мусимо бути карні і мусимо слухати тільки своєї української власти, якою є Національна Рада у Львові.

Нехай живе Українська Національна Рада!

Нехай живе українська національна армія!

Нехай живе українська Держава і весь український нарід!

Українська Військова Рада у Відні.

Документ №6

Протокол передачі військового командування Львовом представникам ЗУНР¹¹²

Протокол зладжений з приводу переняття військової влади (Militärkommando) відпоручниками¹¹³ Української Національної Ради від неї уповновласненими до того:

¹¹¹ Бецирк — округ.

¹¹² Діло. — 1918. — 5 падолиста. — Ч. 252. — С. 2.

¹¹³ Відпоручник — уповноважений.

1. Педкладається приладжену повновасть відпоручниками У. Н. Р. бувшому військовому командантові полевому маршалови пор. Рудольфови Пфедферови.

2. Військовий командант пол. маршал Пфедфер заявляє в присутности свого заступника генерал майора Крамаржа, свого шефа Генерального штабу полковника Амброза і його заступника підполковника Гофмана, що передає військову команду (Militärkommando) полковникові в стані спочинку Миколі Мариновичеви, визначеному Української Національною Радою наслідникові, з нинішнім днем.

3. Дотепершні органи Військової команди (Militärkommando) мають повну свободу остатися на дотеперішніх службових становищах, або ні. Буде передана ліста офіцірів і урядників, які готові в інтересі правильної адміністрації краю служити йому.

4. Делегація Ради заявляє свою готовність подбати про охорону і можливу найскоршу відсилку домів тих осіб військових і членів їх родин, які не хочять остатися в краю. Тим самим забезпечує делегація майно сих осіб.

Львів, 3. падолиста 1918.

Pfeffer FML., Julius Edler von Kramarz GM., Josef Ambros Obst. Gnstschef, Wilhelm Hoffmann Obstlt., Mykola Marynowycz Obst., д-р Михайло Новаковський, поруч. У. С. С., д-р Степан Баран, інж. Володимир Шухевич пор.

Документ №7

Витяг із наказу по колишньому 15-му піхотному полку австро-угорської армії після його переходу на український бік¹¹⁴

Львів, 9 падолиста 1918.

Приказ з дня 9 падолиста 1918.

...Доносять мені, що кесарня на Яблонівськім видає воякам давнійшої австрійської армії а не належачих

¹¹⁴ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 2. — Спр. 1 474. — Арк. 13.

до української армії всякого рода харчі. Застерігаю собі тилку господарку. Австрії нема. Право до всяких поборів Української армії мають лише ті котрі повнять службу. Хтоби хотів в наші ряди вступити нехай зголоситься в полковій канцелярії, по записязі дістане занятє і удержанє.

Микитка, в. р.
Кмдт полка.

Документ №8

*Перші розпорядження новоствореної жандармерії ЗУНР про дозвіл німцям обіймати в цій силовій структурі керівні посади*¹¹⁵

Команда Української Державної Жандармерії.
Львів 10 падолиста 1918.

Приказ Ч. 1.

1) Українська Національна Рада в порозуміню з Начальною Командою Українських Військ покликала до жита дня 6. падолиста 1918 р. Команду Української Державної Жандармерії з осідком у Львові.

В обсяг діланя названої команди входять усі укр. области колишньої Австро-Угорщини.

2) Приказом Укр. Національної Ради віддано мені начальну владу над тою жандармерією.

Жандармерія веде службу дальше на основі дотепер обовязуючих приписів (Gend. Gesetz u. Gend. Dienstes Instruktion).

Назви поодиноких команд звучатимуть як слїдує:

А) Команда Української Державної Жандармерії (K.k.Landes Gendarmeriekommando).

Б) Експонований офіцир Укр. Державної жандармерії (Ехпонierter Gend. Stabsoffizier).

¹¹⁵ ДАЛО. — Ф. 1259. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 5.

В) Відділ Укр. Державної Жандармерії, Львів Ч. X (Gend. Abteilung lemburg N-r. X).

Г) Повітова команда Укр. Держ. Жандармерії, Львів (Bezirksgendarmeriekommando, Lemburg).

Г) Станиця Укр. Держ. Жандармерії (Postengendarmeriekommando).

УРЯДОВОЮ МОВОЮ Є МОВА УКРАЇНСЬКА.

3) Тому що деякі відділи жандармерії не функціонують приказується, щоби кожний повітовий командант жандармерії (Bez. Gendarmeriekommandant) провадив свій повіт самостійно.

Командантами можуть бути також Німці о скільки вони прихильні нашій справі та проти них повітова Українська Національна Рада нічогоб не мала. Інші народности поки що є виключені.

Отсі прикази мають важність аж до хвилі видачі нових заряджень.

4) Взиваю усі команди жандармерії, щоби негайно з'організувалися і прислали точний звіт про роботу, розміщення і стан обсади постерунків.

5) Кожний повітовий командант є уповноважений в брак в жандармів дібрати собі т. зв. пробних жандармів (Probegendarm).

6) Побори для всіх жандармів остають такі які були за часів австрійського правління.

По гроші треба звертати ся до повітової організації аж до часу коли справа виплат буде законно управилена.

7) З населенем треба поводити ся як найкраще щоби не давати причин до негодовань і заворушень. На польшевицький рух звертати пильну увагу, а про всі прояви його, повідомляти негайно команду.

8) Звіти про політичне становище, хід організації і про всі справи, які моглиб команду інтересувати належить вразу з лістою стану (Standesliste) що тиждня присилати команді.

9) Команди жандармерії мають подбати, щоби отсей приказ дійшов до відома кожної команди жандармерії в повіті.

Индишевський
Командант

Шипайло
значковий

Команда Української Державної Жандармерії.
Приказ Ч. 2.

...2) Приказую ще раз, щоби Приказ ч. 1. точка 3. була як найточніше виповнена. Щоби оминути непорозуміннь пояснюю точку 3. як слідує:

Повітовим командантом жандармерії має бути бувший повітовий командант, о скілько він є Українцем або Німцем. Як що такого в повіті нема, то найблищий старший обнимає команду повітової жандармерії, а як і тако-го нема, то належить негайно повідомити про се Команду Української Державної Жандармерії у Львові, яка назначає команданта на повіт...

Документ №9

Реакція батька Вільгельма Габсбурга на те, що його син служить в українській армії¹⁶

Ерцгерцог Вільгельм із українськими військами в Східній Галичині. Краків. 12 листопада. Ерцгерцог Карл Стефан направив в місцеву газету лист, у якому він, у зв'язку із повідомленнями про те, що його молодший син Вільгельм перебуває на чолі українських військ в Східній Галичині, пояснив: ерцгерцог Вільгельм вже є достатньо дорослим і незалежним. Він все робить за власною ініціативою, без відома і згоди свого батька.

---

¹⁶ Czernowitzer Allgemeine Zeitung und Czernowitzer Tagblatt. — 1918. — № 395. — 20 November — S. 3.

Документ №10

Присяга українських військ¹¹⁷

Присягаємо торжественно Всемогучому Богу повинуватися вірно і слухняно Західно-Українській Народній Республіці, Її Верховній владі, Її Правительству, Її Армії, як також всім Її отаманам та всьому Її Начальству, Їх поважати і захищати, Їх прикази і припоручення у всякій службі виконувати, проти всякого ворога, хто-небудь ним бувби і де тільки воля Її Верховної Влади вимагатиме, на водах, на сушах, у повітрі, в день і в ночі, у боях, наступках, сутичках і всякого рода підприємках, словом на кожному місці, в кождо пору, в кождім случаю хоробро і мужно бороти ся, наших військ, прапорів і оружя в ніякому случаю не покидати, з ворогом ніколи в найменші порозуміння не входити, завсігди так вестися, як сього воєнні закони вимагають та як чесним воїнам лицює і в сей спосіб в чести жити і умирати. Так нам Боже допоможи. Амінь.

Затверджено постановою Української Національної Ради. Львів, дня 13. падолиста 1918.

Президент	Державний Секретар
Державних Секретарів	Військових Справ
Др. Кость Левицький в. р.	Вітовський, отаман, в. р.

¹¹⁷ Вістник Державного Секретаріату Військових Справ. — 1918. — Ч. 1. — 1 грудня.

Документ №11

Витяг із рішення ДСВС про створення медико-санітарної служби ЗУНР із рекомендацією, за потреби, приймати на військову службу медиків єврейської національності¹¹⁸

Західно-Українська Народна Республіка
Державний Секретаріат Військових Справ
Ввк. 7 — Е. 10. Санітарний Відділ Поучення Ч. 1.
Тимчасове санітарне поучення для Окружних Команд.

1. Окружна Команда має сейчас придбати одного лікаря о скільки можна Українця як на начального санітарного референта Окружної Команди.

[...]

5. До служби лікарської в першій мірі належить покликати лікарів Українців; в разі браку таких належить брати до служби довірочних лікарів Жидів за їх згодою і умовленим винагородженням.

Львів, дня 13 падолиста 1918

Державний секретар військових справ Вітовський,
отаман в. р.

---

¹¹⁸ Вістник Державного Секретаріату Військових Справ. — 1918. — Ч. 1. — 1 грудня.

Документ №12

*Лист повітового комісара м. Збараж про морально-психологічний стан новобранців, із пропозицією не приймати на військову службу колишніх офіцерів австро-угорської армії*¹¹⁹

До Української Національної Ради у Львові.

Секретаріат військових справ.

Мобілізаційні прикази з 20.11. в моїм повіті виконані. Доношу що дорога мобілізована висулужених жовнірів австр. армії є найменш правдоподібна до виконання. Елемент вернувший ся з війни є найбільше здеморалізований, фізично слабкий і винищений а у зорганізованую громадою мого повіту являясь найбільше деструктивним. В сій хвилі не знаю ще який буде вислід розказів мобілізації, задивляюсь одначе на негоже. Найбільше збанкрутувала в сьвітовій війні інституція мілітаризму.

На мою думку ні один народ Європи не буде в силі єї в первісній формі відновити, що ми потребуємо карних відділів не лише для Львова, але для цілої західної границі, а як рівночасно доношу до секретаря заграничних справ потреба єї теж сейчас на Україні.

Так карні відділи можна на мою думку потворити з добровольців молодежи, яка потребує до того великого числа офіцерів педагогів, а не бувших офіцерів австр. армії що з малими виїмками не вміють з людьми обходити ся, не розуміють історичної хвилі нинішнього часу.

Прошу ті уваги прийняти до відома бо они походять з обсервованя мас і є висказані так як маси чують і думають.

Рівночасно прошу порозумітися з секретарем заграничних справ дотично руху і помочи Укр. Народній республиці з закордону.

¹¹⁹ ЦДІАЛ України. — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 206. — Арк. 26.

Письмо висилаю, рівночасно прошу евентуально о
спільні зарядження.

Збараж 21.11. 1918.

Повітовий комісар Вітошинський

Документ №13

Рішення ДСВС про призначення
Альфонса Ерле начальником Генера-
льного штабу ГА¹²⁰

Західно-Українська Народня Республіка
Державний Секретаріат військових справ.

Ч. 46

До

Високоповажаного Пана

Альфонса Ерле

сотника генер. штабу бувшої австро-угорської армії
в Тернополі.

Отсим іменуєть ся Вас отаманом українського гене-
рального штабу, приділяючи Вас рівночасно в характері
шефа ген. штабу оперуючої армії.

Тернопіль, дня 28. падолиста 1918.

Державний Секретар військових справ Д. Вітов-
ський.

---

¹²⁰ ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 2. — Спр. 147. — Арк. 8.

Документ №14

*Подяка командування солдатам
і офіцерам групи «Південь» за їхні
успішні бойові дії¹²¹*

Командо Групи! Старшини і стрільці. До сеї пори група осавула Слюсарчука вповні вивязала ся з своєї задачі. Почуваю ся до милого обовязку в імени святої справи висказати повну подяку усій старшині і мужві сеї групи а осібно старшині і мужві полку сотника Бізанца, який серед досить тяжких обставин випер ворога поза залізничий шлях Мшану — Львів і унеможливив йому через знищенє залізничого шляху перегрупованє сил. В сій акції визначив ся головно хор. Билень зі своєю мужвою і зістав ворожою кулею ранений.

Коссак, полковник в. р.

Документ № 15

*Телеграма Польській ліквідаційній
комісії про перебіг наради лідерів
держав Антанту¹²²*

25 січня 1919 року

Радіотелеграма з Парижа. 25.1.1919 год. 4 пп.

Мирна конференція. У п'ятницю о 3 по пол. зібрались в Ке д'Орсе¹²³ президент Сполучених Штатів Америки, прем'єр-міністри і міністри закордонних справ Америки, Англії, Франції, Італії і представники Японії. Дискусія сто-

¹²¹ Стрийський вісник. — 1919. — Ч. 1. — 1 січня. — С. 2.

¹²² ЦДІАЛ України. — Ф. 211. — Оп. 1. — Спр. 52. — Арк. 7.

¹²³ Quai d'Orsay — назва паризької набережної, на котрій знаходиться Міністерство закордонних справ Франції. Одна із назв цього відомства.

сувалася умов вислання до Польщі місії великих об'єднаних і союзницьких держав. Вирішено, що пан Пішон [міністр прикордонних справ — Авт.] приготує проект інструкцій для місії. Проект буде запропонований для прийняття представникам країн. Ухвалено уповноважити по одному представникові преси кожної із великих держав, аби вони для загального інформування також відвідали Польщу.

Документ № 16

Розпорядження міністерств
оборони і внутрішніх справ ЗУНР
щодо можливості виконання військового обов'язку представниками неукраїнської нації²⁴

Урядовий відділ. Розпорядок Державного Секретаріату військових справ і Державного Секретаріату внутрішніх справ з дня 26. січня 1919 р. в справі воєнних чинитьб осіб, необовязаних до військової служби (В. з. з. д. 1919 в. 1).

На основі Закона з 26. грудня 1912 Ч. 236 В. з. д. про воєнні чинитьби заряджуємо отсе:

1. До личних чинитьб, згаданих в п. 4. наведеного закона можна покликувать також мужчин неукраїнської народности, які після закона Української Національної Ради з дня 13. падолиста 1918 не є обовязані до військової служби в Українській армії.

2. Покликання до воєнних чинитьб переводять державні повітові комісаріати на жадання військових окружних і повітових команд; случай коли військові власти можуть жадати сих чинитьб безпосередньо коригує п. 27 згаданого закона з 26.грудня 1912 р.

3. Відносно до винагороди за личні воєнні чинитьби остають дотеперішні постанови в правній силі (закон з 26.грудня 1912 р., Ч. 236 В. з. д. і розпорядок б. австрій-

²⁴ Република. — 1919. — Ч. 4. — 6 лютого. — С. 1.

ського міністерства краєвої оборони з 23.січня 1918 р.
Ч. 23 В. з. д.).

4. Розпорядок сей входить в життя з днем його оповіщення.

Державний секретар внутрішніх справ: Др. Макух, в. р.
Державний Секретар військових справ: Вітовський, в. р.

Документ № 17

Лист виконувача обов'язків команданта Самбірської ОВК А. Виметалю до Рудківського повітового комісаріату стосовно призову в Галицьку армію¹²⁵

Окружна Військова Команда Самбір.

През. число: 219/моб.

До

Повітового Комісаріяту

в Рудках

Самбір, дня 31./1./1919.

Просить ся щоби негайно оголосили, що всі офіцери і хорунжі з демобілізованої австр. армії, української народности, які не вступили до сеї пори до української армії, мають негайно зголосити Окружній Військовій Команді в Самборі своє теперішнє занятє, з заподанєм докладної адреси, наводячи причину, з якої они не повинували ся приказови Державного Секретаріяту Військових Справ, вступити до української армії.

Рівночасно доносить ся, що офіцирів і хорунжих може звільнити від чинної служби (військової) лиш Державний Секретаріят Військових Справ.

Всякі інші звільнення зносить ся.

За Команданта

Виметал сот.

¹²⁵ ДАЛО. — Ф. 1259. — Оп. 1. — Спр. 11. — Арк. 10.

Документ № 18

Звіт із засідання парламенту
ЗУНР — Української Національної
Ради, на якому, зокрема, розгля-
далася ситуація у війську¹²⁶

Українська Національна Рада. Засідання 4. лютого.
Дискусія над експозе¹²⁷ Президента Секретаріату.

На внесення д-ра Льва Бачинського отворено дискусію над експозе п. Президента Секретаріату. Забирає слово д-р Л. Бачинський: Ніяке правительство не розпочало своєї діяльності серед таких важких умовин, як наше. Після перейняття влади не було власного апарату урядничого, адміністративного. Треба було творити — такби сказати — з нічого. Очевидно, тому мусять бути й хиби...

...Армія не заосмотрена як слід в біле, обув. Краще хай цивільні терплять! Офіцери повинні обходитись з жовнірами більше по товариськи, більш з серцем. Нам треба-ж здобуватися на надлюдські зусилля, щоби вдержатись перед навалою польською і большевицькою...

Омелян Попович зображує відносини на Буковині. Радби почути як задивляється правительство на буковинську справу.

Промовляв ще... Державний Секретар військових справ полк. Вітовський, який відповів на різні заміти і закиди. Між иншим спростував начебто армія була гола і боса. У відповідь п. Поповичеви сказав: На Буковині, головно в Чернівцях, сидить маса офіцерів, що нічого не робить, а коли приїде делегація питають, коли приїдете до нас.

М. Королюк (селянин): Говорить про реквізиції збіжа і увільнення з війська. Противиться забиранню до війська учителів народних і середніх шкіл. Інтелігенції і так зама-ло. Домагається підмоги для родин тих, хто при війську.

---

¹²⁶ Република. — 1919. — Ч. 4. — 6 лютого. — С. 2—3; 1919. — Ч. 5. — 7 лютого. — С. 2.

¹²⁷ Від франц. *exposé* — доповідь.

Коли ми будемо свідомі, що наші жінки і діти не будуть голодувати, всі підемо на фронт.

Гр. Тершаковець (селянин): Мусимо мати сильну армію. Жовнір мусить бути тільки жовніром. В армії мусить бути дисципліна, хочби на се треба було завести кару смерти. Всі повіти мусять дати військо. А то пр. Комарно і Щирець на власну руку завели бранку до 40 року, а другі не дали рекрута навіть до 30 літ. До війська мають всі йти (оплески). Карати тих, що втікають з війська й ще других до сього підюджують...

М. Петрицький: ...Важна справа — дисципліна в армії. В республіканській Франції, коли два полки не хотіли йти на фронт, танками їх знищено. Край мусить замінитися в один военний табір. Оголосити святу війну!.. Оголосити примусову процентову позичку. Й не-Українці мусять дати. Ми-ж боронимо і їх перед погібеллю в хвилях анархії.

Д-р Марітчак: Домагається, щоби була зведена обовязкова служба при війську і для Поляків та Жидів. Якщо доля наших інтернованих не поправиться, вжити репресії проти Поляків. В тім напрямі добрий примір дали Англіїці.

Українська Національна Рада. Засідання дня 5. лютого. (Докінчення дискусій над експозе).

Д-р Трильовський: Чемність в нас забагато посувається: під час ревізій балакається по польськи. Старе раболіпе. Поляків до армії треба брати. Вони ж наших беруть. В Перемишля наших людей заставляється копати шанці, стоять на вартах. Користають з державности, мають що їсти й пити, хай же роблять і службу. Тесаме й з Жидами. Геть з політикою струся¹²⁸!

---

¹²⁸ Струсь — страус.

Документ № 19

Прохання глави військового відомства ЗО УНР до командування армії УНР стосовно затримання вихідців із Галичини, які ухиляються від військової служби¹²⁹

До Начальника Генерального Штабу У. Н. Р. отам. Мельника, Винниця.

Прошу Вас прийняти до відома і проголосити у всіх військових частинах та українських часописах слідуючий мій Наказ:

Наказую всім Українцям-Галичанам, які служили в австрійській армії а тепер живуть на території Придніпровської України і не повнять військової служби в С. С., щоби негайно зголосилися до служби в Осаднім Корпусі отам. Коновальця або в приналежнім військовім Окрузі в Галичині. Наказ сей відноситься до уродженців 1883—1901 років, а для бувших австрійських офіцирів до роджених 1869 року включно. Хто не виконає вище наведеного наказу буде уважатися дезертиром.

Рівночасно прошу Вас наказати всі військовим частинам придержувати Галичан-дезертирів та відправляти до найближчої галицької Команди.

Державний Секретар Військових Справ Вітовський, полковник.

През. Ч. 2075\моб.
10.2.1919.

---

¹²⁹ Република. — 1919. — Ч. 12. — 15 лютого. — С. 1.

Документ № 20

Рішення керівництва ЗО УНР про
кадрові зміни в уряді¹³⁰

До Високоповажаного Пана Д-ра Ізидора Голубовича
Президента Ради Державних Секретарів в Станіславові
Виділ Української Національної Ради прийняв дня 12.лю-
того 1919 року димісію¹³¹ Державного Секретаря військо-
вих справ пана Дмитра Вітовського і Державного Секре-
таря заграничних справ пана д-ра Льонгіна Цегельського.

Державним Секретарем військових справ імену-
вав Виділ Української Національної Ради підполковника
Українського Війська пана Віктора Курмановича.

Станіславів, дня 12. лютого 1919.

За Виділ Української Національ. Ради Д-р Петруше-
вич, президент, Д-р Горбачевський, член Виділу.

Документ № 21

Повідомлення ДСВС щодо можли-
вості повернення на батьківщи-
ну громадян Австрії¹³²

Державний Секретаріат Військових Справ
В. Ч. 1188/Г. В.

Всі горожани Німці, котрі хотіли би вернути домів,
мають зголосити ся делегатови німецько-австр. Держави,
сотникови Осипови Фуксови в Самборі ул. Шопена Ч. 3.

Перший транспорт відходить 28.2.

Станіславів, дня 11.лютого 1919.

Бубела, товариш Секретаря військових справ.

¹³⁰ Република. — 1919. — Ч. 14. — 18 лютого. — С. 1.

¹³¹ Димісія — відставка.

¹³² Република. — 1919. — Ч. 14. — 18 лютого. — С. 2.

Документ № 22

Заступник військового міністра
ЗУНР інформує керівництво про
італійського графа, який виявив
бажання вступити в Галицьку
армію¹³³

В Державний Секретаріат Військових Справ.
През. ч. 2784/26.

До Вп. П. Секретарія для Військових Справ в Ходо-
рові.

Станіславів, дня 21.2.1919.

Нині зголосив ся в Д. С. В. С. п. граф Павло САНТИ
власитель села Семенівка пов. Львів, з слідуячими спра-
вами:

1. Просить о приняте його до служби при Укр. Ар-
мії. Він є підданий італійський, служив при італ. кавалерії підчас війни як однорічник. Вступає до Укр. Армії тому, що тутка його хутір хоче остати в Галичині, крім сего сотн. Бізанц його добрий знакомий вербує його до Укр. війська. Школи для старшин не має. Провірити у сотн. Бізанца.

2. Подає дальше, що військо зареквірувало все його майно в Семенівці. Квіті¹³⁴ реквізиційні лише частинно одержав. Просить о вислання спеціальної Комісії з Інтендатури Н. К. Г. А. до Семенівки, яка збадалаби¹³⁵ цілу шкоду, її оціналаб, та видала посвідку на спричинену шкоду, дальше квіті реквізиційні з Інтенд. Нач. К. Г. А. зліквідувати.

3. З огляду на його знання італійської мови — надавав би ся до місії в справі наших полонених в Італії. Він міг би дещо про тут. справи оголосити в італійській пресі. Просимо о інформації.

Бубела в. р.

¹³³ ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 1. — Спр. 78. — Арк. 120.

¹³⁴ Квіті — квитанції.

¹³⁵ Збадати — вивчити.

Документ № 23

Повідомлення уряду ЗО УНР про
присвоєння звань чиновникам
української і неукраїнської націо-
нальності¹³⁶

Іменовання і перенесення в Судівництві

Іменовані:

Б. радник Франц Пілят радником в Станіславів.

Судія Франц Вольф в Войтилові повітовим судею в Коломиї.

Авскультанти¹³⁷ Михайло Сміх і Абрагам Зільбер в Коломиї — судиями тамже.

Кандидати адвокатури д-р Озіяс Мендель Найбавер дійсно Горовіц і Мехель Гальперн — авскультантами в Станіславові.

Старший офіціант канцелярійний¹³⁸ Микола Мартинець, канцелістом для Станіславова з рівночасним приділенням до служби при Державному Секретаріаті судівництва.

Перенесені:

Радник Болеслав Шулякевич з Сянока до Станіславова.

Канцеліст Микола Коваль з Копичинців до Журавна.

---

¹³⁶ Република. — 1919. — Ч. 20. — 25 лютого. — С. 1.

¹³⁷ Авскультант — судовий урядовець.

¹³⁸ Старший офіціант канцелярійний — старший писар судової канцелярії.

Документ № 24

Оголошення про можливість отримати з Відня офіційне підтвердження про присвоєні австрійською армією звання та нагороди¹³⁹

На пропозицію ліквідуючого Міністерства Краєвої Оборони — Військ. Частина Відділ 1. Ч. 30.069 з 1918 р., подається до відома що слідує:

Ті гажисти ц. к. бувшої Краєвої Оборони, що до тепер не одержали декретів іменовання від 1915 року почавши, зглядно декретів за наділення їх військовими медалями заслуги (бронзова, зглядно срібна «Сігнум Лявдіс»¹⁴⁰), а прикладають до сього вагу, мають це подати до відома ліквідую чого Міністерства Краєвої Оборони, Wien I, Babenbergstrasse Nr5 на переписній картці, зазначаючи докладно степень, ім'я і назвисько стягу (Typpe), дату іменовання, зглядно відзначення, о скільки можливо навести розпоряд (Verordnungsblatt), в яким дотичне іменованя, зглядно відзначення було проголошене, а при датах іменовання подати також чергу (рангу) — адрес, на який має бути декрет пересланий.

Се не відноситься однак до іменовання з падолиста 1918 року.

Посвідки іменовань за падолист видає ДСВС.

Станіславів, 19. лютого 1919 Державний Секретаріат військових справ

Товариш Секретаря військових справ П. Бубела, сотник в. р.

---

¹³⁹ Република. — 1919. — Ч. 20. — 25 лютого. — С. 1.

¹⁴⁰ «Signum Laudis» — медаль Військових заслуг, заснована імператором Францем-Йосифом 1890 року.

Документ №25

Повідомлення про набір медиків
всіх «народностей»¹⁴¹

Урядові оголошення. Лікарі, лікарки, медики і медички, без різниці народности і віроісповідання, охочі до санітарної і лікарської служби в цілі поборювання пошестних хоріб зволють зголоситися в Державний Секретаріат внутрішніх справ у відділі санітарнім в годинах від 9 — 1 год. кожного дня.

Державний Секретар внутрішніх справ Д-р Макух
Шеф сан. департам. Д-р Куровець.

Документ №26

Витяг із протоколу засідання
Ради Державних Секретарів
ЗУНР, на якому розглядалася про-
позиція полковника Легара зміни-
ти командування Галицької армії
набраними ним австрійськими
офіцерами¹⁴²

Присутні Президент ЗО УНР Є. Петрушевич, Президент Ради Держсекретарів ЗО УНР Др. І. Голубович, державні секретарі Макух, Мартинець, Артимович, Мирон, товариш секретара військових справ Бубела. Станіславів, 1.3.1919.

Секр. Бубела: — Полковник Ціріц ангажує собі 36 офіцерів Німців і лише тих взяти, які годяться йти на фронт. Відчитує лист Василька у справі Легара, яким домагається два з половиною мільйони Корон для себе і 7 ген. штаб. офіцерів.

¹⁴¹ Република. — 1919. — Ч. 20. — 25 лютого. — С. 4.

¹⁴² ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 2. — Спр. 1449. — Арк. 8.

Бубела вносить, щоби приймати лише в рангах до сотника з тих офіцерів, яких пропонує полк. Ціріц з тим, що сейчас відійдуть в поле [на фронт].

Д-р Голубович: — Чи є вказане приймає німецьких офіцерів до армії?

Петрушевич: — Є за тим, щоби Легар приїхав, бо в нас армія не зорганізована — будемо мусіли бити ся. Треба отже поставити армію, не зглядаючи ся на матеріальні умови. Думає, що небезпеки нема, щоб офіцери [українського походження] нарікали на приймає німецьких офіцерів.

Сотн. Бубела: — За тим, щоби просити Легара і 7 офіцерів Генер. штабу. Лише та біда, що Ціріц жадає підчинення Легара собі.

Петрушевич відчитує Dienst-Vertrag¹⁴³, який би мало заключатися з нім. офіцерами.

През. Голубович: — Контракт ставить тяжкі услів'я. Звертає увагу на фінансові обставини.

Сотн. Бубела боїться дальших домагань генер. штабовців.

Ухвалено прийняти Легара і 7 генер. штабовців з тим, що д-р Голубович заявляє ся проти. Рішено вислати офіцера, який би справу розумів і з ними ще переговорив.

През. Петрушевич підносить інші черти Легара. П. Павленко дивить ся недобре на нім. офіцерів. В голосуваню 5 за, др. Голубович проти. Рішено внести телегр. по Легара.

---

¹⁴³ Службовий контракт (нім).

Документ № 27

Повідомлення про наради Головнокомандувача Галицької армії з командирами німецької національності¹⁴⁴

Начальний Вождь Г. А. на фронті.

УПБ. Постій. 18.3. Пресова квартира Н. К. Г. А. звіт: Начальний вождь Галицької армії генерал Омелянович-Павленко в товаристві сотника Галевича, командуючого полудневим корпусом полковника Коссака, санітарного референта Д-ра Тянячкевича, відвідав наші війська на фронті 10.3. с. р. В місці постою групи Гофмана відібрав звіти від командуючого сим фронтом полковника Кравса. Сьогодні 18.3. знову удався генерал Павленко на фронт.

Документ № 28

Подяка командувача ГА військовослужбовцям 3-го Галицького корпусу¹⁴⁵

Ходорів, дня 10.ІІІ.1919. Козаки! Подвиги оружні і велика перемога, яку віднесли укр. війська в боях на днях від 7—10 с. м. новим сявом слави красять наше козацтво. — Завдання яке припало ІІІ Корпусови під загальною орудою Кмдта полк. Коссака перевели бригади Гофмана, У. С. С., відділ отамана Долуда і другі частини частини під безпосереднім командуванням полк. Кравса з цілою умілостю, героїзмом і бравурою.

Командуючий Г. А. от. Омелянович-Павленко в. р.,
Начальник Штабу Г. А. полк. Курманович.

¹⁴⁴ Република. — 1919. — Ч. 41. — 21 марта. — С. 2.

¹⁴⁵ Стрілець. — 1919. — Ч. 14. — 28 марта. — С. 2.

Документ №29

Повідомлення Українського Пресового Бюро про ситуацію на фронті¹⁴⁶

(УПБ) Офіційне звітання з Галицького фронту

В доповнення звіту Н. К. Г. А. з дня 20.4. пресова квартира Н. К. Г. А. подає: «Наші частини зложили докази великого геройства, ідучи без резерв протинаступом на три-чотири рази сильнішого ворога (познанські полки) уоруженого у велику кількість скорострілів.

Безпримірним є геройство полковника Вольфа, котрий серед загальної метушні вів свої куріні на кони в отвертому полі до наступу, а опісля при відвороті випровадив цілу бригаду ненарушеною. Отаман Тінкль був в найгірших хвилях при своїх відділах і з великою енергією впроваджував порядок між хитаючіся частини.

Курінь імені Кн. Льва (сот. Черевко) кілька разів здержував переважаючі польські сили і вкінці осадив їх похід на місці. Пробоевий курінь поручника Сеника визначився при безпощадних протинаступах так, що задержав польські частини в їх поході. Мабуть та хвилева і минула криза зверне увагу запілля і громадянства на воєнні відносини і вкаже їм розуміти, що війна жадає інтенсивнішого повнення обовязків і здавання собі справи, що ми ще все є в війні й ведемо її з ворогом, що уживає всіх сил, щоб нас поневолити і замкнути дорогу до самостійности».

---

¹⁴⁶ Република. — 1919. — Ч. 68. — 23 цвітня. — С. 2.

Документ № 30

Депеша лідера угорських комуністів Бели Куна представникові Угорщини при уряді ЗУНР М. Пінтерові щодо пропуску територією ЗУНР угорських пілотів і резолюція глави західноукраїнського уряду І. Голубовича¹⁴⁷

Товаришеві Пінтеру

Представникові Угорської Радянської Республіки в Станіславі

1144/19

26/04/1919

Вашу телефограму про незаплановане приземлення літака Брест — Москва з товаришами, які втікають від правосуддя, я знаю і прошу народ і високий уряд Західноукраїнської Народної Республіки дозволити безперешкодно продовжити політ до Росії, оскільки це є в інтересах Західноукраїнської Народної Республіки.

Бела Кун.

Держ. Секр. військ. справ.

Поручаєть ся — випустити обох угорських літаків враз зі всіма паперами, а рівнож дозволити п. Максові Пінтерови на розмову з ними.

Прошу о видане відповідних заряджень.

През. держ. Секр.

¹⁴⁷ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 2. — Спр. 1417. — Арк. 13.

Документ №31

Інформація командувача 2-го Галицького корпусу про мужність його підлеглих¹⁴⁸

Тов. Секретаря отаману Бубелі

В останніх боях біля Львова показалося, що наші старшини з геройською посвятою йшли в бій за святу справу і ділом та кров'ю опрокинули безпідставні закиди, які не раз підношено супроти них. Се герої, які без намислу кладуть життя своє за рідну Україну, се люде, яких імена повинні згадувати покоління. Втрати, які поніс старшинський збір II Галицького Корпусу, стверджують найкраще їх діла. Неоціненими героями показалися команданти бригад: підполковник Вольф, а передовсім от. Тінкль, які своїми грудьми відбивали ворога при наступах і протинаступах. Посвята для нашої справи у них так велика, що ми всі клонимо свої голови перед сими найновішими героями нашої історії.

Полк. Тарнавський

Документ № 32

Лист-подяка глави уряду Західної області УНР офіцерам за їхній героїзм¹⁴⁹

До підполковника Арнольда Вольфа й отамана Франца Тінкля.

В кривавих боях о свободу поневоленого від віків народу Ви стали в одні ряди борців і власні груди наставляєте за святе діло справедливости. Ви, хоч до недавна чужинці, відчули більшо нашого народу, його

¹⁴⁸ Република. — 1919. — Ч. 71. — 27 цвітня. — С. 2.

¹⁴⁹ Там само.

кривду, а любов правди получила Вас з найліпшими його синами.

Український Народ складає Вам свою щирю подяку і записує Ваші імена золотими буквами у своїй історії.

За Раду Д. С.

Др Із. Голубович

Бубела

Документ № 33

*Лист військового команданта
Стрия отамана В. Котовича
щодо неузгодженості дій НКГА та
Стрийської окружної команди¹⁵⁰*

До Державного Секретаріату військових Справ,
1. від. в Станіславові.

Стрий, дня 8. мая 1919.

Супроти часто виданих заряджень НКГА або ДСВС без засягнення попередних інформацій ОК або повідомлення тож дійшло до того, що ті зарядження в своїх наслідках вплинули некорисно на хід справи або спричинили шкоди. Щоб на будуче уникнути того, подаєсь низше факти, котрі нехай самі про себе говорять.

1. Старшинський Корпус тутешньої ОК заборонив Товаришам говорити публично по польськи і женити ся з Польками під рихором¹⁵¹ виключеня з старшинського Корпусу. Пор. харч. Чорновольський Михайло приділений до тутейшого Укр. військового шпиталя, оженив ся перед кількома тижнями з Полькою Мацевіньською, про котрої минувшість, оскільки се правда, багато ту говорить ся. НКГА, котра уділила йому дозвід на женячку, не спитала цілковито о се тутейшу ОК, чи кандидатка на жену яко полка відповідає старшинському Корпусови.

¹⁵⁰ ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 15.

¹⁵¹ Рихор — загроза.

Це спричинило, що польський священник говорив публично, що ніколи ще не давав стільки шлюбів Українцям, скільки в сім році. Через таке споріднюване з Поляками мужва робить викиди старшинам, взяла в свої руки і були случаї, де приарештовувала старшин за говорене по польски на улици.

2. Отаман Ремер Олівер вніс просьбу у відпустку, з нею поїхав до ДСВС і там виставлено йому заграничний паспорт і відпустний листок — і він, коли дістав від тутейшої ОК приказ відїхати до Тернополя, маючи на руках всі документи втік через Угорщину до Польщі на те, щоб нам зробити ворожі прислуги. Колиб ДСВС його паспорт і його відпустний листок переслав йому через О[бласну] К[оманду] не був би він міг виїхати самовільно.

3. Поляк пор. лікар Др. Шафран Володимир, належний враз з його женою до Кракова, приділений до тутейшого Укр.війсь.шпиталя, поїхав перед якими двома тижнями до НКГА. По порозумінню з Др. Танячкевичом приніс письмо адресоване до ДС заграничних справ, в котрім інтендатура НКГА просить згаданий секретаріат о виставлене йому заграничного паспорту в ціли закупу приладів до веденя дентистичного закладу. Імовірно, після його загоданя, Др. Танячкевич мав йому сказати, що два тижні буде працювати при НКГА, два при ОК питаючись чи він мав яке зобовязанє, на що він відповів, що ані не зложив присяги, ані заяви, ані дав слова чести, проте в кожній хвили може бути перенесений до НКГА. Додаєсь, що згаданий перед кількома днями робив ту заходи, щоб виїхати заграницю разом з женою, що однак тутейша ОК йому ударемнила¹⁵², бо він стояв у компльоті¹⁵³ заговору тутейших поляків, котру то справу переводить тепер тут суд полевий.

В. Котович вр. от.

Державний Секретаріат військових справ

Увійшло дня 10/5.1919.

1 від. дов. ч. 4637 ./ прл.

¹⁵² Ударемнити — зробити неможливим, відмовити.

¹⁵³ Компльот — змова.

Документ № 34

Список офіцерів німецької національності, які від'їжджали служити в Галицькій армії¹⁵⁴

Збірна Станиця Укр. Нар. Армії у Відні. Опис офіцерів котрі відїхали з транспортом.

1. чет. Адольф Грац-Вальдмаер (1885). Місце нар. — Рогатин. Знання мов, релігія, сімейний стан — укр., протестант, жонатий. Знання мов — укр., нім., пол., франц., англ. Повертається з відпустки до Станіславова.

2. сот. Людвик Штайнбах (1889). Бережани, Д. С. В. С. Укр., римо-кат., жонатий. Укр., пол., нім., чеськ. Д. С. В. С.

3. сот. Рудольф Тавчер (1897). 80.11.ІІ. Нім., р.-к., вольний. Нім., чес., укр., польс. Д. С. В. С.

4. пор. Антін Штайнбах (1893). Бережани. Служив при 4.ІІ.рез. Укр., р.-к, вольний. Укр., пол., нім. Д. С. В. С. Відень, дня 17 мая 1919.

Документ № 35

Депеша генштабу Армії Галлера про бажання румунської авіації діяти спільно з польськими військово-повітряними силами¹⁵⁵

Командування армії ген Галлера. Головний Штаб. З бюро Е. К. А. 309/3

Місце постою 23/5 1919.

Головний румунський штаб повідомляє, що румунські аероплани шукатимуть єдності з польською армією.

¹⁵⁴ ЦДІАЛ України. — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 205. — Арк. 5.

¹⁵⁵ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 286. — Арк. 3.

Знаком розпізнавчим румунських аеропланів є по-
грійне коло червоно-жовто-блакитне. Звертається увага
на схожість того знаку зі знаком українських аеропланів
(кокарда синьо-жовта). А тому війську треба це виясни-
ти, щоб уникнути всіляких помилок.

За згідність З. Р.

Івановські

шеф Ген. штабу армії

полк.

Документ № 36

*Лист дружині начальника штабу
2-го Галицького корпусу про те,
що її чоловік перебуває у поль-
ському полоні¹⁵⁶*

До в. пані Євгенії Папп де Яноші.

Мьодлінг біля Відня Шфергассе 24.

Карта службова. У Львові дня 7 червня 1919. Цим по-
віdomяємо в. паню, що її чоловік Йозеф Папп де Яноші
підполковник українських військ знаходиться як в'язень
в місцевій збірній станиці в'язнів. Львів вул Казимирів-
ська (Бригідки).

[Підпис нечіткий.]

---

¹⁵⁶ ЦДІАЛ України. — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 200. — Арк. 136.

Документ № 37

Висновок судово-медичної експертизи стосовно обставин загибелі командувача групи «Схід» Альоїза Ляєра¹⁵⁷

Звіт.

На підставі актів урядових доходжень комісаріату в Скалаті в справі убивства отамана Ляєра трьома ескортуючими його польськими легіонерами.

В першій декаді червня 1919 отаман Ляєр командант бригади українських військ, яка держала фронт проти більшовиків, задержався в Грималові, на відпочинок у свого свояка часткового властителя Косовського.

До Грималова прийшла польська патруля, яка на приказ властителя дібр з Галушинець Жешотарського арештувала отамана Ляєра. Бувший поручник польських військ і командант Скалата Ксавер Ярузельський оповідав свідкови Давидови Вайцкорнови ветеринар-ви лікарєви, що має в руках команданта українських бандитів, замкнув його в себе і держить його на хлібі і на воді і рівнож, що отамана Ляєра відішле до команди дивізії в Бірках під полевий суд, де правдоподібно буде розстріляний.

Свідок Антін Яремович суд. офіц. стверджує, що 9.6.1919 сидів в арештах судових в Скалаті от. Ляєр на залізній причі.

Зізнанням свідка Михайла Сосницького, громадського комісара з Панасівки, рим. кат. обряду стверджено, що дня 9 червня 1919 т. є. другого дня Зелених свят, прийшли до Панасівки 2 польські легіонери і сказали виразне свідкови, що на дорозі до сусіднього села Ходачкова Малого о год. 5 рано убили Українця і приказали, щоб про це нікому не говорив, причім зазначили, що він хотів утікати, тому його застрілили. Після зізнань сего свідка всі три легіонери були молоді і сильні хлопці, а убитий вже

---

¹⁵⁷ Стрілець. — 1919. — Ч. 40. — 9 липня. — С. 2.

шпаковатий заживний¹⁵⁸ штабовий офіцер, тому свідок не вірив в мниму утечу в чистім полі. Труп Ляєра лежав в лівій стороні гостинця¹⁵⁹ до гори плечима, а побіч в рові сиділо трьох польських легіонерів на сторожі. Рана від кулі була з заду голови над потилицею, а низше лінії очей шийшла бровою попід правим оком, з якої триснула кров на оден метер на дорогу і цідився мозок. Труп мав під пахою звинений плащ, і лінія пострілу свідчить, що був наданий з близька з заду і то крісом держаним скісно з долу до гори.

Польські легіонери забрали з убитого золотий перстень, годинник, черевики і білизну, а кабат¹⁶⁰ зняли і подарували поліціантови Андрієви Альбінови, який був свідком сего рабунку з трупа. Потверджує се наочний свідок Онуфрій Береза.

Свідок Йосип Полящук рим. кат. обряду з Панасівки стверджує, що Ляєра ескортувало пішо з крісами на остро трое польських легіонерів з яких оден ішов побіч а двох з заду, так що про втечу не було бесіди, бо як що він цего не вчинив в селі між хатами або руїнами замку і деревами, то в чистім полі очевидно його тільки в часі ескорти з заду застрілено; щоб собі заощадити ескорту а судових доходжень і запобігти увільненню отам. Ляєра, якому нічого иншого не закинено лише, що він був командантом української бригади проти більшовиків. Свідок Онуфрій Береза подає, що по закопанню трупа оден із польських легіонерів сказав: «Но, вже маєш досить, вжесь собі відбив землю!»

Чортків, дня 28 червня 1919.

Комісія для розсліду польських надужить при Диктаторі З. О. УНР.

---

¹⁵⁸ Шпаковатий заживний — сивий огрядний.

¹⁵⁹ Гостинець — тут: великий шлях.

¹⁶⁰ Кабат — військова куртка.

Документ №38

Листування Збірної станиці УНА з дружиною команданта Березанської ОВК про виплату їй матеріальної допомоги¹⁶¹

До Делегата У. Н. Р. для військових справ у Відні. Відень, дня 30 серпня 1919.

Пані Лякіні не виплачено при Зб. Станиці єще жадних родинних поборів. Щоби можна залеглі побори виплатити потрібно особливого на те позволення. Крім метрики вінчання, треба залучити ще метрики уродження для дітей, посьвідку воєнної ліквідатури, як довго она виплачувала родинні побори і просить ся о власним справи з 3-ма дітьми, тому що вінчання відбулося заледве 31.12.1917.

Сотн. Гавсман.

Документ № 39

Витяги із записної книжки колишнього начальника управління преси та інформації уряду УНР, керівника Пресової кватири Галицької армії Осипа Назарука¹⁶²

1919 рік.

Червень. «УТА. Тернопіль здобуто без старшин»...

23 червня. Мартос¹⁶³ заявив мені, що наддніпряньська делегація заключила договір з Польщею про завішання зброї на основі висше згаданої демаркаційної лінії — тому що не знали військового положення...

¹⁶¹ ЦДІАЛ України. — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 201. — Арк. 149.

¹⁶² ЦДІАЛ України. — Ф. 359. — Оп. 1. — Спр. 12; 13.

¹⁶³ Борис Мартос — голова уряду УНР.

16 липня. Нині український нарід з Галичини переходив Збруч. Зустріли вже тут масу галицького війська й обозів, ще щастя, що літо. Військо не виглядає на побіджене: йде співаючи й граючи. Молоді як кленове листя. Деякі кажуть: це навіть не відворіт, тільки похід по муніцию. Босих багато.

1 жовтня. До Диктатора прийшла делегація ім. Г. А.¹⁶⁴ про стан: підп. Бізанц, ком. 7-ої бригади, от. Льонер, шеф штабу 2-го Корпусу і сот. Кнайфель — всі Німці.

3 жовтня. Какурін полковник просить аби його не приділювали до надніпрянської армії...

6 жовтня. Чеховський¹⁶⁵: Петлюра — це потрібна Жанна д'Арк...

13 жовтня. Полковник Вишиваний каже мені, що 1) замість «демаркаційна лінія» пишуть тут постійно «демокраційна лінія». 2) +/- 12. 000 Галичан переняв Денікін. Петров не хоче Галичан. Причина: бо Поляки не люблять Галичан.

23 жовтня. Рано — Чмелик з пайком... у мене. Приїхав полковник Генерального штабу Ціріц. Совісність Німців.

25 жовтня. Цьокан¹⁶⁶: Наші стрільці кидають ся під шини з голоду, зі шпиталів втікають в горячці. Розвал — грошей нема. Виходу нема. Армія в розпаді через брак матеріальних засобів. Зимою дезерція. 10.000 Галичан згинulo з зимна — в бараку наді мною конають галичане. Агітація страшна проти галичан. Петлюра казав арестувати поручника Шипайла за це, що переглядав документи по його ж наказу. Своїм дають мундури, нас поминають. Армія абсолютно не представляє сили ізза всего — тепер надніпрянці сильніші... До нас прихильні тільки праві. Диктатор повинен віддати владу.

Того ж дня. Засідання Ради Радикальної партії. Макух¹⁶⁷: Про «фенрихів» при владі. Диктатор втратив віру — треба дати таких, що мають віру. Я стою за окремішність

¹⁶⁴ Іменовані Галицькою армією, тобто делеговані армією.

¹⁶⁵ Володимир Чеховський — колишній голова першого уряду Директорії.

¹⁶⁶ Ілько Цьокан — начальний інтендант Галицької армії.

¹⁶⁷ Іван Макух — міністр внутрішніх справ УНР.

галицького уряду, але з обмеженою владою. Психіки тутешніх годі зрозуміти...

27 жовтня. Розмова в Диктатурі. Приходить до Масляка Чучман... Петлюра запитав, чого треба, аби в наддніпрянців була така дисципліна як у галичан? Треба бути жовніром!

28 жовтня. Полковник Чмелик оповідає про Геракла, якому можна розтовчи голову, покраяти, посолити, а він все не рухається. Як український народ.

31 жовтня. В. Огоновський з Коша УСС: Щоденно один труп на тиф. Ѓажі не дістаємо. Льону те ж ні. З 1 200 — 200 штиків бригади. Решта хорі. Як виздоровіють, то під штиками беруть наддніпрянці до себе, бо шпиталі в їх управі. Резигнація¹⁶⁸ і голод.

3.11. Вісти про революцію в Польщі. Очевидно переборщені. Але всі тішаться.

Пятниця 7 листопада. Страшний день — дійсна п'ятниця. Прийшла від Ціріца депеша, що НКГА заключила умову [з Денікіним. — Авт.] без наддніпрянців, щоб Диктатура вибиралася, бо тут не повірять. Цієї ночі о годині 11 був я у Диктатора, чи їхати? Ні — він не їде, лиш до Деражні й вертає. Ціріц депещував, що зміст умови перекаже лиш на приказ, але просить не давати приказу. Диктатор сказав, що Сальський заявив на останній нараді, що довше як тиждень армія наддніпрянська не видержить.

8 листопада. Посол [австрійського парламенту. — Авт.] Спинул оповів, що Мартос при перевозі через Дністер золотом платив мужикам, бо не мав дрібних... Наддніпрянці грозять, що будуть нас різати...

11 листопада. Вчора при обіді заявив Диктатор, що скаже Петлюрі правду. Петлюра прийшов з премієром і одним членом Діректорії. Петрушевич сказав йому, як оповідає при вечері нині, що крайна пора аби він і його кабінет уступив...

Приходжу на вечеру й застаю — штаб оперативний у кімнаті Диктатора. Какурін, К... і інші... обчислюють сили піхоти, кулеметів і артилерії...

12 листопада. Розмова з полковником Какуріним.

¹⁶⁸ Резигнація — покірливість долі.

1) Виграти час. Ми доказали свою лояльність відданням під суд Тарнавського. Армію віддали ми під операцію спільну. Гросс Армія¹⁶⁹ між Баром і Немировом використовуємо для спільної мети. Але ті частини, що тепер аморфні, треба реорганізувати. Ми їх в резерву, наперед зосереджувати — в Дунаївці і Н. Ушицю.

2) Де їх Армія? Наша там і там. Вони кажуть, що буде одяг, зброя. Де, коли? Чи ми видержимо? Наша армія тепер навіть по відрізанню Денікіном, більш ніж ваша. Два полки наддніпрянські перейшли до Денікіна і тому бригада УСС в скрутному становищі.

25 березня 1920. У мене от. А. Мельник: 90 % армії надніпр. це злодії й бандити — для наживи все. Одиниці тільки щось варті.

1 серпня 1920 року. У Диктатора год. 5.30. Присутні: 1) П[етрушевич] 2) Цьокан 3) Витв[ицький]. 4) М.А[євицький]. 5) я.

Цьокан: (з Одеси виїхав 27/7) У справі Галичини не було офіц. заяви більшовиків. Але вони трактують її окремо й хотіли б з нею утворити окрему одиницю совітську. Мархлевський (Карський) президент їх польського Ревкому та визначний теоретик написав статтю в органі Зіновєва, предс. III Інтернаціоналу. Писав про Галичан, що вони одурманені націоналізмом. Нас називає націоналістами і дрібними міщанами. Більших націоналістів як Галичан нема. Дивуються, що Галичани і проти заходу, і проти сходу. Раковський видав національну відозву [радянським солдатам], як зближався до Збруча. «Пам'ятайте, що Галичина є земля галицьких робітників і селян, і лиш вони мають рішати про себе, у внутрішні справи не вмішуватися».

...[Едмунда] Шепаровича намовив до бунту Здобудьволя (кубанець), мабуть провокатор, що в Одесі удавав галичанина й формував «Галицьку бригаду», до якої не належав ні 1 галичанин. Це спричинило 1-ий масовий арест галичан. Три дні їм їсти не давали й старому полк. Бурачинському та 2 нашим Бубелі й Черевкови казали мити підлогу, хоч стрільці хотіли за них мити. Потім 1 1/2 місяці держали їх в тюрмі. Добре потім випустили...

¹⁶⁹ Від нім. Велика армія.

По німцях Галичане мають найлучшу опінію як культурне військо... Німцям і чужим не давати владних становищ: вони зраджують нас — тепер у чрезвычайках. Дати йому посаду, а коло них наставників. Шефами не робити, тільки заступниками командантів. Навіть Ціріц говорив «Я є виконавець». Микитка був менше чим його заступником.

3 вересня 1920 року. Із виступу Буцманюка. Часть УСС пішла на Гуцульщину. Є кілька польських наказів виловлювати їх. Вертати їх годі. Бригада не перейшла, часть пішла до повстанців, а [не читається. — авт.] з Бізанцом пішли до Вінниці (УСС рознесли цілу дивізію польську). УСС не роззброювали. Коло 2 000 позбиралося їх. 8 днів держали їх поляки по наказу Сальського. До укр.армії прийняти не хотіли — всюди «не надо». Вкінці казали їм вступити в петл. армію. Але якийсь [не читається — авт.] відповів що волять в лягри. Поляки намовляли їх вступити в армію. Не хотіли, поїхали в лягри.

У повстанців зле — це банди грабіжників, які головно полюють на каси. Наші до того не привикли... Шваби інтригували — бо їх більшовики уважали тільки фаховцями, а голосу їм не давали. Шаманек, Цімерман, Вольф etc. інтригували. Багато швабів фершлягами¹⁷⁰ гроші возили. До більшовиків перейшло властиво багно, здеморалізоване німцями... Під Крижополем билися з китайцями.

Документ № 40

*Телеграма польської жандармерії
про розшук колишнього хорун
жого УГА¹⁷¹*

Вересень 1919 року.

Знайти Менескула у Львові. Румун, років тридцяти, у поведінці вихований, брюнет, кругле обличчя, бульдо-

¹⁷⁰ Фершляг — скриня, ящик.

¹⁷¹ ДАЛО. — Ф. 108. — Оп. 1. — Спр. 620. — Арк. 2.

говидний ніс, носить цв'ікер¹⁷², карі очі, короткі вуса на шпигайський манер, розмовляє польською, руською, румунською, німецькою, російською мовами, небезпечний шпигун, український хорунжий, якого бачили в мундирі польського офіцера або в цивільному одязі і шапці-мацейовці, мешкав в районі техніки, Шептицьких, костелу Ельжбети. Дружина або коханка, 20 років, колишня учителька, блондинка, середнього зросту, очі блакитні. За 1-ї української інвазії був жандармом у Тернополі.

Ппор. Ковальські О.І.Д. Тернопіль.

Лр. 186 таємно.

Постерункам жандармерії до виконання.

Посилити розшук за згаданим, а у випадку виявлення арештувати, доставити до Військового суду у Львові, з посиланням на L.4891 О.І.Д. при командуванні жандармерії Польщі О. Е. у Львові з дня 18.8.1919 і про це доповісти.

Вичиньські, м. п. ртм.

Документ № 41

Витяг зі скарги військовослужбовців Відділу народної сторожи при Диктатурі ЗО УНР стосовно сварки з керівником канцелярії диктатора¹⁷³

9 жовтня 1919 року.

Пан полковник Чмелик входячи до будинку Диктатури почав на вікні входових дверей вестибуля пальцем стирати порох... Побачивши нас почав кричати: «Сидите дармо тут, не зробіте порядку», потім в піднесенім тоні

¹⁷² Цв'ікер — окуляри.

¹⁷³ ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 2. — Спр. 147. — Арк. 294.

кинувся на Осипа Крочака з вартівні (який не помітив п.полковника і не стояв в поставі «Позір») та кричав вимахуючи руками з заміреном вдарити його: «Ти ку..во, ти не не жандарм і не український жовнір...»

Документ № 42

*Повідомлення про засідання
Оправдуючої комісії Команди
Етапу армії, котра вивчала спра-
ви офіцерів, які поверталися до
Галицької армії після перебування
в полоні¹⁷⁴*

Оправдуюча Комісія. До Команди Збірні старшин.
Дня 15.Х.1919 о 9 год. рано мають явити ся перед Оправ-
дуючою комісією для старшин повертаючих з полону отсі
старшини:

хор. Фрей Стефан, 1895, Снятин. 15.10.19 вир. ви-
шкіл У. С. С.

пор. інж. Венке Оттон, 1892, Кіцмань, Буковина.
ОВК Станісл., 12.10.19. поверн., 21.10. вир.

1-річ. добр. дес. Венке Осип. 24.10. виправд.

Предст. ОК от. С. Горук.

---

¹⁷⁴ ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 2. — Спр. 62. — Арк. 84.

Документ № 43

Офіційне повідомлення Диктатури ЗО УНР про дозвіл двом офіцерам змінити єврейські прізвища на українські¹⁷⁵

Хроніка. Зміна назвиськ. Уповноважений Диктатора ЗО УНР для справ внутрішніх дозволів п. Мартинови Зомерштайнови судовому четареві при Етапній Стаційній Команді Ч. 9 на зміну його назвиська з «Зомерштайна» на «Літенко», а п. Ізидорови Зоннерайхови, поручнику судії, в тім самім приділенню на зміну назвиська з «Зоннерайх» на «Соненко». (Рішення з 20.Х. чч. 4840, 4841).

Документ № 44

Наказ командувача 2-го Галицького корпусу полковника А. Вольфа із заборною розповідати денікінцям про незгоди з Наддніпрянською армією¹⁷⁶

Команда 2-ого гал. Корпуса

Оп. ч. 425/І.

КОРПУСНИЙ ПРИКАЗ.

Немирів, дня 30.ХІ.1919.

Згідно з точкою 4. мирового договору прибуло до Команди Корпуса трох денікінських старшин звязку, а іменно: ген.шт.полк. Перевалов, арт. полк. Гусков, капітан ддя доручень Кліманський.

На случай стрічи гал. старшин з денікінськими взагалі, належить з нашої сторони виступити з військовою і товариською пошаною, але безуслівно самосьвідомо і певно.

¹⁷⁵ Стрілець. — 1919. — Ч. 90. — 5 листопада. — С. 4.

¹⁷⁶ ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 2. — Спр. 63.

Підхлібство не є тут на місци.

Під ніяким зглядом не належить провадити політич
них балачок.

Колижби однак, денікінські старшини порушали якусь політичну квестію, то належить замітити, що ми в армії не займаємо ся політикою. Кожде переходжене на сю тему належить зразу, аде ввічливо оминути. Про Петлюру і его армію не належить зле говорити. То є внутрішні справи, яких не належить виносити на денне світло. Ми не сміємо ніколи забувати, що ми є Українці і ними останемо ся.

Вияснення в справах військових належить тільки тоді давати о скільки пани мають в якійсь гал. команді службово до діла.

Службові відвідини старшин звязку будуть кождий раз через команду корпусу наперед подані до відома.

Сей приказ належить оголосити всім старшинам і предкладає ся Н. К.

Переведення зголосити.

За згідність: ВОЛЬФ. полк.

ЛЪОНЕР от. в. р.

Документ № 45

Із депеші начальника Генерального штабу Галицької армії Альфреда Шаманека військово-му комендантові м. Хмільник В. Клодницькому¹⁷⁷

Листопад 1919 року.

Наші частини йдуть на полудне; можливо, що перейдемо над Чорне море або на румунську територію. Ти ж

¹⁷⁷ Клодницький В. Українська Краєва Рада на Великій Україні // Свобода. — 1933. — Ч. 277. — 28 листопада. — С. 2.

місця не рухайсь і опікуйся хорими та пам'ятай, щоб не зробив нерозважного кроку. Роби так, щоб Україні з того було добро і слава. Будь здоров. Шаманек.

Документ № 46

Пояснення керівництва ЗС УНА
стосовно розміру родинних
виплат іноземним офіцерам
Галицької армії¹⁷⁸

Делегат Української Національної Ради для в/справ
Відень, 2. грудня 1919.

До Уповноваженого Ради держ. Секретарів Високо-
поважаного Пана Д-ра Осипа Бурачинського

На запитання, чому рідні ген-чет. Ціріц, от. Вур-
мбранд, сотн. Баєр, підполк. Геделлі і сотн. Дурсма по-
бирають так високі побори, поясняю, що вище наведені
старшини здеклярували для своїх родин крім родинних
поборів, делегацію (gegenrucklasser) а то: ген. четар Ці-
ріц 750 Кор., от. Вурмбранд — 450 Кор., сотн. Баєр — 400
Кор., підполк. Геделлі — 550 Кор., а сотн. Дурсма — 500
Кор. — о які то квоти властиво каса старшинам тим мен-
ше виплачує.

Підпис: Краснопера.

---

¹⁷⁸ ЦДІАЛ України — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 203. — Арк. 12.

Документ № 47

Прохання генерал-четаря УГА Антона Кравса про надання йому відпустки і можливості поїхати до Відня через сильну перевтому¹⁷⁹

ДО НКГУА

Дня 17 грудня 1919. Винниця.

Прошу о уділенє мені двомісячної відпустки з повними належностями до Відня, мое прохання умотивовую слідує:

1. Стою вже 14ий місяць безперервно в гал. укр. службі, з того 13 місяців в поли.

2. Мій стан здоровля так погіршив ся, що я потребує конечно відпочинку.

Тому, що я за час моєї служби не міг собі деяку скількість грошей заощадити, щоби доїхати до Відня, прошу обділити мене по можности подорожним льоном.

Кравс генр чет.

Документ № 48

Лист командира куреня щодо необхідності володіння українською мовою офіцерами-іноземцями¹⁸⁰

IV курінь (X Бригада). Службовий листок. Постій 28.12.1919.

Голосить ся, що сотник Альфонс Комора не може мати приділення при куріні з причини незнання укр. мови. Особливо в нинішніх обставинах знання укр. мови є для старшин dokonче потрібним.

Сот. Романишин

¹⁷⁹ ЦДАВО України. — Ф. 2188. — Оп. 2. — Спр. 147. — Арк. 320.

¹⁸⁰ Там само. — Арк. 226.

Документ № 49

Заява офіцерів УГА українського і німецького походження, ув'язнених в польському концтаборі, про їхнє бажання служити в армії Симона Петлюри¹⁸¹

Уважаючи за святий обов'язок брати активну участь в будові Української держави, прийшли ми на цей бік саме тому, щоби зі зброєю в руках стати в ряди Української армії. Виразно заявили ми це польським властям, які не зважаючи на наш активний виступ проти большевиків, розброїли нас і заплали в табор. Свою готовність вступити в Українську армію заявили ми устами окремої делегації і Головному Отаману Петлюрі. Це саме заявляємо і тепер.

Отаман Карло Шльоссер, отаман Альфонс Ерле, отаман Вільгельм Любковіц, сотник Фердинанд Лянґ, сотник Юліан Головінський і поручник Карло Аріо.

Документ № 50

Повідомлення в газеті про виступ міністра закордонних справ Франції із запевненням Польщі й Румунії у всебічній підтримці¹⁸²

Лютий 1920 року.

(П. А. Т.) Агенція Гавас повідомляє: У промові, виголошеній в Палаті депутатів, заявив Міллеран, що країни Антанти утримують з новоствореними державами якнайприятніші стосунки, а найбільш сердечні з Польщею, —

¹⁸¹ Громадська думка. — 1920. — Ч. 111. — 12 травня. — С. 3.

¹⁸² Czas. — 1920. — Nr 36. — 11 lutego. — S. 1.

відзначив Міллеран. «Не зайвим буде моє зізнання, що вона для Франції є винятково дорогим союзником». Міллеран додав, що Франція повідомила Польщу і Румунію, що коли якась із цих держав зазнає нападу більшовиків, то вона завжди може розраховувати на найінтенсивнішу допомогу з боку держав-переможниць. Виступ Президента та палата депутатів зустріла гучними оплесками.

Документ № 51

*Витяг із газетного інтерв'ю, у якому Голова Французької військової місії у Польщі генерал Поль-Проспер Анрі каже про необхідність посилення військово-політичної співпраці між цими державами*¹⁸³

Лютий 1920 року.

Досі під моєю орудою у Польщі було близько ста французьких офіцерів, невдовзі буде їх близько 600. Не сумніваюся, що завдяки їхній праці той чудовий людський матеріал, яким є польські офіцери та солдати, стане нездоланною силою. Удосконалення польської армії є необхідним на випадок, якщо доведеться помірятися силами з набагато сильнішим і організованішим супротивником, якою є німецька армія. З іншого боку, така сильна армія потрібна, аби на східному фронті домогтися таких умов миру, котрі є корисні для Польщі, а не приймати ті, які їй будуть нав'язані. Для Польщі дуже велике значення має принцип «*Si vis pacem para bellum*»¹⁸⁴. Якщо польські дипломати матимуть за собою сильну армію, це буде найкращим аргументом в їхніх руках. Тільки для того, а не

¹⁸³ Czas. — 1920. — Nr 36. — 11 lutego. — S. 1.

¹⁸⁴ Прагнеш миру — готуйся до війни (лат.).

для будь-яких агресивних чи імперіалістичних цілей, му-
сять Польща в подальшому зміцнити свої Збройні сили.

Побоювання, що держави Антанти за спиною у Поль-
щі уклали мир із Росією, є безпідставні. Одночасно хочу
категорично заперечити поголоски про те, що Фран-
ція нібито відмовила Польщі в подальшій допомозі. Сам
факт, що я повернувся до Польщі, якнайкраще спросто-
вус ці побоювання. Додам також: перед від'їздом мене
запевнив маршал Фош, котрого я у Польщі репрезентую,
що особисто прибуде до Польщі й уже невдовзі, можливо
навіть найближчими днями, аби подивитися на польську
армію. Франція, хоча й сама змушена докладати зусиль
для реорганізації та утримання власного війська в умо-
вах миру, готова й надалі, наскільки це можливо, допо-
магати Польщі й, беручи до уваги платоспроможність
Польщі, виділити їй потрібний кредит. Уже невдовзі роз-
почнеться обмін товарами між Польщею та закордоном,
сухопутний і морський торгові шляхи, а це значно збага-
тить польську скарбницю.

Документ №52

*Лист офіцера УГА — втікача з
концтабору в Тухолі з проханням
надати йому матеріальну допо-
могу¹⁸⁵*

8 липня 1920 року.

До Посольства У. Н. Р.

Прошу у виплату моїх поборів як рівнож відшкоду-
вання за страчені річі. В УГА з цвітня 1919 як коман-
дант куреня групи і 2 Коломийської бригади. Брав участь
в усіх битвах в Галичині і на Україні аж до мого полонен-
ня 4 цвітня 1920 року.

---

¹⁸⁵ ЦДІАЛ України. — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 189. — Арк. 123.

За час служби не отримав жодного однострою. З лютого ц. р. не отримував залеглих поборів. За час полону втратив майже всі річі, решта втратив під час втечі. Поляки відібрали мого власного коня (посвідка у мене). В марті захворів на сипний тиф, лікувався за власні кошти. Находжусь в критичнім положенні і без найменших життєвих средств і річей як рівнож не можу прийти з поміччю своїй старенькій матері.

Додаю, що за мою хоробрість нагороджено мене письменною похвалою.

Лев Редлінг [підпис українською мовою]

Документ № 53

Запит до поліції військової жандармерії Львова стосовно інформації про колишнього військово-службовця УГА¹⁸⁶

До Дирекції поліції у Львові
Львів, 24 липня 1920.

Просимо дати відповідь, чи у вашій картотеці проходить однорічний сержант Шехтер Арнольд, особливо чи не був він вашою Дирекцією розшукуваний.

Обвинувачений підозрюється в шкідливій діяльності щодо Польської держави. При особистому обшуку при ньому було знайдено документи колишньої української влади з часів інвазії, з яких випливає, що він у той час служив в українській армії в Стрию, проводячи там діяльність на шкоду Польській державі.

Керівництво військової жандармерії у Львові.

---

¹⁸⁶ ДАЛО. — Ф. 271. — Оп. 1. — Спр. 514. — Арк 65.

Документ № 54

**Інформація поліції Львова про
розшук офіцера УГА сербського
походження, котрий утік із та-
бору для інтернованих¹⁸⁷**

Відпис: Команда Державної Поліції Округу VIII у Львові.

L. 65/22-5. f. DO

у Львові, 11 січня 1922 р.

20/XII. 1921 року втік під час ескортування з Ланьцуту до Львова Васіч (WASITSCH/VASITSCH) Цедемір, підозрюваний в антидержавній агітації, колишній український офіцер, народжений 1891 року в Ропчеві, повіт Космань, Сербія, син Луки та Меневи, цивільна професія кельнер. Рисопис: високий, шатен, очі блакитні, обличчя голене. У випадку виявлення вищезгаданого його слід заарештувати і відправити до місцевого командування. На додаток надаємо фото утікача.

Керівник Козловскі м. п.

Повітова Команда Державної Поліції у Львові

Лр. 37/rouf.

Постерункам Д. П. в Львівському повіті.

Для інформації.

24/1.922

Повітовий командант

Савіцкі

---

¹⁸⁷ ДАЛО. — Ф. 108. — Оп. 1. — Спр. 606. — Арк 8.

Документ № 55

Повідомлення Яворівського повітового старости президіальному відділу Львівського воєводства про діяльність колишнього українського офіцера Станіслава Байгерта¹⁸⁸

Староство Яворів

L.443/рг

Байгерт Станіслав з Мужилевич
конфінований¹⁸⁹

Яворів, дня 18 вересня 1922

Президіальному відділу воєводства!

Згідно з рескриптом від 13.6.1922 L.362/Тај, а також відповідно до місц. розпорядження від 20.6.1922 L.289/рг доношу, що Станіслав Байгерт, який недавно повернувся до Мужилевич, вніс прохання про видачу йому посвідчення особи для виїзду до Ленкна повіт Сьрода, де має отримати посаду в одному з тамтешніх господарств. З огляду на запровадження вищезгаданим розпорядженням конфінування Байгерта, прошу про видачу йому бажаного посвідчення особи, тим більше, що його виїзд за даних умов є вкрай бажаним, бо Байгерт, отримавши працю, перестане бути небезпечним для держави.

Староста [підпис]

---

¹⁸⁸ ДАЛО. — Ф. 1. — Оп. 52. — Спр. 76. — Арк. 3.

¹⁸⁹ Конфінований — поселений під наглядом.

Документ № 56

Інформація про святкування свята Злуки українськими емігрантами у Німеччині¹⁹⁰

27 січня 1932 року.

22 січня в Берліні. Найбільше українське свято відзначила Громада в Берліні урочистими сходами минулої п'ятниці в «Ландвер-Касіно»... Сотник Ріко Ярій виголосив промову «Україна і світове положення». На сходинах було понад 100 душ. З відомих українців: Севрюк, Порш, б. адютант полк. В. Вишиваного (В. Габсбург), сотник Лярішенко та інші.

Документ № 57

Газетне повідомлення про участь Альфреда Бізанца у звільненні з німецького полону радянських військовополонених українського походження¹⁹¹

5 жовтня 1941.

В суботу вранці 1.500 українців, що їх більшовики взяли до свого війська, пережили радісну хвилину. Всіх їх відправлено додому. Звільнення полонених відбулося в приязності губернатора Галичини д-ра Ляша, представників німецької цивільної і військової влади та делегатів Українського Червоного Хреста.

Радісну звістку об'явив полоненим полковник Бізанц, який в імені губернатора Галичини перейняв звільнених військовою владою під опіку цивільної влади. Полковник Бізанц підкреслив у своїй промові великодушність Фюрера, який дозволив українцям-полоненим вернутися додо-

¹⁹⁰ Час. — 1932. — Ч. 18. — 27 січня. — С. 2.

¹⁹¹ Львівські вісті. — 1941. — Ч. 40. — 23 вересня. — С. 1.

му, до своїх рідних, вже по такому короткому часі, тоді як під час світової війни полоненим доводилось ждати цілі довгі роки на звільнення. Найкраще виявлять звальнені полонені свою вдячність Фюререві тоді коли на місцях стануть дисципліновано й совісно до праці.

Вчорашній відділ полонених пішов шляхом на Рогатин — Станіславів. В наступні дні відійдуть полонені теж на інші траси.

Документ № 58

Газетне повідомлення про приїзд до окупованого нацистами Києва групи іноземних журналістів на чолі з Гансом Кохом¹⁹²

Американські, словацькі, хорватські, шведські, сербські та багато інших журналістів, всіх понад 30, прибули до Києва і у вівторок та середу в супроводі сотника професора д-ра Коха оглянули Київ. Журналісти виявили велике зацікавлення славними, старовинними пам'ятками нашої столиці. Вони оглянули Печерську Лавру, Софійський собор, університет Володимира Великого, музей Шевченка і, нарешті, зруйновану центральну частину Києва — Хрещатик.

Усі прибулі журналісти були прийняті заступником Голови міської управи Багазієм, що поінформував їх про загальний стан у Києві. Всі журналісти були обурені і осуджували знищення жидо-більшовиками прекрасного історичного Хрещатика. З великою цікавістю вислухали повідомлення Голови міської управи м. Києва про поступове налагоджування всього життя в столиці України та про те, що все українське населення нашої столиці з охотою взялося до творчої роботи.

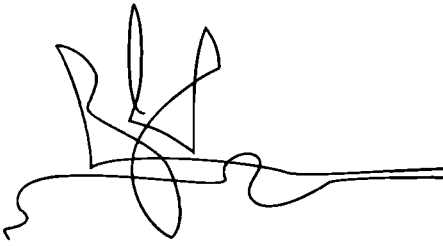
Всі журналісти виявили велике зацікавлення загальноукраїнськими справами і майбутньою долею України.

¹⁹² Українське слово. — 1941. — Ч. 32. — 14—15 жовтня. — С. 1.

A decorative flourish consisting of a horizontal line with a stylized, calligraphic flourish on the left side that loops back under the line.

ЧАСТИНА IV

БІОГРАФІЧНІ ДАНІ «ЧУЖИНСЬКИХ» ОФІЦЕРІВ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

АБЕЛЬ Броніслав (1892—1960) — обер-лейтенант 22-го стрілецького полку австро-угорської армії. Уродженець Чернівців. Німець. Наприкінці листопада 1918-го — командир 4-го Гуцульського куреня 36-го полку УГА ім. гетьмана Івана Мазепи. На початку 1919 року сотник, командир куреня бойової групи «Хирів». Згодом начальник штабу 11-ї Стрийської бригади, приєднаної пізніше до 3-ї Залізної дивізії ДА УНР. 1920 року перебував у польському таборі для військовополонених у Тухолі, Помор'я, звідки втік 14 серпня того ж року до Відня.

Після війни мешкав у Австрії, працював на державній службі. Брав участь у діяльності галицьких ветеранських організацій. 1928 року учасник відкриття Відні меморіальної дошки на честь 10-річчя Листопадового зриву. З цієї ж нагоди був нагороджений пам'ятною медаллю УГА.

АБРАМОВ Олександр — сотник. Росіянин. Наприкінці 1919-го — в артилерії 3-го Галицького корпусу.

АВДЄЄВ Валентин — сотник. Росіянин. У січні 1920 року — в ЧУГА.

АДЛЕР Зіґфрід (1893—?) — лейтенант 84-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець Галичини. Німець. Прибув в УГА 11 січня 1919 року. Служив у 2-му Галицькому

корпусі. Поручник. 1920-го — в ЧУГА. З квітня до серпня 1920-го — в гарматній бригаді 5-ї Херсонської дивізії ДА УНР.

АДЛЕРШТАЙН Арон — чехар. Лікар. Уродженець Львова. Єврей. Під час Першої світової війни — старший лікар польового шпиталю ландштурму № 1 110. Нагороджений Лицарським хрестом ордена Франца Йосифа. Взимку 1919-го — лікар летунського відділу УГА. У міжвоєнний час — лікар у м. Буськ.

АЙЗЕНТАЛЬ Отто (1898—?) — обер-лейтенант 13-го стрілкового полку австро-угорської армії. Уродженець Відня. Єврей. 1917-го закінчив Терезіанську військову академію. У жовтні 1918 року нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. Прибув в УГА наприкінці березня 1919 року.

АЛЕКСЕЄВ Віктор (1888—1922) — полковник. Уродженець Туркменістану. Росіянин. Помічник командира 6-го важкого гарматного полку Січових стрільців ДА УНР, включеного до складу УГА. Наприкінці 1929-го — командир полку. Згодом у ЧУГА. У травні 1920-го перейшов на бік Директорії. Командир арtpолку 6-ї Січової стрілецької дивізії армії ДА УНР. 1921-го — агент Партизансько-повстанчого штабу, який очолював Юрій Тютюнник. Закинутий на територію УРСР для ведення підпільної роботи. Заарештований ЧК. Розстріляний.

АЛЕЛЮХІН Федір (1896—1937) — поручник. Уродженець Вологодської губернії. Росіянин. Під час Першої світової війни став повним Георгієвським кавалером. В УГА з 16 груд-

Федір Алелюхін.

Альвайль Зігурд.

ня 1918 року. Пілот 1-ї летунської сотні УГА. Після війни мешкав у Ленінградській області. 1937-го репресований і розстріляний.

АЛЬБАУМ Нахман — четар. Уродженець м. Бібрка. Єврей. В УГА з 16 листопада 1918 року.

АЛЬБЕРТ Лев — поручник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець м. Хирів. Єврей. В УГА з 15 січня 1919 року.

АЛЬВАЙЛЬ Зігурд (1890—1937) — поручник. Наприкінці 1919-го служив у штабі 1-го Галицького корпусу. Уродженець

с. Великі Глібовичі Бібрецького повіту. Німець. Лейтенант австрійської армії. Після війни виїхав до СРСР. Працював директором Одеського навчального кооперативного комбінату. Професор Одеського інституту інженерів зв'язку. Мешкав: м. Одеса, вул. Подбельського, 38-Б, кв. 12. Заарештований 15 січня 1933-го у справі Української військової організації. Судовою «трійкою» при Колегії ГПУ УРСР 14 листопада 1933-го засуджений за ст. 54-11 КК УРСР на п'ять років виправно-трудових таборів. Відбував покарання на Соловках, утримувався в лагпункті «Кремль». Особливою трійкою УНКВД ЛО 9 жовтня 1937 року засуджений до вищої міри покарання. Розстріляний в Карельській АРСР, урочище Сандармох 3 листопада 1937-го разом зі своїм подільником, ще одним галицьким офіцером Францем Кюнцем (Тарасом Вінницьким).

АЛЬОХІН Віктор (1896—?) — поручник. Уродженець Чернігівщини. Росіянин. У січні 1920 року — в ЧУГА.

АЛЬТШІЛЕР Ізраель — сотник. Уродженець с. Курівці, Зборівський район. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. Інтен-

дант 1-ї бригади УСС. У квітні — серпні 1920-го сотник комісії по організації 5-ї Херсонської дивізії ДА УНР. 25 серпня того ж року разом із частинами УГА перейшов в Чехословаччину. З 12 січня 1921-го — командант 8-ї стрілецької сотні табору в Юзефові.

АЛЬФІЛЬ Віктор — станом на 1 січня 1920 року — офіцер Галицької армії. Німець.

АПТЕР Айсір (Ісаак) (1893—?) — сотник. Уродженець Золочева. Єврей. 1919 року командував батареєю 4-ї бригади УГА. Згодом — командир групи «Північ» 4-го артполку.

АПТЕРМАН Стефан — поручник-інженер. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 25 січня 1919-го. Служив у Державному секретаріаті військових справ ЗУНР. Під час наступу Армії Галлера не перейшов із УГА через Збруч, а виїхав на Захід. У липні 1919-го перебував на утриманні ЗС УНА у Відні.

АРВАТОВ Юрій (1896—1937) — сотник. Уродженець м. Вержбелово Сувалкської губернії. Росіянин. Випускник Англійської льотної школи м. Кройтон, колишній льотчик Російської імператорської армії, 1-го Запорізького авіазагону армії УНР та денікінського війська. З кінця 1919-го — в УГА. З 1920-го — в Червоній армії, брав участь у бойових діях проти Врангеля та басмачів у Середній Азії. Нагороджений трьома орденами Червоного прапора та орденом Червоного прапора Хорезмської Республіки. 1937-го заарештований і розстріляний як учасник «військово-фашистської змови».

АРІО Карл (1896—1959) — лейтенант 19-го піхотного полку ландверу австро-угорської армії. Народився в м. Кам'янка-Струмилова (нині м. Кам'янка-Бузька, Львівська обл.). До війни мешкав у Перемишлі. Навчався в українській гімназії. Німець.

Службу в УГА розпочав наприкінці 1918 року. Поручник. Учасник встановлення української влади в Перемишлі. 17 січня 1919 року потрапив у полон до поляків, перебував у таборі Домб'є. Утік.

Карл Аріо, фото 1950-х рр.

У першій половині 1919-го служив у корпусі Січових стрільців ДА УНР. З 12 червня 1919-го – начштабу 14-ї бригади УГА. У травні 1920 року — інтернований у Львові у таборі на Ялівці. Через кілька тижнів, у червні 1920-го — перевезений в табір військовополонених у Тухолі, Помор'я. 17 липня 1920 року утік. 1921-го — у військовому таборі УГА в м. Йозефів, Чехословаччина, був членом оргкомітету з проведення в таборі Франкового свята.

Після війни — активіст німецької підпільної організації в Нижній Сілезії. Здобував теологічну освіту у Відні, Базелі й Мар-

бургу. З 1924 року — в журналістиці. З 1926-го — працював у газеті «Nazio», об'єднаному виданні національних меншин Польщі — німців, українців, євреїв і білорусів. З 1928-го — заввідділом політики «Kattowitzer Zeitung», друкованого органу Німецької партії, легальної політичної партії німецького населення польської Сілезії. У 1930-х — кореспондент низки німецьких видань у Варшаві.

Член Клубу закордонних журналістів польського сейму. У 1942—1943 роках — керівник українського представництва інформгентства Німецька Пресова Служба, головний редактор газети «Українська кореспонденція», яка видавалася у м. Рівне, столиці Райхскомісаріату «Україна».

Після Другої світової війни працював журналістом у столиці ФРН Бонні. У 1950-х — чиновник Міністерства ФРН з питань преси, контролював діяльність журналістів із країн Східного Блоку в Західній Німеччині. До кінця життя відзна-

чався сильними антипольськими настроями. Автор спогадів «Нарис історії XIV бригади» (1930) і праці «Боротьба за існування православної церкви в Польщі». Помер 27 серпня 1959 року.

АСПЕЛЬМАЙЕР Отто — четар. Уродженець м. Чернівці. Походив зі змішаної німецько-української родини. В УГА з листопада 1918 року. Командир гарматної обслуги бронеполку у Самборі. 2 липня 1919 року потрапив у полон до поляків. Утік. 1919—1921-го — в таборі УГА в Німецькому Яблонному. Як командант робітничої сотні в м. Берно жертвував гроші на спорудження пам'ятника воякам УГА, померлим у таборі.

АСПРИСПІГ Гуго — сотник. Уродженець Угорщини. Німець. Приєднався до УГА 12 листопада 1918 року. Навесні 1919-го — командир гарматної обслуги панцерного потягу бойової групи «Глибока». 2 грудня 1919 року повернувся до Відня і був прийнятий у стан Збірної станиці УНА. 1919—1920 роки — в таборі УГА в м. Німецьке Яблонне, Чехія.

АТЛАС Адольф — поручник. Уродженець Львова. Єврей. Під час Першої світової війни — фенріх 36-го ландверного полку австро-угорської армії. Нагороджений Срібною медаллю за хоробрість I ступеня для офіцерів. В УГА з 11 листопада 1918 року.

АТЛАС Яків — сотник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець Перемишля. Єврей. В УГА з 20 грудня 1918 року.

АФНАСЬЄВ — сотник. Росіянин. 1919-го — начальник 7-го кадрового радіотелеграфного дивізіону ДА УНР, прикомандированого до Галицької армії.

АШКЕНАЗИ Еріх (1900—?) — четар. Єврей. Командир 1-ї чети 4-ї сотні 1-го Стрийського полку. 5 січня 1919 року потрапив у полон до поляків в бою під м. Хирів. 12 вересня 1919-го прибув до Відня з польського полону. Відправлений в Україну в розпорядження НКГА. 5 січня 1920 року знову вирушив з УГА

Йоганн Байґерт.

до Відня й повторно прийнятий на матеріальне забезпечення ЗС УНА.

БАВМ Йоганн (1893—?) — четар. Уродженець м. Станіславів (нині Івано-Франківськ). Німець. В УГА з 15 березня 1919-го. Після війни мешкав у Галичині.

БАЙґЕРТ Валеріан (1894—?) — обер-лейтенант 89-го піхотного полку австро-угорської армії. Народився в німецькій колонії Мюнхенталь (тепер с. Мужилівичі, Яворівського району Львівської області) в сім'ї вчителя. Німець. Службу в УГА розпочав 13 січня 1919 року як командир телефонічного відділу штабної сотні загону Й. Клєс.

У травні 1920-го — в'язень польського табору для інтернованих у Ялівці поблизу Львова, з червня того ж року — у таборі для полонених у Тухолі. Звільнений звідти 4 березня 1921 року.

БАЙґЕРТ Йоганн — поручник. Народився в німецькій колонії Мюнхенталь (тепер с. Мужилівичі, Яворівського р-ну Львівської обл.) в сім'ї вчителя. Німець. Служив у групі Клєс та 7-й Львівській бригаді. Пораненим потрапив у польський полон. Утік. У жовтні — листопаді 1919-го перебував у Відні на утриманні ЗС УНА. Після війни — в українських таборах у Німецькому Яблонному та Йозефові, Чехія. 1922 року — діловод Товариства «Самопоміч» Українського військового табору в Йозефові.

БАЙґЕРТ Северин Станіслав (1892—1970) — капітан 34-го ландверного полку австро-угорської армії. Народився в ні-

мецькій колонії Мюнхенталь (тепер с. Мужилівичі, Яворівського р-ну Львівської обл.) в сім'ї вчителя. Німець. В УГА з 5 листопада 1918 року. Служив у групі Клеє і 7-й Львівській бригаді. У березні 1920-го — ад'ютант командира 2-го полку Червоних українських січових стрільців. З квітня до серпня 1920 року — в запасній бригаді 5-ї Херсонської дивізії ДА УНР. Згодом — у таборі УГА в Йозефові, Чехія, був учителем табірних «курсів вищої освіти», скарбником спортивного товариства табору.

Северин Байґерт.

У міжвоєнний період працював агрономом, був фермером. Мешкав у с. Дорнфельд (нині с. Тернопілля Миколаївського р-ну Львівської обл.). У 1930-х — член Ради Львівського відділення Спілки німців Польщі. 1942 року разом із родиною мешкав у Лодзі, Польща. 1943-го на запрошення свого колишнього командира А. Бізанца став членом Військової управи дивізії «Галичина». 1948 року разом із групою віруючих-менонітів із Галичини емігрував до Уругваю. У 1950—1960-х — жив у німецьких поселеннях на півдні цієї країни, займався фермерством. Помер 21 січня 1970 в колонії Дельта, Уругвай.

БАЙЄР Альфред — у лютому 1920-го — отаман ЧУГА. Німець.

БАЙЄР Едмунд — сотник-інтендант австро-угорської армії. Німець. 1919-го зарахований полковником Ціріцем у Генштаб Галицької армії. 24 грудня 1919-го повернувся до Відня, прийнятий на матеріальне забезпечення ЗС УНА. 1920 року переїхав до м. Трієст, Італія.

БАЙЄР Людвик — поручник. Уродженець Трієста, Італія. Німець. 1919 року — в Галицькій армії. 1920—1921 роки — в таборі УГА в Німецькому Яблонному.

БАЙТЕЛЬ Йосиф — поручник. Санітар. Уродженець м. Скалат. Єврей. В УГА з 5 листопада 1918 року. У вересні 1919-го служив у тилкових частинах УГА.

БАЛАБАН Маврикій — санітарний четар. Уродженець м. Броди. Єврей. Під час Першої світової війни — фельдфебель 80-го піхотного полку. Потрапив до італійського полону. У вересні 1919 року — у 1-му Галицькому корпусі. 21 травня 1920 року був ув'язнений польською владою у таборі на Ялівці, Львів.

БАРАБАШ (РОТШТЕЙН) Вольф — поручник. Уродженець с. Соколів. Єврей. В УГА з 23 лютого 1919 року. Влітку 1919-го служив у 3-му Галицькому корпусі. 1920-го — в польському концтаборі в Тухолі.

БАРДАХ Теофіл (1866—1942) — полковник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець Львова. Єврей. Під час Першої світової війни — штабний лікар 35-го піхотного полку австро-угорської армії. 1915 року нагороджений Лицарським хрестом ордена Франца Йосифа. В УГА з 3 листопада 1918 року. Начальний лікар військового шпиталю в Бережанах. Під час відступу УГА за наказом командування залишився в місті разом із пораненими бійцями. Перейшов на службу до Війська Польського. До 1939-го тримав приватну лікарську практику. Загинув під час Другої світової війни.

БАРЕНБЛІТ Офік — поручник. Уродженець м. Монастирська. Єврей. В УГА з 7 листопада 1918 року.

БАРЕНБЛІТ Озіяш Шулім — поручник. Уродженець с. Стоянів. Єврей. В УГА з 5 грудня 1918 року. Командир технічної сотні 3-го Галицького корпусу. У червні 1920-го — в концтаборі в Тухолі. Звільнений 7 грудня 1920-го.

БАУЕР (БАВЕР) Карл — лейтенант 19-го полку польових гармат австро-угорської армії. У січні 1920 року — поруч-

ник-артилерист ЧУГА. Німець. 14 квітня 1920 року — командант польової батареї 1-ї кінної бригади 5-ї Херсонської дивізії ДА УНР.

БАУМВАЛЬД Маєр Яків — четар. Уродженець с. Закомарів (тепер с. Закомар'я Буського р-ну Львівської обл.). Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. Після війни — банкір у Відні.

БАХ Людвик — поручник-ветеринар. В УГА з 1 листопада 1918-го. Уродженець Львова. Єврей.

БЕККЕР Юліус — лейтенант австро-угорської армії. Німець. Закінчив Терезіанську військову академію. У листопаді 1918 року у Відні зголосився служити в УГА.

БЕМ Вальтер (1881—?) — майор Генерального штабу австро-угорської армії. Німець. Уродженець Моравії. Військова спеціалізація — кіннотник. Під час Першої світової війни нагороджений трьома хрестами «За військові заслуги». Прибув в УГА 6 квітня 1919 року. Отримав звання підполковника. Служив у Державному секретаріаті військових справ у Станіславові. Підтримував зв'язки з польськими організаціями краю. Після відходу УГА залишився у Станіславові й перейшов на службу до польського війська.

БЕМЕР Ервін — четар. Уродженець м. Садгора (тепер — частина м. Чернівці), Буковина. Німець. В УГА з 8 листопада 1918-го.

БЕНДЕР Соломон — поручник. Уродженець Тернополя. Єврей. В УГА з 17 листопада 1918 року.

Вальтер Бем.

БЕНЕШ Роберт (1856—?) — капітан австро-угорської армії. Народився в м. Табор, Богемія (тепер Чехія). Німець. Під час Першої світової війни служив у Львові. Службу в УГА розпочав у середині лютого 1919 року.

БЕНУССІ Цезар — лейтенант австро-угорської армії. Італієць. 30 вересня 1919 року «прийнятий в стан» ЗС УНА у Відні. 13 жовтня 1919-го відбув в Україну в розпорядження НКГА. 26 листопада 1919 року востаннє подав про себе звістку родині. Зник безвісти. Улітку 1920-го львівські українські газети надрукували прохання родичів Бенуссі допомогти їм з'ясувати його долю.

БЕРГМАН Максим — четар. Лікар. Єврей. Під час українсько-польської війни потрапив до польського полону, з якого потім утік. 24 грудня 1919-го прибув до Відня, зареєструвався у ЗС УНА.

БЕРГШТОФ Соломон (1892—?) — санітарний четар. Уроженець м. Бучач. Єврей. Перебував у 95-му піхотному полку АУА. В УГА з 3 листопада 1918-го. Служив у ДСВС в Тернополі.

БЕРНГРУБЕР Франц Едвард (1897—1920) — лейтенант 1-го полку гірських стрільців австро-угорської армії. Уродженець Відня (Wien III, Rechtebahngasse 14/8). Німець. Закінчив Терезіанську військову академію. Прибув в УГА 20 лютого 1919 року. Був направлений у летунський відділ у м. Красне. Здійснював авіарейси між Віднем і українськими містами, перевозив пошту, ліки, одяг, придбані на Заході для потреб УГА. З 1 квітня 1920 року — у Відні. Був відправлений в Італію закуповувати військові літаки. Під час випробовувального польоту загинув.

БІЗАНЦ Альфред (1890 — після 1953) — підполковник УГА та Армії УНР. Народився в Перемишлі, мешкав в с. Дорнфельд (тепер с. Тернопілля Пустомитівського р-ну Львівської обл.). Німець. У роки Першої світової війни — майор австрійської армії. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня.

В УГА з перших її днів. Із січня 1919-го — командир 7-ї Львівської бригади ГА, групи військ «Південь». У червні того ж року бригада Бізанца розпочала Чортківську офензиву, за котру він отримав звання підполковника. У січні — травні 1920-го — в ЧУГА. У травні разом із бригадою перейшов на бік армії УНР. У серпні 1920-го у званні полковника разом із групою офіцерів ДА УНР був «приділений» до штабу 6-ї дивізії Війська Польського.

Після завершення польсько-радянської війни польська влада безрезультатно намагалася обвинуватити його у військових злочинах. У післявоєнний час стояв біля витоків Української військової організації, брав участь у діяльності галицьких ветеранських організацій.

1938 року був одним із головних дієвих осіб багатолюдного похорону колишнього головнокомандувача УГА М. Тарнавського, прощався з ним від імені усіх старшин Галицької армії. На початку 1940-х — референт українських справ в адміністрації Генерал-губернаторства Третього Райху. У 1943—1944 роках очолював Військову управу дивізії «Галичина». 1945-го заарештований радянськими спецслужбами і засланий. Помер у таборах ГУЛАГу після 1953 року. Автор спогадів, опублікованих 1923 року в «Календарі Червоної Калини».

БІЗАНЦ Данило (1897—1968) — сотник. Уродженець с. Підбуж біля Дрогобича. Німець. Служив у 19-му ландвер-

Альфред Бізанц, кінець 1930-х — початок 1940-х рр.

Данило Бізанц.

ному піхотному полку АУА. В УГА з листопада 1918-го. Наприкінці грудня 1918 року служив у штабі бойової групи «Рудки» під командуванням Карла Гофмана. Потім — командував куренями у Самбірській і Коломийській бригадах. 1920 року був заарештований у Львові польською владою за підозрою за свою службу в УГА. Потім мешкав у Відні, де й помер.

БИЛЕТ Гнат — поручник. Військовий суддя. Уродженець м. Золочів. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. Під час Першої світової війни служив у 35-му австрійському полку крайової оборони. Син колишнього бургомістра Золочева. З першого дня української революції — комендант української поліції в Золочеві. Згодом полишив поліцію і очолив український військово-польовий суд. У другій половині 1920-х інтернований поляками у Львові.

БІНДАЧ Ганс (1899—?) — лейтенант 9-го драгунського полку австро-угорської армії. Уродженець м. Карвін, Чеська Сілезія (тепер м. Карвіна, Чехія). Німець. Прибув в УГА наприкінці березня 1919 року.

фон БІНДЕР Альфонс (1895—?) — обер-лейтенант 57-го піхотного полку. Народився в м. Терезієнштадт (тепер м. Терезін, Чехія). Німець. Прибув в УГА на початку квітня 1919 року. Через кілька місяців повернувся назад у Відень і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади в Німецьке Яблонне.

БІНЕНШТОК Макс Якуб (1881—1925) — четар. Уродженець с. Добряни (нині Стрийський р-н Львівської обл.). Єврей. Активіст сіоністського руху Стрийщини. Під час ЗУНР — голова Жидівської національної ради Стрия. Служив у Стрийській ОВК. Видавав єврейський журнал «Volkstimme». Під час польського наступу залишився в Стрию, упродовж п'яти тижнів був інтернований у Львові. Після цього — активіст єврейської громади. 1922-го обраний послом польського сейму.

Ганс Біндач.

БІРКЕНАУ Оттокар (1890—?) — обер-лейтенант 104-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Уродженець м. Ляйбах в Крайні (тепер м. Любляна, Словенія). Німець. Під час Першої світової війни нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня.

В УГА з 19 січня 1919 року. Командир 9-го артилерійського полку Угнівської бригади. Перехворівши на тиф, виїхав на відпочинок до Чехословаччини. Згодом повернувся в Україну. 1920 року — командир полку легкої артилерії 2-ї бригади ЧУГА. 1 березня 1920 року за наказом Галревкому був заарештований. У 1920—1930-х працював у одному з віденських банків.

БЛЯВКОПФ Вільгельм (1894—1943) — поручник. Уродженець с. Отинія. Єврей. В УГА з 18 листопада 1918 року. У березні 1919-го — в Тернопільській окружній команді. 27 січня 1921-го був прийнятий у стан Ліберецького табору. Після війни мешкав у Празі, працював інженером. Загинув 1942 року в концтаборі м. Терезін.

о. Франц Ксаверій Бонн.

БЛЯДЕР Самуїл — поручник. Інженер. Уродженець Станіслава. Єврей. В УГА з 21 листопада 1919 року.

БОГОМІНОВ Дмитро — поручник. Росіянин. 1919-го — в кіноті УГА.

БОГОМОЛОВ Митрофан — військовий льотчик. Під час Першої світової війни закінчив Одеську школу авіації. В середині 1919-го — командир 4-го бойового авіаційного загону Повітряного флоту УНР. На початку 1920 року вступив до 1-го Галицького авіазагону РСЧА. Зник безвісти у квітні 1920 року.

БОДЕНЬСЬКІ Гайнріх — четар. Аптекар. Уродженець Угорщини. Угорець. В УГА з 1 квітня 1919 року.

БОКСГОРН Альфред (1875—?) — сотник-сапер. Уродженець м. Борислав. Німець. В УГА з 25 січня 1919-го. Службу розпочав у Державному секретаріаті військових справ ЗУНР. Навесні 1919-го йменований на отамана. Станом на 1 січня 1920-го — офіцер ЧУГА.

БОНН Франц Йозеф Ксаверій (1882—1945) — один із перших ченців чину о. Редемптористів, які 1911 року прийняли східний обряд в Галичині. Бельгієць. З 1918-го — капелан УГА. 31 січня 1919 року йому, як духівнику УГА, було присвоєне чергове звання — преподобника. 1919-го — член української делегації для переговорів з Антантою. Четар. У 1919—1920 роках — член дипломатичної місії УНР у Ватикані. У травні 1920-го інтернований поляками у Львові. Згодом — священник у США.

БОРОДІН Андрій — полковник. Росіянин. В УГА з 22 січня 1919 року. Офіцер оперативного відділу НКГА. Згодом відповідав за кадрову роботу. З 7 червня 1919-го — головний референт фронту, помічник головнокомандувача УГА генерала Грекова. 1920-го — в Полевому штабі ЧУГА.

БОРСДОРФЕР Клеменс (1897—?) — обер-лейтенант 21-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Народився у м. Самбір. Німець. Службу в УГА розпочав у травні 1919 року.

БРАВН Віктор — поручник. Уродженець м. Фрідек, Чехія. Німець. В УГА з 6 січня 1919 року. Командував 1-ю сотнею 2-го куреня 7-ї бригади. Восени 1919 року — командир 1-ї сотні 14-го куреня 7-ї бригади 2-го Галицького корпусу. У березні 1920 року — командир куреня 2-го полку Червоних українських січових стрільців.

БРАЙТЕР Ернест Теодор (1865—1935) — політик, правник і науковець. Єврей. Посол Австрійського парламенту, радикал. 1918-го — член Української Національної Ради ЗУНР і Державного секретаріату ЗУНР. Член делегації Західноукраїнської Народної Республіки на Мирній конференції у Ризі 1920-го та Міжнародній конференції у Генуї 1922 року. Переслідувався польською владою. Емігрував із Польщі.

БРАНДНЕР Еміль (Омелян) (1888—1919) — капітан 12-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Народився в м. Троппау (тепер м. Опава, Чехія). Німець. Під час Першої світової війни був нагороджений за мужність Ордемом залізної корони III ступеня з військовою декорацією і мечами. Прибув в УГА на початку квітня 1919 року. Сотник УГА. Командир гарматного полку групи «Рудки», 8-ї Самбірської бригади, згодом командував артилерійським полком у 11-й Стрийській бригаді УГА. Помер від тифу 30 грудня 1919 року в с. Красне на Вінниччині. Там же й похований 1 січня 1920 року. Залишив щоденник із хронологією боїв артгрупи групи «Рудки».

БРАНДНЕР Карл (1895—?) — капітан 12-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Народився в м. Троппау (тепер м. Опава, Чехія). Німець. Прибув в УГА на початку квітня 1919 року одним транспортом зі своїм братом Емілем. Командир 11-го гарматного полку 11-ї Стрийської бригади УГА, приєднаної згодом до 3-ї Залізної дивізії ДА УНР. В травні 1920 року інтернований у Львові у таборі в Ялівці. Через кілька тижнів, у червні 1920-го, був перевезений до табору військовополонених у Тухолі, Помор'я. Утік звідти 1 вересня 1920 року.

БРІЛЬ Мендель (1888 — після 1939) — поручник. Лікар, доктор медицини. Уродженець с. Гошів. Єврей. Під час Першої світової війни служив у 45-му піхотному полку австро-угорської армії. В УГА з 12 листопада 1918 року. У післявоєнний час — у Війську Польському. Згодом — практикуючий лікар у Львові.

БРІНГ Лев (?—1920) — поручник. Уродженець м. Галич. Єврей. В УГА з 19 листопада 1918 року. Служив у 2-му курені 13-го полку 7-ї Львівської бригади. Помер від тифу 20 січня 1920 року в с. Капустяни на Поділлі.

БРОМБЕРГ Майєр (1894—1942) — четар. Санітар. Уродженець м. Болахів. Єврей. У серпні 1919 — санітар 3-го Галицького корпусу. Після війни — лікар у Станіславові. Загинув під час Другої світової війни в м. Устрики Дольні, Польща.

БУКСБАВМ Барух (1888—?) — четар. Ветеринар. Уродженець с. Товсте. Єврей. В УГА з 23 грудня 1918 року. Випускник Ветеринарної академії, закінчив піхотну школу, помічник окружного ветеринара з 23 грудня 1918 року. Під час бойових дій змінив єврейське прізвище на українське Бурачинський. Після війни в таборі для полонених у Фридрихівці, улітку 1920-го — в концтаборі в Тухолі.

БУКСДОРФ Зігфрід (1892—1942) — поручник. Аптекарь. Уродженець м. Броди. Єврей. В УГА з 25 грудня 1918 року. У вересні 1919 року — в Команді етапу армії. У міжвоєнний

час — аптекар у Львові. Загинув у львівському гетто.

БУРГГАРТ Ервін (1891—?) — четар. Аптекар. Уродженець Чернівців. Німець. Під час війни служив медиком у штабі 8-го корпусу австро-угорської армії. В УГА з 11 квітня 1919 року. У червні 1920-го прибув у розташування ЗС УНА у Відні.

БУРЦЕВ Олександр — поручник. Росіянин. В УГА з 28 лютого 1919 року. Артилерист.

БУХВАЛЬТЕР Йоахім (1893—?) — четар. Санітар. Єврей. У березні 1919 служив у Бережанській окружній команді. У післявоєнний час — у Війську Польському.

БУШИЛОВ Павло — четар. Санітар. Росіянин. У вересні 1919 року — в Команді етапу армії.

ВАГНЕР Монаша (Томаш?) — лейтенант 22-го стрілкового полку австро-угорської армії. Німець. В середині листопада 1918 року був відправлений транспортом у Львів у розпорядження НКГА.

ВАГУШ Фріц (1893—?) — капітан 1-го полку важкої артилерії австро-угорської армії. Народився в Моравії. Німець. В УГА прибув у травні 1919 року.

ВАГШАЛЬ Вольф — четар. Аптекар. Уродженець с. Будзанів. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року.

ВАГШАЛЬ Лео — лейтенант 77-го піхотного полку австро-угорської армії. Санітар. Уродженець м. Комарно. Єв-

Шпиталь УГА. У центрі сидить Ервін Бурггарт. Київ, травень 1920 р.

рей. В УГА з 9 листопада 1918 року. У післявоєнний час — лікар у Рава-Руській.

ВАЙДМАН Авраам (1893—?) — четар. Уродженець м. Рогатин. Єврей. В УГА з 8 листопада 1918 року, служив у 2-му Галицькому корпусі.

ВАЙНГАЙМЕР Яків (1899—?) — поручник. Уродженець німецької колонії Казимирівка (тепер с. Іванівка Золочівського р-ну Львівської обл.). Німець. В УГА з 16 листопада 1918 року. У січні 1919-го — в розвідному гайдамацькому загоні. Згодом командир 2-го ескадрону 1-го кінного полку 1-го Галицького корпусу.

ВАЙНГАММЕР Отто (?—1919) — четар. Уродженець Буковини. Німець. Загинув у квітні 1919 року під Львовом від вибуху ворожої гранати.

ВАЙНТРАВБ Осип — сотник. Лікар. Доктор медицини. Під час війни служив у 41-му піхотному полку австро-угорської армії. Уродженець Золочева. Єврей. В УГА з 1 грудня 1918 року. В липні 1919-го — в Збірній станиці УНА у Відні. 1 вересня 1919 року в складі військової санітарної місії, сформованої ЗС УНА, відбув в Україну для «поборювання пошесті». Керував лазаретом 7-ї бригади. У другій половині 1920 року — інтернований польською владою у Львові та в таборі в м. Домб'є.

ВАЙНРЕБ Яків — поручник. Єврей. 1919-го — в піхоті УГА.

ВАЙС Арнольд (1897—?) — четар. Уродженець м. Самбір. Єврей. Улітку 1919-го — служив у піхоті 3-го Галицького корпусу. Після 1920 року був заарештований у Львові польською поліцією як «небезпечний емісар Вільгельма Габсбурга». 1922 року засланий під нагляд поліції в с. Юзефівка поблизу Збаража, але дорогою туди втік. Був оголошений у загальнопольський розшук.

ВАЙС Гуго (1875—?) — поручник. Лікар. Народився у м. Кошице, Словаччина. Угорець. Під час Першої світо-

вої війни служив у віденському резервному шпиталі № 18. З 19 грудня 1918 року — в шпиталі УГА в м. Ходорів. 1920 року — командир 2-ї сотні 2-го кінного полку бригади Шепаровича.

ВАЙС Самуїл — поручник. Уродженець м. Кристинополь. Єврей. В УГА з 1 грудня 1918 року. Командир саперної сотні 7-ї бригади. 1920-го — в таборі в Тухолі, згодом — у Йозефові. З лютого 1922 року здав на «відмінно» іспит з української мови на табірних курсах для офіцерів-іноземців.

ВАЙСБРОТ Майєр (1893—?) — поручник. Уродженець м. Чернівці. Єврей. Під час Першої світової війни служив у 55-му піхотному полку австро-угорської армії. Закінчив військову академію. Потрапив у російський полон. В УГА з 1 лютого 1919 року. Влітку 1919-го служив старшим старшиною 4-ї артбатареї 1-ї бригади Українських січових стрільців 2-го корпусу УГА.

ВАЙСГЛЯС Маврикій (1899—1942(?)) — лейтенант 84-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець Коломиї. Єврей. Влітку 1919 року служив у піхоті 1-го Галицького корпусу. Поручник. Наприкінці 1919 року — в шпиталі у Вінниці. 12 січня 1920-го був направлений у розпорядження НКГА. Під час Другої світової війни був вивезений до концтабору в Освенцімі, де й загинув.

ВАЙСШТАВБ Хуне (1887—?) — поручник-ветеринар. Уродженець м. Тернопіль. Єврей. В УГА з 7 листопада 1918 року. Закінчив офіцерську школу. Служив у 24-му піхотному полку

Самуїл Вайс.

австро-угорської армії. Нагороджений Залізним хрестом за-
слуги. В УГА з 9 грудня 1918 року. Служив у Золочівській і Ра-
ва-Руській ОВК. Потім у НКУВ у Тернополі та групі «Глибока».

ВАЙХЕЛЬБАВМ Йозеф — поручник. Уродженець Відня.
Німець. В УГА з 16 березня 1919-го. Служив військовим за-
лізничником. Наприкінці року знову у Відні. 5 грудня 1919-го
«прийнятий в стан» ЗС УНА. Відправлений в Україну в розпо-
рядження Начальної команди УГА.

ВАЙЦКОРН Давид (1890—1940) — ветеринарний по-
ручник. Уродженець Тернополя. Єврей (за іншою інформаці-
єю — поляк). Навчався в Академії ветеринарної медицини у
Відні та у Львові у 1910—1914 роках та 1914-го — у Школі під-
страшин у Добрянах, Чехія.

З 27 липня 1914-го до 1 листопада 1918-го — лікар-ветери-
нар, а згодом полковий лікар-ветеринар. 24 березня 1917 року
відзначений Золотим хрестом заслуги з мечами. Після закін-
чення війни — міський лікар-ветеринар в м. Скалат. Згодом у
званні четаря вступив до лав УГА. Служив у 1-му Галицькому
корпусі. У квітні 1920-го вступив до Війська Польського, при-
ховавши факт української військової служби. Брав участь у
польсько-радянській війні 1920 року.

1924-го закінчив Центральну кавалерійську школу в
м. Грудзьондз. Нагороджений Пам'ятною медаллю за участь
у війні, Медаллю двадцятиріччя, Бронзовою і Срібною ме-
далями за багаторічну службу. 1939 року у званні майора
потрапив у радянський полон, ув'язнений у таборі НКВД у
м. Старобільськ Луганської обл. Розстріляний енкаведиста-
ми 1940 року в Харкові.

ВАККЕР Роберт — поручник. Військовий інженер. Уро-
дженець Відня. Німець. Службу в УГА розпочав 18 грудня
1918-го у Бориславі.

ВАЛЕК Фердинанд (1881—?) — майор австро-угорської
армії. Народився у м. Стрий. Німець. Під час Першої світової

війни служив у Корпусі офіцерів-інженерів. Нагороджений Лицарським хрестом ордена Франца Йозефа. Прибув в УГА 14 лютого 1919-го. Служив у ЧУГА. У 1920—1921 роках — один із керівників військового табору в м. Йозефові, Чехословаччина. Наприкінці 1921-го поступив на навчання до Празького університету.

ВАЛЬТЕР фон ВАЛЬТЕРШТАЛЬ Вольфганг (1887—?) — обер-лейтенант 70-го піхотного полку. Представник давнього німецького аристократичного роду, коріння якого сягає XIII століття. Народився в м. Аграм (нині м. Загреб, Хорватія). Під час Першої світової війни нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. Службу в УГА розпочав у листопаді 1918 року. Отримав звання сотника. У січні 1919-го ув'язнений у м. Бережани за вбивства та низку інших злочинів. У липні 1919-го — перебував на утриманні ЗС УНА у Відні. Змінив прізвище на Вальтер Вук. Восени того ж року — в таборі УГА в м. Німецьке Яблонне.

Фердинанд Валек.

ВАНДШУРАС Йозеф (1898—?) — лейтенант 9-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Уродженець австрійського м. Лянґау. Німець. Прибув в УГА наприкінці березня 1919 року.

ВАНЯ Володимир (1891—?) — капітан 41-го піхотного полку австро-угорської армії. Народився в с. Жучка (Садгора, Буковина. Нині частина м. Чернівці). Німець. Під час Першої світової війни нагороджений орденом Залізної корони III ступеня з військовою декорацією та мечами. Службу в УГА розпочав у червні 1919 року. У 1920—1921 роках — у таборі

для інтернованих в Німецькому Яблонному, один із організаторів торговельних курсів, на котрих українських солдатів готували до мирного життя. Водночас у таборі командував 1-м піхотним полком української бригади.

ВАРЗАГЕР Генрик (1893—?) — поручник. Правник. Єврей. Службу в УГА розпочав 15 грудня 1918-го в інтендатурі НКГА. Взимку 1919 року — в бойовій групі «Наварія». У серпні 1919-го — в ЗС УНА у Відні. У вересні виїхав до табору в Німецькому Яблонному.

ВАСІЧ Чедомир (1891—1923) — поручник. Народився в м. Раконево біля Белграду, Сербія. Серб. В УГА з 16 березня 1919 року. У січні 1920 — в ЧУГА. У 1920—1921 роках — інтернований у польському таборі в Ланьцуті. Утік звідти в Чехословаччину, перебував у таборах у Ліберці та Йозефові. Помер 19 серпня 1923 року в м. Яромеж, Чехословаччина, де й був похований.

ВАССЕРМАН Натан (1891—?) — четар. Єврей. У квітні 1919-го служив у НКГА в Станіславові. Згодом у Війську Польському.

ВЕБЕР Еміль — четар. Уродженець Російської імперії. Німець. Станом на 1 січня 1920-го — кіннотник Галицької армії.

ВЕГЕМАН Роберт (?—1920) — сотник. Уродженець Чернівців. Чех. 1 листопада 1918 року служив у Militärkommando Lemberg. Один із австрійських офіцерів, котрі після 1 листопада 1918 року перейшли на бік українців. Входив до складу НКГА, відповідав за військову розвідку. Розстріляний більшовиками 1920 року.

ВЕЙЛЯНД Ернест — поручник. Уродженець Курляндії. Німець. Завідувач господарською та муніципальною частиною 2-ї батареї 1-го Запорізького важкогарматного полку 9-ї Угнівської бригади УГА.

ВЕЛЬК Карл — артилерійський майстер. Німець. 1920-го служив у 11-му полку ЧУГА. Інтернований поляками. 11 травня 1920 року був привезений до Львова й поміщений у таборі для військовополонених в Ялівці.

ВЕНКЕ Оттон (1882—1968) — сотник. Військовий будівельник. Німець. Уродженець Вижницького повіту на Буковині. Під час Першої світової війни служив у 24-му піхотному полку австро-угорської армії. В УГА з 1 січня 1919-го. Командант будівельного відділу. 1920-го — в ЧУГА. Після Другої світової війни — у США, де й помер.

ВЕНЦЕЛЬ Алоїз (?—1919) — сотник-залізничник. Німець. Помер від тифу 13 грудня 1919 року в шпиталі Жмеринки.

ВЕРБА Оттмар Рудольф (1900—1944) — четар. Уродженець м. Гьодінг, Моравія (тепер м. Годонін, Чехія). Німець. Закінчив Військову академію. В УГА з 9 листопада 1918 року. Розпочав службу в групі отамана Микитки. У 1920-х здобув університетську освіту, працював архітектором. Наприкінці 1920-х — початку 1930-х працював у консульстві Німеччини в Одесі. Під час Другої світової війни служив у абвері. Організатор Калмицького кавалерійського корпусу в складі гітлерівської армії. Зондерфюрер. Псевдо — «Доктор Долль». Координував партизанську діяльність калмицького підпілля в радянському тилу. Загинув під Любліном під час боїв Калмицького корпусу з радянськими диверсантами.

ВЕРНІШ Фридріх (1893—1956) — обер-лейтенант 9-го саперного батальйону австро-угорської армії. Військова спеціальність — сапер. Народився в м. Кінсдорф, Австрія. Німець. Закінчив кадетську школу. З 1912 року в австро-угорській армії. В УГА прибув 13 березня 1919 року. Інструктор саперної школи в Жидачеві. 1919-го отримав звання сотника і був іменованний на отамана. Того ж року — начштабу 2-ї та 17-ї бригад, член делегації Галицької армії на переговорах із денікінцями. 10 червня 1919-го удостоєний похвали від НКГА. Згодом у ЧУГА. Після війни мешкав в Австрії, працював у державних установах. Брав участь у діяльності галицьких ветеранських організацій. 1928 року брав участь у відкритті у Відні меморіальної дошки на честь 10-річчя Листопадового зриву. З цієї ж нагоди був нагороджений пам'ятною медаллю УГА.

Виметаль Антон.

ВИМЕТАЛЬ Антон (?—1920) — капітан австро-угорської армії. Чех. Уродженець Моравії. Служив у 77-му піхотному полку в Самборі. З 10 листопада 1918-го — в УГА, отримав звання отамана. Командував Самбірською військовою окружною командою. У другій половині 1919-го — командир Південної групи (2-а Коломийська та 8-а Самбірська бригади), яка першою ввійшла в Київ. Помер від тифу 1 лютого 1920 року на станції Веселий Кут на Херсонщині.

ВІЛЬКЕ Оттон (1892—?) — капітан, військовий інженер. Уродженець м. Тешин, Сілезія (тепер Чехія). Німець. В УГА з 1 листопада 1918 року. Служив у 30-му піхотному полку австро-угорської армії. 1 березня 1919-го отримав звання отамана. Потрапив у полон.

12 жовтня того ж року повернувся в УГА, пройшов співбесіду в Оправдуючій комісії щодо обставин потрапляння в неволю до ворога. Виправданий 23 жовтня 1919-го.

ВІНКЛЕР Йозеф (?—1919) — четар. Уродженець м. Берно, Моравія (тепер м. Моравські Бєроун, Чехія). Німець. В УГА з 18 листопада 1918 року. Під час наступу Армії Галлера потрапив у полон до поляків у м. Стрий. Після жорстокого побиття був вивезений до Станіславові, де й помер у в'язниці.

ВІНКЛЕР Карл — хорунжий-артилерист австро-угорської армії. Німець. В УГА з 23 листопада 1918-го. 1 березня 1919 року отримав звання четаря. Служив у 3-му корпусі. Під час наступу

Галлера потрапив у полон. У липні 1919-го — в'язень концтабору в Бересті-Литовському.

ВІТЛІН Авраам (1890—?) — поручник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець м. Козова. Єврей. В УГА з 18 лютого 1918 року. 1920-го — лікар 1-го полку ЧУГА. У післявоєнний час — медик Війська Польського. Дослужився до звання капітана.

ВІТЕЛЬС Карло (1887—?) — рахунковий четар. Уродженець с. Гвоздець, повіт Коломия. Єврей. В УГА з 1 травня 1919 року.

ВОЛЬФ Арнольд (1877—1924) — народився у м. Простейов (Чехія). Німець. Закінчив кадетську школу, Віденську офіцерську школу. У роки Першої світової війни — на італійському фронті, підполковник 35-го піхотного полку австрійської армії. Нагороджений Лицарським хрестом ордена Леопольда з військовою відзнакою.

Арнольд Вольф.

З листопада 1918 року — в Галицькій армії, командував бойовою групою 3-ї Бережанської бригади. З липня 1919-го — командир 2-го Галицького корпусу. З 1920-го — командир інтернованої бригади в таборах у Німецькому Яблонному, Йозефові, Ліберці в Чехословаччині. Отримав звання генерал-хорунжого. У червні 1921-го призначений комендантом табору в м. Йозефів, де і помер 24 листопада 1924 р. Похований у Простейові.

ВОЛЬФ Євген — обер-лейтенант 133-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Німець. У березні 1919 року служив у Коломийській ОК.

ВОЛЬФ Даніель (1890—?) — поручник. Уродженець м. Глиняни (тепер Львівська область). Німець (за деякими документами — українець). Службу в УГА розпочав 26 лютого 1919 року у м. Стрий. У серпні того ж року служив у штабі дивізії Кравса.

ВОЛЬФ Карл (1881—?) — військовий інженер 12-го залізничного батальйону АУА. Німець. Прибув в УГА в середині травня 1919 року.

ВОЛЬФ Ріхард (1887—?) — сотник. Уродженець Чернівців. Німець. Під час Першої світової війни — капітан 143-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Служив у гірській бригаді УГА. В 1920—1921 роках — таборі в м. Німецьке Яблонне.

ВОСАТКА фон ГЕЛЬДЕНТРОУ Ярослав (1863—?) — полковник, командир спочатку 21-го піхотного полку, згодом 60-ї бригади австро-угорської армії. Німець. Народився в м. Куттенберг (тепер м. Кутна Гора, Чехія). Автор кількох праць на військово-педагогічну тематику. В УГА прибув у середині січня 1919 року. Прослужив всього кілька тижнів. Перейшов на службу в чеську армію. З 1 квітня 1919 року — командир 7-ї Чеської піхотної бригади, з жовтня 1920 року до квітня 1922-го — командир 12-ї піхотної бригади армії Чехії.

ВОТАВА Ріхард (?—1920) — поручник. Уродженець м. Гьодінг, Моравія (тепер м. Годонін, Чехія). Чех. Восени 1919 року — командир 11-го куреня 7-го піхотного полку Золочівської бригади 2-го Галицького корпусу. Був у числі майже сотні військовослужбовців Галицької армії, котрих 16 червня 1920 року більшовики вивезли з табору Кожухів під Москвою до Архангельська.

ВРАБЕЦ Рудольф — рахунковий сотник. Чех. У першій половині 1919 року працював при Рахунковому відділі Коломийської ОВК. Звільнений із лав УГА 1 травня 1919 року. Отримав подяку від командування за «совісне виконання своїх обов'язків».

ВУРМБРАНД Рудольф — отаман. Народився в м. Зайберсдорф, Нижня Австрія. Німець. Під час Першої світової війни служив у 41-му піхотному полку австро-угорської армії, дислокованому в Чернівцях. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня та іншими нагородами Австро-Угорщини. В УГА з 13 лютого 1919 року. Начальник штабу 1-го Галицького корпусу. У листопаді 1919 року член комісії на суді над генералом Тарнавським і полковником Шаманеком. За твердженням деяких дослідників, був завербований румунською розвідкою, шпигував на її користь. Після війни повернувся в Австрію, працював на держслужбі.

Вільгельм фон Габсбург в однострої лейтенанта 13-го уланського полку австро-угорської армії, 1915 р.

ГАБЕР Мехель — четар. Єврей. У вересні 1919 року — в піхоті 3-го Галицького корпусу.

ГАБСБУРГ-ЛЬОТРИНГЕН Вільгельм Франц (ВИШИВАНИЙ Василь) (1895—1948) — полковник. Третій син ерцгерцога Карла Стефана і ерцгерцогині Марії Терези. Онук австрійського імператора Франца Йосифа. Народився в м. Пола. З 12 років жив у с. Живець у Західній Галичині. Навчався у воєнній академії у Вінер-Нойштадті. Самостійно вивчив українську мову. Учасник Першої світової війни. З 1915-го — лейтенант піхотного полку. Згодом рйтмайстер 13-го уланського полку. Потім очолював армійську групу у корпусі генерала Гофмана, до складу якого входив легіон УСС. У квітні 1918-го під час боїв у районі Жмеринки — командир легіону.

У ЗУНР деякий час де-юре командував українсько-румунським прикордонним районом. У 1919—1920 роках — співробітник Міністерства військових справ УНР, радник з військових питань головного отамана Симона Петлюри. 1921-го повернувся в Австрію. Жив у Відні. 26 серпня 1947 року був заарештований радянськими спецслужбами у Відні й таємно вивезений у СРСР. Помер 1948 року в тюрмі м. Володимир. Офіційна причина смерті — туберкульоз. Автор збірки поезій українською мовою «Минають дні» (1921).

ГАВКЕ Еміль — четар. Уродженець Відня. Німець. 1919-го — в УГА. Восени того ж року — в таборі УГА в м. Німецьке Яблонне.

ГАВРИЛЮК Іван — четар. Уродженець Чернівців. Німець. В УГА з 15 квітня 1919 року. У травні того ж року — командант сотні 2-го Львівського куреня 3-ї Бережанської бригади.

ГАВСМАН Бернгард — капітан 35-го стрілкового полку австро-угорської армії. Мешканець Відня (Wien IX, Schubertgasse 16/20). Німець. Упродовж листопада 1918-го — першої половини 1919-го — працівник ЗС УНА, на утриманні котрої перебував разом зі своєю сім'єю. Наприкінці 1919 року служив в УГА. У січні 1920 року прибув в українську санітарну місію у Відні, перебував на обліку в ЗС УНА.

ГАЛЬПЕРН Йонат — поручник. Уродженець Львова. Єврей. В УГА з 12 листопада 1918 року. У листопаді 1918-го входив до першого складу НКГА, працював у розвідувальному відділі. Згодом служив у розвідці 3-го Галицького корпусу УГА. Потрапив у польський полон. Утік, перейшов кордон. 15 вересня 1919-го у Відні був направлений ЗС УНА у Відні до табору в м. Німецьке Яблонне.

ГАЛЬПЕРН Леопольд — санітарний поручник. Єврей. У вересні 1919 року — у Команді етапу армії.

ГАЛЬПЕРН Якоб — четар. Єврей. У квітні 1919-го в НКГА.

ГАММЕР Рудольф (1898—?) — лейтенант 14-го піхотного полку австро-угорської армії. Народився у Відні. Німець. 9 квітня 1919 року розпочав службу в УГА, потрапив у полон до поляків, з якого втік. У грудні 1919-го прибув у Відень. Отримав від ЗС УНА кошти на проживання й дорогу до табору в м. Німецьке Яблонне.

ГАНКЕ Йозеф (1898—?) — поручник. Народився в м. Цвітау, Богемія (нині м. Світаві, Чехія). Німець. Під час Першої світової війни — лейтенант 18-го стрілкового полку. До УГА прибув 11 березня 1919 року. Командант пробоевої сотні, сформованої у вишколі УСС в німецькій колонії Райхенбах (нині с. Красів Миколаївського р-ну Львівської обл.). Брав участь у Чортківській офензиві. Потрапив у полон до поляків. 10 квітня 1920 року повернувся до ЗС УНА у Відні.

ГАРЛОС Филип (1892—?) — рахунковий поручник. Уроженець колонії Ганунин (тепер однойменний хутір Радехівського р-ну Львівської обл.). Німець. Під час війни служив у 35-му піхотному полку ландверу. Потрапив у російський полон. В УГА з 1 листопада 1918-го.

ГАРНІШ Оскар — сотник-залізничник. Уроженець м. Дойче Габель (тепер м. Німецьке Яблонне, Чехія). Німець. В УГА з 14 лютого 1919 року. Влітку того ж року — в 2-му дивізіоні бронепотягів Дієвої армії УНР. За скоєння злочину розжалуваний командуванням 9-ї дивізії УНР з офіцера до рядового козака. У серпні 1919-го дезертирував, прихопивши чималу суму грошей.

ГАУДРІНГ Аркадій (1897—?) — підпоручник Російської імператорської армії. Уроженець м. Бендери, Бессарабія. Росіянин. 1919-го — четар УГА. Із 1920 року — в Дієвій армії УНР.

ГАФЕЛЬ Савло — поручник. Уроженець м. Тернопіль. Єврей. В УГА з 21 грудня 1918 року. У березні 1919 року служив у Стрийській окружній команді. На початку 1920-го в Збірній станиці УНА у Відні звільнився з лав української армії.

ГЕНБАЧОВ Володимир (1872—1957) — генерал-майор. Росіянин. Закінчив полтавський Петровський кадетський корпус, 3-є військове Александровське училище, Миколаївську академію Генерального штабу Російської імператорської армії. Генерал-майор РІА з 1917 року. Нагороджений орденом св. Станіслава II і III ступенів та св. Анни III ступеня. 1918-го — в гетьманській армії. З кінця 1918-го — в УГА, командир 3-го Галицького корпусу. Наприкінці 1919 року — в Добровольчій армії Денікіна. З 1920-го — в еміграції. Помер у Франції.

ГЕНІГ Едвард (1892—?) — обер-лейтенант 15-го полку драгунів австро-угорської армії. Німець. Уродженець Відня. Закінчив Військову академію. 3 січня 1919-го вступив до УГА. Згодом — сотник, командир 1-го кінного полку УГА, сформованого 1919-го під час походу на Київ із кількох відділів, які були при бригадах 1-го корпусу УГА. 1920-го — в 1-му Українському галицькому корпусі ЧУГА. У червні 1920-го — в'язень польського табору для інтернованих у Ялівці. 1922-го — у таборі УГА в Йозефові.

ГЕРБСТ Михайло (1876—?) — рахунковий поручник. Судовий урядник. Уродженець м. Сучава. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. У березні 1919 року служив у Коломийській окружній команді.

ГЕРЕС Гайнріх — поручник. Уродженець Станіславщини. Німець. В УГА з 20 лютого 1919-го.

ГЕРІШ Алоїз — поручник. Німець. У травні 1919-го відбув із Відня в Україну в розпорядження Начальної команди Галицької армії.

ГЕРІШ Едвін — сотник. Уродженець м. Штернберк, Моравія (Чехія). Німець. В УГА з 13 березня 1919 року. У серпні 1920-го — у Булавній сотні запасної бригади 5-ї Херсонської дивізії УНР.

ГЕРМАН Емануїл — поручник. Аптекарь. Уродженець Коломиї. Єврей. В УГА з 11 грудня 1918 року. Служив в україн-

ській лікарні в Станіславові, при ДСВС. У липні 1919-го в ЗС УНА у Відні.

GERMAN Карл — поручник. Уродженець Відня. Німець. Під час Першої світової війни — лейтенант 35-го піхотного полку австро-угорської армії. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. Військовий суддя.

ГЕРЦ Антон — сотник. Уродженець м. Марбург, Австрія. Німець. В УГА з 3 листопада 1918-го.

ГЕРЦ Генрих — четар. Єврей. Потрапив у польський полон. Утік. Повернувся до Галицької армії у другій половині 1919 року через ЗС УНА у Відні.

ГЛЕДЕК Йоганн (1896—?) — лейтенант 49-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець м. Мостар, Боснія. Німець. Службу в УГА розпочав у травні 1919 року. Влітку того ж року повернувся у Відень і був відправлений в українську бригаду в Німецькому Яблонному.

ГОЛОВІН Михайло (1894—1938) — поручник. Уродженець с. Єкатеринівка Лівенського повіту Орловської губернії. Росіянин. В УГА з 23 листопада 1918 року. Командував четою. У післявоєнний час мешкав у СРСР. Працював головним бухгалтером хутряної фабрики «Рот-Фронт». Мешкав у м. Ленінград, Демидів пер., буд. 4, кв. 3. Заарештований НКВД 1 квітня 1938-го. Комісією НКВД і Прокуратури СРСР 28 серпня того ж року засуджений за ст. 58-б-11 КК РСФРР («участь у контрреволюційній організації; активна боротьба проти робітничого класу і революційного руху в складі контрреволюційних урядів в період громадянської війни») до вищої міри покарання. Розстріляний у Ленінграді 6 вересня 1938 року.

ГОРОДЧАНІН Андрій — сотник. 1919-го — начальник прийомної гарматної радіостанції 7-го кадрового радіотелеграфного дивізіону ДА УНР, прикомандированого до Галицької армії. Росіянин.

Олександр Греков.

ГОФМАН Карл (?—1920) — отаман. Німець. Під час Першої світової війни — капітан 22-го піхотного полку австро-угорської армії, нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. В УГА з 28 грудня 1918. Командував армійською групою «Рудки» (група Гофмана), яка відзначилася в боях за Львів. В лютому 1919-го частини під його командуванням спричинилися до успішного завершення першого етапу Вовчухівської операції. В червні 1919-го очолив Самбірську бригаду УГА. У вересні 1919-го — член делегації Галицької армії на переговорах з денікінцями. Розстріляний більшовиками у квітні 1920-го в Одесі.

ГОФМАН Володислав (1884—?) — поручник. Німець. Уродженець Бережан. В УГА — з 15 лютого 1919 року.

ГОХМАН Бруно (1896—?) — четар. Уродженець Тереволі. Єврей. Під час Першої світової війни — фельдфебель 16-го піхотного полку австро-угорської армії. В УГА з 10 квітня 1919 року.

ГРЕКОВ Олександр (1875—1959) — генерал-хорунжий. Уродженець с. Сопич Глухівського повіту Чернігівської губернії (тепер Глухівський р-н Сумської обл.). Росіянин. Закінчив Московський університет, Московське військове училище, Миколаївську академію Генштабу. Під час Першої світової війни — начальник штабу 74-ї піхотної дивізії Північно-Західного фронту, начальник штабу 1-ї гвардійської піхотної дивізії, командир лейб-гвардійського єгерського полку, начальник штабу 6-го армійського корпусу, генерал-квартирмейстер 1-ї

армії. Генерал-майор із 1916-го. Нагороджений орденами св. Володимира III і IV ступенів, св. Анни III і IV ступенів, св. Георгія IV і св. Станіслава II ступенів.

Наприкінці 1918-го — початку 1919 років міністр військових справ УНР, перший наказний отаман армії УНР. 9 червня — 5 липня 1919 року — командувач УГА. З 1920-го мешкав у Відні. 1948 року заарештований радянськими спецслужбами, вісім років відбував ув'язнення у Сибіру. 23 грудня 1956-го повернувся до Австрії, де й помер.

Борис Губер.

ГУБЕР (МАЦЕВИЧ) Артур — сотник. Уродженець Чернівців. Німець. У березні 1919 року — командант кінного підрозділу групи Ляера, у травні того ж року — начальник штабу цієї групи. 5 лютого 1920 року займався технічним забезпеченням переходу частин ЧУГА через Дністер на територію Румунії. З квітня до серпня 1920-го — начальника оперативного відділу штабу 2-ї стрілецької бригади 5-ї Херсонської дивізії ДА УНР.

ГУБЕР Бернгард — отаман. Німець. Начальник штабу 9-ї Угнівської бригади 1-го Галицького корпусу.

ГУБЕР Борис (1891—1919) — полковник. Уродженець Московської губернії. Німець. Закінчив кадетський корпус, Віленське військове училище, дві авіашколи. Під час Першої світової війни — в 19-му корпусному авіазагоні РІА. Нагороджений орденами св. Анни III і IV ступенів, двома медалями «За хоробрість» — 1915-го й 1916-го, св. Станіслава II і III ступенів — 1915-го, св. Георгія IV ступеня. Останнє звання в російській армії — поручник. 1918 року — в українській армії гетьмана Скоропадського, командир 3-го Одеського авіаційного дивізі-

ону. В УГА з 16 грудня 1918 року. Командир 1-го летунського загону УГА. Загинув 5 лютого 1919-го через нещасний випадок.

ГУБЕР Густав (1892—?) — обер-лейтенант 1-го фельд'єгерського батальйону австро-угорської армії. Народився у Чернівцях. Німець. Прибув до УГА наприкінці березня 1919 року.

ГУБЕР Оттон — отаман. 1919-го — начальник штабу 10-ї Янівської бригади. Німець.

ГУЗАР Пейсах — четар. Уродженець м. Броди (вул. Золота, 24). Єврей. Під час Першої світової війни — лейтенант 77-го піхотного полку. У жовтні 1918 року нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. 1920-го — командир чети 4-го Українського галицького полку піхоти 2-ї бригади ЧУГА. У червні 1920-го — в концтаборі в Тухолі. Звільнений 29 грудня того ж року.

ГУППЕРТ Альфред — сотник. Військовий інженер. Уродженець м. Сянок, Польща. Німець. У 1919—1920 роках — інженер залізничного куреня УГА.

ГУСЕВ Анатолій (?—1919) — четар. Уродженець Києва. Росіянин. Командував скорострільним відділом Галицької армії. Героїчно загинув неподалік м. Угнів.

ГАВЕР Вільгельм — поручник. Уродженець колонії Августдорф (нині частина м. Снятин Івано-Франківської обл.). Німець. В УГА з 1 лютого 1919 року. Під час травневого наступу Армії Галлера потрапив у полон, перебував у таборі для полонених в Стшалкові.

ГАЙЄР Ернест (1886—?) — поручник. Під час Першої світової війни служив в 11-му полку фортечної артилерії АУА. Уродженець буковинського с. Мітога Драгомірка (тепер Румунія). Німець. Закінчив австрійську офіцерську школу. Службу в УГА розпочав 11 січня 1919 року в Бережанській ОВК.

ГАРАЧЕК Антон — лейтенант 35-го піхотного полку ландверу австро-угорської армії. Уродженець Чернівців. Німець.

В УГА з 23 січня 1919 року. Командир саперної сотні 2-го Галицького корпусу.

ГАРГУЛІНСЬКИЙ Еміліан (1873—?) — сотник-лікар. Доктор медицини. Уродженець Збаража. Поляк. Під час Першої світової війни — штабний лікар 95-го піхотного полку австро-угорської армії. В УГА з 4 листопада 1918-го. В середині червня 1919 року — начальник «стаційної команди», тобто залізничного вокзалу, м. Копичинці Тернопільської обл. Згодом — на польській військово-медичній службі.

ГАРДА Гуго — лейтенант 1-го піхотного полку ландверу австро-угорської армії. Уродженець м. Райхенберг (тепер м. Ліберець, Чехія). Німець. В УГА з 4 грудня 1919 року.

ГЕДЕЛЛІ Осип — підполковник. Італієць. В УГА з жовтня 1919 року, коли від ЗС УНА у Відні отримав 1 000 корон на дорогу в Україну, в розпорядження Начальної команди УГА. 24 грудня того ж року повернувся у столицю Австрії і вдруге зареєструвався в Збірній станиці УНА.

ГЕЄДЛІ Вальтер (1888—?) — капітан 15-го стрілкового полку австро-угорської армії. Німець. Службу в УГА розпочав у травні 1919 року.

ГЕЛЕР Осип — поручник. Ветеринар. Уродженець Станіслава. Єврей. Під час Першої світової війни нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. В УГА з грудня 1918 року.

ГЕЛЛЕР Герман — лейтенант 41-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець Бучача. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. Рахунковий поручник.

ГЕЛЛЕР Йонак — поручник. Уродженець с. Кривче. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року.

ГЕЛЛЕР Михайло — поручник. Інженер. Уродженець Тернополя. Єврей. В УГА з 20 січня 1919 року.

ГЕЛЛЕР Хуне — поручник. Єврей. У вересні 1919 року служив у піхотній частині 2-го корпусу.

ГЕЛЬБЕР Нахман (1895—?) — четар. Уродженець с. Батіїв, повіт Броди (тепер — Радеківський р-н Львівської обл.). Єврей. Під час Першої світової війни служив у 35-му стрілковому полку австро-угорської армії. Влітку 1919-го — в 1-му Галицькому корпусі. У травні 1920-го був інтернований польською владою у Проскурові, згодом у таборі в Стрию. У червні того ж року утік звідти до Чехословаччини. Ймовірний автор спогаду про Жидівський курінь УГА.

ГЕССЛЕР Віллібальд (1888—?) — капітан 41-го піхотного полку. Уродженець Чернівців. Німець. Прибув в УГА наприкінці березня 1919 року.

ГЕЦЕЛЬТ Адольф (?—1920) — поручник. Уродженець Збаража. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. У березні 1919-го — в Золочівській Окружній команді. Помер від тифу 17 лютого 1920-го у м. Бершадь. З почестями похований тамтешньою єврейською громадою.

ГЕФЛЕР Мартін — четар. Уродженець м. Грац, Австрія. Німець. В УГА з 18 лютого 1919. Залізничник.

ГІРТЛЕР Йозеф — отаман. Уродженець м. Оломоуц, Моравія (Чехія). Німець. В УГА з 1 листопада 1918-го. У березні 1919-го служив у Коші УСС. Згодом потрапив на Захід. Відправлений у вересні 1919 року з Відня назад у штаб УСС.

ГІРШІНГ Тадей (?—1919) — сотник. Уродженець м. Бурштин. Поляк. Військовий лікар 1-го Галицького корпусу. Помер від тифу.

ГЛІКЕР Генрик — поручник. Санітар. Уродженець Збаража. Єврей. В УГА з 11 листопада 1918 року. У вересні 1919 року — у 1-му Галицькому корпусі.

ГЛОґЕР Антон (1893—?) — обер-лейтенант 8-го піхотного полку. Народився у Відні. Німець. В УГА прибув у травні 1919 року.

ГЛУХИ Густав (1898—?) — лейтенант 100-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець Будапешта.

Німець. До УГА прибув 1 березня 1919 року. Через півроку повернувся до Відня. У вересні 1919-го перебував на матеріальному забезпеченні ЗС УНА. У листопаді знову від'їхав в Україну в розпорядження НКГА.

ГЛЯНЦ Генрик — отаман. Лікар. Доктор медицини. Уродженець Відня. Єврей. Під час Першої світової війни — старший лікар 10-го піхотного полку австро-угорської армії. Нагороджений медаллю «Signum Laudis». 1919-го служив у Самбірській ОВК. Восени того ж року — лікар Генштабу УГА. 24 грудня 1919-го повернувся до Відня і став на матеріальне забезпечення ЗС УНА. У 1922 році польська розвідка називала д-ра Глянца посередником у контактах еміграційного уряду ЗУНР з єврейськими політиками Європи.

ГОДРІНГЕР Карл — обер-лейтенант австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. 1919 року служив у другому відділі ДСВС та артилерії УГА. Потрапив у полон до поляків. Влітку 1919 року перебував у таборі в Бересті. Восени того ж року — у Відні, звідки у жовтні був відправлений до Української бригади в Німецькому Яблонному.

ГОЙ Генрик — четар. Ветеринар. Уродженець Львова. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року.

ГОЛІГЕР Мойсей — четар. Уродженець Тернополя. Єврей. Влітку 1919-го — санітар 1-го корпусу. Згодом у ЧУГА. У травні 1920 року — інтернований поляками в таборі на Ялівці.

ГОЛЛІНГЕР Бернгард — поручник. Під час Першої світової війни служив у 31-му піхотному полку. Німець. В УГА прибув навесні 1919 року. Служив у Начальній команді. У липні того ж року — у Відні. Відісланий ЗС УНА в українську бригаду в Німецькому Яблонному.

ГОЛЬДБЕРГ Жигмонт — четар. Аптекарь. Уродженець Тернополя. Єврей. Восени 1919 року служив у Команді етапу армії. 1920-го — інтернований у Львові.

ГОЛЬДБЕРГ Шая (1889—?) — лейтенант 55-го піхотного полку австро-угорської армії. Поручник УГА. Інженер. Уроженець Тернополя. Єврей. В УГА з 1 квітня 1919 року. 1920-го — в ЧУГА. Служив у Команді етапу УГА. Влітку 1920-го повернувся у Відень з армії Директорії.

ГОЛЬДЕНШТАЙН Михайло — четар. Санітар. Уроженець м. Броди. Єврей. В УГА з 21 листопада 1918 року.

ГОРОВИЦ Людвик — сотник. Інженер. Єврей. У січні 1920-го отримав офіцерську зарплатню в ЗС УНА у Відні.

ГОТЛІБ Лев (1896—1942) — четар. Уроженець с. Старява. Єврей. Із 30 січня 1919-го почав служити в інтендатурі НКГА. Загинув в Янівському концтаборі Львова.

ГОТЛІБ Яків (1883—?) — рахунковий сотник. Уроженець м. Броди. Єврей. Служив у 1-му піхотному полку австро-угорської армії, військовий стаж 15 років. В УГА з 1 грудня 1918-го. Перше місце служби — група отамана Микитки, с. Давидів. Потім ліквідуючий старшина при 2-й Коломийській бригаді. У грудні 1919-го працював у Санітарній місії для поборення пошесті. Після завершення її роботи виїхав до Відня. Згодом повернувся в ЧУГА. У травні 1920-го — ув'язнений в польському таборі для інтернованих в Ялівці та концтаборі в Тухолі. Втік звідти 25 листопада того ж року. У міжвоєнний період — бухгалтер у Бродах. Загинув під час Другої світової війни.

ГОТТЕСМАН Маєр (1888—?) — четар. Санітар. Уроженець с. Маріямпіль, повіт Станіславів. Єврей. Під час Першої світової війни — в 58-му піхотному полку австро-угорської армії. 1916 року — потрапив у російський полон. В УГА з 17 грудня 1918 року.

ГРАВБЕР Осип Герман — поручник. Уроженець Самбора. Єврей. В УГА з 1 грудня 1918 року.

ГРАВПЕ Юліан — сотник. Місце народження — Нойгасе, Оломоуц, Чехія. Німець. В УГА з 25 січня 1919-го.

ГРАУСС Йоганн (1875—?) — рахунковий поручник. Уродженець с. Добряни Львівської обл. Німець. В УГА з 13 листопада 1918-го

ГРАЦ-ВАНДМАЙЕР Адольф (1885—?) — четар. Народився в Рогатині. Німець. 17 травня 1919-го повертався з відпустки з Відня до Станіславова, у розташування УГА.

ГРЕБЕНЦ Антон — сотник. Уродженець м. Марбург, Штірія. Німець. В УГА з 3 листопада 1918-го. Служив у Золочівській ОВК.

ГРОЙСКОПФ Іре (1894—?) — поручник. Уродженець м. Броди. Єврей. В УГА з 14 січня 1919 року. Служив в інтендатурі. Наприкінці 1919-го при відступі УГА з Вінниці залишився в місті.

ГРОСС Вальтер — сотник. Військовий суддя. Уродженець Журавно. Єврей. В УГА з 12 квітня 1919 року.

ГРОССБЕРГ Натан — рахунковий поручник. Уродженець Станіславова. Єврей. В УГА з 14 листопада 1918 року. У березні 1919 року служив у 1-му стрілецькому полку. У серпні 1919-го — в 1-му корпусі. 1920-го — в ЧУГА.

ГРОССКОПФ Натан — четар. Єврей. У вересні 1919 року — у піхоті 1-го Галицького корпусу. 1922-го польська військова розвідка називала його одним із керівників «української терористичної організації» у Відні. Згодом виїхав на постійне проживання до Берліна.

ГРОССМАН — старшина УГА. Єврей. Загинув влітку 1920-го за часів Галревкому від рук більшовиків.

ДАНКЕ Рудольф — четар. Німець. У травні 1919-го — командир підрозділу 2-го Галицького корпусу.

ДВОРЖАК Франц (?—1920) — поручник розвідвідділу УГА. Чех. Був у числі майже сотні військовослужбовців Галицької армії, котрих 16 червня 1920 року більшовики вивезли з табору Кожухів під Москвою до Архангельська. Перед

цим, до 20 травня 1920 року, перебував у тюрмі «Бутирка» разом із генералом О. Микиткою.

ДЕГА Фріц — поручник. Уродженець м. Трієст. Італієць. В УГА з 7 грудня 1918 року. У квітні 1919-го — командант 2-ї залізничної робітничої сотні.

ДЖОВАННІ Адельо — поручник. Італієць. 26 вересня 1919 року повернувся у Відень з польського полону. Прийнятий у стан ЗС УНА, отримав відпустку.

ДІАМАНД Берnard — четар. Санітар. Уродженець с. Демня Нижня (тепер м. Сколе Львівської обл.). Єврей. В УГА з 22 квітня 1919 року. Того ж року був інтернований польською владою у Львові. Згодом — діяч КПЗУ.

ДІВЕР Артур (1893—?) — обер-лейтенант. Уродженець с. Бірки Великі (тепер Тернопільської обл.). Німець. В УГА з 27 січня 1919-го. Командант артбатареї 1-го корпусу. У січні 1920-го працював у НКГА. У серпні того ж року перебував на обліку в ЗС УНА у Відні.

ДІДЮКОВ Василь — полковник. Росіянин. 1918-го — в гетьманській армії, помічник командира 8-го Подільського полку. Наприкінці 1918-го — командир Козятинської бригади, присланої Директорією на допомогу Галицькій армії. Звільнився з ГА на початку березня 1919 року.

ДІНТЕНФАСС Пінкас (1889—1944) — поручник. Санітар. Уродженець с. Грабінка. Єврей. В УГА з 30 грудня 1918 року. У вересні 1919 року — у Команді етапу армії. Розшукувався родиною у травні 1920 року через українську газету «Громадська думка». Його дружина зазнала утисків з боку польської влади за приналежність чоловіка до УГА. У міжвоєнний час — чиновник у Кракові. Загинув під час Другої світової війни в Освенцімі.

ДОЛЕЖАЛЬ Карло (1883—1924) — підполковник Генерального штабу УГА. Чех. Народився в с. Лгота під Ліпчанами поблизу м. Градец Кралове в Чехії. Під час Першої світової

війни нагороджений двома хрестами «За військові заслуги» III ступеня. У званні отамана УГА був начальником штабу 3-го Галицького корпусу, автором Вовчухівської офензиві. Згодом підполковник Генеральної булави ГА, начальник Військової канцелярії диктатора ЗУНР. Пізніше — офіцер генштабу чехословацької армії. Помер 1924 року в м. Кладно, Чехія.

Карло Долежалъ.

ДОЛЛЕЧЕК Леопольд (1885—?) — сотник. Уродженець м. Стрий. Німець. Капітан австро-угорської армії з 1 травня 1915 року. В анкеті вказав, що під час Першої світової війни пройшов шлях від командира артбатареї 106-ї бригади польових гармат до референта артилерії штабу 2-ї армії Ізонцо.

14 лютого 1919 року подав заяву про бажання служити в УГА в диппредставництві ЗУНР у Відні. В УГА отримав звання отамана. Після проведеної внутрішньої перевірки та отримання довідок із військового міністерства Австрії був звинувачений у фальсифікації службових документів.

27 липня 1919 року контракт про наймання на військову службу з Доллечеком був розірваний і 19 серпня 1919-го у документах ЗС УНА він іменується вже як «бувший отаман».

ДОЛЛІНГЕР Йозеф — обер-лейтенант 41-го піхотного полку австро-угорської армії. Німець. Нагороджений орденом Залізної корони III ступеня з військовою декорацією і мечами. У середині 1919 року — сотник УГА.

ДРЕЗДНЕР Ансельм — поручник. Інженер. Уродженець с. Остап'є (Підволочиський р-н). Єврей. В УГА з 11 січ-

Ансельм Дрезднер.

ня 1919 року. Мешкав у Тернополі, вул. Міцкевича, 17. У червні 1920-го — в концтаборі в Тухолі. Звільнений 7 грудня того ж року.

ДРІЛІХ Якоб Рудольф — поручник. Уродженець с. Вигода, Станіславівський повіт (нині однойменне село Верховинського району Івано-Франківської обл.). Єврей. В УГА з 21 квітня 1919 року. Влітку 1919-гослужив в піхоті 1-го корпусу. 1920-го — в ЧУГА.

ДУУРСМА Дірк — сотник. Німець. У 1919—1920 роках — військовий інженер Галицької армії.

ЕБЕНГАРД Вільгельм — поручник. Інтендант. Уродженець м. Садгора (нині частина м. Чернівці). Німець. В УГА з 14 квітня 1919 року.

ЕГЕР Ернест (1890—1921) — обер-лейтенант 14-го полку важкої артилерії австро-угорської армії. Народився в Празі. Німець. Закінчив політехнічний інститут і старшинську школу у Відні. Під час Першої світової війни нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. Прибув в УГА 21 січня 1919-го. Восени 1919 року — командир 3-ї батареї 7-го гарматного полку. Згодом — відповідальний за арсенал штабної сотні. З 1920-го — в армії УНР, «завідувач зброї 4-ї Київської дивізії». Учасник Другого зимового походу Волинської групи армії УНР під командуванням генерал-хорунжого Ю. Тютюнника. Потрапив у полон 16 листопада 1921 року. Розстріляний 22 листопада 1921 року в м. Базар. Реабілітований 12 березня 1998 року.

ЕДЕЛЬДІНГ Герш — поручник. Уродженець Станіслава. Єврей. Закінчив вищу реальну школу. В УГА з 29 січня

1919 року. У березні 1919 року служив у 1-му полку групи «Південь» 7-ї бригади УГА 3-го корпусу.

ЕКШТАЙН Метель — четар. Санітар. Уродженець Тернополя. Єврей. Під час Першої світової війни — фельдфебель-санітар 13-го піхотного полку австро-угорської армії. Нагороджений Срібною медаллю за хоробрість I ступеня для офіцерів. В УГА з 7 січня 1919 року. У вересні 1919-го служив в 3-му Галицькому корпусі.

Альфонс Ерле, 1939 р.

ЕРЛЕ Альфонс (1888—1939) — капітан 3-го полку уланів австрійської армії, дислокованого в м. Городок, Галичина. Під час Першої світової війни — командир Гуцульської сотні легіону Січових стрільців. Уродженець Відня (Wien, XII, Schönbrunnerallee 39). Німець. Під час Першої світової війни нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня.

З 1 листопада 1918-го — в УГА. Наприкінці 1918-го — начальник штабу НКГА, згодом — начальник штабу 1-го Галицького корпусу. З 28 листопада 1918-го — отаман українського війська. Член офіційної делегації ЗУНР на Паризьких мирних переговорах. В листопаді 1919-го входив до складу української делегації, яка вела перемовини у Жмеринці з представниками Добровольчої армії Денікіна. В лютому — квітні 1920-го — в Червоній українській галицькій армії. У квітні 1920-го разом з Ю. Головінським і О. Луцьким став ініціатором переходу ЧУГА на сторону армії Української Народної Республіки. У травні того ж року інтернований у Львові у таборі на Ялівці, а з червня 1920-го — в Тухолі. Звільнений із табору 19 грудня 1920 року.

Згодом мешкав в Австрії, був активістом праворадикальних рухів країни. 1930 року вступив до підпільної Націо-

нал-соціалістичної робітничої партії Німеччини та СА. Після аншлюсу Австрії був керівником територіальної організації СА міста Грац. З 1 червня 1938-го — бригадефюрер СА. Помер у Празі.

ЕРЛЕ Фридріх (1898—?) — обер-лейтенант 1-го полку важкої артилерії АУА. Уродженець Відня. Німець. В УГА — з 1 січня 1919-го. Направлений у 2-й Галицький корпус. Служив кур'єром у штабі. У листопаді того ж року — сотник НКГА.

ЕРЛІХ Йоганн — лейтенант 39-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Німець. 1 січня 1919-го іменованій поручником УГА. Служив у Стрийському гарматному полку. У березні 1919-го — начальник штабу групи «Глибока». Начальний штабу 7-ї бригади. 1920-го — член військової ради 1-ї бригади ЧУГА.

ЕВСЬКИЙ Василь — сотник. Естонець (за іншими даними — росіянин). 1918-го — в армії гетьмана Скоропадського. В УГА — з грудня 1918 року. Військовий льотчик. З-поміж інших галицьких авіаторів мав на своєму рахунку найбільше збитих ворожих літаків — дев'ять.

ЕГОРОВ Олександр (1889—1961) — полковник. Уродженець Херсонської губернії. Росіянин. 1919-го — в Запорізькому авіазагоні ДА УНР. Наприкінці того ж року — в авіації УГА, згодом в ЧУГА — помічник командира 1-го Галицького авіаційного загону РСЧА. З 1920-го — в Червоній армії. Залишився в СРСР. Працював викладачем Української кавалерійської школи ім. С. Будьонного в Єлисаветграді. З 1925-го — викладач військово-повітряної академії ім. Жуковського в Москві, начальник штабу навчальної авіаескадрильї ім. Леніна. 1931 року заарештований ГПУ, згодом звільнений. Один із організаторів і керівників Центрального будинку авіації та космонавтики у Москві.

ЕРМІ Карло (1876—?) — священник, доктор теології. Італієць. 1 березня 1919 року рішенням Державного секретаріату

військових справ був іменований духівником Галицької армії.

ЖАН ЙОСАФАТ Йозеф (1885—1972) — священик-василіанин, політик, уродженець Канади. Один із 80 польових духівників УГА. У 1919—1920 роках — на дипломатичній службі ЗУНР і УНР. Як член офіційних делегацій ЗУНР брав участь у мирних конференціях у Парижі й Ризі. Після війни виїхав на Захід, працював в українській церковній громаді в Боснії. У 1947—1949 роках організовував українське церковне

о. Жан Йосафат.

життя у Великій Британії. Допомогав українцям іммігрувати до Канади. Зібрав багато цінних пам'яток української культури, які зараз зберігаються в Канадсько-Українському Національному музеї в Мондері. Автор спогадів «Моє служіння Україні» (1953). Був нагороджений хрестом Симона Петлюри, медаллю і хрестом УГА. Помер у Канаді.

ЖУРАКОВСЬКИЙ Карл (1882 — після 1943) — поручник. Уродженець с. Бергомет над Серетом, Буковина (нині — смт. Берегомет Вижницького р-ну Чернівецької обл.). Німець. В УГА з 20 березня 1919-го. У квітні того ж року — командант 1-ї залізничної робітничої сотні. Після війни мешкав у Коломиї. 1941-го разом із сім'єю був репресований радянською владою. 1943-го перебував на засланні в Даурському р-ні Красноярського краю.

ЗАЙДЛЕР Еміль (1886—?) — сотник. Аптекарь. Уродженець Чехії. Німець. В УГА з 1 грудня 1918-го.

ЗАЛОЗНИЙ Никандер (?—1919) — сотник. Росіянин. 1919-го — командир 1-ї летунської сотні УГА. Загинув 30 серпня 1919 року під час виконання розвідувального польоту.

ЗАММЕРШТАЙН Давид (1888—?) — поручник. Ветеринар. Уродженець с. Могильниця. Єврей. В УГА з 29 листопада 1918 року. Згодом на польській військовій службі.

ЗАММЕРШТАЙН Мартин — четар. Військовий суддя. Уродженець Львова. Єврей. В УГА з 29 квітня 1919 року. Служив в Етапній стаційній команді Ч. 9. 20 жовтня 1919-го змінив прізвище Заммерштайн на Літенко. 1920-го після переходу УГА на бік армії УНР і Польщі залишився в Червоній армії.

ЗАММЕРШТАЙН Филип — четар. Санітар. Уродженець с. Богатківці (нині — Терехівського р-ну Тернопільської обл.). Єврей. В УГА з 18 листопада 1918 року.

ЗАХАРІЙН Василь (1870—?) — підполковник. Росіянин. Закінчив Гатчинський інститут, Оренбурзьке козацьке юнкерське училище. 18—26 листопада 1918 року — член делегації Одеського відділення Національного союзу до ЗУНР. Командував бойовою групою ГА «Північ». У 1920-му — у штабі тилу армії УНР. З 1923-го — на еміграції у Франції.

ЗВІРИНА Раймонд (1896—?) — лейтенант 74-го піхотного полку австро-угорської армії. Чех. Народився у Празі. До УГА прибув у травні 1919 року.

ЗЕЕГОРШ Вільгельм — капітан Генштабу АУА. Народився в Карлсбаді (нині м. Карлові Вари, Чехія). Німець. Під час Першої світової війни служив у штабі 8-го полку польових гаубиць австро-угорської армії, нагороджений Срібною офіцерською медаллю за мужність I ступеня.

У другій половині 1919 року у званні отамана працював у Генштабі УГА. 6 лютого 1920 року після відходу денікінців очолив разом із генералом В. Сокирою-Яхонтовим так званий Галицький штаб Одеси, який на кілька днів перебрав від білогвардійців владу в Одесі. Навесні 1920-го ув'язнений Одеською ЧК, згодом звільнений.

Віїхав до Польщі, де співпрацював з генералом Ю. Тюнником в організації протибільшовицьких повстань в Укра-

їні. У 1920—1921 роках за дорученням Партизансько-повстанського штабу ДЦ УНР нелегально відвідував Херсонщину та Одещину для організації там антибільшовицького підпілля. 1922 року перебував під наглядом польської поліції як начальник повстанчого штабу німецьких колоністів Півдня України та ймовірний німецький шпигун. Згодом мешкав в Ужгороді, співпрацював з еміграційним урядом ЗУНР.

ЗЕЛІНГЕР Яків — четар. Аптекарь. Уродженець Самбора. Єврей.

ЗЕМАНН Камаль — лейтенант 91-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. Четар УГА. У серпні 1919 року відправлений до української бригади в м. Німецьке Яблонне.

ЗЕМИК Рудольф (1891—?) — сотник. Народився в Чернівцях. Німець. В УГА з 10 листопада 1918 року. 23 грудня 1918-го прибув у м. Красне до летунського відділу УГА. 1920-го — в ЧУГА. З квітня до серпня 1920-го — у запасній бригаді 5-ї Херсонської дивізії ДА УНР. 1922-го опублікував в альманаху «Український Скиталець», котрий виходив у таборі для інтернованих українських вояків у м. Йозефів, спогади «Дещо про літунство УГА».

ЗІЛЬБЕРБУШ Яків — поручник. Єврей. У березні 1919-го — в 4-й Золочівській бригаді. У липні 1920-го — в 5-й Херсонській дивізії Дієвої армії УНР. Потім — на Заході.

ЗІЛЬБЕРМАН Мойсей — поручник. Санітар. Уродженець Тернополя. Єврей. В УГА з 3 квітня 1919 року. У вересні 1919 року — у Команді етапу армії.

ЗОНЕНШТАЙН Мендель — поручник. Уродженець Роздолу. Єврей. В УГА з 21 січня 1919 року.

ЗОНЕНРАЙХ Ізидор — поручник. Суддя. Уродженець Коломиї. Єврей. В УГА з 23 квітня 1919 року. Служив у Етапній стаційній команді Ч. 9. 20 жовтня 1919-го змінив прізви-

ще Зонненрайх на Соненко. У квітні 1920-го — в шпиталі м. Бірзула.

ЗЮСМАН Макс — поручник жандармерії. Єврей. В УГА з початку січні 1919 року. Службу розпочав у жандармерії м. Бібрка.

ІВАНОВ Михайло (1897—1937) — четар. Уродженець Петербурга. Росіянин. Закінчив військову академію. В УГА з 16 грудня 1918 року. Пілот 1-ї летунської сотні УГА. У повоєнний час — мешканець одного із сіл Ленінградської області. Репресований. Розстріляний 23 березня 1937 року в Ленінграді за обвинуваченням у шпигунстві та «активній боротьбі проти робітничого класу й революційного руху в складі контрреволюційних урядів у період громадянської війни».

ІЛІ Леопольд — лейтенант 36-го стрілецького полку австро-угорської армії. Німець. В середині листопада 1918 року був відправлений транспортом у Львів у розпорядження НКГА.

ІМБЕРМАН Карло — поручник. Уродженець Станіслава. Єврей. 1919 року — в УГА. Служив у Станіславській ОВК. У липні 1919-го — у Збірній станиці у Відні. У 1920—1921 роках — у таборі в Німецькому Яблонному.

ІММЕРГЛІК Віктор — поручник. Уродженець Словаччини. Німець. Працював у розвідці та жандармерії. Під час зайняття Києва 1920 року військами УНР і Польщі — командант міліції столиці.

ІСАКОВИЧ Сальо — рахунковий четар. Єврей. Восени 1919 року служив у 1-му Галицькому корпусі. Влітку 1920-го — був ув'язнений більшовиками в підмосковному концтаборі в Кожухові.

ІСЦЕРЛЕС Ізаак Ілля (1888—1943) — ветеринарний поручник. Народився в с. Озерна під Зборовом. Єврей. В УГА з 23 листопада 1918 року. У березні 1919 року служив в Станіс-

лавівському гарматному полку. Загинув під час Другої світової війни у Львові.

ІССЕРЛЕС Макс Мелех (1885—1943) — санітарний поручник. Народився в с. Озерна під Зборовом. Єврей. В УГА з 23 листопада 1918 року. Службу розпочав 5 лютого 1919 року ветеринарним референтом Окружної військової команди в Бережанах. Влітку 1919 року — санітарний референт 8-ї Самбірської бригади. Був убитий під час Другої світової війни у Збаражі, родина загинула того ж року в Тернополі.

ЙОНЕСКУ Алекс — четар. Лікар. Румун. В УГА з листопада 1918 року. Перше місце служби — начальний лікар одного з куренів 3-го Галицького корпусу. Підозрювався у поданні неправдивих даних про свою медичну освіту. У лютому 1920 року був обвинувачений Реввоєнтрибуналом ЧУГА у крадіжці ліків та спекуляції ними і засуджений до 10 років примусових робіт.

КАВА Альфред — четар. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 21 березня 1919 року.

КАГАН Перец (1895—1942(?)) — четар. Аптекарь. Уродженець м. Броди. Єврей. В УГА з 12 січня 1919 року. У вересні 1919 року — в 1-му Галицькому корпусі. У міжвоєнний період — фармацевт у м. Бездін, Польща. Там же й загинув під час Другої світової війни.

КАКУРІН Микола (1883—1936) — полковник. Уродженець Орла. Росіянин. Закінчив Михайлівське артилерійське училище, Миколаївську академію Генерального штабу. Під час Першої світової війни — командир 7-го Кавказького піхотного полку. 1918-го — в армії Української Держави гетьмана Скоропадського, помічник начальника Генерального штабу. Згодом в УГА. Ад'ютант генерала Генбачова, начштабу так і не сформованого 4-го Галицького корпусу УГА. 1920-го — в Червоній армії. Протягом другої половини 1920 року командир 8-ї і Тамбовської дивізій, 3-ї та 4-ї армій, помічник коман-

Микола Какурін.

дувача Західного фронту. Після завершення війни викладав у московських військових академіях, 1921-го нагороджений орденом Червоного прапора. Автор багатьох наукових праць. У 1930-х був репресований, помер 1936-го в ув'язненні.

КАЛЕР Беніамін — старший десятник, з 22 грудня 1918-го — четар. Чех. Командант української жандармерії в м. Долина. Восени 1919 року — в таборі УГА в м. Німецьке Яблонне. 1921-го — командант робітничого відділу вояків УГА в таборі в м. Йозефів.

КАЛІНІН Костянтин (1887—1938) — полковник. Уродженець Варшави. Росіянин. Закінчив Одеське військово училище. Під час Першої світової війни — командир 26-го корпусного авіазагону 9-ї армії. Нагороджений орденами св. Станіслава і св. Анни III ступеня. 1918-го — в Дієвій армії УНР, командир 1-го Волинського авіаційного дивізіону. 1919-го — в УГА, командир військової інспекції, командант 1-го повітроплавального дивізіону. З 1920-го — в Червоній армії. Навчався у московській Академії повітряного флоту, закінчив Київський політехнічний інститут. Відомий радянський авіаконструктор, розробив конструкції великих пасажирських літаків та важких бомбардувальників. Репресований 1938 року.

КАЛІФАРІУ Лівій — отаман. Лікар. Уродженець Буковини. Румун. В УГА з 1 листопада 1918-го. У березні 1919-го служив в Золочівській окружній команді.

КАЛЬМАН Моріц — четар. Санітар. Уродженець с. Вікно, нині Заставненського р-ну Чернівецької обл. Єврей. Під час

Першої світової війни служив в 41-му піхотному полку австро-угорської армії. В УГА з 10 грудня 1918 року.

КАММЕР Франц (?—1919) — полковник. Уродженець колонії Ебенау повіту Городок Ягеллонський (нині — с. Стоділки, Городоцького р-ну Львівської обл.). Німець. Під час Першої світової війни служив у Військовій команді в м. Енджейові. Нагороджений Лицарським хрестом ордену Франца Йосифа та орденом Залізної корони III ступеня з військовою декорациєю та мечами. В УГА з 1 листопада 1918 року. Начальник Команди етапу УГА. Помер 6 серпня 1919-го в Жмеринці.

КАНУКОВ Джамбулат (1883—1919) — полковник. Уродженець м. Беслан (нині Північна Осетія, Росія). Осетин. В УГА з 16 грудня 1918 року. Командир 1-й летунської сотні. З другої половини лютого 1919-го командир 1-го авіаполку УГА. Загинув 15 травня 1919-го внаслідок авіакатастрофи.

КАНУКОВ Хасбулат (?—1919) — військовий льотчик. Уродженець м. Беслан (нині Північна Осетія, Росія). Осетин. В УГА з 16 грудня 1918 року. Загинув внаслідок вибуху авіабомби під час навчань.

КАРПЕЛЬ Самуїл — сотник. Доктор права. Уродженець Тернополя. Єврей. В УГА з 25 квітня 1919 року. Військовий аудитор. Працював у військовому суді Станіславава. Родина мешкала у Відні й перебувала на утриманні ЗС УНА.

де КАРРАРА Франц (1884—?) — капітан 1-го полку важкої артилерії австро-угорської армії. Уродженець м. Знаїм (нині Чехія). Німець. В УГА прибув 19 квітня 1919 року. Воював у бригаді Ляера. Через кілька місяців повернувся до Відня і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади в Німецькому Яблонному.

КАТАЛІЗЬКИЙ Александр — четар. Німець. Уродженець Галичини. В УГА — 1 листопада 1918-го.

КАТХЕ Олександр (1893—?) — сотник. Уродженець м. Вільно. За походженням прибалтійський німець (за іншою

Карл Квапіль.

інформацією — швед). Закінчив Михайлівське артилерійське училище. Капітан царської армії. 1919-го — командир 5-ї батареї 2-го полку гарматної бригади корпусу Січових стрільців Дієвої армії УНР, переданого того ж року у розпорядження Галицької армії. У січні 1920-го — у 1-й кінній бригаді Е. Шепаровича, разом із котрою брав участь в Першому зимовому поході армії УНР. Улітку 1920-го підполковник у 5-й Херсонській дивізії ДА УНР.

КАЦ Ісаак — четар. Єврей. У вересні 1919 року — у піхоті 1-го Галицького корпусу.

КАЦ Самуїл — четар-санітар. Уродженець Тернополя. Єврей. 1919-го — в 11-й Стрийській бригаді УГА. 1920-го — лікар 4-го Українського галицького полку піхоти

2-ї бригади ЧУГА, у червні 1920-го — в концтаборі в Тухолі. Звільнений 13 грудня того ж року.

КВАПІЛЬ Карл — сотник. Уродженець м. Брно, Чехія. Чех. Під час Першої світової війни служив у 6-му стрілковому полку. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня та орденом Залізної корони III ступеня з військовою декорацією та мечами. В УГА — командир 2-ї Коломийської бригади. В травні 1920 року був інтернований у Львові у таборі в Ялівці. З червня 1920-го — в таборі військовополонених в Тухолі. Утік звідти 11 липня 1920-го. Перебрався у табір УГА в м. Ліберець, наприкінці 1920-го — референт «копаного м'яча» Українського спортивного кружка цього табору.

КВАРТА Гнат (1898—1945) — четар. Уродженець с. Почапинці на Тернопільщині. Поляк. В УГА з 21 листопада 1918-го. З середини 1919-го — у Війську Польським. 1924-го закінчив медичний факультет Львівського університету. Служив військовим лікарем у Корпусі охорони пограниччя, цивільним медиком у Варшаві. Активіст робітничого та комуністичного рухів міжвоєнної Польщі. Під час Другої світової війни заарештований гестапо і ув'язнений в концтаборі Освенцім-Біркенау. Працював у тюремному шпиталі. Помер через чотири місяці після звільнення концтабору, у травні 1945 року.

*Гнат Кварта,
в'язень концтабору Аушвіц.*

КВАТЕРНИК Петар Мілутін (1882—1941) — капітан австро-угорської армії. Хорват. Займався розвідкою. У 1914—1917 роках служив у «російській» групі австрійської військової розвідки разом із майбутнім генералом УГА В. Курмановичем та в 2-му Боснійсько-Герцоговинському піхотному полку. Нагороджений Срібною офіцерською медаллю за мужність I ступеня та орденом Залізної корони III ступеня з військовою декорацією та мечами

З 9 березня 1918 року — начштабу Сірої дивізії Української Держави, сформованої з українських військовополонених таборів в м. Фрайштадт і Йозефштадт. У 1918—1919 роках деякий час працював в Генеральній булаві НКГА. Молодший брат відомого югославського полководця, одного з ініціаторів проголошення у квітні 1941 року незалежної держави Хорватія маршала Славка Кватерніка. Під час Другої світової війни — командувач Північного військово-морського секто-

ра Хорватії. На цій посаді був заарештований югославським командиром сектору й 11 квітня 1941-го розстріляний. Із почесними похований у Загребі.

КЕЛЛЕР Герман — четар. Єврей.

КЕЛЛЕР Фрідріх — рахунковий четар. Уродженець с. Сапіжанка, Галичина (нині — село в Кам'янко-Бузькому р-ні Львівської обл.). Німець. В УГА з 13 березня 1919 року.

КЕППЕЛЬ Лев — четар. Німець. Інженер-авіатор. Служив у Станіславові. У серпні 1919 року перебував у Відні на матеріальному утриманні ЗС УНА.

КЕССЛЕР (ЛІТИНСЬКИЙ) Рудольф (1893—?) — лейтенант австро-угорської армії. Уродженець Галичини. Німець. Артилерист. В УГА з 20 лютого 1919-го. Під час війни втратив око. Служив у групі Гофмана. 1920-го — сотник. Улітку 1920 року був заарештований польською поліцією як «зв'язківець між більшовиками і чехами».

КЕТТНЕР Рудольф (1894—1920) — обер-лейтенант 93-го піхотного полку австро-угорської армії. Народився у м. Білітц, Сілезія (тепер м. Бельсько-Бяла, Польща). Німець. За віросповіданням — євангеліст. Прибув до УГА 13 березня 1919 року. Командував скорострільною сотнею 4-го куреня 10-ї Янівської бригади. Помер від тифу на початку 1920 року в с. Курдилівка під Вінницею.

КЖИЖАН (КРІЗАН) Франц (1889—1919) — лейтенант-залізничник австро-угорської армії. Народився у Відні. Німець. Прибув в УГА 10 квітня 1919 року. Отримав звання поручника. Помер від тифу в грудні 1919-го в м. Бар.

КИБЛЕР Йозеф (1886—?) — четар. Уродженець с. Кобильниця Руська (тепер у межах Малопольського воєводства, Польща). Німець. В австро-угорській армії з 1907 року. Нагороджений чотирма австрійськими військовими нагородами. 1919-го — командир 1-ї батареї, начштабу 6-го гарматного полку Равської бригади УГА. 1920-го служив в 11-му Червоно-

му галицькому полку ЧУГА. Інтернований поляками. 11 травня 1920 року був привезений до Львова і поміщений у табір для військовополонених у Ялівці.

КІНЦІ Ервін (1897—1943) — поручник. Німець. Вахмістр польських уланів. В Галицьку армію перейшов 24 січня 1919-го з Війська Польського. На початку січня 1920-го — сотник УГА. В березні 1922 року засуджений польським судом до смертної кари за дезертирство і службу в українській армії. Внаслідок амністії смертна кара була замінена 10 роками в'язниці.

КІРШ Арнольд — четар. Уродженець Австрії. Німець. В УГА з 12 листопада 1918-го.

КЛЕЄ Йоганн (1892—1945) — отаман. Народився в німецькій колонії Гартфельд (тепер — частина с. Речичани Городоцького р-ну Львівської обл.). Німець. Хорунжий австро-угорської армії з 1 січня 1918 року. В УГА з 1 листопада 1918 року. Командир бойової групи, яка вела партизанські дії в районі Немирова. Четар УГА. 1919 року очолював піхотний батальйон 6-ї Равської бригади. З 1 березня 1919 року — поручник. З 1 травня 1919-го — сотник. Навесні 1920 року разом із генералом Кравсом деякий час перебував у німецькій колонії Бернсдорф на Херсонщині. Згодом — у таборі УГА в Йозефові. У післявоєнний час — в еміграції.

КЛЮН Еміль (1885—1958) — отаман. Народився в м. Трієст в родині капітана австро-угорського торговельного флоту. Італієць. Військову службу відбував у Галичині в м. Золочів. Одружився з донькою місцевого греко-католицького священника. У Першу світову війну командував спочатку кулеметною ротою 9-го піхотного полку, потім батальйоном, згодом — викладач школи офіцерів-кулеметників. Завершення війни зустрів офіцером Генштабу австро-угорської армії у Відні.

Еміль Клюб.

З 15 листопада 1918-го — в УГА, заступник командувача групи «Хирів» полковника Кравса. В січні 1919-го — командант запасного куреня в Стрию, а під час Чортківської офензиви — командант Армійського вишколу УГА, де навчалися майже 20 000 вояків. Восени 1919-го — старшина з особливих доручень Генштабу НКГА і штабів корпусів. Після війни мешкав у Відні, брав участь у діяльності галицьких ветеранських організацій. Улітку 1928 року був відповідальний за виготовлення Пропам'ятної медалі УГА однією із віденських фабрик, 1 листопада того ж року

брав участь у відкритті в столиці Австрії меморіальної дошки на честь 10-річчя Листопадового зриву.

1932 року, як голова Виконкому українських товариств у Австрії, підписав угоду про створення під егідою ОУН Об'єднання українських організацій за кордоном, котре координувало діяльність емігрантських структур Європи та Америки. Автор спогадів про Армійський вишкіл УГА, які написав незадовго до смерті.

КЛЯЙНЕР Бруно — поручник. Уродженець м. Козова. Єврей. В УГА з 1 грудня 1918 року.

КНАЙФЕЛЬ Мірослав (1890—1921) — капітан 115-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Уродженець Чехії. Німець. Прибув в УГА 22 лютого 1919 року. Службу розпочав командиром 7-го гарматного полку 7-ї Львівської бригади. Отримав звання отамана. 1920 року — референт артилерії штабу 1-ї бригади ЧУГА.

КНІРШ Йозеф (1894—1946) — лейтенант 22-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. До УГА прибув наприкінці березня 1919 року. Дослужився до звання поручника. Через кілька місяців повернувся назад у Відень і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади в Німецькому Яблонному. Керівник табірних курсів французької мови.

КНІТТЛЬ Роберт (1881—?) — капітан 20-го піхотного полку австро-угорської армії. Народився в м. Браунау ам Інн, Верхня Австрія. Німець. Прибув в УГА 25 березня 1919 року. У червні 1919 року — командир 19-ї бригади, сформованої в с. Кривче Тернопільської обл. Згодом командир окремої армійської групи УГА, яка в жовтні 1919 року вела бої в районі м. Райгород і с. Семенки, Поділля. Потім у ЧУГА. Навесні 1920-го — комендант запасної бригади 5-ї Херсонської дивізії ДА УНР.

КОЗАКОВ Дмитро (1892—?) — підполковник. Уродженець Києва. Росіянин. Перейшов у Галицьку армію з війська гетьмана Скоропадського. У першій половині 1919 року командував 2-м відділенням дирижаблів 1-го повітроплавного дивізіону УГА. У липні 1919-го дезертирував.

КОЗДАС Отто — поручник. Уродженець м. Нойштадт ін Марен (нині Нове Место на Мораве, Чехія). Німець. В УГА з 7 грудня 1918. Служив у летунській сотні.

КОМОРА Альфонс (1896—1955) — обер-лейтенант 5-го фельд'єгерського батальйону австро-угорської армії. Уродженець Львова. Німець. До війни закінчив другу державну гімназію у Львові. 1920 року командував 4-м куренем піхоти 2-ї бригади ЧУГА. У травні 1920-го інтернований поляками у Львові, в уланських казармах на Личакові. Після війни мешкав у Відні, працював держслужбовцем.

КОНДИРЄВ Павло — полковник. Росіянин. Під час Чортківської офензиви — помічник головнокомандувача армії генерала О. Грекова.

Юрій Кононов.

КОНЕЧНИ Фрідріх Франц — четар. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 18 листопада 1918 року. У березні 1919 року воював у складі артилерійської групи «Глибока». Влітку — восени 1919-го — в таборі УГА в м. Німецьке Яблонне. Восени того ж року прибув до Відня і 2 грудня 1919-го звільнився з лав УГА.

КОНОНОВ (КОНОНІВ) Юрій (1895—1974) — сотник. Уродженець Києва. Росіянин. Народився в родині кадрового російського офіцера, полковника 129-го Бессарабського полку. Закінчив 1915 року Миколаївське артиле-

рійське училище. Під час Першої світової війни — офіцер-артилерист РІА, служив на Північному фронті. В 1918—1920 роках — на українській військовій службі. 1919 року — командир 2-ї батареї 1-го Запорізького важкогарматного полку 9-ї Угнівської бригади УГА.

У 1920—1923 роках інтернований польською владою в таборах в Пікуличах, Вадовичах, Щип'юрно. Згодом мешкав у Галичині. В 1930-х — директор театру «Заграда» в Станіславові, один із чільних діячів українського театрального мистецтва Західної України. 1949-го емігрував до США. Займався театральною діяльністю. Входив до Об'єднання мистців української сцени. Був головним редактором двотомного видання «Український театр». Від 1951 року — член УНСоюзу США. Помер від інфаркту в м. Ірвінгтон.

КОРЧУНОВ (КРУЧЕНИХ) Ростислав (1892—?) — підполковник. Уродженець м. Новоград-Волинський. Росіянин. Під час Першої світової війни закінчив офіцерські курси.

1919-го — командир сотні 2-го Переяславського кінного полку ДА УНР. В УГА з грудня 1919 року. З квітня 1920-го — помічник командира 5-ї кінної сотні ім. І. Сірка 2-ї стрілецької дивізії ДА УНР. Згодом на такій самій посаді в 3-й Залізній дивізії армії УНР.

КОТЕК Фрідрих (1894—?) — обер-лейтенант 41-го піхотного полку. Уродженець м. Чернівці. Німець. Службу в УГА розпочав 18 січня 1919 року в групі «Наварія».

КОТДУРФТ Рудольф — четар-лікар. Уродженець м. Айсгіт (тепер м. Усті-над-Лабем, Чехія). Німець. В УГА з 1 листопада 1918-го.

КОХ Ганс (1894—1959) — німецький історик і теолог. Уродженець Львова. Німець. Під час Першої світової війни служив у 35-му Золочівському піхотному полку. В УГА з 29 листопада 1918-го. Поручник, згодом сотник Генерального штабу УГА. У листопаді 1919-го був стенографістом військово-польового суду над генералом Тарнавським і полковником Шаманеком. Після переходу ЧУГА на бік поляків залишився в РСЧА, був одним із викладачів Школи червоних старшин.

З 1921-го — на Заході. Закінчив Віденський університет, 1924-го став доктором філософії, 1927-го — доктором теології, 1929-го — професор університету у Відні, потім у Кенігсбергу, Бреслау, Мюнхені й Софії. Дійсний член НТШ. Автор спогадів «У другі роковини смерті полковника ген. булави Альфреда Шаманека» (1922) і «Договір з Денікіним» (1930), а також наукових праць з української проблематики.

Ганс Кох.

Мешкав у Німеччині, брав участь у діяльності галицьких ветеранських організацій. 1928 року брав участь у відкритті у Відні меморіальної дошки на честь 10-річчя Листопадового зриву. З цієї ж нагоди був нагороджений пам'ятною медаллю УГА. З 1933 року — член НСДАП. Під час Другої світової війни — консультант Верховного командування вермахту в українських справах.

Керував групою в закордонному управлінні абвера, займався військовою аналітикою, був офіцером зв'язку між Імперським міністерством у справах окупованих східних територій та групою армій «Південь». У другій половині 1940-х — протестантський пастор у Штирії. З 1952 року і до смерті — директор Інституту східної Європи в Мюнхені. З 1954-го — директор Вищої школи політики у Мюнхені.

КРАВЗЕ Карл — хорунжий австро-угорської армії. Німець. В УГА з 4 лютого 1919-го. З 1 серпня 1919-го — четар. Командир 11-ї сотні скорострілів 13-го куреня 2-го Галицького корпусу.

КРАВЗЕ Теодор — поручник. Німець. З квітня до серпня 1920 року — в запасній бригаді 5-ї Херсонської дивізії ДА УНР. У 1920—1921 роках — у таборі УГА в м. Йозефів. Згодом навчався на Заході.

КРАВС Антон (1871—1945) — генерал-хорунжий. Німець. Народився у м. Берегомет на Буковині (нині — смт. Берегомет Вижницького р-ну Чернівецької обл.). Мати — українка. Закінчив Віденську кадетську школу та Віденську вищу офіцерську школу. Під час Першої світової війни командував 55-м Бережанським полком австрійської армії. Нагороджений Лицарським хрестом ордена Леопольда з військовою відзнакою.

В листопаді 1918-го перейшов на службу в Галицьку армію, привізши з Відня до Стрия півтисячний «віденський курінь» із українських солдатів, звільнених із італійського полону. З 1 січня 1919-го — полковник УГА. Очолив військову групу «Хирів», яка протягом березня 1919-го відзначилася в боях

під час Вовчухівського наступу. У середині березня 1919-го — командир 3-го Галицького корпусу. На початку серпня того ж року під час наступу українських армій на Київ командував ударною Центральною армійською групою, яка 30 серпня увійшла до Києва.

В лютому 1920-го очолив 3-ю бригаду ЧУГА, а після з'єднання з армією УНР командував бригадою у складі Херсонської дивізії. У вересні 1920-го частини УГА під орудою Кравса прорвалися до Чехословаччини, де були роззброєні та інтерновані у таборі м. Ліберець. 1924-го повернувся до Відня. Автор спогадів «За українську справу» (1937). Після війни мешкав у Австрії, отримував військову пенсію як колишній підполковник австрійської армії. Брав участь у діяльності галицьких ветеранських організацій. 1928 року учасник відкриття у Відні меморіальної дошки на честь 10-річчя Листопадового зриву. З цієї ж нагоди був нагороджений пам'ятною медаллю УГА. 1941 року — член Української генеральної ради комбатантів. Помер 13 листопада 1945 року у Відні.

КРАВС Ернест — поручник. Уродженець Чехії. Німець. В УГА з 1 листопада 1918-го.

КРАЙТ Роберт (1898—1919) — лейтенант. Народився в м. Ляйпніц, Моравія. Німець. Під час Першої світової війни навчався у Військовій академії. Прибув в УГА в перші дні січня 1919-го. Командував сотнею 1-го куреня 1-го полку бойової групи «Щирець». Загинув 26 червня 1919-го під Бережанами під час Чортківської офензиви.

КРАНЦ Йозеф (1900—1921) — лейтенант. Німець. Закінчив чотири класи гімназії. Слюсар, телефоніст-механік. В УГА з 1919 року. 1920-го — в залізничній сотні ЧУГА. Під час Другого зимового походу Волинської групи армії УНР під командуванням генерал-хорунжого Ю. Тютюнника — козак технічного куреня 4-ї Київської дивізії. Розстріляний 22 листопада 1921 року у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 року. Брат Йозефа Кранца на час його розстрілу служив у Червоній армії.

Йоганн Куніш.

КРОБОТ Едмунд — сотник-залізничник. Уродженець м. Бістріц (нині Чехія). Німець. В УГА з 18 січня 1919-го. Дезертир.

КУЛИКОВ Борис — підполковник. Росіянин. 1919-го — в НКГА.

КУБИШ Ганс (?—1919) — австрійський військовий пілот. Уродженець Відня. Німець. У лютому 1919 року вступив в УГА на запрошення уряду ЗУНР. Був обвинувачений у більшовицьких симпатіях і причетності до диверсійного акту, внаслідок якого загинув один із керівників авіазагону УГА полковник Кануков. Спробував утекти літаком на територію, котрольовану Червоною армією, але був збитий пілотом УГА.

КУНІШ Йоганн (1888—1952) — обер-лейтенант 12-го полку польової артилерії АУА. Уродженець с. Шпорнгау, Моравія (нині с. Остружна, Оломоуц, Чехія). Німець. Прибув в УГА 1 лютого 1919 року. Отаман Генерального штабу УГА, референт артилерії, згодом начальник штабу 1-го Галицького корпусу. Перейшов до ЧУГА, де 1920 року був референтом артилерії штабу 3-ї бригади. Після переходу бригади на бік поляків залишився в захопленій більшовиками Одесі. Заарештований Одеською ЧК, у травні 1920 року разом із отаманом К. Гофманом перебував у міській в'язниці. У листопаді 1921-го повернувся до Відня, перейшов на матеріальне забезпечення ЗС УНА.

Згодом переїхав до Берліна, підтримував стосунки з Українською військовою організацією Євгена Коновальця, був офіційним посередником між УВО і владою Німеччини.

Обвинувачувався польською владою у створенні на теренах Східної Галичини шпигунської мережі з числа прихильників УВО та підготовці збройного повстання проти Польщі.

КУНКЕ Жигмонт (Зіше) — сотник. Уродженець Львова. Єврей. В УГА з 18 березня 1919 року. Служив у 2-му Галицькому корпусі. Наприкінці року — в Начальній команді. Влітку 1920-го перебував у концтаборі в Кожухові, 10 липня звільнений з ув'язнення, переведений до табору в Харкові.

КУРЦРОК Ізидор (1893—?) — четар. Санітар. Уродженець м. Козова. Єврей. В УГА з 24 грудня 1918 року. Згодом — санітар у Війську Польському.

КУТАН Елія — поручник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець Золочева. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року.

КУЧЕРА Август-Йозеф (1887—?) — отаман. Уродженець Відня. Під час Першої світової війни служив у 22-му стрілково-му полку австро-угорської армії. Наприкінці 1919-го — командир 3-ї Бережанської бригади УГА. В 1920—1921 роках перебував у Дієвій армії УНР.

КШИЖ Віктор (1893—?) — обер-лейтенант 10-го полку важкої артилерії АУА. Уродженець м. Гьодінг, Моравія (тепер м. Годонін, Чехія). Німець. В УГА з 12 лютого 1919-го. З 1 березня 1919-го — сотник. Служив у 2-му і 3-му Галицьких корпусах. 1920-го був арештований Одеською ЧК і ув'язнений.

фон КЮГНЕ Рудольф — сотник. На початку 1920 року прибув в УГА з Відня. Німець. У лютому того ж року призначений тимчасовим командантом летунської сотні УГА. За кілька місяців перейшов на службу в Червону армію і переїхав до Москви.

КЮНЦ Франц (він же ВІННИЦЬКИЙ Тарас) (1890—1937) — офіцер АУА і УГА. Уродженець м. Ходорів, Львівщина. Німець. У 1918—1919 роках — повітовий комісар ЗУНР. Після війни — в СРСР. Член ВКП(б), працював завідувачем навчальної частини робфаку при Енергоінституті. Мешкав у

м. Одеса, вул. Перекопської Перемоги, б. 43. Заарештований 23 лютого 1933-го Судовою трійкою при Колегії ГПУ УРСР. 14 листопада 1933-го засуджений за ст. 54-11 КК УРСР до п'яти років виправно-трудових таборів. Відбував покарання на Соловках, утримувався в лагпункті «Кремль». Особливою трійкою УНКВД ЛО 9 жовтня 1937-го засуджений до вищої міри покарання. Розстріляний в Карельській АРСР, урочище Сандармох, 3 листопада 1937-го одночасно зі своїм подільником З. Альвайлем.

ЛЕБЕДЕВ Петро (?—1919) — четар. Росіянин. 1919-го — в УГА.

ЛЕВЕНТАЛЬ Макс — лейтенант 77-го піхотного полку австро-угорської армії. Санітар. Єврей. У березні 1919-го служив у Самбірській окружній команді. Поручник.

ЛЕВНЕР Натан — поручник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець Станіславова. Єврей. В УГА з 11 листопада 1918 року. У міжвоєнний час — лікар у Станіславові.

ЛЕССИНГ Яків — судовий четар. Доктор права. Уродженець Станіславова. Єврей. В УГА з 2 грудня 1918 року. Служив в Станіславівській окружній військовій команді.

ЛЕБЕНСАРТ Леон (1882—?) — сотник. Доктор медицини. Єврей. Уродженець Станіславова. Під час Першої світової війни служив у 20-му полку ландверу австро-угорської армії. Потрапив у полон до росіян. Перебував у таборі в м. Чита. У березні 1919-го — у Державному секретаріаті військових справ ЗУНР.

ЛЕВЕНТЕР Гнат — поручник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець Львова. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року.

ЛЕГАР Антон (1876—1962) — полковник Генерального штабу австро-угорської армії. Народився в м. Оденбург (нині м. Сопрон, Угорщина) 21 лютого 1876 року в родині полкового капельмейстера 50-го піхотного полку АУА. Угорець. Барон. Брат знаменитого композитора Франца Легара.

1893 закінчив піхотну кадетську школу у Відні й 1894 року розпочав військову службу у званні лейтенанта. У 24 роки служив у Генеральному штабі к. у. к. Першу світову війну розпочав командиром батальйону угорського ландштурму 13-го піхотного полку. Згодом командував бойовою групою «Легар», котра діяла на Італійському фронті та, до кінця війни, 106-м піхотним полком.

Нагороджений Лицарським хрестом ордену Марії-Терезії, Золотою медаллю за хоробрість для офіцерів, «Signum Laudis», орденом Залізної корони III ступеня з військовими прикрасами, Залізним хрестом II ступеня, хрестом «За військові заслуги» III ступеня, офіцерським хрестом ордену «Зірка Румунії» й турецьким орденом «Османіє» IV ступеня.

Із грудня 1918 року на службі в УГА. Перший командир бойової групи «Наварія». Наприкінці грудня виступив проти намірів керівництва армії провести в найкоротші строки генеральний наступ на Львів, оскільки вважав, що на той момент УГА була ще до цього не готова. Через це подав у відставку. Повернувся на батьківщину, посів високе місце в угорському війську. Згодом мешкав у Берліні й Відні. Помер 12 листопада 1962-го 86-річним. Залишив спогади про службу в ГА, які увійшли в книгу «Erinnerungen. Gegen revolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918—1921».

ЛЕМАНН Фелікс (1899—1966) — лейтенант. Народився у Відні (Wien VI, Mollardgarte 1). Німець. Закінчив Нойштадтську військову академію. Під час Першої світової війни служив у 11-му фельд'єгерському батальйоні австро-угорської армії. Прибув в УГА 23 листопада 1918 року. 25 травня 1919-го потрапив у польський полон. Утік. Маючи змогу відбути на батьківщину, 5 вересня того ж року повернувся назад — у Галицьку армію. Проїшов співбесіду в Оправдуючій комісії УГА щодо обставин потрапляння в неволю до ворога. Виправданий 9 вересня 1919-го. Служив у 14-й бригаді. У червні 1920 року — в'язень табору для військовополонених

у Тухолі. Утік звідти 1 липня 1920-го. 8 липня з'явився у Відні у ЗС УНА, отримав подяку та грошову допомогу від Посольства ЗУНР.

ЛЕОРДА Віктор (?—1920?) — сотник. Уродженець Чернівців. Німець. Наприкінці 1919-го приділений до артилерійської референтури 1-го Галицького корпусу. 1920 року служив у НКГА. Влітку 1920-го був ув'язнений більшовиками в підмосковному концтаборі в Кожухові.

ЛЕРЕЙ Генрик — четар. Уродженець Відня. Німець. У березні 1919-го служив в піхоті 2-го Галицького корпусу. У травні 1920-го інтернований у Львові у таборі на Ялівці, згодом у концтаборі в Тухолі. В 1922-му — у військовому таборі УГА в Йозефові.

ЛІПМАН Лазор — судовий четар. Єврей. У березні 1919 року служив у Коломийській окружній команді.

ЛІПОВСКИ Карл — сотник-залізничник. Німець. В УГА з 25 січня 1919. Служив у ДСВС. Під час наступу Армії Галлера потрапив у полон. У червні 1920 року повернувся до ЗС УНА у Відні, був виправданий Оправдуючою комісією УГА.

ЛІТВАК Генрик Хуна — лейтенант 84-го піхотного полку австро-угорської армії. Санітар. Уродженець с. Серединці (нині Зборівський р-н Тернопільської обл.). Єврей. В УГА з 15 грудня 1918 року. У березні 1919-го служив у Тернопільській окружній команді.

ЛІХТМАН Маєр (1880—?) — рахунковий поручник. Уродженець с. Маріямпіль. Єврей. В УГА з 28 листопада 1918 року. У березні 1919 року служив у Стрийському гарматному полку. Потрапив у полон до поляків. Влітку 1919 року перебував у таборі в Бересті. Згодом — підпоручник Війська Польського.

ЛУК'ЯНОВ Василь — поручник. Росіянин. Командир куреня у Дніпровській бригаді. До квітня 1919 року ніс службу в районі м. Рудки. Навесні того року через погроми та небажання його бійців воювати підрозділ був розформований.

ЛЮГЕРТ Арнольд (?— 1919) — лейтенант 41-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець Чернівців. Німець. Командант чети скорострільів 2-ї Коломийської бригади. Загинув 21 квітня (за іншими даними — 9 травня) 1919 року в с. Пасіки Зубрицькі неподалік Львова.

ЛЮКА Йозеф — поручник. Уродженець с. Гадинківці (тепер Гусятинського р-ну Тернопільської обл.). Німець.

Антон Люнц.

ЛЮНЦ Антон — лейтенант 9-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець Чернівців. Німець. В УГА з 25 листопада 1918-го. Поручник. Службу розпочав у 4-й Золочівській бригаді. Наприкінці 1919 року — початку 1920-го служив у штабі 1-го Галицького корпусу, командант польової жандармерії цього корпусу. Після переходу УГА на бік Червоної армії командував підрозділом 1-ї бригади ЧУГА, котра входила до складу 44-ї радянської дивізії. Зник безвісти під час бою 24 квітня 1920 року з поляками.

ЛЮТИНГЕР Адольф — поручник. Уродженець Буковини. Єврей. В УГА з 21 січня 1919 року.

ЛЯЕР Альоїз (1885—1919) — отаман. Народився в м. Браунау, Австрія. Німець. Під час Першої світової війни — капітан 75-го піхотного полку австро-угорської армії. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. В УГА з 1 листопада 1918-го. В січні 1919-го служив у 2-му Станіславівському піхотному полку. Навесні того ж року — командир відтинку «Підволочиська» Східного фронту УГА, який виник у зв'язку з наближенням частин Червоної армії до Збруча (так звана «бригада Ляєра»). У червні 1919-го захоплений поляками в по-

Альоїз Ляєр.

лон, убитий під час конвоювання. Похований у м. Скалат нинішньої Тернопільської обл.

ЛЯЄРА Франц — отаман. Уродженець м. Радауц, Буковина (тепер м. Радауці, Румунія). Німець. Вступив в УГА 1 листопада 1918-го.

ЛЯЙДНЕР Юда — четар. Уродженець Теребовлі. Єврей. В УГА з 27 червня 1919 року.

ЛЯЙМБЕРГ Лев (1898—?) — поручник. Уродженець Тернополя (вул. Міцкевича, 24). Єврей. Радіотехнік. Під час Першої світової війни служив в фельд'єгерських частинах австро-угорської армії. В УГА — начальник радіостанції

1-го Галицького корпусу. Із серпня 1919 — комендант радіогрупи при НКГА. 1920 року перебував у польських таборах у Стрию, Ялівці й Тухолі. Звільнений 23 грудня того ж року.

ЛЯЙМБЕРГ Соломон (1891—1938) — поручник. Уродженець Тернополя. Єврей. Закінчив Тернопільську гімназію № 1 та юридичний факультет Львівського університету. Під час Першої світової війни — офіцер 15-го австро-угорського полку. Командир Жидівського пробоевого куреня 1-го Галицького корпусу. З кінця 1919-го — в НКГА. У березні 1920-го — в ЧУГА.

Залишився в Радянській Україні. Член ВКП(б) з 1921 року. Начальник радіочастини 4-го (розвідувального) управління штабу РСЧА. Домашня адреса — м. Москва, Смоленський бульвар, буд. 53, кв. 98. 1933-го засуджений до трьох років позбавлення волі за участь в «організованій контрреволю-

ційній групі». Після звільнення — завідувач радіовузлом Белбалткомбінату в Карелії. Мешкав на ст. Медвежа Гора.

Повторно заарештований 3 жовтня 1937 року. Особливою трійкою УНКВД Ленінградської області 19 грудня 1937 року за «участь в контрреволюційній організації та за активну боротьбу проти робітничого класу і революційного руху в складі контрреволюційних урядів у період громадянської війни» засуджений до вищої міри покарання. Розстріляний в Ленінграді 9 квітня 1938 року.

ЛЯКІНІ Альфред — підполковник 76-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. Службу в УГА розпочав 4 січня 1919 року командиром Бережанської ОВК. З 18 червня 1919-го — командант Збірної станиці старшин УГА в с. Ягольниця (нині с. Ягільниця Чортківського р-ну Тернопільської обл.).

ЛЯЛІЧ Никола (1895—?) — сотник. Уродженець м. Кнін, Далмація. Хорват. Закінчив Військову академію. Оберлейтенант 47-го піхотного полку австро-угорської армії. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. З 13 грудня 1918-го — пілот 1-ї летунської сотні УГА. 18 червня 1919-го потрапив у полон до поляків. У травні 1920 року мешкав у Львові під наглядом польської поліції. На початку 1920-х навчався у Львівській політехніці.

ЛЯНДАУ Сальо (Соломон) (1888—?) — поручник. Аптекарь. Уродженець м. Збараж. Єврей. В УГА з 27 листопада 1918-го. Служив в Тернопільський ОВК.

ЛЯНДАУ Людвик (1889—1964) — поручник. Лікар. Уродженець м. Збараж. Єврей. Під час Першої світової війни — асистент лікаря 55-го піхотного полку австро-угорської армії. Нагороджений орденом «Signum Laudis» та Лицарським хрестом ордена Франца Йосифа. В УГА з 11 березня 1919 року. У середині того ж року — лікар 21-ї бригади УГА. У 1920—1930 роках — лікар на Збаражчині. Вжив під час Голокос-

ту і 1945 року виїхав із СРСР до Польщі. Мешкав у с. Клодзко (нині — Нижньосілезьке воєводство). Звідти 1952 року емігрував до Ізраїлю. Батько польсько-ізраїльської письменниці Іди Фінк.

ЛЯНДЕС Вільгельм (1887—?) — поручник. Інженер. Уродженець Тернополя. Єврей. В УГА з 18 січня 1919 року. Військовий інженер у середині 1919-го. У післявоєнний час — інженер-будівельник Війська Польського.

ЛЯНДЕС Роберт (1892—?) — сотник. Уродженець Перемишля. Єврей. Випускник медичного факультету Львівського університету. Під час Першої світової війни — полковий лікар австро-угорської армії. В УГА з 23 січня 1919 року. У березні 1919-го служив у Стрийській окружній команді. Потім — лікар 7-ї Львівської бригади. У вересні 1919 року — у 2-му Галицькому корпусі. У повоєнний час — лікар Війська Польського.

ЛЯНДЕСБЕРГ Мойсей (1880—?) — поручник. Аптекарь. Уродженець Коломиї. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. У березні 1919-го служив у Стрийській окружній команді. Після війни — фармацевт у Війську Польському.

ЛЯНГ Фердинанд (1888—1959) — отаман. Уродженець с. Никонковичі (нині Львівська обл.). Німець. Навчався на теолога у Відні й Марбургу. Закінчив австрійську офіцерську школу. Поручник АУА з 1 листопада 1916-го, капітан — з 23 жовтня 1918 року. Служив у 36-му піхотному полку. Під час Першої світової війни нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня.

В УГА з 13 листопада того ж року. Командував артилерією 3-го Галицького корпусу. Потрапив у польський полон. Через ЗС УНА у Відні повернувся до Галицької армії. У листопаді 1919-го — референт артилерії Генштабу УГА. 1920 року — референт артилерії штабу 2-ї бригади ЧУГА. У травні 1920-го інтернований у Львові у таборі в Ялівці. Через кілька тижнів, у червні 1920-го, перевезений до табору для інтернованих в Ту-

холі. Утік. У червні 1920-го — член Оправдуючої комісії ЗС УНА у Відні, яка вивчала справи військово-службовців, котрі потрапили у полон до ворога. 1921-го — в габорі УГА в м. Йозефів, керував «співацько-музичною секцією» габору.

Згодом мешкав у польському м. Бидгощ, працював вчителем у тамтешній німецькій гімназії, видав підручник польської мови для німців. 1928-го був обраний послом польського сейму від Блоку національних меншин. У 1931—1939 роках — в Німецькій шкільній спілці Польщі, деякий час співпрацював із німецькими націоналістичними організаціями. Після початку Другої світової війни — директор міської бібліотеки Бидгощі. З 1940-го — член НСДАП і СС, відповідав за культурно-просвітницьку діяльність. Після війни — в радянській зоні окупації, до 1955 року мешкав у НДР, був робітником. Після виходу на пенсію отримав дозвіл виїхати до Західної Німеччини, де 13 червня 1959 року помер. Батько німецької письменниці Брунгільди Кіттлер.

Жигмонт Лянґ.

ЛЯНґ Жигмонт (1890-го—?) — сотник. Народився в с. Никонковичі (нині Львівська обл.). Німець. Вивчав теологію у Відні й Варшаві. Наприкінці 1914 року упродовж двох місяців ув'язнений у австрійському концтаборі Талергоф за підозрою в москвофільстві. Згодом — в австро-угорській армії. У січні — лютому 1919-го — командир куреня УГА, начальник штабу групи «Глибока». З березня 1919 року начштабу бойової групи «Крукеничі». 1 березня 1919 року за особливі за-

слуги перед армією достроково іменованій сотником. Після війни — в Австрії. 1923 року повернувся в Галичину. У березні 1927-го висвятився на пастора німецької євангелістської церкви, до 1937 року служив у парафіях у с. Віжайни на Підляшші та м. Пултуск у Центральній Польщі. У 1937-го усунутий зі служби.

ЛЯНГЕР Гайнріх (?—1920?) — майор 5-го полку польових гаубиць австро-угорської армії. Уродженець м. Костелець в Моравії (тепер м. Костелець біля Проїстейова, Чехія). Німець. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. В УГА з 20 квітня 1919 року. Командував «оціночною комісією для воєнної добичі» 1-го Галицького корпусу. Влітку 1920-го був ув'язнений більшовиками в підмосковному концтаборі в Кожухові.

ЛЯСКОВСЬКИЙ Петро (?—1920) — сотник. Уродженець Одеси. Поляк. 1918-го — повітовий комісар Української Держави гетьмана Скоропадського. Брав участь у повстанні директорії проти гетьманської влади. Прибув в УГА на початку січня 1919 року разом із групою старшин-наддніпрянців. Активний організатор артилерії УГА. Командир 4-го гарматного полку, згодом — командир Золочівської бригади. Розстріляний більшовиками.

ЛЮБКОВИЦ Вільгельм (1893—1937) — обер-лейтенант австро-угорської армії. Належав до стародавнього чеського шляхетського роду. Народився в м. Фрідек (тепер Фрідек-Містек у Чехії). Німець. Закінчив військову академію. Під час Першої світової війни служив у оперативному відділі штабу 9-го піхотного полку та штабу 18-го корпусу. Кавалер багатьох бойових нагород. Володів чеською, німецькою, українською, польською та французькою мовами. Характеризувався як «здібний генштабіст».

Прибув до УГА 21 квітня 1919 року. Постановою диктатора ЗУНР від 12 червня 1919-го йому було присвоєно звання отамана Галицької армії. Згодом — начальник оперативного

відділу НКГА, очолює штаб 3-го Галицького корпусу, один із розробників славетної операції УГА, відомої під назвою Чортківський прорив. Був також начальником штабу армійської групи генерала Кравса, яка 30 серпня 1919 року звільнила Київ від більшовиків.

Наприкінці 1919 року разом із рештою армії перейшов на бік більшовиків. У квітні 1920-го у складі ЧУГА здався полякам. У травні 1920-го інтернований у Львові у таборі в Ялівці. У червні 1920-го його було перевезено в концтабір у Тухолі. 7 жовтня 1920 року утік звідти до Ліберця, там написав працю «Похід на Київ». 1921-го виїхав на роботу до УРСР, згодом до РСФСР, де почав працювати у радянській військовій розвідці.

У 1921—1924 роках — завідуючий сектором інформаційно-статистичної частини Розвідуправління РСЧА. 1924—1925-го — командир роти 40-го стрілкового полку 14-ї стрілкової дивізії, начальник полкової школи 42-го стрілкового полку тієї ж дивізії, наступного року — помічник начальника редакційної частини Центральної ради ВНО СРСР. У 1926—1932 роках воєнний керівник Московського Вищого хіміко-технологічного та архітектурно-будівельного інститутів, 1932—1934-го — начальник 1-го сектору Інспекції піхоти РСЧА, наступні два роки викладає на курсах підвищення кваліфікації офіцерів «Выстрел». У 1936—1937 роках — у розпорядженні УКНС РСЧА. 5 лютого 1936 року присвоєно звання комбрига. Мешкав у Москві за адресою: вул. 25 Октябрія, б. 8, кв. 52.

Заарештований НКВД 3 жовтня 1937 року за обвинуваченням у шпигунсько-вербувальній діяльності на користь

Вільгельм Любковіц.

Фердинанд Льонер.

Німеччини. Розстріляний 5 лютого 1938 року на Бутовському полігоні у Москві. Реабілітований у лютому 1960 року.

ЛЬОНЕР Фердинанд (1886—1956) — майор-штабіст австро-угорської армії. Уродженець м. Сараєво. Німець. Закінчив кадетську й офіцерську школи, Академію генерального штабу у Відні. Воював на італійському фронті. До УГА прибув наприкінці квітня 1919 року. Начальник штабу 1-го Галицького корпусу, пізніше помічник начальника оперативного відділу при НКГА. На початку 1920-го — начальник штабу 2-ї бригади ЧУГА. З січня

1921 року до травня 1923-го — співробітник Військової канцелярії диктатора ЗУНР у Відні.

Після війни мешкав у Австрії, брав участь у діяльності галицьких ветеранських організацій. 1928 року був на відкритті у Відні меморіальної дошки на честь 10-річчя Листопадового зриву. З цієї ж нагоди був нагороджений пам'ятною медаллю УГА. У 1929—1938 роках — військовий аташе австрійського посольства в Москві. Після Другої світової війни — військовий аташе Австрії у ФРН.

ЛЬОТРИНГЕР Давид (1888—1942?) — четар. Лікар. Народився в с. Волоско Долинського повіту. Єврей. В УГА з 20 листопада 1918 року. Згодом — лікар Війська Польського. Загинув під час Другої світової війни.

МАГЕРОВИЧ Товія — судовий четар. Єврей. Влітку 1920 року — в концтаборі в Кожухові. У серпні — вересні того ж року — працівник Відділу народної юстиції Галиць-

кої РСР. Після відходу радянських військ залишився в Тернополі.

МАЗУРКЕВИЧ Стефан (1896—1985) — обер-лейтенант 96-го піхотного полку австро-угорської армії. Народився у Відні в родині австрійського урядовця. Німець. До УГА прибув 22 лютого 1919 року. Служив у Золочівській ОВК. 23 травня 1919 року потрапив у польський полон, був ув'язнений у концтаборі у м. Вадовичі. Внаслідок поранення став інвалідом. Наприкінці листопада 1919 року повернувся у Відень, був прийнятий в стан ЗС УНА, перебував на матеріальному забезпеченні української сторони до 1921 року.

МАЙЗЕЛЬ Едвард — поручник. Єврей. Влітку 1919-го — в УГА.

МАЙН Франц Реджинальд (1899—?) — лейтенант австро-угорської армії. Уродженець Львова. Німець. Навесні 1919-го — поручник при запасному коші кінноти. У серпні 1919 року був фігурантом кримінальної справи за обвинуваченням у розкраданні матеріальних цінностей та самоуправстві в 1-му кінному полку УГА.

МАЙНБЛЮМ Яків (1890—?) — санітарний лейтенант 87-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець с. Потік. Єврей. В УГА з 18 листопада 1918 року. У вересні 1919-го — четар-санітар Галицької армії. Згодом — на польській військовій медичній службі. 1939-го — член Лікарського медичного товариства, мешкав у с. Куликів під Львовом.

МАЙНЛЬ Вільгельм (1894—?) — обер-лейтенант 10-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Народився в м. Йозефштадт (тепер м. Плес, Чехія). Німець. Закінчив кадетську школу. Прибув в УГА 28 грудня 1918 року. Отримав звання сотника. З 1 березня 1919-го — командир артилерійської групи «Глибока». Разом із гірською бригадою УГА у травні 1919 року перейшов на територію Чехословаччини. Перебуваючи в таборі для інтернованих в Німецькому Яблоні

ному, командував полком артилерії. Брав активну участь у культурно-спортивній діяльності таборитів. Автор мемуарів «З воєнних споминів».

МАЛЕР Яків — рахунковий сотник. Уродженець с. Крехівці. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року.

МАНГАЙМ Герман (1895—?) — четар. Уродженець м. Підгайці (нині Тернопільської обл.). Німець. Закінчив австрійську офіцерську школу. В УГА з 15 листопада 1918 року. Службу розпочав у групі Шашкевича. 1920 року перебував під наглядом польських спецслужб як член таємної української організації. 1922-го — директор українського театру «Штука» в м. Перемишль.

МАНДЕЛЬ Мойсей (1893—1937) — четар. Уродженець Львова. Єврей. В УГА — влітку 1919 року. Був членом Соціал-демократичної партії Австрії, Компартії Польщі та КПЗУ. Журналіст. Неодноразово заарештовували, перебував в ув'язненні в Польщі. В СРСР із 1932-го, заступник завідувача іноземного відділу редакції центрального органу КП(б)У «Комуніст» у Харкові. Заарештований у справі Української військової організації. Судовою трійкою при Колегії ГПУ УРСР 25 травня 1934-го засуджений за статтями 54-8-11 КК УРСР на 10 років таборів. Відбував покарання на Соловках, працював касиром магазину. Особливою трійкою УНКВД Ленінградської області 9 жовтня 1937-го засуджений до вищої міри покарання. Розстріляний в урочищі Сандармох, Карело-Фінська АРСР 3 листопада 1937 року.

МАНТЛЬ Себастьян — підполковник. Уродженець Тернополя. Німець. В УГА з 10 грудня 1918-го. Під час Першої світової війни — штабний лікар 23-го гарнізонного шпиталю, нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. У червні 1919 року — начальний лікар 18-ї Тернопільської бригади.

МАР Рудольф — сотник. Народився в м. Чернівці. Німець. В УГА з 19 грудня 1918 року. На початку 1919 року командував

сотнею 2-го куреня 1-го полку бойової групи «Щирець». У листопаді 1919-го — командир сотні 14 куреня 7-ї бригади 2-го Галицького корпусу, у березні 1920-го — командир куреня 2-го полку Червоних українських січових стрільців. У травні 1920-го перебував у польському таборі полонених у Фридрихівці неподалік Волочиська.

МАРАЦЦІ Джованні — поручник. Італієць. У січні 1919 року — викладач Старшинської школи звідомчого полку у Станіславові, де навчали майбутніх телеграфістів. У травні того ж року став начальником Старшинської школи зв'язку, яка існувала до лютого 1920 року. 1920-го — в кінній бригаді отамана Шепаровича.

МАРАЦЦІ Карл (1895—?) — обер-лейтенант австро-угорської армії. Мешканець м. Клостернойбург в Нижній Австрії (Klosterneuburg, Nieveuburggasse 8). Німець. В УГА прибув у середині квітня 1919 року. У серпні 1920-го перебував на обліку в ЗС УНА у Відні.

МАРКЕВИЧ Ян (? — після 1939) — лікар. Уродженець м. Динів, Польща. Поляк. В УГА з 24 січня 1919 року. У післявоєнний час — лікар у Динові.

МАРТИНЕЛЛІ Сеттіміо — четар-санітар. Уродженець м. Алія, Сицилія, Італія. Італієць. В УГА з 18 грудня 1918 року.

фон МАСОВ Франц Антон (1891—?) — обер-лейтенант 13-го уланського полку австро-угорської армії. Народився в м. Заставна на Буковині. Німець. В УГА прибув із Відня на початку лютого 1919 року.

МАТЕСІЧ Франц (1894—?) — обер-лейтенант 1-го полку важкої артилерії австро-угорської армії. Народився в м. Баня-Лука, Боснія. Німець. Прибув в УГА 17 березня 1919 року. Командував батареєю польових гармат артилерійської групи «Глибока». У 1920—1922 роках перебував у таборах в Німецькому Яблонному, Ліберці та Йозефові. 1922-го виїхав на навчання в м. Тешин.

МАТЕСІЧ Фрідріх Гайнріх (1896—?) — обер-лейтенант 3-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Народився в м. Баня-Лука, Боснія. Німець. Під час Першої світової війни нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. Прибув в УГА 17 березня 1919 року. Командував 4-ю батареєю 3-го гарматного полку 3-ї Бережанської бригади.

МЕДЛІНҐЕР Едвард — поручник. Уродженець м. Самбір. Німець. В УГА з 20 січня 1919-го. Служив у тилових частинах.

МЕЛЕР Ернест — поручник-ветеринар. Народився в м. Плекль, Чехія. Німець. В УГА з 23 листопада 1918-го.

МЕЛІКОВ Валеріян — сотник. Росіянин. У січні 1920 року — в ЧУГА.

МЕЛЛЕР Герман — поручник. Уродженець Тернополя. Єврей. У березні 1919-го — в Тернопільській ОК. 1920-го — харчовий старшина 4-го Українського галицького полку піхоти 2-ї бригади ЧУГА. Інтернований поляками. 11 травня 1920 року був привезений до Львова і поміщений у табір для військовополонених у Ялівці.

МЕЛЬЦЕР Рудольф (1890—?) — четар. Радист. Уродженець м. Тешин (нині Чехія). Німець. Під час Першої світової війни служив у 59-му піхотному полку австро-угорської армії. Прибув в УГА в середині травня 1919 року.

МЕЛЬЦЕР Филип Пінкас (1878—?) — рахунковий поручник. Уродженець Станіславова. Єврей. В УГА з 1 грудня 1918 року. Згодом — на польській військовій службі.

МІЛЛЕР Йозеф — поручник. Уродженець м. Стрий. Німець. В УГА з 1 листопада 1918 року. У 1919—1921 роках — командував жандармерією Української бригади в м. Німецьке Яблонне.

МІЛЛЕР Рудольф — четар. Уродженець м. Винники. Німець. У травні 1919 року — артилерист 7-ї Львівської бригади. Наприкінці того ж року — офіцер-артилерист 4-ї Бережанської бригади. У травні 1920-го інтернований у Львові у таборі

в Ялівці. У червні 1920-го перевезений у табір військовополонених у Тухолі. Під час другої світової війни — член Військової управи дивізії «Галичина».

МІЛЬХ Юліан (1889—?) — четар. Лікар-ветеринар. Уродженець м. Підгайці (тепер — Тернопільська обл.). Єврей. Службу в УГА розпочав 25 лютого 1919 року. Служив у групі отамана Мартиновича. Потрапив у полон до поляків. 12 вересня 1919 року прибув до Відня. Відправлений до української бригади у Німецькому Яблонному.

МІНАРЦІК Влад (1892—?) — обер-лейтенант 30-го полку польових гаубиць австро-угорської армії. Уродженець м. Брандайс (нині м. Брандіс, Чехія). Чех. Завершення Першої світової війни зустрів на італійському фронті. Прибув в УГА наприкінці березня 1919 року.

МІРІЛЬОВИЧ Констянтин (?—1919) — лейтенант залізничного полку австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 11 лютого 1919 року. Помер від тифу 2 грудня 1919 року в м. Бар.

МІРШ Ервін (1890—1920) — обер-лейтенант 30-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець м. Фрідек, Моравія (тепер м. Фрідек-Містек у Чехії). Німець. Військовий суддя. Наприкінці 1918-го — інструктор австрійської офіцерської школи в м. Кам'янка-Струмилова. В УГА розпочав служити 21 січня 1919 року в групі «Наварія». Згодом — у вишколі 1-го корпусу УГА. Помер від тифу 16 лютого 1920 року в м. Балта (тепер Одеська обл.).

МІСНЯКЕВИЧ Антон — четар. Інженер. Уродженець Львова. Поляк. В УГА з 2 грудня 1918-го.

МІТРОФАНЬЄВ Микола — сотник. Уродженець Києва. Росіянин. Служив у гірській бригаді. У 1920—1921 роках — у таборі УГА в м. Німецьке Яблонне.

фон МІТТЕР Едлер Гайнріх (1870—1932) — полковник 8-го полку уланів австро-угорської армії. Народився в м. Ра-

шау, Німеччина. Німець. До УГА прибув 21 квітня 1919 року. Згодом — підполковник кавалерії Війська Польського. Похований в м. Забудов, Підляське воєводство.

МОЛОСТОВ Олександр (1888—?) — підполковник. Уродженець Полтавщини. Росіянин. Восени 1919-го — начальник технічної частини 1-го повітроплавного дивізіону УГА.

МОЛОСТОВ Володимир (1891—?) — підполковник. Уродженець Полтавщини. Росіянин. Восени 1919-го — начальник постачання 1-го повітроплавного дивізіону УГА.

МОРГЕНШТЕРН Едгар Вільгельм (1899—1974) — четар. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 1 квітня 1919-го. Служив у 1-му кавалерійському полку командиром сотні. У серпні 1920 року повернувся до ЗС УНА у Відні з більшовицького полону.

МОТТ Готліб — сотник-інженер. Уродженець м. Пулгарн, Австрія). Німець. В УГА з 6 лютого 1919-го. Службу розпочав у ДСВС. 5 лютого 1920 року прибув із УГА до ЗС УНА у Відні. Через два місяці був відправлений до Української бригади у Німецькому Яблонному.

МЮЛЯРЕ Карл — поручник. Німець. Потрапив до польського полону. 8 жовтня 1919-го зголосився в Збірну станицю УНА. 31 листопада отримав із каси Посольства Української Держави у Відні кошти на дорогу в Україну до Начальної команди УГА.

НАВРАТ Людвик — поручник-інженер. Військовий техник. Уродженець чеської Сілезії. Німець. В УГА з 4 січня 1919. Потрапив у полон до поляків. Влітку 1919 року перебував у таборі в Бересті.

НАЙГАУЗЕР Йоганн — австрійський військовий пілот. Німець. У лютому 1919 року на запрошення уряду ЗУНР розпочав службу в УГА. У травні 1919-го відвозив до Відня протест уряду ЗО УНР проти використання польською владою Армії Галлера.

НАЙЗЕЛЬ Едвард — поручник. Уродженець Жидачева. Єврей. В УГА з 13 січня 1919 року.

НЕЄДЛІ Вальтер (1888—?) — капітан 2-го піхотного полку ландверу австро-угорської армії. Уродженець с. Швільбоген (тепер Свебогов, Оломоуцький край, Чехія). Німець. У серпні 1919 року відправлений ЗС УНА в розпорядження командування УГА.

НЕТОПІЛЬ Ярослав — поручник. Військовий інженер. Уродженець м. Вішав (нині м. Вишков, Чехія). Чех.

НЕХВАЛЬСЬКИЙ Франц — четар-інженер. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 23 лютого 1919 року. Служив у запасному полку в м. Стрий.

НЕЩЕРЕТОВ Самсон (1877—?) — підполковник. Уродженець Мінська. Росіянин. Ветеринар. В УГА з грудня 1919 року. У квітні 1920-го — командант ветеринарного шпиталю 2-ї бригади ЧУГА. У травні того ж року — ветлікар Залізної дивізії ДА УНР.

НИМГАВЗЕР Гнат — поручник. Уродженець Буковини. Єврей. В УГА з 21 січня 1919 року.

НІРНБЕРГГ Пилип — рахунковий четар. Уродженець с. Язловець. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року.

НОБЕР Артур — у січні 1920-го — поручник-артилерист ЧУГА. Німець.

НОВАК Фердинанд Фрідріх (1890—?) — обер-лейтенант 7-го полку польової артилерії. Уродженець Відня. Німець. Прибув в УГА на початку квітня 1919 року. Отримав звання сотника. Перше місце служби — летунський відділ. Пізніше командант артилерії 21-ї бригади. Потрапив у польський полон. У січні 1920-го служив у Начальній команді ЧУГА.

НОВАК Франц — четар. Уродженець Праги. Чех. В УГА з 1 листопада 1918-го.

НОЙВЕЛЬТ Берндт — четар. Уродженець м. Баден біля Відня, Австрія. Німець. В УГА з 15 березня 1919 року.

НОЙВЕЛЬТ Йозеф (1890—?) — поручник. Уродженець Львова. Німець (за іншими даними — єврей). Під час Першої світової війни — в 32-му полку польових гаубиць. 1919-го служив у НКГА та тилових відділах Галицької армії. Дезертир.

ОБЕРЛЕНДЕР Фрідріх (1898—?) — поручник. Уродженець Перемишля. Єврей. Під час Першої світової війни служив в 55-му Бережанському полку австро-угорської армії. В УГА з 21 червня 1919-го. Служив у 7-й бригаді. У березні 1920-го — командир скорострільної сотні 2-го полку Червоних українських січових стрільців. У травні 1920 року інтернований польською владою в м. Рівне.

ОСИПОВ Іван — четар. Росіянин. Учитель за освітою. Восени 1919-го — в піхоті 3-го Галицького корпусу.

ОСТЕРЗЕЦЕР Мечислав — четар. Санітар. Уродженець Зборівщини. Єврей. В УГА з 15 грудня 1918 року. Служив у 3-му Галицькому корпусі. Після війни — в таборі для полонених у Фридрихівці. 19 травня 1920-го прибув до табору в Ялівці.

ОСТЕРН Лазар (1896—1920) — четар. Уродженець Тернополя. Єврей. Закінчив гімназію, вивчав медицину у Львові. Колишній лейтенант 55-го піхотного полку австро-угорської армії, служив у провіантурі. 1919-го — в 1-му Галицькому корпусі. 1920-го — в ЧУГА. Зарубаний більшовицькими кіннотниками 25 квітня 1920-го у бою під Вінницею.

ОСТРОВСЬКИЙ Мацей — четар-санітар. Уродженець м. Тешин, Сілезія (тепер м. Цешин, Польща). Поляк. В УГА з 2 листопада 1918 року.

ОФАК Карл (1889—?) — обер-лейтенант 34-го ландверного піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець м. Ессет (тепер м. Осіек, Хорватія). Сербо-хорват. Під час Першої світової війни нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. В УГА з 1 листопада 1918-го.

ПАВЛЮ Антон — поручник-аптекарь. Уродженець м. Копідльно (тепер Чехія). Чех. В УГА з 1 листопада 1918-го.

ПАЙЄР Ернест — обер-лейтенант австро-угорської армії. Німець. 1919 року служив в артилерії УГА.

ПАЙС Антон (1898—?) — фенріх 30-го полку важкої артилерії австро-угорської армії. Народився в м. Лайтмерітц (тепер м. Літомеріце, Чехія). Німець. Прибув в УГА наприкінці березня 1919 року. 1 серпня 1919 року отримав звання четаря. Служив в артилерії 1-ї бригади.

ПАПП де ЯНОШІ Йозеф Лайош (1875—?) — майор Генштабу австро-угорської армії з 1 травня 1917-го. Народився в м. Кошице (тепер Словаччина). Угорець. Під час Першої світової війни служив у 206-му полку польової артилерії. З 14 листопада 1918 року — в УГА. З грудня 1918 року — начальник штабу 2-го Галицького корпусу. 1 січня 1919-го отримав звання підполковника.

Навесні 1919-го створив проект однострою Галицької армії, який був поданий на розгляд членів НКГА. Звинувачувався у нефаховості, безініціативності, що врешті призвело до воєнних невдач УГА. Під час наступу Армії Галлера потрапив у польський полон, сидів у львівській в'язниці «Бригідки». Згодом — у таборі в Стшалкові. Був звільнений. На початку 1920 року зголосився до Збірної станиці Української народної армії у Відні. Був звільнений з української військової служби,

Йозеф Папп де Яноші.

після чого повернувся до Львова і подав документи на отримання польського громадянства.

ПАРКЕР Йозеф — поручник. Уродженець Тернополя. Німець. 1919-го — в Галицькій армії. У 1920—1921 роках — в таборі УГА в Німецькому Яблонному.

ПАРНАС Яків — четар. Уродженець м. Чортків. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. У березні 1919-го — в Золочівській окружній команді.

ПАТЦЕЛЬТ Юліан (1894—?) — обер-лейтенант 3-го піхотного полку австро-угорської армії. Народився в с. Вільковіц (тепер с. Влковіце, неподалік м. Карлові Вари, Чехія). Німець. Службу в УГА розпочав на початку червня 1919 року. Через кілька місяців повернувся назад до Відня і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади у Німецькому Яблонному.

ПАШКО Еміль (?—1920) — поручник 2-го корпусу УГА. Народився в м. Сучава на Буковині. Німець. В УГА з 15 квітня 1919 року. Помер від тифу у січні 1920 року в Тирасполі.

ПЕЛЛЕР Йона — поручник. Єврей. У березні 1919-го — в Чортківській окружній команді.

Офіцери 1-ї бригади УСС. Другий праворуч Еміль Пашко.

ПЛЕСКИ Фрідріх (1890—?) — обер-лейтенант 1-го саперного батальйону австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. Службу в УГА розпочав 4 лютого 1919 року. 18 лютого відбув із Відня транспортом до Станіславова. З травня 1919-го — в таборі УГА в Німецькому Яблонному. Командував саперною сотнею.

ПОМЕРАНЦ Нахман (1887—?) — поручник. Уродженець м. Бережани. Єврей. Під час Першої світової війни — підстаршина 35-го стрілкового полку австро-угорської армії. Восени 1919 року — у піхоті 2-го Галицького корпусу, згодом командант розвідвідділу 3-го Галицького корпусу. 1920-го був звинувачений у співпраці з більшовиками і заарештований. Згодом звільнений.

ПОНІКВЕР Бернгард — лейтенант 80-го піхотного полку австро-угорської армії. Санітар. Єврей. У вересні 1919 року — санітарний поручник 1-го Галицького корпусу. У першій половині 1920-го перебував в Одесі.

ПОПЕРТ Антон (1897—?) — лейтенант 9-го полку важкої артилерії австро-угорської армії. Народився в м. Кроннітц, Австрія. Німець. Службу в УГА розпочав у червні 1919 року. Через кілька місяців повернувся назад до Відня і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади в Німецькому Яблонному. У 1920—1921 роках закінчив табірний «академічно-торговельний курс для абітурієнтів».

ПОРДЕС Жигмонт (1888—1920) — поручник. Уродженець Львова. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. Служив у 1-й бригаді УСС та 4-й Золочівській бригаді. Помер від тифу в січні 1920-го в Немирові.

ПРЕССЕР Михайло — поручник. Інженер. Уродженець м. Збараж. Єврей. В УГА з 19 грудня 1918 року. У березні 1919 року служив у Золочівській окружній команді.

ПРЕЧЕП Емануель (1895—1944) — поручник. Уродженець м. Підволочиськ. Єврей. В УГА з 14 листопада 1918 року.

Згодом — на польській військовій службі. Доктор права. Після демобілізації оселився зі своєю сім'єю у Стрию. Помер від серцевого нападу у львівському гетто.

ПРИБУГ Йозеф — четар. Санітар. Уродженець м. Кіцмань, Буковина. Поляк. В УГА з 4 листопада 1918 року.

ПРІКЛЬ Гуго — поручник. Уродженець Моравії. Німець. В УГА з 25 січня 1919-го. 29 січня 1920-го звільнений з лав УГА за власним бажанням.

ПРІКЛЬ Готфрід — сотник. Уродженець м. Кремцір, Моравія (нині м. Кромеріж, Чехія). Німець. В УГА з 25 січня 1919-го. Служив у ДСВС, згодом референтом ліквідації НКГА. 18 листопада того ж року повернувся до Відня. У серпні 1920-го перебував на обліку в ЗС УНА.

фон ПРОДАН Ойген (1889—?) — обер-лейтенант 24-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець с. Іванківці (нині Кіцманського р-ну Чернівецької обл.). Німець. Випускник офіцерської школи. З листопада 1918-го — в УГА. Прибув до Стрия з Відня у складі «віденського куреня» Кравса.

ПРОТИВЕНСЬКИЙ Едлер фон Лоткаберг Гуго (1882—?) — капітан австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. Під час Першої світової війни служив у 29-му полку польових гаубиць австро-угорської армії, згодом викладав у Технічній військовій академії. Прибув в УГА 11 листопада 1918-го. Почав службу референтом артилерії штабу 7-ї Львівської бригади. З 1 березня 1919-го — отаман. У травні 1919-го — командир 11-ї Стрийської бригади. У квітні 1920-го — командир пробоевого куреня 3-ї бригади ЧУГА, військовий комендант м. Вапнярка. Під час переходу основних сил армії на бік поляків залишився у розташуванні Червоної армії.

ПФАВЗЕР Франц — сотник. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 2 січня 1919. Восени 1919-го — командант 2-го куреня 14-ї бригади. Дезертир. 6 листопада 1919 року втік на Захід.

ПФАЙФЕР Альбін (1876—1942) — сотник. Уродженець м. Калуш. Єврей. В УГА з 11 грудня 1918 року. Служив у НКГА. Після війни — в Чехословаччині. 1942-го був депортований до концтабору в Освенцімі, де й загинув.

ПФЕФЕР Тимко — четар. Уродженець м. Радехів. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року.

ПФЕФЕР Фелікс — поручник. Німець. У 1919—1920 роках — у піхоті 1-го Галицького корпусу.

РАДЛЬ Рудольф (1893—?) — обер-лейтенант 22-го стрілкового полку австро-угорської армії. Німець. Уродженець судетського м. Часлау (нині м. Часлав, Чехія). Службу в УГА розпочав у червні 1919 року. Через кілька місяців повернувся назад до Відня і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади у Німецькому Яблонному.

РАЙМАН Ріхард — поручник. Уродженець Відня. Німець. На початку 1919-го — викладач картографії у Старшинській школі піхоти Галицької армії. Згодом у групі отамана Мартиновича. Влітку опинився у Відні й 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади у Німецькому Яблонному. 1922 року перебував у таборі в Йозефові, командував робітничого сотнею.

РАЙНЕР Леопольд (1885—?) — сотник. Уродженець Відня (Wien VII, Lindengasse 40). Німець. Командант «залізнодорожного» депо УГА в Стрию. У травні — червні 1919-го був єдиним іноземним офіцером залізничного куреня УГА, який під час наступу Армії Галлера не покинув служби. 1920 року — в ЧУГА. У серпні того ж року перебував на обліку в ЗС УНА у Відні.

РАЙХ Ілія — рахунковий поручник. Уродженець Станіславова. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. У березні 1919-го служив у Станіславівській окружній команді.

РАЙХ Семен — поручник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець Перемишля. Єврей. В УГА з 4 листопада 1918 року.

У листопаді 1920 року — керівник шпиталю в польському таборі військовополонених у Вадовицях.

РАЙХ Яків — четар. Уродженець Станіславова. Єврей. В УГА з 24 квітня 1919 року.

РАЙХЕНШТАЙН Йозеф (1890—?) — четар. Аптекарь. Уродженець Львова. Єврей. В УГА з 6 листопада 1918 року.

РАНД Натан (1895—1944) — поручник. Уродженець м. Садгора, Буковина. Єврей. В УГА з 4 січня 1919 року. Служив в Окружній команді в Стрию. У серпні того ж року — у Відні. Відправлений ЗС УНА до Української бригади у Нижнім Яблоннім. Після війни мешкав у Чехословаччині, підтримував стосунки з українськими комбатантами. 1942 року депортований до концтабору в Терезієнштадті. Загинув 1944 року.

РАНДНЕР Карло — сотник. Німець. У червні 1920-го — в'язень табору для військовополонених у Тухолі.

РАПОПОРТ Осип — поручник. Єврей. У лютому 1920-го — в телефонній сотні ЧУГА.

РЕВІКІН (?—1919) — поручник. Уродженець Полтави. Росіянин. Служив у 1-му Галицькому корпусі. Помер від тифу.

РЕДЛІНГ Лев (1891—?) — капітан 15-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець Чехії. Німець. В УГА прибув на початку квітня 1919 року. Служив у 11-й Стрийській бригаді, приєднаній згодом до 3-ї Залізної дивізії ДА УНР. Згодом у ЧУГА. 4 квітня 1920-го потрапив у полон до поляків. У травні того ж року інтернований у Львові на Личакові. Того ж року перевезений в табір у Тухолі. Втік звідти 1 липня 1920-го. Через тиждень з'явився у Збірній станиці УНА у Відні, направлений звідти у табір в м. Німецьке Яблонне, а потім у м. Йозефів.

РЕЙНФЕЛЬД Едмунд (1882—1920?) — полковник. Уродженець м. Тукум (нині Латвія). Німець. В УГА з 22 лютого 1919 року. Командир 2-го відділення повітроплавного дивізі-

ону УГА. У березні 1920-го — в Полевому штабі ЧУГА. Влітку 1920-го був ув'язнений більшовиками в підмосковному концтаборі в Кожухові.

РЕМЕР Олівер — отаман. Німець. Командир запасного кінного полку УГА. Дезертир. Наприкінці квітня 1919-го обманом отримав у НКГА закордонний паспорт і виїхав на Захід.

РЕМІЗОВ Микола — четар. Росіянин. У 1919—1920 роках — пілот авіазагону УГА.

РІБЕНФЕЛЬД Мозес — сотник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець м. Кросно. Єврей. В УГА з 15 листопада 1918 року. У 1918—1919 роках начальник польового шпиталю 2-го Галицького корпусу в Золочеві. Після переходу на Велику Україну — санітарний лікар 9-ї бригади.

РІДЛЬ Альфред (1877—?) — обер-лейтенант 3-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець м. Тешин, Сілезія (тепер Чески-Тешин, Чехія). Німець. Закінчив Технічну військову академію. В УГА з 7 листопада 1918 року. Службу розпочав у групі «Північ». 1919-го — сотник, служив у НКГА, у 1-му корпусі. У січні 1920-го — в ЧУГА.

РІДЛЬ Фрідріх — обер-лейтенант австро-угорської армії. Уродженець м. Гюсниц, Австрія. Німець. 1919 року служив в артилерії УГА. В жовтні 1919-го — перебував на утриманні Збірної станиці УНА у Відні.

фон РІЛІНГ Герман Йозеф Йоганн Клеменс Марія (1899—1944) — поручник. Уродженець м. Лінц, Австрія. Німець. Барон. У 1909—1917 роках навчався у військових школах у

Герман Рілінг, фото 1940-х рр.

Страсбурзі, Марбурзі й Відні. З вересня 1917-го — курсант військової академії ім. Франца Йосифа. Закінчити навчання завадило повалення монархії.

У листопаді 1918-го вступив до української армії, отримав звання четаря. З грудня 1918-го і до січня 1919 року — командир одного з підрозділів жандармерії ЗУНР. З січня до травня 1919-го — підстаршина, а згодом перший офіцер кавалерійського ескадрону УГА. У червні 1919 року потрапив у полон до поляків, утік звідти на Захід. 20 грудня 1919-го прибув у Відень. Взимку 1919—1920-го отримав від ЗС УНА кошти на проживання та дорогу до табору в Німецькім Яблоннім, де формувалася Українська бригада.

Під час служби одружився. 10 листопада 1921 року звільнився з лав української армії. Переїхав у Відень. Журналіст, а потім головний редактор журналу «Wiener Leben», який висвітлював світське життя віденської богемі. З 1928-го — співробітник Військового архіву Австрії.

Австрійська влада не визнала його українського військового звання, тому військову кар'єру змушений був почати зі звання фенріха. У січні 1939-го — лейтенант німецької армії,

Курсанти старшинської школи в Коломиї. Посередині Франц Рімаль.

служив у штабі 45-ї піхотної дивізії вермахту. Дослужився до звання майора. Помер 10 лютого 1944 року у Відні. Похоронений на Центральному цвинтарі столиці Австрії.

Нагороджений хрестом «За військові заслуги» I і II ступенів із мечами, Залізним хрестом II ступеня, Судетською медаллю, медаллю «За зимову кампанію на Сході 1941/42 рр.», Австрійською пам'ятною військовою медаллю, Угорською пам'ятною військовою медаллю та Пропам'ятною медаллю УГА.

РІМАЛЬ Франц (1880—?) — сотник, пізніше отаман УГА. Уродженець м. Скашин Брікс, Чехія. Чех. Служив у 36-му піхотному полку австро-угорської армії. Під час Першої світової війни нагороджений орденом Залізної корони III ступеня з військовою декорацією та мечами. В УГА з 26 листопада 1918-го. Командир старшинської школи в Коломиї. У березні 1919-го — в полку ім. Г. Мазепи.

РІНДЕЛЬШТАЙН Лев — четар. Уродженець Тернополя. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року.

РОЗЕНБЕРГ Йосиф (1898—1940) — четар. Уродженець Бережан. Єврей. В УГА з 14 листопада 1918 року. Служив в артбатареї 2-го полку дивізії Кравса. У липні 1919-го — на утриманні ЗС УНА у Відні. Згодом перейшов на польську військову службу. Служив у 1-му полку артилерії. Розстріляний НКВД у Катині.

РОЗЕНБЕРГ Лев (1895—?) — четар. Санітар. Уродженець Львова. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. Взимку 1919-го служив у Кам'янці-Струмиловій. У серпні 1919-го — в 1-му Галицькому корпусі. У другій половині 1920 року мешкав у Львові й перебував під наглядом польської поліції.

РОЗЕНБЛЮМ Ісаак — четар. Санітар. Єврей. Наприкінці 1919-го в 1-му Галицькому корпусі.

РОЗЕНКРАНЦ Герман — четар. Єврей. З квітня до серпня 1920-го — у запасній бригаді 5-ї Херсонської дивізії ДА УНР.

Йоганн Роттнігг.

РОЗЕНЦВЕЙГ Іван — лейтенант 8-го кінного артилерійського дивізіону австро-угорської армії. Уродженець м. Горлиці (нині Польща). Єврей. В УГА з 21 березня 1919 року. Поручник. 1920-го — діяч Галревкому і Галицької РСР.

РОЙТЕР Йозеф (1878—1927) — обер-лейтенант 7-го артилерійського полку австро-угорської армії. Народився у Відні. Німець. Прибув в УГА на початку лютого 1919 року.

РОТ Соломон — четар. Лікар. Доктор медицини. Уродженець с. Пониковиця Мала. Єврей. В УГА з 17 листопада 1918 року.

РОТНІВГ Густав — четар. Народився в с. Дзевіче біля м. Бохня (тепер Польща). Німець. В УГА з 17 квітня 1919 року.

РОТТЕНБЕРГ Сальо (Соломон) (1894—1920) — четар. Уродженець с. П'ятничани (нині Стрийський р-н Львівської обл.). Єврей. Служив у 77-му полку австро-угорської армії. В УГА з 27 листопада 1918-го. Перше місце служби — група «Схід». Згодом — у 4-й Золочівській бригаді.

РОТТНІГГ Йоганн (1899—1931) — лейтенант австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 21 листопада 1918-го. 1919-го служив в 2-й артбатареї 7-ї бригади УГА. Згодом служив у 3-й Залізній дивізії ДА УНР. Із 1920 року — в Дієвій армії УНР. У 1920-х — чиновник у Відні.

РОТШТАЙН Фердинанд — поручник. Уродженець с. Красівка (тепер Тернопільського р-ну Тернопільської обл.). Єврей. В УГА з 1 листопаду 1918 року. 1920-го — в ЧУГА.

РУБІНШТАЙН Юда — поручник. Уродженець с. Гроховці (тепер — Підкарпатське воєводство, Польща). Єврей. Під час Першої світової війни — четар 15-го піхотного полку. Нагороджений Срібною медаллю за хоробрість I ступеня для офіцерів. В УГА з 15 березня 1919 року.

РУБИШ-ЛЯРИШ Едвард (1891—?) — капітан 4-го кінного артилерійського полку австро-угорської армії. Народився в с. Підгір'я (нині однойменне село Бродівського р-ну Львівської обл.). Німець. Граф за походженням. Нагороджений орденом Залізної корони III ступеня. 1919 року служив в артилерії УГА. Згодом — ад'ютант полк. В. Вишиваного (В. Габсбурґа). Українізував своє прізвище на Ляришенко. Влітку 1920-го перебував на утриманні Збірної станиці УНА у Відні. У 1920—1930-х підтримував стосунки з українськими емігрантськими організаціями в державах Європи, брав участь у різноманітних мітингах та зустрічах ветеранів УГА.

РУГАЛЬТЕР Симон (?—1920) — поручник. Уродженець Чернівців. Єврей. В УГА з 2 травня 1919 року. 1920-го в ЧУГА. Влітку — в концтаборі в Кожухові. Був відправлений із транспортом до табору в Архангельську, по дорозі загинув.

РУДОРФЕР Франц (1897—1919) — обер-лейтенант 59-го піхотного полку австро-угорської армії. Народився у Відні. Німець. Один із кращих бойових льотчиків Першої світової війни. Збив 11 ворожих літаків. Нагороджений хрестом «За

Франц Рудорфер.

військові заслуги», Військовим хрестом цісаря Карла та орденом Залізної корони III ступеня. З 10 грудня 1918 — пілот 1-ї летунської сотні УГА. У квітні 1919 року на своєму літаку перелетів на чеську територію. Загинув наприкінці року внаслідок нещасного випадку.

РУМЕНОВИЧ де ЕНЗИРАНА Стефан (1899—1979) — сотник. Народився в м. Іглау, Моравія (тепер — м. Їглава, Чехія) в сім'ї офіцера австро-угорського військово-морського флоту. Німець. 1917 року закінчив Академію військового флоту в м. Фіума (нині — м. Рієка, Хорватія).

В УГА з 21 листопада 1918 року. Перше місце служби — група отамана Микитки. Навесні 1919 року командував галицьким бронепоездом «Ч. 1», що діяв на залізничній магістралі Львів — Ходорів. У червні того ж року — командир скорострільної сотні 1-го кінного полку 1-ї кінної бригади УГА. Влітку 1920-го — помічник командира 2-го кінного полку 5-ї Херсонської дивізії УНР.

З 1921-го до 1934 року — офіцер югославських ВМС. Після постання 1941 року незалежної Хорватії брав участь у створенні хорватського флоту. У 1941—1943 роках — заступник командувача, а згодом командувач легіону Військово-морських сил Хорватії, який воював із СРСР на Чорному та Азовському морях. З жовтня 1943-го до грудня 1944-го — командир німецького військово-морського угруповання в Адріатичному морі. Відзначений бойовими нагородами Хорватії. У 1945—1949 роках перебував у різноманітних таборах для пересильних осіб у Європі. 1949—1957-го — мешкав у Аргентині. 1957—1979-го — в Західній Німеччині, де й помер.

РУМЕНОВИЧ де ЕНЗИРАНА Іван (1901—1951) — поручник. Молодший брат Стефана Руменовича. Німець. Уродженець м. Унгаріш-Градиш, Моравія (нині Угерске-Градїште, Чехія). В УГА з 20 листопада 1918 року. У 1919—1920 роках служив у 1-ї кінній бригаді УГА. Влітку 1920-го — командир ескадрону 2-го кінного полку 5-ї Херсонської дивізії УНР. У між-

воєнний час — актор у Відні. З 1941-го — пілот Хорватського авіазагону у складі люфтваффе. Воював під Сталінградом. Потрапив у радянський полон. Після звільнення повернувся в Австрію і невдовзі помер.

РУСС Нухім — четар. Єврей. У вересні 1919 року — у піхоті 2-го Галицького корпусу.

САКС Йозеф — поручник. Німець. У червні 1919 року — командир залізничного куреня, підпорядкованого оперативному штабові НКГА. У листопаді того ж року відповідав за залізничне сполучення в тилу УГА. 31 березня 1920 року прибув до ЗС УНА у Відні. Перебував на матеріальному утриманні Збірної станиці до 2 жовтня 1920 року, коли був «звільнений з активної служби і перенесений у стан нечинний».

САКС Франц — сотник. Народився в м. Інсбрук, Австрія. Німець. В УГА вступив 21 лютого 1919 року. У січні 1920-го звільнився з лав армії.

САЛО Йосиф — поручник. Уродженець Тернополя. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року.

САММЕТ Хаїм — поручник. Санітар. Уродженець с. Костелівка. Єврей. В УГА з 3 листопада 1918 року. У вересні 1919 року — у Команді етапу армії.

САССОВЕР Данило (? — після 1939) — сотник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець с. Заболотці. Єврей. В УГА з 10 грудня 1919 року. Лікар окружного шпиталю в Тернополі, начальний лікар 21-ї бригади. У вересні 1919 року — у 2-му Галицькому корпусі. 1939-го — хірург у Львові.

СВЕШНИКОВ Веніамін — сотник. Росіянин. 1919-го — в УГА.

СЕРІКОВ Микола (1897—1980) — поручник. Уродженець Києва. Росіянин. Під час Першої світової війни нагороджений двома орденами св. Георгія. В УГА з 16 грудня 1918 року. Пілот авіазагону УГА. На початку 1920-го перейшов на службу

Микола Серіков

до війська генерала Врангеля. 30 листопада того ж року емігрував спочатку до Константинополя, а звідти до Єгипту. Одружився на доньці білогвардійського генерала Андрієвського. Працював у нафтовій компанії «Esso». Похований у м. Александрія.

СІВІ Бруно (1893—?) — оберлейтенант 56-го піхотного полку австро-угорської армії. Народився у м. Тешин (тепер Чески Тешин, Чехія). Німець. До УГА прибув 26 грудня 1918-го. Командир 2-ї батареї 9-го артполку Угнівської бригади.

СІГАЛЬ Георг (Юрко) — поручник. Уродженець Бережан. Єврей. Син купця. У березні 1919-го — в Коломийській ОВК.

СИМОНОВ Євген (1896—?) — сотник. Уродженець Миргорода. Росіянин. Восени 1919-го — «пілот-дозорець» летунського полку УГА. У січні 1920 року — в ЧУГА.

СКАЛЕЦЬ Франц (1896—?) — оберлейтенант 14-го полку важкої артилерії австро-угорської армії. Уродженець м. Штернберг, Моравія (нині м. Штернберг, Чехія). Німець. Прибув в УГА 22 січня 1919-го. Командував 2-ю батареєю 3-го гарматного полку Бережанської бригади. 1920-го — в ЧУГА.

СТАРИКОВ Роман — поручник. Росіянин. Влітку 1919-го — офіцер 18-ї бригади УГА.

СТЕПЦЕР Лев — четар. Ветеринар. Уродженець м. Борщів. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року.

СТЕФАНІУС Лівій — отаман. Румун. 1919-го — лікар Золочівської окружної військової команди.

СТРАНСЬКИЙ Рудольф (1893—1965) — сотник. Уродженець Відня. Німець. Під час Першої світової війни — обер-лейтенант 36-го стрілкового полку австро-угорської армії. Нагороджений Срібною медаллю за заслуги для офіцерів I ступеня. Прибув в УГА у жовтні 1919-го. 27 листопада того ж року розпочав командувати 14-ю бригадою УГА. 1920 року служив у 3-му курені 5-го піхотного полку 2-ї бригади ЧУГА. У травні 1920-го інтенований поляками у Львові — на Личакові, в уланських казармах. Під час транспортування зі Львова у табір у Тухолі утік до Відня, забравши з собою архів 14-ї бригади.

Рудольф Странський.

СТРОКОН Емануїл — титулярний поручник. Єврей. У березні 1919-го — в Стрийській окружній команді.

СУЛКОВСЬКІ Йозеф (1894—?) — лейтенант 58-го піхотного полку АУА. Уродженець м. Серет, Буковина (тепер — м. Серет у Сучавському повіті Румунії). Німець. Закінчив австрійську офіцерську школу. Службу в УГА розпочав 21 січня 1919 року в групі «Наварія». У березні того ж року — в 1-му полку стрільців.

СУХОВ Віктор — четар. Росіянин. 1919-го — в УГА.

ТАБАК Нафталі (1892—1920) — рахунковий та ліквідаційний четар. Уродженець Стрия. Єврей. У лютому 1919 року працював в операційній касі НКГА. 1920-го загинув у концтаборі в м. Кожухів.

де ТАБОРА Стефан (1881—?) — лейтенант 13-го полку уланів австро-угорської армії. Уродженець м. Кіцмань, Буко-

вина. Німець. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. В УГА з 13 грудня 1918 року. Службу розпочав у Начальній команді армії. Наприкінці 1918-го отримав звання сотника. 1920-го — в 3-й бригаді ЧУГА. З червня 1920-го — інтернований у таборі в Тухолі. 19 листопада 1920-го звільнений. Виїхав до Румунії і подав заяву з проханням прийняти його на військову службу цієї країни.

ТАВЧЕР Едвард (?—1920) — сотник. Уродженець Буковини. Німець. Під час Першої світової війни служив у 80-му піхотному полку АУА. Начальник штабу 8-ї Самбірської бригади УГА. У вересні 1919-го ненадовго потрапив у полон до денікінців. Згодом повернувся у бригаду. Помер від тифу 1920 року. Небіж Еміля Бранднера, Отто Вайнгаммера і Йозефа Штрауса.

ТАВЧЕР Рудольф (1897—1919) — обер-лейтенант 80-го піхотного полку австро-угорської армії. Народився у Відні. Німець. В УГА прибув на початку травня 1919 року. Отримав звання сотника. Служив у 8-й Самбірській бригаді. Помер від тифу 30 листопада 1919 року у Гнівани.

ТАДАНЕР Арнольд — четар. Санітар. Уродженець Львова. Єврей. В УГА з 20 грудня 1918 року.

ТАДАНЕР Маврикій (1890—1941) — четар. Санітар. Уродженець Львова. Єврей. В УГА з 15 листопада 1918 року. У вересні 1919 — четар-санітар УГА. Потім — на Заході. У післявоєнний час — лікар у Львові. Загинув разом із сім'єю 5 липня 1941 року у Львові.

ТАЙХЕР Зигмунд (?—1941) — поручник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець м. Коломия. Єврей. В УГА з 11 листопада 1918 року. Завідувач відділу Коломийського шпиталю. У січні 1921-го проходив як свідок у польському суді у справі про обставини утримання поляків в українському таборі для інтернованих у Коломійі. Розстріляний нацистами наприкінці серпня 1941 року в Шепарівському лісі неподалік Коломійі.

ТАЙХМАН Самуїл (1898—1942) — четар. Аптекарь. Уродженець Рогатина. Єврей. Під час Першої світової війни — лейтенант 55-го піхотного полку. У жовтні 1918 року нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. Служив у штабі УГА в Тернополі, в серпні 1919-го в ЗС УНА у Відні. У вересні виїхав до табору в м. Німецьке Яблонне. 1921-го брав активну участь у культурному житті табору. У міжвоєнний період мешкав у Польщі. Загинув під час Другої світової війни в м. Трускавець.

фон ТАНБРУК БРАВМІЛЕР Курт Едґар — поручник. Уродженець м. Мурав, Штірія, Австрія. Німець. В УГА з 1 листопада 1918-го. Службу розпочав у 2-му Станіславівському стрілецькому полку. Згодом ад'ютант командира бойової групи отамана А. Ляера. Зник у травні 1919-го під час боїв УГА з Армією Галлера. Згодом опинився у Відні й 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади у Німецькому Яблонному.

ТАРНОЧІ фон ШПРІНґЕРБЕРґЕР Гуго (1896—?) — оберлейтенант 89-го піхотного полку. Німець. Службу в УГА розпочав у середині червня 1919 року. Згодом повернувся до Відня і був відправлений до української бригади у Німецькому Яблонному.

ТАРТАКОВЕР Йосип — четар. Санітар. Уродженець м. Щирець. Єврей. У березні 1919-го приділений до 7-ї Львівської бригади.

ТЕЛЬЧЕР Ервін — поручник. Німець. Уродженець м. Ярослав, Польща. Під час Першої світової війни служив у 82-му піхотному полку. В УГА з 31 листопада 1918 року. Довоєнна домашня адреса: Szopron Oszuta, 18 Maguar. Наприкінці 1919-го — старшина 1-ї артбатареї 14-ї Бережанської бригади. 1920-го — в ЧУГА. У травні 1920-го — інтернований поляками у Львові у таборі в Ялівці. З червня 1920-го — в таборі військовополонених у Тухолі.

ТЕНЕНБАУМ Вольф — поручник. Єврей. У вересні 1919 року — у піхоті 2-го Галицького корпусу.

ТИМОФЕЕВ Василь (?—1919) — четар. Росіянин. Ветеринар.

ТІЛІХ Рудольф — лейтенант 6-го піхотного полку ландверу австро-угорської армії. Уродженець м. Чернівці. Німець. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. В УГА з 15 квітня 1919 року. Командант сотні 4-ї Золочівської бригади. Восени 1919 року — командир 1-го куреня 7-го піхотного полку 2-го Галицького корпусу. 1921 року — в українському військовому таборі в м. Йозефів.

ТИМОШЕВ Роман — четар. Росіянин. Восени 1919-го — в піхоті 1-го Галицького корпусу. 1920 року — в ЧУГА. Із 1920 року — в Дієвій армії УНР.

ТІНКЛЬ Франц (1879—1925) — капітан 24-го Коломийського полку АУА. Народився в м. Раніґсдорф (тепер м. Лінгартіці, Чехія). Чех. В УГА з 4 листопада 1918-го. Отаман з 1 січня 1919-го, з 14 червня 1919-го — підполковник. У боях під Львовом командував групою «Старе Село». Згодом — командир 2-ї Коломийської бригади. Відзначався талантом полководця і особистою мужністю. Через хворобу в середині червня 1919 року залишив службу в Галицькій армії. Після війни служив у чехословацькій армії. Помер 30 грудня 1925 року в м. Кошице, Словаччина.

ТІТЛЕР Карл (1890—?) — капітан 19-го стрілецького полку австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. До УГА прибув 28 лютого 1919. Службу розпочав у 1-му Галицькому корпусі. У лютому — березні 1920 року військовий комендант м. Яворів. 1920-го потрапив у польський полон. У червні того ж року повернувся до Відня.

ТОМАС Рудольф (?—1919) — австрійський військовий пілот. Німець. У лютому 1919 року розпочав служити в УГА на запрошення уряду ЗУНР. Загинув під час наступу Армії Галлера.

ТУМІН Генрик — сотник. Уродженець м. Богородчани. Єврей. В УГА з 24 грудня 1918 року. Восени 1919 — рахунко-

вий поручник 2-го корпусу. 1920 року залишився в більшовицькій Україні.

ТУШТАУЕР Артур — поручник. Уродженець Чернівців. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. У березні 1919-го — в 3-му Галицькому корпусі.

УНГАР Майєр — поручник. Уродженець Чорткова. Єврей. Служив «при контролі шляхів і транспортів».

УРИХ (?—1918) — лікар. Доктор медицини. Єврей. У листопаді 1918 року працював у Сокальській лікарні УГА. Помер від плямистого тифу в грудні того ж року.

ФАЙЕРБАВМ Юліан — поручник. Єврей. У серпні 1919-го служив у м. Бар.

ФАЙНБЕРГ Александр — четар. Санітар. Уродженець м. Балта. Єврей. 21 травня 1920 року разом із групою старшин і стрільців УГА прибув із польського табору в с. Фридрихівка (нині — частина м. Волочиськ Хмельницької обл.) до табору для інтернованих на Ялівці у Львові.

ФАЛІНГЕР Михайло — четар. Санітар. Уродженець м. Балта. Єврей. 21 травня 1920 року разом із групою старшин і стрільців УГА прибув із польського табору в с. Фридрихівка (нині — частина м. Волочиськ Хмельницької обл.) до табору для інтернованих на Ялівці у Львові.

ФАСТМАН Давид (?—1919) — сотник. Лікар. Уродженець Дрогобича. Єврей. 1914 року — лікар табору для військовополонених у Гмюнді. Згодом служив в «українських» полках австро-угорської армії на італійському фронті. В УГА — з листопада 1918 року. Командант Окружної лікарні в Самборі, потім 2-ї Коломийської бригади. Помер 29 жовтня 1919 року від тифу.

ФАССЛЕР Сидір — четар. Уродженець с. Маріямпіль. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. У березні 1919-го — в Станіславській окружній команді.

ФЕДОРОВ Сергій — підполковник. Росіянин. Льотчик. У середині 1919-го — у 3-му бойовому авіаційному загоні Повітряного флоту УНР. З січня 1920-го — в 1-му Галицькому авіазагоні ЧУГА. Згодом у Червоній армії, звідки дезертирував.

ФЕЛЬД Майєр — четар. Єврей. У березні 1919 — в Чортківській окружній команді.

ФЕЛЬС Ізидор (Ізраель) (1872—1942?) — сотник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець Львова. Єврей. В УГА з 13 листопада 1918 року. У 1920—1939 роках — працює лікарем у Львові. Під час Другої світової війни вивезений до табору смерті в м. Белжець, де й загинув.

ФЕЛЬЦЕР Ріхард (1886—?) — капітан 76-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець с. Петервальва (нині с. Петрова Весь, Трнава, Словаччина). Німець. Під час Першої світової війни за мужність був нагороджений ордемом Залізної корони III ступеня з військовою декорацією і мечами. Прибув в УГА наприкінці березня 1919 року.

ФЕРНґОФ Мозес — поручник. Суддя. Уродженець м. Бучач. Єврей. Син діяча єврейського просвітницького руху. В УГА з 7 квітня 1919 року. Служив у польовому суді в Станіславові. У вересні 1919-го прибув на Захід з польського полону. У листопаді з транспортом вояків безуспішно намагався повернутися в розташування УГА, врешті був відправлений до табору в Німецькому Яблонному.

ФЕТЕР Фрідрих (1896—?) — сотник. Уродженець с. Сапінжанка (тепер Кам'яно-Бузький р-н Львівської обл.). Німець. В УГА з 21 березня 1919 року. Викладач топографії та інженерної справи Золочівської старшинської школи. У червні 1920 року — в'язень табору для військовополонених у Тухолі. Звільнений 13 грудня 1920-го. Після війни мешкав у Львові.

ФІАЛА Карл (1892—?) — обер-лейтенант 1-го полку важкої артилерії австро-угорської армії. Німець. Під час Першої світової війни нагороджений хрестом «За військові заслу-

ги» III ступеня. Службу в УГА розпочав наприкінці травня 1919 року.

ФІДЛЕР Вільгельм (1881—?) — полковник. Уродженець Прибалтики. Росіянин (за іншими даними — німець). Закінчив Миколаївську військову академію. Під час Першої світової війни — штабс-капітан 9-го Сибірського гренадерського полку, старший ад'ютант штабу 103-ї піхотної дивізії. 1918 -го— в армії Української Держави, відповідав за зв'язок із німецькими окупаційними військами в Одесі. В УГА з 20 січня 1919 року. Офіцер оперативного відділу НКГА. Представляв інтереси ЗУНР на перемовинах з польською стороною. Куратор військової розвідки в Генштабі УГА. З 1920-го в Червоній армії. Включений до списку Генштабу РСЧА від 7 серпня 1920 року. 1922-го — викладач 1-х Московських піхотних курсів, 7-ї Московської піхотної школи.

ФІДЛЕР Карл — сотник. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 8 лютого 1919 року. У квітні 1919-го — командант 3-ї залізничної робітничої сотні. У січні 1920 разом із генералом Ціріцем їздив до Одеси в складі делегації ЧУГА. 29 січня того ж року звільнився з Галицької армії за власним бажанням.

ФІДЛЕР Юліан — сотник. Уродженець м. Габльонц (тепер м. Яблонець, Чехія). Німець. В УГА з 8 лютого 1919-го. У січні 1920-го разом із генералом Ціріцем їздив до Одеси в складі делегації ЧУГА. 29 січня того ж року звільнився з Галицької армії за власним бажанням.

ФІЛЬКЕНШТАЙН Михайло — четар. Лікар. Уродженець Станіславова. Єврей. В УГА з 25 січня 1919 року. Служив в 11-й Стрийській бригаді. Згодом разом із нею приділений до 3-ї Залізної дивізії ДА УНР, включений її командиром генералом Удовиченком до числа ветеранів дивізії.

ФІНАГЕНОВ Микола — поручник. Росіянин. У січні 1920 року — в ЧУГА.

ФІРЕР Макс (?—1942?) — четар. Лікар. Доктор медицини. Уродженець Львова. Єврей. У міжвоєнний час — лікар у Львові. Загинув під час Другої світової війни.

ФІРЕР Рудольф — поручник-інженер. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 22 листопада 1918 року. 1919-го служив у Золочівській ОВК.

ФІШЕР Йозеф — сотник. Уродженець м. Хеб, Чехія. 1919 року — в УГА. У 1919—1920 роках перебував у таборі УГА в м. Німецьке Яблонне.

ФІШЕР Рудольф (1886—?) — капітан 19-го стрілецького полку австро-угорської армії. Німець. Уродженець богемського м. Пільзен (нині Чехія). В УГА — з початку червня 1919 року. Через кілька місяців повернувся до Відня і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади в Німецькому Яблонному. 1922-го — військовий представник уряду ЗУНР у Берліні.

ФІХМАН Арон — судовий четар. Доктор права. Уродженець с. Усте Зелене (нині Монастириського р-ну Тернопільської обл.). Єврей. В УГА з 13 грудня 1918 року. Служив у Станіславівській ОВК.

ФЛЯЙШМАН Беньямін — четар. Ветеринар. Єврей. Восени 1919-го служив у 3-му Галицькому корпусі. Лікар 14-ї бригади УГА.

ФЛЯШ Вільгельм — лейтенант 36-го полку ландверу австро-угорської армії. Уродженець Львова. Німець. Під час Першої світової війни потрапив до італійського полону. Повернувся в Австрію і 4 листопада 1919 року був прийнятий у стан ЗС УНА, через два дні отримав у станиці кошти на дорогу в Україну до Начальної команди УГА.

ФОГЕЛЬ Марцель — поручник. Уродженець м. Журавно. Єврей. Під час Першої світової війни — фенріх 22-го ландверного піхотного полку австро-угорської армії. Нагороджений Срібною медаллю за хоробрість I ступеня. В УГА з 8 лютого

1919 року. Наприкінці 1919 року заарештований ЧК в Одесі. 4 травня 1920-го — в концтаборі в Кожухові. У липні погодився на співпрацю з радянською владою. Звільнений з концтабору і призначений помічником начальника відділу з оперативної роботи штабу 1-ї стрілецької бригади РСЧА у Києві. Погодився взяти участь у діяльності Закордоту. Разом із групою бойовиків був переправлений на територію Волині. 16 вересня 1921-го добровільно здався польській владі.

ФОРСТЕР Фридріх (1878—?) — отаман. Полковий лікар. Уродженець м. Констанц, Баден, Австрія. Німець. Під час Першої світової війни служив у гарнізонному шпиталі № 17 та шпиталі м. Санкт-Польтен, Нижня Австрія. У Галицьку армію вступив 22 лютого 1919 року. Служив у шпиталях Самбора і Коломиї. Через півроку повернувся до Відня і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади в м. Німецьке Яблонне.

ФРАЙ Кароль (1896—1920) — четар. Уродженець с. Лепехівка (тепер Яворівський р-н Львівської обл.). Німець. В УГА з 6 березня 1919 року. На початку 1919 року — командир технічної сотні 10-ї Янівської бригади. Потім — командир саперної сотні 19-ї бригади. Наприкінці 1919-го — командир 5-ї саперної сотні. Помер від тифу 3 січня 1920 року на Поділлі.

ФРАНК Антон (1882—?) — лейтенант 51-го піхотного полку австро-угорської армії. Народився в м. Егер (тепер м. Хеб, Чехія). Німець. До УГА прибув 10 лютого 1919 року. Рахунковий четар. Через півроку повернувся до Відня і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади в м. Німецьке Яблонне.

ФРАНК Майєр — четар. Уродженець Львова. Німець. В УГА з 11 січня 1919-го.

ФРАНЦЕВИЧ Дарко — поручник. Уродженець м. Путивль Курської губернії Росії (нині Сумська обл.). Литовець. Улітку 1919-го — в УГА.

ФРАНЦЕЛЬ Вольфганг (1892—?) — обер-лейтенант австро-угорської армії. Німець. Службу в УГА розпочав наприкінці травня 1919 року. Влітку 1919 року опинився у Відні. Відправлений у серпні в українську бригаду в Німецькому Яблонному.

ФРІДЛЕНДЕР Ярослав (1896—?) — поручник 24-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець м. Колін, Чехія. Німець. Закінчив австрійську офіцерську школу. В УГА з 6 листопада 1918-го. Військовий інженер-механік. 7 січня 1919 року «придільний НКУВ до Обласної Команди для ремонту самоходів в Бережанах».

ФРІДЛЬ Емануель (1897—?) — хорунжий австро-угорської армії. Уродженець Відня. Єврей. Закінчив Терезіанську військову академію. В УГА з 12 березня 1919-го. Командант сотні скорострільів Золочівської бригади. З вересня 1919-го — четар УГА. У жовтні того ж року розшукувався жандармерією УГА за низку скоєних злочинів, шахрайство і підроблення документів.

ФРІШ Карл — лейтенант австро-угорської армії. Німець. Наприкінці листопада 1919 року зі ще дев'ятьма старшинами і підстаршинами відбув із Відня в Україну для служби в УГА.

ФРІШ Роман (1894—?) — сотник-артилерист. Уродженець м. Теробовля. Німець. Після закінчення гімназії у Відні вступив до Артилерійської військової академії в Медлінгу під Віднем. У званні поручника під час Першої світової війни командував батареєю на російському, італійському і македонському фронтах. Наприкінці війни — капітан, командир артгрупи. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня.

Із 14 березня 1919-го — в УГА. З 15 березня 1919-го до кінця грудня 1919-го — командир гарматного полку 6-ї Равської бригади УГА. В часи ЧУГА був заарештований ЧК і засуджений до тривалого ув'язнення. 18 вересня 1920-го втік із одесь-

кої тюрми, прибув до Чернівців, деякий час служив в генштабі ДА УНР у Кам'янець-Подільському. 10 листопада 1920-го — придільний до української військової місії у Бухаресті.

Після її ліквідації повернувся до Відня. Від 1932-го працював журналістом у столицях Австрії і Франції. Під час Другої світової війни вступив добровольцем до французької армії, воював у її складі у Північній Африці. 1946-го демобілізувався і знову почав працювати журналістом. У 1950-х — редактор закордонних передач французького радіо. Видав кілька книг. Автор спогадів «Із днів слави артилерії УГА» (1928). Помер після 1958 року.

Роман Фріш.

фон ФРОЕНВАЛЬД ЙОНАК РІТТЕР Вольфганг (1887—1920) — обер-лейтенант 25-го полку ландверу австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. Станом на 1 січня 1920-го — сотник Галицької армії. 1920-го в Одесі розстріляний більшовиками за обвинуваченням у контрреволюції.

ФРОЙНД Герберт (1897—?) — обер-лейтенант 4-го фельд'єгерського батальйону австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. Прибув в УГА в середині квітня 1919 року.

ФРУХТЕР Герман — поручник. Уродженець Коломиї. Єврей. Під час Першої світової війни — у 95-му піхотному полку австро-угорської армії. Потрапив у російський полон. Перебував у таборі у Вятській губернії. Відправлений у Галицьку армію з Відня у вересні 1919 року. Ліквідуючий поручник. Восени того ж року — в таборі УГА в м. Німецьке Яблонне.

Густав Ціріц (праворуч) — курсант Військової академії, початок 1900-х рр.

ФРУХТМАН Яків — поручник. Єврей. У вересні 1919 року — в НКГА.

ФУКС Герш — четар. Ветеринар. Єврей. У травні 1919-го служив у м. Рудки в 2-му технічному курені.

ФУРІК Карл Ойген (1888—?) — капітан 46-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець м. Травнік, Боснія і Герцеговіна. Німець. До УГА прибув наприкінці січня 1919-го.

ЦАЙГЕР Филип (?—1942?) — четар. Санітар. Уродженець м. Коломия. Єврей. В УГА з 20 грудня 1918 року. У міжвоєнний період —

стоматолог у Коломії. Загинув під час Другої світової війни.

ЦІММЕРМАНН Алоїз — отаман Генштабу. Уродженець м. Егер (тепер м. Хеб, Чехія). Німець. Під час Першої світової війни нагороджений орденом Залізної корони III ступеня з військовими декораціями і мечами. У листопаді 1919-го в Одесі очолював делегацію Галицької армії на переговорах з денікінцями про перехід УГА на сторону Добровольчої армії. 1920 року був ув'язнений більшовиками у концтаборі у Кожухові, згодом звільнений і знову засланий до табору в Харкові. У серпні 1920-го прибув до ЗС УНА у Відні з більшовицького полону.

ЦІРІЦ Густав Адольф (1872—1920) — полковник Генштабу австрійської армії. Народився у м. Сатмар (тепер м. Сату-Маре, Румунія). Угорець. Дитинство та юність минули у Стрию на Львівщині. 1891 року закінчив Стрийську гімназію, згодом навчався у Віденській кадетській школі.

З 1900-го служив у Генеральному штабі австро-угорської армії, у 1903—1906 роках — професор Кадетської школи у Львові. Після закінчення 1909 року військової Академії служив у Галичині. Автор низки військово-теоретичних праць. Перед війною призначений професором кафедри тактики і стратегії Вищих гарматних курсів у Відні.

Під час Першої світової війни — начальник штабу 43-ї стрілецької дивізії, начальник вишкільного відділу військового міністерства, командир 29-ї піхотної дивізії. Нагороджений австрійськими військовими нагородами, зокрема Бронзовою медаллю військових заслуг на червоній стрічці та Бронзовою ювілейною медаллю для збройних сил.

В УГА — з лютого 1919 року. Начальник штабу корпусу, начальник штабу УГА. У вересні — жовтні 1919-го перебував у відпустці у Відні. Після переходу УГА на бік Червоної армії 10 лютого 1920 року заарештований і вивезений до Москви. Влітку 1920 року помер у тюремній лікарні. За іншими даними — розстріляний.

ЦІХА Йоганн (1889—?) — капітан 10-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. Народився у м. Егер (тепер м. Хеб, Чехія). Німець. До УГА прибув 23 лютого 1919 року. З 22 липня 1919 — отаман. Референт артилерії 1-го Галицького корпусу. На початку лютого 1920 року був комендантом гарнізону ЧУГА в м. Балта. Згодом — в Дієвій армії УНР.

ЦУКЕРМАН Лев — четар. Уродженець Дрогобича. Єврей. В УГА з 1 березня 1919 року. Влітку 1920-го перебував у концтаборі в Кожухові, у липні — звільнений з ув'язнення і переведений до табору в Харкові.

ЧАНЦКІ Рудольф (1899—?) — лейтенант. Уродженець Тернополя. Німець. Випускник Терезіанської військової академії. В УГА прибув у січні 1919 року.

ЧАСТКА Гуго (1879—?) — капітан 21-ї піхотної дивізії австро-угорської армії. Народився в м. Седліц, Чехія. Німець. В УГА прибув у лютому 1919 року. Служив у Ліквідаційній комісії у Відні. З 1 березня 1919 — отаман, суддя Галицької армії. Восени того ж року — в таборі УГА в м. Німецьке Яблонне.

ЧЕПИТА Станіслав (1888—?) — поручник. Лікар. Доктор медицини. Уродженець Бучача. Поляк. Під час Першої світової війни — старший лікар 7-го гарнізонного шпиталю в Австро-Угорщині. В УГА з 16 листопада 1918-го. Служив у Золочеві. Залишився в місті після відступу української армії, у червні 1919-го був судмедекспертом польської комісії, котра вивчала діяльність органів влади ЗУНР у Золочеві. Згодом лікар Війська Польського.

ЧЕРНОУСОВ Андрій — четар. Росіянин. 1919-го — у запасному саперному загоні.

ЧЕРНОУСОВ Євген — поручник. Уродженець Петрограда. Росіянин. Улітку 1919-го — в УГА.

ЧМЕЛИК Степан (1872—1949) — підполковник 24-го піхотного полку австро-угорської армії. Хорват. Народився в м. Сремска-Мітровіца, Боснія. Службу в УГА розпочав 13 лютого 1919 року. У травні 1919 — командир 4-ї Золочівської бригади. Після Чортківської офензиви — полковник. У другій половині 1919 року — в канцелярії диктатора ЗУНР. 16 листопада 1919 року виїхав до Відня. Згодом мешкав у Югославії, займався фермерством, громадською діяльністю, хорватський письменник міжвоєнного періоду. Помер у Загребі.

ШАЙНЕР Станіслав Макс — поручник. Уродженець с. Майдан, Галичина. Німець. Під час Першої світової війни — фенріх 20-го полку ландверу австро-угорської армії. В УГА з 11 січня 1919 року. У 1920—1921 роках — у таборі УГА в м. Німецьке Яблонне, Чехія. 1922-го — у таборі в Йозефові, командував робітничого сотнею.

ШАЙНМАН Рубін — поручник. Військовий суддя. Доктор права. Уродженець Станіславова. Єврей. В УГА з 1 лютого 1919 року.

ШАЙОВИЧ Йосиф — поручник. Уродженець Станіславова. Єврей. Під час Першої світової війни служив у 95-му піхотному полку австро-угорської армії. Нагороджений Срібною медаллю за хоробрість I ступеня для офіцерів. В УГА з 1 грудня 1918 року.

ШАЛІ Отто Гайнріх (1895—?) — обер-лейтенант 118-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Уродженець Чернівців. Німець. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня. До УГА прибув у другій половині квітня 1919 року. Через кілька місяців повернувся до Відня і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади у Німецькому Яблонному. Згодом виїхав до Польщі, поручник артилерії Війська Польського.

ШАМАНЕК Альфред (1883—1920) — полковник. Народився у Львові. Німець. Закінчив Терезіанську військову академію та військову школу. З 1914 служив у діючій армії. Нагороджений двома медалями «Signum Laudis», хрестом «За військові заслуги» III ступеня, орденом Залізної корони III ступеня з воєнною відзнакою та мечами.

Під час Першої світової війни воював у Галичині, згодом — на італійському фронті й у Сирії. Потрапив в англійський полон, звідки через деякий час утік. З початку листопада 1918-го — в УГА, начальник штабу групи «Схід» під командуванням М. Тарнавського. З квітня 1919-го —

Альфред Шаманек.

начальник штабу 2-го корпусу УГА. У червні 1919-го відзначився під час Чортківського наступу 1919-го, а в серпні 1919-го — у наступі об'єднаних українських армій на Київ. У липні — листопаді 1919-го очолював штаб Начальної команди УГА. В листопаді 1919-го виконував обов'язки начального вождя УГА під час з'єднання з Червоною армією. 31 лютого 1920-го знову призначений начальником штабу УГА. В квітні 1920-го під час спроби перейти на бік армії УНР убитий. Похований у с. Пороги поблизу м. Сороки (тепер Молдова).

ШАПИРА Адольф — четар. Єврей. У вересні 1919 року — у піхоті 1-го Галицького корпусу.

ШАПИРА Йозеф — поручник. Єврей. У вересні 1919 року — у піхоті 1-го Галицького корпусу.

ШАРФ Ізидор — четар. Уродженець Перемишля. Єврей. В УГА з 11 квітня 1919 року. У вересні 1919-го прибув до ЗС УНА у Відні з польського полону. Повернувся в розташування УГА. Служив в армії УНР. Після війни в таборі для полонених у Фридрихівці. Згодом у таборі для інтернованих у Ялівці, Львів, та в концтаборі в Тухолі. Утік на Захід. Влітку 1920-го пройшов співбесіду в Оправдуючій комісії ЗС УНА у Відні.

ШВААБ Леопольд (1878—1947) — майор-залізничник австро-угорської армії. Під час Першої світової війни служив у пересувному залізничному ремонтному депо № 1. Нагороджений Лицарським хрестом ордена Франца Йосифа. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 11 лютого 1919 року. Сапер. У жовтні служив у Технічному вишколі армії.

ШВАРЦ Лев — рахунковий поручник. Уродженець Тернополя. Єврей. Під час Першої світової війни потрапив до російського полону. В УГА з 1 листопада 1918 року. У березні 1919-го служив у Станіславівській окружній команді.

ШВАРЦЕНБЕРГ Еміль — отаман. Німець. Служив у Галицькій армії в лютому 1919 року.

ШЕБЕСТА Рудольф — майор 18-го полку ландверу. Чех. З 1 листопада 1918 року — командант жандармерії УГА в м. Самбір. Отримав звання підполковника.

ШЕЕР Едвард (1892—?) — обер-лейтенант 22-го стрілкового полку австро-угорської армії. Уродженець м. Чернівці. Німець. Службу в УГА розпочав на початку червня 1919 року. Через кілька місяців повернувся до Відня і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади в м. Німецьке Яблонне.

Едмунд Шепарович.

ШЕПАРОВИЧ Едмунд (1895—1967) — виходець зі змішаної українсько-німецької родини. Син австрійського генерала Фелікса Шепаровича. Ротмістр 8-го драгунського полку австро-угорської армії.

12 квітня 1919 року вступив до лав 6-го полку уланів Війська Польського. Згодом перейшов до Галицької армії. Командир запасного кінного полку в Стрию, з червня 1919-го командир 1-ї кінної бригади УГА. Отаман. У ЧУГА бригада була перетворена на 3-й Галицький кінний полк. 6 квітня 1920-го полк повстав проти більшовиків і 6 травня 1920-го об'єднався з Армією УНР. У Станіславові Шепарович звільнився зі служби в Армії УНР і виїхав до Відня. 1925-го закінчив факультет політичних наук Віденського університету. Тривалий час працював у місцевому «Карінтія-банку», підтримував стосунки зі своїми українськими однополчанами.

ШЕПАРОВИЧ Альберт-Фелікс (1900—1920) — поручник. Молодший брат Едмунда Шепаровича. 12 квітня 1919 року у званні підпоручника вступив до лав 6-го полку уланів Війська

Польського. Згодом перейшов до Галицької армії. Пілот 1-ї летунської сотні УГА. Помер від тифу у Крижополі у січні 1920 року.

ШЕРЕР Леопольд (1890—?) — капрал 2-го стрілкового полку австро-угорської армії. Уродженець м. Штайр, Верхня Австрія. Німець. Під час Першої світової війни потрапив у російський полон. Перебував у таборі в м. Песчанка, що неподалік Чити. 1919 року — в УГА. Поручник. Командир саперної сотні 18-ї бригади.

ШЕРЕР Станіслав — поручник. Уродженець Станіславова. Єврей. В УГА з 18 лютого 1919 року. У березні 1919-го — в Тернопільській окружній команді.

ШЕСТАКОВ Іван (1893—?) — сотник. Росіянин. Пілот авіазагону УГА. В УГА з 16 грудня 1918 року. Пілот 1-ї летунської сотні УГА.

ШЕХТЕР Яків Емануїл — четар. Єврей. В УГА з 6 листопада 1918 року. У вересні 1919-го служив в артилерії 1-го корпусу. 1920-го — в ЧУГА.

ШИЛЕР Віктор — четар. Уродженець Праги. Чех. В УГА з 15 березня 1919-го.

ШИЦЕР Марцель — поручник. Доктор медицини. Уродженець м. Скалат. Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року.

ШЛЕНЕФОґТ Вілібальд — сотник-інженер. Німець. Народився в Моравії (нині Чехія). В УГА з 1 листопада 1918 року. У березні 1919-го служив у ДСВС. Згодом опинився на Заході. У серпні 1919-го відправлений з Відня у розпорядження УГА. Не доїхавши до України, повернувся назад до Відня і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади в м. Німецьке Яблонне.

ШЛЯФ Ізаак (1885—?) — поручник. Уродженець м. Ярослав (нині Польща). Єврей. Під час Першої світової війни служив у 89-му піхотному полку австро-угорської армії. В УГА з 11 листопада 1918 року.

ШЛЬОССЕР Карл (1889—?) — отаман. Уродженець німецької колонії Райхенбах (нині частина с. Красів Миколаївського р-ну на Львівщині). Німець. Закінчив гімназію в м. Ена, Німеччина. Навчався на філософському факультеті університету. Працював у системі австрійської народної освіти.

Карл Шльоссер.

Під час Першої світової війни служив у 9-му піхотному полку. Нагороджений Золотою медаллю за заслуги для офіцерів. В УГА з 18 грудня 1918 року. З січня по травень 1919-го — начальник штабу бойової групи «Хирів», 8-ї Самбірської та 1-ї гірської бригад УГА. У червні — командував 11-ю бригадою, приєднаною згодом до 3-ї Залізної дивізії ДА УНР.

Восени 1919-го — командир окремої групи 3-го корпусу УГА. В ЧУГА — командир 11-го піхотного полку (колишньої Стрийської бригади) 3-ї бригади (колишнього 3-го Галицького корпусу). У травні 1920-го був інтернований у Львові у таборі в Ялівці. У червні 1920-го перевезений в табір в м. Тухоля. Там був заарештований за обвинуваченням у військових злочинах. 11 серпня 1920-го утік із Тухолі та перебрався до українського табору в м. Ліберець, Чехословаччина, деякий час був головою Комітету взаємодопомоги табору. Згодом мешкав на Заході.

ШМЕРЛЕР Давид (1896—?) — поручник. Уродженець Коломиї. Єврей. В УГА з 11 лютого 1919 року. Служив в Команді етапу армії. В першій половині того ж року потрапив у полон до поляків. Повернувся у розташування УГА, пройшов співбесіду в Оправдуючій комісії, яка вивчала обставини

потрапляння військовослужбовця в полон. Був виправданий. У вересні 1919 року — у Команді етапу армії. Згодом у ЧУГА. Заарештований ЧК. Влітку 1920-го перебував в концтаборі в Кожухові, 10 липня звільнений з ув'язнення. Діях Галревкому.

ШМІДТ Людвик (1889—?) — капітан 75-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець м. Яблонков коло Тешина, Сілезія. Німець. Прибув в УГА на початку квітня 1919 року. Сотник 8-го Галицького стрілецького полку ЧУГА (колишня Самбірська бригада). Згодом командир цього полку. У лютому 1920-го побував у Відні, отримав зарплатню від ЗС УНА. По тому повернувся назад у ЧУГА, з якою у травні здався полякам.

ШМІДТ Фердинанд (1893—?) — обер-лейтенант 18-го піхотного полку австро-угорської армії. Народився у м. Терезієнштадт (тепер м. Терезін, Чехія). Німець. Під час Першої світової війни нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня та орденом Залізної корони III ступеня. Прибув в УГА 11 березня 1919 року. 1920 року — командир 4-го полку ЧУГА. В травні 1920 року інтернований у Львові у таборі в Ялівці. У червні 1920-го перевезений до табору військовополонених в Тухолі. Втік звідти 4 серпня 1920-го. 1921-го — в українському таборі в м. Йозефів, командир 2-ї старшинської сотні.

ШМУЦ Йона (1887—?) — поручник. Уродженець с. Шляхтинці. Єврей. Закінчив гімназію, офіцерську школу. Під час Першої світової війни — ветеринар штабу 29-го полку польових гаубиць австро-угорської армії. Взимку — навесні 1919-го — окружний ветеринарний референт у Золочеві. Після війни — офіцер Війська Польського.

ШНИЦЕР Герман — сотник. Лікар. Уродженець Тернополя. Єврей. В УГА з 19 листопада 1918 року.

ШОБЕР Ервін (1897—?) — поручник. Уродженець Праги. Німець. Механік повітроплавного дивізіону УГА. В УГА з вересня 1919 року.

ШОБЕР Людвик — сотник. Уродженець Праги. Німець. В УГА з 7 лютого 1919 року. У березні 1920-го — командант станиці ЧУГА у Вінниці.

ШОБЕР Ріхард — сотник. Уродженець Праги. Німець. В УГА з 7 лютого 1919 року. У червні 1919 року — помічник командира оперативного штабу НКГА В. Льобковіца.

ШОЛЬЦ Віктор (1897—?) — четар. Уродженець м. Троппау (тепер м. Опава, Чехія). Німець. Під час Першої світової війни служив у 4-му піхотному полку австро-угорської армії. У липні 1920 року прибув до ЗС УНА у Відні з Дієвої армії УНР. 1921 року — у військовому таборі в м. Йозефів.

ШОРТ Еміль — у березні 1920-го служив у Польовому штабі ЧУГА. Німець.

ШПАНІР Йосиф (1881—?) — поручник. Уродженець Тернополя. Єврей. В УГА з 20 грудня 1918 року. Потім перейшов на службу до Війська Польського.

ШПІЛЛЕР Франц (1899—?) — четар. Уродженець Сілезії. Німець. Закінчив Віденську військову академію. В УГА з 23 листопада 1918-го. Перше місце служби — група «Схід». 1920-го служив у 2-му кавалерійському полку УГА. У травні 1920-го інтернований поляками у Львові на Личакові, в уланських казармах. З червня 1920-го — в таборі для військовополонених в Тухолі. Утік звідти 1 липня 1920-го.

ШПОНЕР Роберт (1879—?) — полковий доктор. Уродженець м. Лаа в Нижній Австрії. Німець. Під час Першої світової війни працював у 713-му польовому шпиталі австро-угорської армії. Прибув в УГА 18 березня 1919-го. Працював у запасному шпиталі № 1 у Вінниці.

ШПРІНГЕР Давид — четар. Доктор права. Уродженець м. Бурштин. Єврей. В УГА з 27 листопада 1918 року. У вересні 1919-го — правник УГА.

ШТАВФЕР Адольф (1875—?) — лейтенант австро-угорської армії. Народився в с. Сопіт, повіт Сколе (нині однойменне село Сколівського р-ну Львівської обл.). Мешкав у м. Болахів. Німець. Доктор права. Під час Першої світової війни служив у 28-му артполку. В УГА з 13 січня 1919 року. Із 1 березня 1919-го — сотник. Служив у Стрийській ОВК, згодом в артилерії УГА. 18 червня 1919 року потрапив у полон до поляків. У липні 1920-го мешкав у м. Долина під наглядом польської поліції, як «колишній сотник» та «український агітатор».

ШТАЙЕРМАН Марко — четар. Уродженець м. Стрий. Єврей. В УГА з 7 березня 1919-го. У серпні того ж року — в 3-му корпусі УГА.

фон ШТАЙН Карл Ріттер (1894—?) — обер-лейтенант 15-го драгунського полку австро-угорської армії. Народився в м. Іглау, Австрія. Німець. До УГА вступив 23 грудня 1918 року. Згодом повернувся в Австрію. Повторно прибув на польський фронт на початку квітня 1919-го. У 1920 — 1921 роках — у таборі УГА в Німецькому Яблонному.

фон ШТАЙНБАХ Антон Августин (1893—1959) — обер-лейтенант 87-го піхотного полку австро-угорської армії. Уродженець Бережан на Тернопільщині. Німець. Син австрійського генерала Карла фон Штайнбаха. Закінчив кадетську школу. Під час Першої світової війни був тричі поранений. Нагороджений орденом Залізної корони III ступеня з військовою декорацією і мечами, хрестом «За військові заслуги» III ступеня, медаллю «За заслуги» з мечами, медаллю за поранення, Фронтним хрестом цісаря Карла. 17 травня 1919 року направлявся транспортом із Відня у Стрий для служби в УГА. Через кілька місяців прибув до Відня і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади у Німецькому Яблонному. У січні 1920-го виїхав до Польщі, до 1922 року у званні поручника служив у 3-му полку підгалянських стрільців Війська Польського. Помер у Празі.

ШТАЙНБАХ Арнольд — харчовий четар. Уродженець м. Яворів. Єврей. Під час Першої світової війни нагороджений хрестом «За військові заслуги». В УГА з 1 листопада 1918 року.

фон ШТАЙНБАХ Людвик Едвард (1889—1964) — сотник. Уродженець Бережан, Тернопільщина. Німець. Син австрійського генерала Карла фон Штайнбаха. Нагороджений орденом Франца Йосифа з військовою декорацією, «Signum Laudis» з мечами і військовою декорацією, хрестом Цісаря Карла, Медаллю поранених, Ювілейним хрестом 1908 року і хрестом Німецького рицарства. Служив у 12-му стрілковому полку австро-угорської армії.

Людвик фон Штайнбах.

17 травня 1919 року направлявся транспортом з Відня у Стрий для служби в УГА. Через кілька місяців прибув до Відня і 23 вересня 1919 року був відправлений ЗС УНА до Української бригади у Німецькому Яблонному. 1920-го виїхав до Польщі, у званні капітана служив у піхоті Війська Польського. Перебував під офіцерським судом честі за службу в УГА. З 1930-го — на військовій пенсії. Помер у м. Вроцлав.

ШТАЙНЕР Лев (1879—?) — рахунковий поручник. Уродженець м. Болахів. Єврей. Закінчив рахункові курси. Мирна спеціальність — купець. В УГА з 31 грудня 1918 року.

ШТАЙНЕР Фридрих (1896—?) — лейтенант 35-го піхотного полку ландверу австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. Під час Першої світової війни потрапив у полон. Унаслідок обміну полоненими повернувся на батьківщину. В УГА

з 20 листопада 1918-го. Поручник. 1921-го — в таборі в м. Йо-зефів. 1922 року навчався у Відні.

ШТАЙНФОКЛЬ Вілі — сотник. Уродженець м. Грасліц (тепер м. Грасліце, Чехія). Німець. 1919-го — в УГА. У 1920—1921 роках — у таборі УГА в Німецькому Яблонному.

ШТАРК Павло — поручник. В УГА з 11 лютого 1919 року. Уродженець с. Мшана Львівського повіту. Єврей.

ШТЕМЦЛЯР Лев — четар. В УГА з 18 листопада 1918 року. Уродженець Галичини. Єврей. У січні 1919 — ветеринарний референт 8-ї Самбірської бригади.

ШТЕНЦЕЛЬ Станіслав — четар. Інженер. Уродженець м. Журавно. Єврей. В УГА з 15 лютого 1919 року.

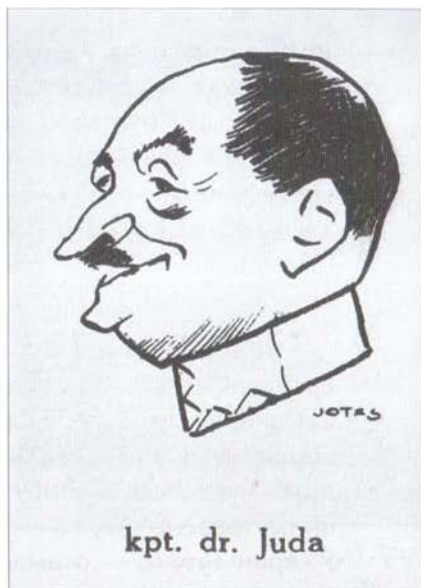
ШТИПШІЦ-ТЕРНАВА Карл (1883—1954) — майор австро-угорської армії. Кіннотник. Хорват. Під час Першої світової війни — в Генштабі. Нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня з військовими декораціями. В УГА — полковник. Представник давнього баронського роду. З 8 червня 1919-го і до переходу за Збруч — начальник штабу Начальної команди УГА. Характеризувався як безініціативна, бездарна, байдужа до української справи людина. Був звільнений з посади після того, як командуванню НКГА стало відомо про його наміри дезертирувати. Згодом — в угорській армії.

ШТОЛЬЦБЕРГ Лев — четар. Уродженець Львова. Єврей. В УГА з 28 січня 1919 року.

ШТРОБЕЛЬ Александер (Олекса) (1876—?) — отаман. Уродженець с. Бобрівці, Буковина. Німець. В УГА з 18 листопада 1918 року — в інтендантському відділі НКГА. На початку 1919 року — член Начальної команди УГА, розташованої у Ходорові. Влітку 1919-го — референт із фінансових питань управи Буковинської Національної ради у Кам'янець-Подільському. 12 лютого 1920 року прибув у Відень. 5 березня того ж року був відправлений у табір у м. Німецьке Яблонне.

ШТРОМЕР Карл — сотник. Військовий інженер-залізничник. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 23 лютого 1919 року. У березні 1920 року направлений у табір у Німецькому Яблонному. 1 травня 1920-го звільнений з лав УГА.

ШТРУМ Соломон — рахунковий поручник. Уродженець м. Коломия. Єврей. Під час Першої світової війни служив у 24-му піхотному полку австро-угорської армії. В УГА з 30 січня 1919-го. Влітку 1920 року перебував у концтаборі в Кожухові, 10 липня — звільнений з ув'язнення, у серпні — вересні був кандидатом у члени Галревкому.

*Доктор Юда Маврикій. Карикатура
Є. Швайцера, 1925 р.*

ШТУКГАЙЛЬ Еріх — капітан залізничного полку австро-угорської армії. Уродженець Праги. Німець. Під час Першої світової війни нагороджений орденом Залізної корони III ступеня з військовою декорацією та мечами. В УГА з 15 січня 1919-го. Вхід до складу НКГА. У червні 1919 року — командир 20-ї бригади УГА, сформованої в с. Язловець на півдні Тернопільщини. У березні 1920-го — в ЧУГА. Командир етапу УГА. У липні 1920 року прибув до ЗС УНА у Відні з польського полону.

ШУБЕРТ Георг (1894—?) — обер-лейтенант 1-го полку тірольських королівських стрільців австро-угорської армії. Уродженець м. Гьодінг в Моравії (нині м. Годонін, Чехія). Німець. Прибув в УГА на початку квітня 1919 року.

ЮДА Маврикій (1884—?) — сотник. Лікар. Уродженець м. Тарнів (тепер — Польща). Єврей. В УГА з 1 листопада 1918 року. Служив у 95-му піхотному полку австро-угорської армії. Нагороджений медаллю «Signum Laudis». У листопаді

1918-го працював у військовому шпиталі м. Угнів. У 1918—1920 роках — начальний лікар бойової групи «Старе Село», Рава-Руської окружної команди, 1-го Галицького корпусу. Зберіг для історії прізвища кількох сотень галичан, загиблих від тифу на Великій Україні. У міжвоєнний час — лікар одного з військових шпиталів Війська Польського. 1925-го — майор Війська Польського, служив у Білостокському військовому шпиталі.

ЯКВЕРТ Ріхард (1892—?) — офіцер 11-го полку польової артилерії австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець. Закінчив кадетську артшколу. З 18 грудня 1918 року — сотник відділу артилерії Начальної команди Галицької армії. Згодом — начальник штабу бойової групи «Наварія». З березня по травень 1919-го — начштабу 8-ї Самбірської бригади. У червні 1919-го — отаман, начштабу 3-го Галицького корпусу. У січні — квітні 1920-го — в ЧУГА.

ЯКОВЛЕВ Іван — поручник. Росіянин. 1919-го — в УГА.

ЯКШ Густав (1881—?) — лейтенант 9-го піхотного полку ландверу австро-угорської армії. Уродженець Відня. Німець.

ЯМПОЛЕР Йозеф (?—1919) — підполковник. Лікар. Уродженець Тернополя. Єврей. Під час Першої світової війни — штабний лікар 85-го піхотного полку австро-угорської армії. 1915 року нагороджений Лицарським хрестом ордена Франца Йосифа. Командант 1-го запасного шпиталю у Вінниці. Помер від тифу.

ЯРИЙ Ріхард Франц Маріян (1898—1969) — обер-лейтенант 1-го саперного батальйону, а потім 9-го драгунського полку австро-угорської армії. Народився в м. Ряшев, Польща. Німець. 1912 року закінчив Військову академію у Відні. Військова спеціалізація — сапер. Під час Першої світової війни був нагороджений хрестом «За військові заслуги» III ступеня.

25 грудня 1918-го перейшов на службу в УГА, командував саперною сотнею, згодом — 2-м кінним полком. Отримав

звання сотника. З квітня до серпня 1920 року — в 5-й Херсонській дивізії ДА УНР. Разом із полком у серпні 1920-го перейшов на територію Чехословаччини. Деякий час перебував у таборі для інтернованих в Ужгороді.

У 1921—1929 роках — активний член Української військової організації. Один із найближчих співробітників Євгена Коновальця. У січні 1929-го брав участь у роботі I Конгресу українських націоналістів у Відні, на якому створено ОУН. У 1920—1930 роках був посередником між Коновальцем і німецькою владою. Очолював мережу ОУН у Німеччині.

Ріхард Ярій.

Член ПУН у 1929—1940 роках, 1934—1939-го — член Вужчого (чотириособового) проводу. Деякі історики приписують йому ініціативу розколу ОУН 1940-го. Після розколу — на боці Бандери. Очолював бюро ОУН(б) у Відні, яке у квітні 1941-го здійснювало формування батальйону «Роланд».

Після проголошення Акта відновлення Української держави 30 червня 1941-го призначений послом у Японії, однак широкомасштабні репресії гітлерівців проти лідерів ОУН, членів Українського державного правління та неприйняття ними ідеї української державності зробили неможливим це призначення.

У 1942 році мешкав у Бессарабії, виступав проти Української повстанської армії в окупаційній пресі. Наприкінці 1943-го заарештований гестапо і кинутий до концтабору. Після виходу з ув'язнення мешкав у Австрії, на віллі Глогніц біля Відня, що дало підстави певним колам звинуватити його у шпигун-

ській роботі на користь СРСР. У повоєнний час повністю відійшов від політичної діяльності. Помер у Відні. Автор книги «Бог за Маківку».

ЯШІК Осип (1897—1920) — четар. Уродженець Відня. Німець. В УГА з 20 листопада 1918-го. Служив у 2-му Галицькому корпусі. Помер від тифу 17 січня 1920 року на Поділлі.

ПРИ ПІДГОТОВЦІ КНИГИ ВИКОРИСТАНІ ТАКІ ДЖЕРЕЛА:

Архіви

1. ЦДАВО України: Начальна команда Галицько-Української армії (Ф. 2188), архів диктатора Західної області УНР (Ф. 2192), архів Військового міністерства Української Народної Республіки (Ф. 1075), архів Головної управи Генерального штабу Армії УНР (Ф. 1078).
2. ЦДІАЛ України: матеріали Колекції документів про діяльність урядів та армій УНР та ЗУНР (Ф. 581), Збірної станиці УСС (Ф. 352), Особові фонди Осипа Назарука (Ф. 359) та Степана Шухевича (Ф. 371), фонд Видавничого кооперативу «Червона Калина» (Ф. 316).
3. ДАЛО: Матеріали фондів Львівського воєводського управління (Ф. 1), Львівського повітового староства (Ф. 7), Львівського повітового управління державної поліції (Ф. 108), Львівського воєводського управління державної поліції (Ф. 121), правління Товариства з вивчення історії оборони Львова та південно-східних воєводств у 1918—1920 роках (Ф. 257), Дирекції поліції у Львові (Ф. 271), Рудківського повітового державного комісаріату Української Національної Ради (Ф. 1259).

Література

- Алфавитный указатель жертв австро-мадьярского террора во время Первой мировой войны 1914—1915 гг. На землях Галицкой и Буковинской Руси. Книга третья. Буквы Л до О. №№ 4285 — 5751. — Львов, 1971. — 136 с.
- Архивъ русской революции. Т. 11. — Берлин, 1923. — 310 с.
- Барагура В. Калиновий міст. — Нью-Йорк: Свобода, 1982. — 220 с.
- Боберський І. Щоденник, 1918—1919 рр. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. — 259 с.
- Бородієвич Є. В чотирикутнику смерті (причинки до трагедії УГА на Великій Україні). — Київ; Львів: Нове життя, 1921. — 86 с.
- Гірняк Н. Останній акт трагедії Української Галицької армії. — Нью-Йорк, 1959. — 285 с.
- Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на західних землях України. — К.: Либідь, 1993. — 408 с.

- Денник Начальної Команди Української Галицької армії. — Нью-Йорк, 1974. — 325 с.
- Життєпис українських вождів Галицької армії. — Кам'янець-Подільський: Пресова Квартира НКГА, 1919. — 40 с.
- Історія Галицької армії. Програма збирання матеріалів. — Кам'янець: Вид. Стрільця, 1919. — 24 с.
- Капустянський М. Похід українських армій на Київ — Одесу в 1919 році. Кн. 2. — Мюнхен: Хвильовий, 1946. — 200 с.
- Кедрин І. Життя — події — спогади. — Нью-Йорк: Видавнича кооператива «Червона Калина», 1976. — 724 с.
- Кравс А. За українську справу. Спомини. — Львів: Видавнича кооператива «Червона Калина», 1937. — 99 с.
- Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. — Львів: Видавнича кооператива «Червона Калина», 1931. — 448 с.
- Ласовський В. Генерал Тарнавський. — Львів, 1935. — 192 с.
- Левицький О. Галицька армія на Великій Україні: спомин з часу від липня до грудня 1919 р. — Відень, 1921. — 190 с.
- Мегас О. Трагедія Галицької України. — Вінніпег, Ман., 1920. — 252 с.
- Максимчук І. Кожухів. Трагічна доля рештків УГА. — Львів, 1930. — 100 с.
- Омелянович-Павленко М. Спогади командарма. — К.: Темпора, 2007. — 608 с.
- Сосюра В. Третя рота. — К.: Український письменник, 1997. — 350 с.
- Удовиченко О. Україна у війні за державність: історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил, 1917—1921. — Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1954. — 176 с.
- Українська Стрільська Громада в Канаді 1928—1938. — Саскатун, 1938. — 164 с.
- Шухевич С. Спомини. Ч. 1—5. — Львів: Видавнича кооператива «Червона Калина», 1929.
- Ярославин С. Визвольна боротьба на західноукраїнських землях у 1918—1923 роках. — Філадельфія, 1956. — 184 с.
- Almanach i lexikon żydowstwa polskiego. Т. 2. — Lwów, 1938. — 1107 S.
- Bendow J. Der Lemberger Judenpogrom (November 1918 — Janner 1919). — Wien-Brünn: M. Hickl-Verlag, 1919. — 167 S.
- Chasanowitsch L. Die polnischen Judenpogrome im November und Dezember 1918: Tatsachen und Dokumente. — Stockholm: Verlag Jüdaea A. B., 1919. — 141 S.
- Communist International. Executive Committee. — The Communist international, Book 14. — Workers Library Publishers, 1937. — 573 S.

- Gella J. Ruski miesiąc. 1/XI-22/XI. — Staraniem komitetu obywateli miasta Lwowa. — 232 S.
- Jüdisches Archiv: Mitteilungen des Kömitees «Jüdisches Kriegsarchiv». Nummern 1—7. — Wien: Verlag R. Löwit, 1915.
- Kraus A. Erinnerungen. Die Kämpfte des 3. ukrainisch-galizischen Korp gegen die Polen in Ostgalizien // ЦДІАЛ України. — Ф. 309. — Оп. 1. — Арк. 1 492.
- Ligocki Edward. O Józefie Hallerze. Życie i czyny. Warszawa, 1923. — 360 S.
- Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918—1920. Warszawa, 1934. — 1061 S.
- Obrona Lwowa 1—22 listopada 1918. Relacje uczestników. T. II. — Lwów, 1936. — 1 096 S.

Дослідження

- Бутовский полигон. 1937—1938 гг. Книга памяти жертв политических репрессий. Вып. 2. — Москва: Панорама, 1998. — 362 с.
- Веремійчик О. Другий Зимовий похід або Листопадовий рейд. — К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2006. — 248 с.
- Вішка О., Карпус З., Срібняк І. Останній шлях УГА: Обставини перебування та культурно-просвітницька діяльність полонених старшин Укр. Галицької армії в таборі Тухоля (Польща) у 1920—1922 рр. / Київський державний лінгвістичний університет. Кафедра історії України; Instytut historii i archiwistyki; Uniwersytet Mikołaja Kopernika. — Київ; Торунь, 1999. — 46 с.
- Галин В. В. Интервенция и гражданская война. — Москва, 2004. — 605 с.
- Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! — Одеса: Маяк, 2008. — 1167 с.
- Енциклопедія українознавства. ТТ. 1—10. — Львів, 1993—2002. — 4 015 с.
- «Закордот» в системі спецслужб радянської України: Збірник документів. — Київ: Вид-во НА СБУ, 2000. — 213 с.
- Карпус З., Купцов А., Срібняк І. Табір інтернованих військ Української Галицької армії в Німецькому Яблонному (Чехословаччина) у 1919—1920 рр. / Київський державний лінгвістичний університет. Кафедра історії України; Instytut historii i archiwistyki;

- Uniwersytet Mikołaja Kopernika. — Київ; Торунь: КДЛУ, 1999. — 60 с.
- Колянчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. — 288 с.
- Крип'якевич І. Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Упоряд. Б. Якимович. 4-е вид., змін. і доп. — Львів: Світ, 1992. — 712 с.
- Литвин М. Українсько-польська війна 1918—1919 рр. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут Східно-Центральної Європи, 1998. — 469 с.
- Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. — Львів: Інститут українознавства НАН України, 1995. — 368 с.
- Литвин М, Науменко К. Історія Галицького стрілецтва. — Львів: Каменяр, 1991. — 200 с.
- Литвин С. Військові діячі Західно-української Народної республіки // Воєнна історія. — 2008. — № 6 (42).
- Лурье В., Кочик В. ГРУ: дела и люди. — Санкт-Петербург: Издательский Дом «Нева»; Москва: «ОЛМА-ПРЕСС», 2002. — 639 с.
- Паліїв Д. Життя і діяльність. — Наукове товариство ім. Шевченка, Львів. — 2007. — 864 с.
- Сідак В. Національні спецслужби в період Української революції 1917—1921 рр. — Київ, 1998. — 320 с.
- Субтельний О. Україна. Історія. — Київ: Освіта, 1990. — 510 с.
- Тинченко Я. Герої Українського неба. — К.: Темпора, 2010. — 200 с.
- Тинченко Я. Голгофа русского офицерства в СССР, 1930—1931 годы. — Москва: Московский общественный научный фонд, 2000. — 496 с.
- Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917—1921). Книги 1—2. — К.: Темпора, 2008. — 536 с.
- Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. 1917—1921 роки. — К.: Тиражувальний центр УРП, 1995. — 258 с.
- Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. Західноукраїнська Народна Республіка 1918—1923 рр. — Коломия: Світ, 1993. — 118 с.
- Українська Галицька армія. Матеріали до історії. Т. 1—5. — Вінніпер: вид. Д. Микитюк, 1958—1978.
- Чмир М. Однострій та знаки розрізнення військовиків збройних сил ЗУНР (ЗОУНР) 1918—1919 рр. // Український визвольний рух. — Львів, 2007. — Збірник 9. — С. 181—247.

- Шанковський Л. Українська армія у боротьбі за державність. — Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958. — 319 с.
- Шанковський Л. Українська Галицька армія: воєнно-історична студія. Т. 13. — Наукове товариство ім. Шевченка, 1999. — «Українознавча бібліотека НТШ». — 396 с.
- Шацило В. Первая мировая война 1914—1918. — Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. — 477 с.
- Якимович Б. Збройні сили України: Нарис історії. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Просвіта, 1996. — 359 с.
- Dolbeau Ch. Face au bolchevisme: petit dictionnaire des résistances nationales à l'Est de l'Europe (1917—1989). — Arctic, 2006. — 359 p.
- Hoffmann J. Deutsche und Kalmyken. — Rombach, 1974. — 214 s.
- Jagschitz G, Baubin A. Der Putsch. — Graz, 1976. — 260 s.
- Jockheck L. Der «Völkische Beobachter» über Polen 1932—1934. — Berlin; Hamburg; Münster: LIT Verlag, 1999. — 143 s.
- Król E. C. Polska i Polacy w propagandzie narodowego socjalizmu w Niemczech 1919—1945. — Instytut Studiów Politycznych PAN, 2006. — 848 s.
- Krotofil M. Ukraińska Armia Halicka 1918—1920. — Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. — 226 s.
- Łukomski G., Partacz Gz., Polak B. Wojna polsko-ukraińska 1918—1920. — Koszalin; Warszawa, 1994. — 285 s.
- Plaschka R. G. Matrosen, Offiziere, Rebellen: Krisenkonfrontationen zur See, 1900—1918. — Wien: Böhlau, 1984. — 394 p.
- POLITECHNIKA LWOWSKA 1844—1945. Komitet redakcyjny. — Wrocław: Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, 1993. — 577 s.
- Schafranek H. Sommerfest mit Preisschießen. Die unbekannte Geschichte des NS-Putsches im Juli 1934. — Wien: Czernin-Verlag, 2006. — 356 s.
- Schmidt-Brentano A. Die k. k. bzw. K. u. K. Generalität 1816—1918. Österreichisches Staatsarchiv. — Wien, 2007. — 211 s.
- Świątek R. Lodowa ściana: sekrety polityki Józefa Piłsudskiego 1904—1918. — Platan, 1998. — 950 p.

Часописи

- Альманах Українського Народного Союзу на 1965 рік.
Вісник Державного Секретаріату Військових Справ. Станіславів.
1919. — Вип. 5. — 31 січня.

Вісті комбатанта. — 1962; 1965; 1966.
Галицька Брама. — 1998. — № 5—6.
Літопис Червоної Калини. — 1929—1939; 1992.
Проблеми слов'язнознавства. — 2002. — Вип. 52.
Хліборобська Україна. — 1922—1923.
Цитаделя. — 2009. — № 1.

Газети

Громадська думка. — 1920.
Громадський вісник. — 1923.
Діло. — 1918.
Золочівське слово. — 1919.
Народ. — 1919.
Република. — 1919.
Свобода. — 1918—1991.
Стрийський вісник. — 1919.
Стрілець. — 1919.
Стрілецька думка. — 1919.
Український Скиталець. — 1921—1923.
Chwila. — 1919.
Czernowitzer Allgemeine Zeitung und Czernowitzer Tagblatt. — 1918.
Kurier Lwowski. — 1918.
Monitor Polski. — 1918—1919.
Neue Freie Presse. — 1918.
Neue Lemberger Zeitung. — 1918.
Nowości Illustrowane. — 1918—1919.
Rzeczpospolita. — 2006. — 24 czerwca; 2008. — 21 listopada.

Інтернет-сайти

www.austro-hungarian-army.co.uk
www.tuad.nsk.ru
www.actualhistory.ru
www.lists.memo.ru
www.gameo.org

Перелік скорочень, які використані в книзі

- ДА УНР — Дієва армія Української Народної Республіки.
ДСВС — Державний секретаріат військових справ — військове міністерство ЗУНР. Розпущене у червні 1919-го після відставки уряду Республіки й переходу усіх повноважень до рук Євгена Петрушевича.
ЗО УНР — Західна область Української Народної Республіки.
ЗС УНА — Збірна станиця Української національної армії у Відні.
НКГА — Начальна команда Галицької армії (інша назва НКУВ — Начальна команда Українського війська) — командування УГА.
УГА — Українська галицька армія.
УТА — Українське телеграфне агентство.
ОВК — Окружна військова команда.
РА — Російська імператорська армія.
РСЧА — Робітничо-селянська червона армія.
ЧУГА — Червона українська галицька армія — 1920 року.
к. и. к. (kaiserlich und königliche) армія — Імператорсько-королівська армія Австро-Угорської Імперії.

Деякі військові реалії, часто згадувані в книзі

- Акцесист — військовий канцелярист середнього управлінського рівня.
Абвер — орган армійської розвідки та контррозвідки Німеччини у 1919—1944 роках.
Виказ поборів — список виплат.
ґаж — зарплатня.
Генеральна булава — Генеральний штаб.
Диктатор — титул президента ЗУНР Євгена Петрушевича, котрий він отримав у червні 1919 року.
Диктатура ЗО УНР — апарат Диктатора, виконавчий орган Західноукраїнської Народної Республіки.
Дунайська Імперія, Подвійна Імперія — маловживані назви Австро-Угорської Імперії.
Етап армії — служба тилу.
Іменування — присвоєння військового звання
Ландвер — війська територіальної оборони Австро-Угорщини.
Ліквідатура — бухгалтерія.
Ліквідуючий старшина — офіцер-бухгалтер.
Містостаршина — заступник командира підрозділу австро-угорської армії. В Галицькій армії ця посада була скасована, а сам термін вживали лише по відношенню до містостаршин, які це звання отримали в австро-угорській армії.
Мужва — військовослужбовці рядового складу.
Підстаршини — військовослужбовці сержантського складу.
Побори — виплати, сталі побори — зарплатня.
Прийняття у стан — зарахування у штат.
Пробоевий — штурмовий.
Рахунковий старшина — офіцер, відповідальний за матеріальні цінності; завгосп; завскладом.
Старшини — офіцери.

Іменний та географічний покажчик

А

Аспрісініґ Гуґо 319
Абель Броніслав 35, 238, 314
Абрагам, капітан 36, 123, 133
Абрамов Олександр 98, 314
Авдеев Валентин 98, 314
Авст, генерал 61
Австро-Угорська Імперія (Австрія, Австро-Угорщина, Дунайська Імперія, Подвійна Імперія) 14—16, 23, 35, 58—60, 65, 72, 75, 87, 90, 104, 110, 122, 132, 177, 183, 188, 193, 196, 200, 207, 229, 245, 247, 248, 252, 254—258, 265, 278, 314, 337, 341, 342, 345, 347, 349, 350, 355, 357, 358, 369, 370, 371, 375, 381, 386, 388, 390, 391, 394, 396, 399, 403—405, 409, 413, 418, 419, 421, 424, 428, 431, 432, 437
Аденауер Конрад 246
Адлер Зіґфрід 219, 314
Адлерштайн Арон 315
Адріатичне море 408
Азовське море 205, 408
Айдлер Маркус 106
Айзенталь Отто 315
Айнзідель, с. 21
Айслер Юліан 112
Айссіґ, м. 373
Александрія, м. 410
Александрович, доктор 116
Алексеев Віктор 242, 315
Алексій II див. Рідігер Олексій
Алелюхін Федір 95, 242, 315
Алиськевич Микола 61
Альбаум Нахман 316
Альберт Лев 316
Альбі, генерал 140
Альбін Андрій 293
Альбрехт Карл 146
Альвайль Зіґурд 242, 316, 378
Альохін, поручник 98, 316

Альтшілер Ізраель 316
Альфіль Віктор 317
Амброз, полковник 264
Америка див. Сполучені Штати Америки
Англія див. Велика Британія
Андрієвський, білогвардійський генерал 410
Андрієвський Дмитро 81
Антанта 14, 16, 59, 67, 139, 144, 253, 255, 256, 260, 272, 305, 307
Аптерман Стефан 317
Арватов Юрій 96, 99, 242, 317
Аргентина 207
Аріо Карл 25, 81, 185, 218, 219, 227, 246, 249, 305, 317, 318
Аркас Микола 42
Армія Крайова 216
Артимович, державний секретар 282
Архангельськ, м. 97, 107, 340, 353, 407
Аспельмайер Отто 319
Атлас Адольф 35, 124, 319
Атляс Яків 319
Аушвіц див. Освенцім-Біркенау
Афанасьєв, сотник 319
Афнер Григорій 52
Ашкенази Еріх 319
Ашкенази Тобіаш 125

Б

Бавм Йоганн 320
Баден, м. 396, 419
Базар, м. 241, 356, 375
Базель, м. 318
Байґерт Валеріан 90, 91, 169, 320
Байґерт Йоганн 85, 90, 91, 169, 320
Байґерт Северин Станіслав 46, 47, 90, 91, 169, 244, 310, 320, 321
Байєр Альфред 321
Байєр Едмунд 303, 321
Байєр Людвік 322

Байтель Йосиф 322
Бакович Петро 44
Балабан Маврикій 322
Балта, м. 393, 415, 423
Банах, поліціант 260
Бандрівський Михайло 46
Бандурка В. 179
Баня-Лука, м. 91, 391, 392
Барабаш (Ротштейн) Вольф 322
Барагура Володимир 164, 170
Баран Йосиф 46
Баран Степан 152, 264
Барановський В. 193
Бардах Теофіль 104, 322
Баренбліт Озіяш Шулім 322
Баренбліт Офік 322
Бар, м. 368, 393, 297, 415
Бартатів, лісництво 220
Баталья, польський вояк 134
Бауер, старшина 240
Бауер (Бавер) Карл 322
Бауер Отто 60
Баумвальд Маєр Яків 323
Бах Людвик 323
Бачинський Лев 275
Бачинський Раймонд 31
Бедзін, м. 363
«Бейтар», організація 112
Бекесевич Дмитро 45
Беккер Юліус 323
Белград, м. 336
Бем Вальтер 24, 84, 220, 323
Бемер Ервін 323
Бендери, м. 343
Бендер Соломон 323
Бенеш Роберт 91, 324
Бенуссі Цезар 324
Бергман Максим 324
Бергштоф Соломон 324
Бердичів, м. 48
Берегомет, смт. 359, 374
Бережани, м. 91, 231, 290, 322, 335,
346, 363, 399, 405, 410, 420, 432, 433
Бережанський повіт 20, 396
Береза Онуфрій 293
Берест-Литовський, м. 339
Берія Лаврентій 214
Берлін, м. 87, 160, 226, 244, 311, 353,
376, 379, 418
Бернар, генерал 140
Бернгрубер Франц Едвард 324
Берно, м. 319, 338
Бернсдорф, колонія 172, 369
Бершадь, м. 48, 350
Беслан, м. 365
Бессарабія 343, 437
Бехер Сидір 108
Бехтльоф Вільгельм 90
Бельсько-Бяла, м. 368
Бидгощ, м. 156, 159, 161, 385
Билень, хорунжий 272
Бібрецький повіт 316
Бібрка, м. 316, 362
Бізанц Альфред 23—24, 43, 46—49,
90, 167, 169, 174, 220, 242, 246, 247,
249, 295, 298, 311, 320, 321, 324, 325
Бізанц Данило 55, 238, 272, 279, 325,
326
Біле море 241
Білецький Василь 46
Білинський Іван 46
Білинський Т. 51
Біллет Гнат 326
Білокур Михайло 46
Біндач Ганс 91, 326
фон Біндер Альфонс 326
Біненшток Макс Якуб 327
Бірзула, м. 362
Біркенау Оттокар 327
Бірки Великі, с. 354
Бістріц, м. 376
Блавацький Дмитро 45
Близнюк, капітан 167, 168
Блюхер Василь 192, 197
Блявкопф Вільгельм 327
Блядер Самуїл 328

- Блок національних меншин (БНМ) 157
де Боберський Іван 259, 260
Бобрівці, с. 434
Богатківці, с. 360
Богачевський Юліан 47
Богемія 324, 343
Богомінов Дмитро 328
Богомоллов Митрофан 328
Богородчани, м. 414
Боделлар, полковник 140
Боденські Гайнріх 328
Боднар Іван 45
Бойківщина 153
Боксгорн Альфред 328
Болбочан Петро 37
Болехів, м. 330, 432, 433
фон Бом-Єрмоллі Едуард 69, 70
Боні, генерал 141
Бонн, м. 318, 245
Бонн Франц Йозеф Ксаверій (о. Бонн) 102, 245, 328
Борислав, м. 328, 334
Боровик Леонід 45
Бородін Андрій 95, 97, 101, 329
Борсдорфер Клеменс 329
Борщів, м. 410
Боснія 345, 359, 391, 392, 422, 424
Бох Луї 142
Бохня, м. 406
Бравн Віктор 46, 47, 329
Брайтер Ернест Теодор 329
Брандіс (Брандайс), м. 393
Бранднер Еміль (Омелян) 49, 82, 91, 220, 241, 329
Бранднер Карл 91, 330
Браунау ам Інн, м. 371
Брекнер, рядовий 51
Бреслау, м. 373
Брест, м. 286
Брестська фортеця 158
фон Бредов Микола 36, 79
«Бригідки», в'язниця 24, 397
Бринецький Михайло 179, 180
Брілль Мендель 330
Брінг Лев 330
Броди, м. 106, 126, 322, 330, 348, 350, 352, 353, 363
Бродівський р-н 407
Бромберг Майєр 330
Брусилів Олексій 187
Брюн, польський вояк 134
Бубела Петро 29, 231, 278, 279, 281—283, 287, 288, 297
Будапешт, м. 61, 350
Будзанів, с. 331
Буковина 19, 20, 67, 256—258, 275, 300, 323, 332, 335, 337, 359, 364, 374, 381, 382, 391, 395, 398, 400, 402, 411, 412, 434
Букшований Осип 42
Бурачинський Осип 297, 303
Бурцев Олександр 331
Бурштин, м. 350, 431
Буськ, м. 315
Бутенко Федор 178, 181
«Бутирка», в'язниця 354
Бухарест, м. 421
Бухвальтер Йоахім 331
Бучак Андрій 45
Бучач, м. 128, 324, 349, 416, 424
Буцилов Павло 331
- В**
Вагнер Монаша (Томаш) 35, 331
Вагуш Фріц 35, 331
Вагшаль Вольф 331
Вагшаль Лео 331
Вадовичі, м. 389
Вайдман Авраам 332
Вайнгаммер Яків, 182, 221, 332
Вайнгаммер Отто 91, 332, 412
Вайнер, командир 36
Вайнреб Яків 332
Вайнтрауб Осип 33, 332
Вайс Арнольд 47, 332

- Вайсброт Майер 35, 333
Вайсглас Маврикій 333
Вайс Гуго 332
Вайс Самуїл 46, 333
Вайсштавб Хуне 333
Вайхельбавм Йозеф 334
Вайцкорн Давид 292, 334
Ваккер Роберт 334
Валек Фердинанд 85, 86, 334, 335
Вальдман Ізраель 112
Вальтер фон Вальтершталь Воль-
фганг 90, 335
Вандшурас Йозеф 335
Ваня Володимир 33, 335
Варзагер Генрик 336
Варивода А. 84
Вартеланд, регіон 175
Варшава, м. 98, 110, 144, 145, 219,
260, 318, 364, 367, 385
Василько Микола 63, 90
Васіч Чедомір (Цедемір) 309, 336
Вассерман Натан 336
Вассер Озіяш 111
Вахнянин Ірина 245
Вашингтон, м. 138
Вебер Еміль 336
Веґеман Роберт 336
Вейган Максим 145
Вейлянд Ернест 336
Велика Британія (Англія) 14, 144,
246, 272, 359
Великі Глібовичі, с. 316
Вельк Карл 336
Венке Осип 300
Венке Оттон 300, 337
Венцель Алоїз 337
Верба Оттмар Рудольф (Доктор
Доль) 91, 209—216, 212, 337
Вержбелово, м. 317
Верніш Фридріх 337, 238
Верховинський р-н 356
Веселий Кут, с. 338
Вигода, с. 356
Вижницький повіт 337, 359, 374
Виметаль Антон 42, 48, 49, 221, 241,
274, 338
Вичулковський Л. 134
Вишиваний Василь, див. Габсбург-
Льотрінген Вільгельм Франц
Вишков, м. 395
Відень, м. 10, 14—16, 31, 34, 56, 60,
63, 65, 67, 72—74, 83—88, 90,
106, 109, 133, 153, 155, 183, 219,
230, 234, 236, 238, 244, 245, 248,
259, 262, 263, 281, 290, 291, 294,
303, 304, 314, 315, 317, 318—320,
321, 323, 324, 326, 331, 332, 334—
337, 342—345, 347, 349—358,
361—363, 365, 368—377, 379,
380, 383—385, 388, 389, 391,
393—407, 409—414, 417—428,
430—438, 440
Відт, польський воєк 134
Віжайни, с. 386
Військо Польське 21, 36, 125, 132—
138, 142, 145, 146, 157, 163, 170, 171,
174, 322, 325, 330, 331, 334, 336,
339, 369, 377, 380, 384, 388, 394,
424, 425, 427, 430—433, 436
Вікно, с. 364
Вільзон Вудро 255, 259
Вільке Оттон 22, 338
Вільковіц див. Влковіце
Вільно, м. 365
Вімаль де Монтейль 142
Вінер-Нойштадт, м. 65, 341
Вінклер Йозеф 338
Вінклер Карл 338
Вінницький Тарас див. Кюнц Франц
Вінниця, м. 105, 277, 298, 304, 333,
353, 368, 396, 431, 436
Вінниччина 329
«Вісник ДСВС», видання 53, 54
«Вісник Українського війська», ви-
дання 55
Вітек Франц 59

- Вітлін Авраам 339
Вітовський Дмитро 17, 29, 41, 68,
69, 78, 113, 268, 269, 271, 274, 275,
277, 278
Вітошинський Амвросій 41, 177, 271
Віттельс Карло 339
Вішав див. Вишков 395
ВКП(б) див. Всесоюзна комуністич-
на партія (більшовиків)
Влковіце (Вільковіц), с. 398, 402, 403
Войтилів, м. 280
Волинська губернія 98
Волинь 108, 157, 158, 419
Вологодська губернія 98
Волоско, с. 388
Волох О. 242
Волочиськ, м. 415
Волощук Роман 46, 48
Вольф Арнольд 23, 42, 43, 47—49,
280, 285, 287, 298, 301, 302, 339
Вольф Даніель 340
Вольф Євген 339
Вольф Карл 340
Вольф Ріхард 340
Вольф Франц 280
Воробій Василь 46
Восатка фон Гельдентроу Ярослав
91, 340
Вотава Ріхард 45, 47, 241, 340
Врабец Рудольф 340
Врангель Петро 96, 317, 410
Вроцлав, м. 433
Всесоюзна комуністична партія
(більшовиків) (ВКП(б)) 377, 382
«Всцекли», бронепοїзд 221
Вудгауз І. 142
Вурмбранд Рудольф 33, 41, 248,
249, 303, 341
«Выстрел», курси 192, 194, 195, 387
Вятська губернія 421
- Г
- ГА див. Українська Галицька армія
- Габер Мехель 341
Габсбург-Льотрінген Вільгельм
Франц (Вишиваний Василь) 37,
38, 90, 134, 146, 147, 183, 184, 188,
224, 226, 242, 243, 248, 259, 267,
295, 305, 311, 332, 341, 348, 356,
386, 394, 407, 418
Габсбург Карл Альбрехт 146, 147,
188, 243
Габсбург Лео Карл 146, 147
Гавке Еміль 342
Гаврецький Михайло 46
Гаврилюк Іван 342
Гавсман Бернгард 294, 342
Гавсманн А. 123
Гадинківці, с. 381
Газдайка Петро 45
Гайль Юзеф 132, 134
Галецький Казимир 60
Галицька армія див. Українська Га-
лицька армія
Галицька Радянська Республіка (Га-
лицька РСР) 107, 388, 406
Галицьке українське королівство
259
Галичина 7, 14, 19—21, 33—35, 56,
60, 65, 67, 73, 74, 82, 85, 93, 98, 104,
105, 108, 126, 129, 133, 134, 155—158,
160, 167, 168, 171, 177, 180, 183, 196,
200, 219, 225, 230, 246, 256—260,
262, 263, 267, 277, 295, 297, 307, 311,
314, 320, 321, 325, 328, 341, 357, 362,
365, 368, 369, 372, 377, 386, 393,
423, 424, 425, 434
Галлер (Галленбург-Галлер) Юзеф
25, 26, 36, 50, 138—141, 146, 155,
170, 172, 290, 317, 338, 339, 348,
380, 394, 397, 401, 413, 414
Галушинець, с. 292
Галущинський Михайло 153
Гальперн Йонат 106, 342
Гальперн Леопольд 342
Гальперн Мехель 280

- Гальперн Якоб 342
Гаммер Рудольф 343
Ганімед Володимир 177, 179
Ганке Йозеф 343
Гансен Курт 216
Гарлос Филип 22, 343
Гарніш Оскар 343
Гаудрінг Аркадій 343
Гаузнер Ріхард 134
Гафель Савло 343
Гвоздець, с. 339
Гелецинський Євген 43
Гельмут фон Паннвіц 216
де Геммер Гудме Івер 37
Генбачов Володимир 40, 42, 95, 99,
102, 344
Геніг Едвард 86, 88, 177—182
Генічеськ, м. 199, 204, 205
Генріці, генерал 211
Генуя, м. 329
Герbst Михайло 344
Герес Гайнріх 344
Геріш Алоїз 344
Геріш Едвін 344
Герман Емануїл 344
Герман Карл 345
Герц Антон 345
Герц Генрих 345
Гітлер Адольф 132, 159, 203, 248,
249, 253
Гітлер Щепан 134
Гледек Йоганн 345
Глиняни, м. 340
Глухівський повіт 346
Гмюнд, м. 415
Гнатевич Богдан 29, 41
Гнівань, м. 412
Годонін, м. 89
Голембйовський Іван 44
Голинський, командир 24
Головін Михайло 93, 94, 242, 345
Головінський Юліан 41, 42, 158, 169,
170, 174, 185, 305, 357
Головне управління таборів (ГУ-
ЛАГ — від рос. Главное управ-
ление исправительно-трудовых
лагерей) 189, 325
Гологорський Еміль 31
Голубович Ізидор (Сидір) 231, 278,
282, 283, 286, 288
Гонгайзер, солдат 134
Горбачевський Антін 278
Горлиця, м. 406
Горовіц, судовий урядовець 280
Городок, м. 221, 357
Городоцький р-н (Городок Ягел-
лонський повіт) 365, 369
Городчанін Андрій 98, 345
Горук Сень 29, 41, 42, 300
Гофман Володислав 346
Гофман Карл 43, 222, 241, 264, 284,
326, 346, 376
Гохман Бруно 346
Гошів, с. 330
Грабінка с. 354
Греб Адольф 59
Греббе Курт 159
Греков Олександр 41, 93, 95, 98,
99—101, 329, 346, 371
Гречанівський Грицько 178, 181, 182
Гринишин Михайло 46
«Громадська думка», видання 148,
354
Гроховці, с. 407
Губер (Мацевич) Артур 222, 347
Губер Бернгард 347
Губер Борис 95, 97, 347
Губер Густав 348
Губер Оттон 348
Гужковський Казимир 90, 260
Гузар Пейсах 348
Гуманн, поручник 142
Гупперт Альфред 348
Гусев Анатолій 94, 348
Гусков, полковник 301
Гусятинський р-н 381

Гуттер, польський вояк 134
Гуцульщина 298
Гьорст Р. 213
Гюльхер, підпоручник 142

Г

Габльонц див. Яблонець
Гавер Вільгельм 348
Гавро Лайош 107
Гайер Ернест 22, 348
Гарачек Антон 45, 47, 348
Гаргулінський Еміліан 89, 349
Гарда Гуго 349
Геделлі Осип 303, 349
Геєдлі Вальтер 349
Гелер Осип 349
Геллер Хуне 349
Геллер Герман 33, 349
Геллер Йонак 349
Геллер Михайло 349
Гельбер Нахман 128, 350
Герінг Герман 247, 248
Гесслер Вілібальд 33, 350
Гефлер Мартін 350
Гецельт Адольф 44, 47, 350
Гіртлер Йозеф 22, 350
Гіршінг Тадей 350
Глікер Генрик 350
Глогер Антон 350
Глухи Густав 350
Глянц Генрик 351
Годонін (Гьодінг), м. 209, 337, 340, 377, 435
Годрінгер Карл 351
Гой Генрик 351
Голігер Мойсей 351
Голлінгер Бернгард 351
де Голль Шарль 132, 146
Гольдберг Жигмонт 351
Гольдберг Шая 35, 352
Гольденштайн Михайло 352
Горовіц Людвик 352
Госніц, м. 403

Готліб Лев 352
Готліб Яків 352
Готтесман Маєр 352
ГПУ див. Державне політичне управління
Гравбер Осип Герман 352
Гравпе Юліан 352
Градец Кралове, м. 354
Грасліце (Грасліц), м. 434
Граусс Йоганн 353
Грац-Вандмайєр (Грац-Вальдмайєр) Адольф 290, 353
Грац, м. 350
Гребенц Антон 353
Грейвс Едмунд 135
Гройпскопф Іре 353
Гроссберг Натан 353
Гросс Вальтер 353
Гросскопф Натан 353
Гроссман, старшина 353
Грудзьондз, м. 334
ГУЛАГ див. Головне управління таборів
Гупперт Альфред 51
Гьодінг див. Годонін

Д

Давидів, с. 136, 201, 352
Далмація 383
Данилюк Василь 45
Данке Рудольф 353
ДА УНР див. Дієва армія Української Народної Республіки
Даурський р-н 359
Дацків Михайло 42
Дворжак Франц 241, 353
Дега Ф. 51, 354
Дельта, колонія 321
Демня Нижня див. Сколе
Демчук Осип 42, 45
Денікін Антон 19, 36, 99, 101, 184, 188, 232, 247, 296, 297, 344, 357, 373

- Деражня, м. 296
- Державне політичне управління (ГПУ - від рос. Государственное политическое управление) 210, 316, 358, 378, 390
- Державний секретаріат військових справ (ДСВС) 63, 64, 69—71, 104, 220, 269—271, 273, 278, 279, 281, 288—290, 317, 323, 324, 328, 329, 345, 351, 358, 378, 380, 394, 400, 428
- Дієва армія Української Народної Республіки (ДА УНР, Дієва армія УНР) 30, 38, 52, 80, 101, 112, 173, 202, 238, 240, 241, 248, 314, 315, 317, 318, 319, 321, 323, 325, 330, 343, 345, 347, 358, 361, 364, 366, 371, 372, 373, 374, 377, 395, 402, 405, 406, 414, 417, 421, 423, 429, 431, 437
- Державний центр Української Народної Республіки (ДЦ УНР) 361
- Джованні Адельо 354
- Джус Василь 46
- Дзевіче, с. 406
- Дибуляк М. 48
- Динів, м. 391
- Директорія 16, 36—38, 50, 52, 81, 85, 93, 95, 105, 108, 166, 167, 177, 210, 220, 295, 315, 352, 386
- Діаманд Бернард 354
- Дівер Артур 222, 354
- Дідюков Василь 42, 354
- «Діло», видання 59, 60, 109, 113, 127
- Дінстаг Марко 178, 179, 181
- Дінтенфасс Пінкас 249, 354
- Дніпропетровськ, м. 213
- Дніпро, р. 101
- Дністер, р. 347
- Добровольча армія 36
- Доброволя-Вітошинський Осип Михайло 30, 31
- Добротільський Михайло 46
- Добряни, с. 327, 334, 353
- Дойче Габель див. Німецьке Яблонне
- Доктор Долль, див. Верба Оттмар Рудольф
- Долежаль Карл 40, 43, 222, 223, 354, 355
- Долина, м. 364, 432
- Долинський повіт 20
- Доллечек Леопольд 75, 355
- Доллінгер Йозеф 33, 355
- Долуд Андрій 24, 42, 55, 120, 167, 284
- Домб'є, табір 317, 332
- Домбровка, с. 220
- Дон, р. 216
- Донська область 97
- Дорнфельд, с. 21, 90, 321, 324
- Дорф Соломон 107
- Драганіч, рядовий 51
- Дрезднер Ансельм 355
- Дріліх Якоб Рудольф 356
- Дрогобич, м. 132, 325, 415, 423
- ДСВС див. Державний секретаріат військових справ
- Дудинський Роман 42
- Дуліби, с. 153, 234
- Думова Марія 125
- Дунайська Імперія див. Австро-Угорська Імперія
- Дунаївці, м. 297
- Дуурсма Дірк 303, 356
- ДЦ УНР див. Державний центр Української Народної Республіки
- Е**
- Ебенау, колонія 365
- Ебенгард Вільгельм 356
- Егер Ернест 47, 112, 241, 242, 356
- Егер див. Хеб
- Едельдінґ Герш 356
- Едле фон Шепаї 234
- Екштайн Метель 357
- Енджейов, м. 365

Ерле Альфонс 18, 22, 42, 54, 68, 72, 102,
185, 223, 227, 247, 248, 271, 305, 357
Ерле Фридріх 35, 358
Ерліх Йоганн 358
Ерліх Іван (Ганс) 55, 78
Ерстенюк Дмитро 46
Ессеґ див. Осієк
Естонія 37

Є

Євський Василь 358
Єгипет 410
Єгоров Олександр 358
Єкатеринівка, с. 345
Єлисаветград, м. 358
Єна, м. 429
Єрмі Карло 358

Ж

Жан Йосафат Йозеф (о. Жан) 243,
359
Желіговський Луціян 141
Жешотарський, лісничий 292
Живець, с. 341
Жигадлович Г. 31
Жидівська міліція 109, 110, 112—126,
128
Житомир, м. 222
Жмеринка, м. 337, 341, 357, 365
Жовква, м. 164, 170
Жовківщина 157
Журавно, м. 106, 280, 353, 418, 434
Жураковський К. 51
Жучка, с. 335

З

Заблудів, м. 394
Заболотці, с. 409
Загайкевич Володимир 152
Загреб, м. 335, 368, 424
Зайдлер Еміль 359
Зайдль Шарлотта 245
Зайончковський Петро 36

Закомарів (Закомор'я), с. 323
Залозний Никандр 359
Заммерштайн Давид 360
Заммерштайн Мартин 360
Заммерштайн Филип 360
Замойський М. 139
Запутович Франц 44, 48
Заставна, м. 391
Захарійн Василь 42, 97, 360
Західна область Української Народ-
ної Республіки (ЗО УНР) 53, 64,
68, 88, 277, 278, 280, 282, 299, 301,
394
Західноукраїнська Народна Рес-
публіка (ЗУНР) 4, 5, 7, 9, 10, 19,
25—27, 29, 32, 33, 54, 59, 61, 63,
67, 69—71, 73, 75, 81, 88, 89, 90,
91, 93—95, 96, 104—106, 108, 120,
125, 132, 137, 152, 153, 155, 164, 183,
184, 201, 207, 209, 218, 232, 240,
242, 243, 249, 252, 253, 263, 265,
268, 269, 271, 273, 275, 279, 282,
286, 329, 342, 351, 355, 357, 359—
361, 376—378, 380, 386, 388, 394,
404, 414, 417, 418, 424, 439, 442,
443
Збараж, м. 270, 271, 332, 349, 350,
383, 399
Збаражчина 383
Збірна станиця Української наці-
ональної армії (ЗС УНА) 10, 34,
65—67, 72, 74, 82, 83, 85, 86, 88,
107, 143, 245, 294, 303, 317, 319—
321, 324, 326, 331, 332, 334—336,
342, 343, 345, 349, 351, 352, 354,
355, 365, 368, 371, 376, 380, 384,
385, 389, 391, 394, 395, 398—405,
407, 409, 413, 418, 419, 422, 425—
428, 430, 431—433, 435
Зборів, м. 362, 363
Зборівський р-н 380
Збруч, р. 135, 146, 177, 209, 222, 295,
297, 317, 381, 434

Звіріна Раймонд 360
Здобудьволя, кубанець 297
Зеєгорш Вільгельм 41, 81, 223, 249, 360
Зелінґер Яків 361
Земанн Камаль 361
Земик Рудольф 361
Зимна Вода, с. 21, 22
Зільберман Мойсей 361
Знаїм, м. 365
Золочів, м. 35, 93, 125, 126, 317, 326, 332, 369, 377, 403, 424, 430
Золочівський повіт 175, 332
Золочівщина 172
Зомерштайн Мартин 301
Зоненштайн Мендель 361
Зонненрайх Ізидор 301, 361
ЗО УНР див. Західна область Української Народної Республіки
ЗС УНА див. Збірна станиця Української національної армії
Зубрицький Володимир 45
ЗУНР див. Західноукраїнська Народна Республіка
Зюсман Макс 362

I

Іванівка, с. 332
Іванів Павло 45
Іванківці, с. 400
Іванов Михайло 94, 95, 242, 362
Івановські, полковник 291
Івано-Франківськ (Станіславів), м. 24, 126, 127, 220, 278—282, 288, 290, 312, 320, 323, 328, 330, 336, 338, 345, 349, 353, 356, 365, 368, 372, 378, 391, 392, 399, 401, 402, 416, 417, 425, 427, 428, 444
Івано-Франківська обл. 348, 356
Іванчук Олекса 29
Івашкевич Вацлав, 165
Іглау див. Їглава
Іллі Леопольд 35, 362

Імберман Карло 362
Іммерґлік Віктор 362
Індишевський, командант 267
Інсбрук, м. 409
Ірчан Мирослав 242
Ісакович Сальо 362
Іспанія 252
Іссерлес Ізаак Ілия 344, 47, 62
Іссерлес Макс Мелех 363
Італія 14, 140, 200, 206, 272, 279, 321, 322, 391

Ї

Їглава (Іглау), м. 408, 432

Й

Йозефів, м. 86, 156, 187, 318, 320, 321, 333, 335, 336, 339, 344, 361, 364, 369, 374, 380, 385, 401, 402, 414, 424, 430, 431, 434
Йозефштадт див. Плес
Йонеску Алекс 363
Йоселевич Берко 227

К

Кава Альфред 363
Кагане, аптекар 105
Каган Перец 363
Какурін Микола 97, 99, 102, 242, 295, 296, 363
Калер Беніамін 364
Калінін Костянтин 242, 364
Каліфаріу Лівій 22, 364
Калмицька АРСР (Калмикія) 211—215
Калуш, м. 401
Кальман Моріц 33, 364
Кальтвассер, с. 21
Каммер Франц 22, 55, 241, 365
Кам'янець-Подільський (Кам'янець), м 73, 81, 421, 434, 440
Кам'янка-Бузька. (Кам'янка-Струмилова), м. 317, 405

Кам'яно-Бузький р-н (Кам'яно-Струмилівський повіт) 169, 368, 416
Канада 246, 359, 440
Кануков Джамбулат 94, 97, 365, 376
Кануков Хасбулат 365
Капустяни, с. 330
Караван Василь 44
Карвін, м. 326
Карельська АРСР (Карелія, Карело-Фінська АРСР) 316, 378, 383, 390
Карлові Вари, м. 360, 398
Карлсбад, м. 88, 360
Карпель Самуїл 365
Карпинець Іван 26
де Каррара Франц 35, 365
Кассель, колонія 202
Каталізький Александр 22, 365
Катинь, с. 405
Катхе Олександр 365
Кац Ісаак 366
Кац Самуїл 366
Квапіль Карл 42, 48—49, 88, 366
Кварта Гнат 89, 249, 367
Кваст, капітан 215, 216
Кватернік Петар Мілутін 224, 249, 367
Кватернік Славко 203, 367
Квебек, м. 243
Квятек, командир 36
Кекіш Лев 44, 48
Кекіш Осип 44
Келлер Герман 368
Келлер Фрідріх 368
Келлі А. 135
Кенігсберг, м. 373
Кеппель Лев 368
Керч, м. 205
Кесслер Едмунд 134
Кесслер (Літинський) Рудольф 368
Кеттнер Рудольф 241, 368
Кжижан (Крізан) Франц 368
Кивелюк І. 262
Київ, м. 75, 79, 84, 98, 101, 107, 184, 186, 195, 196, 243, 312, 331, 338, 344, 348, 362, 371, 372, 375, 387, 393, 409, 419, 426, 440—442
Кіблер Йозеф 368
Кінсдорф, м. 337
Кінці Ервін 369
Кірш Арнольд 369
Кіттлер Брунгільда 385
Кіцмань, м. 300, 400, 411
Кладно, м. 355
Клемансо Ж. 139
Клеє Йоганн (Клей Іван) 22, 163—175, 320, 321, 369
Климкевич Михайло 42, 141
Кліманський, капітан 301
Клодзко, с. 384
Клодницький В. 302
Клостернойбург, м. 391
Клюн Еміль 238, 369
Кнайфель Мірослав 219, 295, 370
Кнін, м. 383
Кніттль Роберт 371
Кобильниця Руська, с. 368
Кобилянська Ольга 30
Кобилянський Стефан 30
Коваль Микола 280
Ковальські, підпоручник 299
Кожухів, м. 107, 251, 340, 353, 362, 377, 380, 386, 388, 403, 407, 411, 419, 422, 423, 430, 435, 440
Козак Е. 182
Козак І. 156
Козак Лев 44
Козак Северин 44
Козаков Дмитро 95, 97, 371
Коздас Отто 371
Козловські, керівник поліції 309
Козова, м. 339, 370, 377
Колін, м. 420
Коломийщина 21
Коломия, м. 70, 107, 126, 127, 229, 280, 333, 339, 344, 359, 361, 384,

- 404, 405, 412, 419, 421, 422, 429, 435, 443
Колчак Олександр 188
Комарно, м. 276, 331
Комора Альфонс 87, 225, 238, 304, 371
Кондирев Павло 97, 371
Кондрацький Франц 42, 48
Конечни Фрідріх Франц 371
Коновалець Євген 108, 244, 277, 376, 437
Констанц, м. 419
Комуністична партія (більшовиків) України (КП(б)У) 390
Комуністична партія Західної України (КПЗУ) 354, 390
Копичинці, м. 280, 349
Копідльно, м. 397
Корольок М. 275
Косівщина 21
Космань 309
Коссак Григорій 40—42, 272, 284
Коссар Володимир 42
Костелець, м. 386
Костелівка, с. 409
Костень Карло 59
Котдурфт Рудольф 22, 373
Котек Фрідріх 33, 373
Котович В. 288
Котовський Г. 241
Кох Ганс 35, 38, 42, 82, 224, 246, 249, 312, 373
Кочик В. 195
Кош 296
Кошице, м. 332, 397, 414
КП(б)У див. Комуністична партія (більшовиків) України
КПЗУ див. Комуністична партія Західної України
Кравзе Карл 46, 47, 374
Кравзе Теодор 374
Кравс (Краус) Антон 23, 24, 35, 42, 43, 49, 54, 79, 172, 173, 184, 225, 238, 284, 304, 340, 369, 375, 387, 400, 405
Кравс Ернест 22, 375
Кравчук Микола 46
Крайни, рядовий 51
Крайт Роберт 241, 375
Кранц Йозеф 91, 241, 375
Краків, м. 110, 260, 262, 267, 289, 354
Крамарж, майор 264
Красівка, с. 406
Красів, с. 343, 429
Красне, м. 324, 329, 361
Краснопера 303
Красноярський край 359
Красотіна-Лобковіц Кароліна 195
«Кредитовий союз», спілка 112
«Кремль», табір 316, 378
Кремцір див. Кромеріж
Крехівці, с. 390
Кречковський Маріян 47
Кривий Ріг, м. 213
Кривче, с. 349, 371
Крижопіль м. 298
Кристинополь, м. 333
Кробот Едмунд 376
Кройтон, м. 96, 317
Кроль Леонід 46
Кромеріж (Кремцір), м. 400
Кросно м. 403
Кротофіль Мацей 17
Крочак Осип 300
Круглов С. 214
Крушельницький А. 242
Кубіш Ганс 376
Кудеїха, с. 97
Кузьма О. 17, 106
Кузьмин Василь 44
Куликів, с. 389
Куликов Борис 97, 376
Кун Бела 286
Куніш Ганс (Йоганн) 41, 225, 238, 250, 376

Кунке Жигмонт (Зіше) 377
Купер Меріан 145, 146
Куп'як Дмитро 175
Курбас Лесь 242
Курдилівка, с. 368
Курівці, с. 316
Курляндія 134, 336
Курманович Віктор 18, 28, 29, 41,
40, 48, 61, 62, 64, 74, 78, 85, 169,
174, 235, 278, 284, 367
Куровець, доктор 282
Курська губернія 419
Куцрок Ізидор 377
Кутан Елія 377
Кутна Гора (Куттенберг), м. 340
Кучера Август-Йозеф 42, 44, 47, 377
Кшиж Віктор 377
фон Кюгне Рудольф 377
Кюнц Франц (Вінницький Тарас)
242, 316, 377

Л

Лаа, м. 431
Лавровський Марцель (Антон) 30
Ладика Дмитро 44
Лайтмерітц див. Літомеріце
Ланьцут, м. 309, 336
Лапінський В. 116
Латвія 402
Лгота, с. 354
Лебедєв Петро 378
Левицький Володимир 77
Левицький Дмитро 152, 157
Левицький Євген 257
Левицький Іляріон 44
Левицький Кость 268
Левіко, м. 206
Левнер Натан 378
Лейпциг, м. 87
Лей Роберт 247
Ленінград див. Санкт-Петербург
Ленкно, м. 310
Лепехівка, с. 419

Лесняк Омелян 41, 42, 156
Лессінг Яків 378
Лебенсарт Леон 378
Левенталь Макс 378
Левентер Гнат 378
Легар Антон 27, 42, 63, 84, 243, 249,
282, 283, 378
Легар Франц 378
Лєдоховський М. 31
Леманн Фелікс 91, 379
Леорда Віктор 380
Лерей Генрик 380
Липинський В'ячеслав 256
Листопадовий чин (Листопадовий
здви́г, Листопадовий зрив) 17, 29,
35, 54, 58, 89, 108, 152, 163, 314,
337, 370, 373, 375, 388
Литвин Микола 31
Ліберецький табір 327
Ліберець, м. 173, 174, 336, 339, 349,
366, 375, 391, 429
Лівенський повіт 93, 345
Лігнау О. 194
Лінгарт Фабіан 59
Лінде, командир 36, 226
Лінц, м. 403
Ліпман Лазор 380
Ліповські Карл 380
Ліпчани, с. 354
Літвак Генрик Хуна 380
Літомеріце (Лайтмерітц), м. 397
«Літопис Червоної Калини», видан-
ня 78, 141
Ліхтман Маєр 380
Лобковіц Вільгельм див. Льобковіц
Вільгельм
Лович, м. 159
де ля Лорен, полковник 140
Луганська обл. 334
Лукашевич Юрій 46
Лук'янов Василь 94, 380
Лур'є В. 195
Луцишин Володимир 44

- Луцький О. 357
 Львів, м. 3, 4, 10, 17, 18, 27, 29, 35,
 56—59, 61, 63, 89, 92, 95, 106,
 109—114, 117, 118, 120, 121, 123—
 126, 129, 133—137, 147, 148, 150,
 161—164, 166, 170, 172, 175, 176,
 185, 198, 201, 220, 224—228, 231,
 233—236, 245, 251, 254, 259, 261—
 270, 272, 279, 287, 291, 298, 299,
 308, 309, 315, 318—320, 322, 323,
 324, 326—328, 330, 331, 332, 334,
 336, 342, 346, 351, 352, 354, 357,
 360, 362, 363, 366, 369, 371, 373,
 377—381, 383, 384, 387, 389, 390,
 392, 393, 396, 398, 399, 402, 405,
 408, 409, 411—416, 423, 425, 426,
 429—431, 434, 439, 440, 442, 443
 Львівська обл. 10, 90, 108, 125, 136,
 317, 320, 321, 323—325, 327, 330,
 332, 340, 343, 350, 353, 354, 365,
 368, 369, 370, 384, 385, 392, 400,
 406, 407, 413, 416, 419, 432
 Львівський повіт 157
 Львівщина 91, 175, 377
 Льобковіц Вільгельм (Лобковіц
 Вільгельм) 43, 48, 62, 82, 183—
 196, 225, 227, 242, 249, 305, 386,
 387, 431
 фон Льобковіц Зденко 188, 189
 Лонер Фердинанд 42, 43, 47, 48,
 62, 82, 193, 226, 245, 295, 302, 388
 Лютрінгер Давид 388
 Любачів, м. 163, 164, 165, 169
 Любляна, м. 327
 Люгерт Арнольд 33, 381
 Люка Йозеф 381
 Люнц Антон 226, 381
 Лютінгер Адольф 381
 де Ляве, поручник 133
 Ляєр Альоїз 22, 241, 292, 293, 381, 413
 Ляєра Франц 22, 382
 Ляйднер Юда 128, 382
 Ляймберг Лев 382
 Ляймберг Соломон 35, 127, 128, 226,
 250
 Ляйпніц, м. 375
 Лякіні Альфред 74, 383
 Лякіні Олена 74
 Ляліч Никола 383
 Лямезан Р. 31, 261
 Лянґау, м. 335
 Лянґ Густав 91, 154
 Лянґ Жигмонт (Зигмунд) 91, 154,
 155, 385
 Лянґ Емілія 91
 Лянґ Кароліна 91
 Лянґ Фердинанд 35, 86, 91, 153, 155,
 156, 157, 158, 159, 160, 161, 158, 159,
 160, 160, 161, 185, 227, 249
 Лянґер Гайнріх 36, 386
 Ляндау Людвик 35, 121, 383
 Ляндау Сальо (Соломон) 383
 Ляндесберг Мойсей 384
 Ляндес Вільгельм 384
 Ляндес Роберт 384
 Лярішенко див. Рубіш-Ляріш Ед-
 вард
 Лясковський Петро 42, 45, 47, 386
 Ляуфен, м. 207
 Ляш, доктор 311

М

- Магерович Товія 388
 Маен (Майн) Франц 178, 179
 Маєвський С., генерал 31
 Маєвський, сержант 134
 Мазуркевіч Стефан 238, 244, 389
 Майдан, с. 424
 Майзель Едвард 389
 Майнблум Яків 389
 Майнль Вільгельм 389
 Майн Франц Реджинальд 182, 389
 Макарушка Любомир 44
 Маккалум Г. 135
 Макух Іван 153, 274, 282, 295
 Малер Яків 390

Мангайм Герман 390
 Мандель Мойсей 390
 Мантль Себастьян 390
 фон Манштейн Еріх 205
 Марацці Джованні 223, 391
 Марацці Карл 391
 Марбург, м. 153, 318, 353, 384, 404
 Маринович Микола 41, 264
 Марітчак Теодор 78, 276
 Маріуполь, м. 205, 206
 Маріямпіль, с. 352, 380, 415
 Маркевич Ян 89, 391
 Мар Рудольф 23, 47, 390
 Мартинець, державний секретар 282
 Мартинець Микола 280
 Мартинович, отаман 393, 401
 Мартинюк Лев 45
 Мартінелі Сеттіміо 391
 Мартос Борис 294, 296
 Мархлевський (Карский) Юліан 297
 Марцюк Іван 44
 Масляк 296
 фон Масов Франц Антон 90, 391
 Массон Луї 142
 Матесіч Франц 35, 91, 391
 Матесіч Фрідріх Гайнріх 45, 47, 50, 91, 392
 Матушенко Олександр 256
 Мегас Осип 96
 Медвежа Гора, ст. 383
 Медвідь Михайло 47
 Меджибіж, с. 50
 Медлінґер Едвард 392
 Мелер Ернест 392
 Меліков Валеріян 98, 392
 Меллер Герман 392
 Мельник А. 297
 Мельцер Рудольф 392
 Мельцер Филип Пінкас 392
 Менескул, хорунжий 298
 Менжинський Вацлав 188
 Метельський Василь 45
 Мигович Петро 47, 218
 Микитка Осип 24, 33, 41, 74, 167, 201, 209, 337, 352, 354, 408
 Миколаївський р-н 90, 321, 343, 429
 Микулинці, м. 106
 Миргород, м. 410
 Михайлів, поручник 47
 Мишківський Євген 39, 40, 41, 79, 169
 Міллеран Александр 139, 305, 306
 Міллер Йозеф 22, 392
 Міллер Рудольф 392
 Мільх Юліан 393
 Мінарцік Влад 393
 Мінськ, м. 98, 395
 Мірільович Константин 393
 Мірш Ервін 241, 393
 Міснякевич Антон 89, 393
 фон Міттер Едлер Гайнріх 90, 393
 Мітога Драгомірка, с. 348
 Мітрофаньев Микола 393
 Моgetич Роман 45
 Могильниця, с. 360
 Модельон, генерал 140, 141
 Молдова 426
 Молостов Володимир 97, 394
 Молостов Олександр 97, 394
 Монастириськ, м. 128, 322
 Монастириський р-н 418
 Монвіль, полковник 140
 Монд, генерал 133
 де Мондесьє, генерал 141
 Мондшайн Хаїм 106
 Монтекуоллі Раймонд 200
 Мончинський Чеслав 18, 29, 135, 136
 Мораве, м. 371
 Моравія 91, 323, 331, 337, 338, 340, 344, 350, 375—377, 386, 393, 400, 408, 410, 428, 435
 Моравські Бeroун, м. 338
 Морґенштерн Едґар Вільгельм 238, 394

- Москва 97, 188, 190, 192, 193—195, 197, 245, 246, 286, 340, 353, 358, 377, 387, 388, 423
- Московська губернія 98, 347, 417
- Моссочі, поручник 21
- Мостар, м. 345
- Мотт Готліб 72, 394
- Мужиловичі, с. 91, 169, 310, 320, 321
- Мурав, м. 413
- Мшана, с. 434
- Мюляре Карл 394
- Мюнхен, м. 373, 374
- Мюнхенталь, колонія 320, 321
- Н**
- Наврат Людвик 394
- Надзвичайна комісія (ЧК - від рос. Чрезвычайная комиссия) 187, 189, 190, 315, 360, 376, 377, 419, 420, 430
- Назарук Осип 85, 108, 166, 294
- Найбавер Озіяс Мендель 280
- Найгаузер Йоганн 394
- Найда Степан 44
- Найзель Едвард 395
- Налуковий Лука 44
- Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВД — від рос. Народный комиссариат внутренних дел) 193—196, 212, 214—216, 334, 345, 387, 405
- Нарожник Зоня 180, 182
- Насс Яків 106
- Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини (НСДАП — від нім. NSDAP, Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) 160, 161, 247, 374, 385
- Начальна команда Галицької армії (НКГА, НКУГА, НКУВ, Начальна команда Українського війська) 10, 18, 27, 40, 49, 51, 53—55, 72, 88, 93, 97, 99, 117, 184, 201, 218, 225, 226, 228, 233, 235, 249, 260, 279, 284, 285, 288, 289, 296, 319, 324, 329, 331, 333, 334, 336, 337, 342, 344, 349, 351, 352, 354, 357, 358, 362, 367, 370, 376, 377, 380, 382, 387, 388, 394, 396, 397, 400, 401, 403, 409, 411, 417, 418, 420, 422, 426, 431, 434—436, 440
- НДР див. Німецька Демократична Республіка
- Неєдлі Вальтер 395
- Немирів, м. 164, 165, 166, 169, 172, 297, 301, 369, 399
- Нетополь Ярослав 395
- Нехвальський Франц 395
- Нещеретов Самсон 395
- Никонковичі, с. 384, 385
- Нікополь, м. 213
- Німгавзер Гнат 395
- Німецька Демократична Республіка (НДР) 161, 385
- Німецька Національна Рада 20
- Німецьке Яблонне (Дойче Габель), м. 52, 53, 84, 85, 86, 88, 319, 243, 320, 322, 326, 335, 336, 339, 340, 342, 343, 345, 351, 361, 362, 364, 365, 371, 372, 389, 391—393, 394, 398, 399, 401, 402, 404, 413, 416, 418, 419, 420, 421, 424, 425, 427, 428, 432—435, 442
- Німеччина 36, 87, 159, 186, 194, 203, 207, 210, 216, 219, 244, 246, 247, 311, 319, 337, 358, 373, 376, 385, 388, 394, 408, 429, 437
- Нірнбергг Пилип 395
- Нітманн, поручник 133
- НКВД див. Народний комісаріат внутрішніх справ
- НКГА див. Начальна команда Галицької армії
- НКУВ див. Начальна команда Галицької армії
- Нобер Артур 395

Новак Фердинанд Фрідріх 395
Новак Франц 22, 395
Нове Место, м. 371
Новотни А. 31
Новотни Теодор 200
Нойвельт Берндт 396
Нойвельт Йозеф 25, 114, 396
Нойштадт, м. 371
НСДАП див. Націонал-соціалістична
робітничка партія Німеччини

О

Оберлендер Фрідріх 35, 396
Огдонов Басанг 213—216
Огоновський В. 296
Оденбург, м. 378
Одеса, м. 107, 120, 210, 250, 297, 316,
337, 346, 360, 376, 378, 386, 399,
417, 419, 421, 422, 442
Одещина 101, 361
Одра, генерал 140
Озерна, с. 362, 363
Олексин Андрій 46
Олексій Роман 47
Одеськ, м. 125
Олинець Іван 46
Оломоуц м. 350, 352, 376
Омелянович-Павленко Іван 42
Омелянович-Павленко Михайло
18, 39, 41, 50, 55, 78, 223, 230, 284
Онуляк Орест 44
Опава, м. 329, 330, 431
Опока Микола 21
Організація українських націоналіс-
тів (ОУН) 108, 244, 370, 437
Орел, м. 363
Орловська губернія 93, 98, 345
Оробко Василь 43
Орський Ян 169
Освенцім-Біркену (Аушвіц), табір
333, 354, 367, 401
Осипов Іван 396
Осієк (Ессер), м. 396

Остап'є, с. 355
Остерзенцер Мечислав 396
Остерн Лазар 35, 396
Острада, м. 195
Островський Мацей 89, 396
Остружна, с. 376
Отинія, с. 327
ОУН див. Організація українських
націоналістів
Офак Карл 22, 396

П

Павленко П. 283
Павлю Антон 22, 397
Пайер Ернест 397
Пайс Антон 397
Паліїв Дмитро 17, 29, 30, 152
Панчак В. 69
Панч (Панченко) Петро 52
Папп де Яноші Євгенія 291
Папп де Яноші Йозеф 24, 42, 43, 54,
90, 227, 291, 397
Париж, м. 138, 143, 144, 223, 272, 359
Паркер Йозеф 398
Парнас Яків 398
Пасіки Зубрицькі, с. 381
Пассау, м. 87
Патцельт Юліан 398
Пашко Еміль 398
Пеллер Йона 398
Перемишль, м. 132, 164, 179, 219,
276, 317, 319, 324, 384, 390, 396,
401, 426
Періні Камілло 136
Песчанка, м. 428
Петербург див. Санкт-Петербург
Петервальва див. Петрова Вєсь
Петіденаж, генерал 140
Петлюра Симон 36, 37, 95, 99, 174,
202, 243, 295, 296, 302, 305, 342,
359
Петрик Петро 42
Петрицький М. 276

Петрова Вєсь, с. 416
Петроград див. Санкт-Петербург
Петрушевич Євген 48, 55, 81, 97,
174, 183, 254, 260, 278, 282, 283,
296
Північна Осетія 365
Пігут Володимир 46
Підбуж, с. 325
Підвисоцька Ольга 27
Підволочиський р-н 355
Підволочиськ, м. 126, 381, 399
Підгайський Франц 61, 62
Підгайці, м. 390, 393
Підгір'я, с. 407
Підкарпатське воєводство 407
Підляшшя 157, 386
Пізнюк Т. 179
Пісудський Юзеф 59, 135, 136, 137,
139, 144—146, 158, 159, 252
Пільзен, м. 418
Пінськ, м. 97
Пінтер Макс 286
Пісс, польський вояк 134
Пішон Стефан 273
Плекль, м. 392
Плескі Фрідріх 399
Плес (Йозефштадт), м. 367, 389
Поділля 73, 177, 330, 371, 419, 438
Познань, м. 156
Пола, м. 341
Полісся 157
Полтава, м. 402
Полтавська губернія 98
Полтавщина 394
Поль-Проспер Анрі 143
Польська військова організація 114
Польща (Річ Посполита) 7, 9, 17, 31,
59, 71, 106—108, 132, 136—147,
149, 152, 153, 156, 158, 159, 175, 216,
218, 219, 246, 250, 254, 255, 258,
273, 289, 294, 296, 299, 305—307,
318, 319, 321, 329, 348, 360, 362,
363, 367, 368, 377, 384—386, 390,
391, 396, 406, 407, 413, 425, 428,
432, 433, 435, 436, 441
Полянський Юрій 45
Померінець Нахман 399
Помор'я 314, 318, 330
Пониковиця Мала, с. 406
Поніквер Бернгард 399
Понятовський Станіслав 136
Поперт Антон 399
Попович Володимир 44
Попович Омелян 275
Пордес Жигмонт 399
Пороги, с. 426
Потік, с. 389
Почапінці, с. 367
Прага, м. 327, 356, 358, 360, 395,
428, 430—432, 435
Прашаловіч, слідчий 175
Прессер Михайло 399
Пречеп Емануель 399
Приазов'я 213
Прибалтика 98, 417
Прибуг Йозеф 89, 400
Приволжя 213
Прікль Готфрід 400
Прікль Гуго 400
фон Продан Ойген 400
Простейов, м. 339
Противенський Едлер фон Лотка-
берг Гуго 43, 184, 400
Пулгарн, м. 394
Пултуск, м. 386
Путивль, м. 419
Пухальський Станіслав 31, 133, 260
Пфавзер Франц 400
Пфайфер Альбін 401
Пфефер Тимко 401
Пфефер Фелікс 401
Пфеффер Рудольф 7, 58, 59, 249,
264
Пшонник Йосип 52
П'ятничани, с. 108, 406

Р

Рава-Ружчина 157
Рава-Руська 164, 169, 171, 332, 334
Радехів, м. 401
Радехівський повіт 169
Радехівський р-н 350
Радивилів, м. 93
Радль Рудольф 401
Раднер, рядовий 51
Райгород, м. 371
Райман Ріхард 401
Раймон Гастон 142
Райнер Леопольд 401
Райнляндер, комісар поліції 259
Райс Ігнацій 116
Райхенбах, колонія 90, 343, 429
Райхенберг, м. 349
Райхенштайн Йозеф 402
Райх Ілія 401
Райх Л. 123
Райх Семен 401
Райх Яків 402
Раковський Християн 297
Раконево, м. 336
Ранд Натан 402
Ранднер Карло 402
Рапорт Осип 402
Рашау, м. 393
Ревікін, поручник 402
Ревнюк Омелян 42
Редлінг Лев 308, 402
Рейнфельд Едмунд 97, 402
Рембертів, м. 146
Ремер Олівер 289, 403
Ремізов Микола 98, 403
Речичани, с. 369
Рига, м. 329, 359
Ридз-Сміглий Едвард 145
РІА, див. Російська імператорська армія
Рібенфельд Мозес 403
Рівне, м. 318, 396
Рідігер Людвик 134

Рідігер Олексій (Алексій II) 135
Рідль Альфред 403
Рідль Фрідріх 22, 403
Рієка, м. 200, 408
фон Рілінґ Герман Йозеф Йоганн
Клеменс Марія 53, 90, 91, 403
Рімаль Франц 35, 228, 404, 405
Рінгель М. 123
Ріндельштайн Лев 405
Ріхард, генерал 61
Ріхерт, десятник 178
Річ Посполита див. Польща
Робітничо-селянська червона армія (РСЧА, Червона армія) 36, 61, 102, 107, 145, 161, 184, 187, 190, 192, 194, 197, 206, 213, 240, 250, 317, 328, 358, 360, 363, 364, 373, 375, 381, 382, 387, 400, 416, 417, 419, 423
Рогатин, м. 332, 353
Рогізна, с. 95
Розвадовський Олександр 44
Розвадовський Тадеуш 31, 261
Розенберг Йосиф 405
Розенберг Лев 105, 405
Розенберг, с. 21
Розенблюм Ісаак 405
Розенкранц Герман 405
Розенцвейґ Іван 406
Ройтер Йозеф 406
Романишин, сотник 304
Романишин Михайло 47
Ромер Я. 31, 164
ле Рон Анрі Луї Едуард 145
Ропчев, м. 309
Російська імператорська армія (РІА) 36, 94, 98, 99, 182, 181, 317, 344, 347, 372
Росія (Російська Імперія) 9, 14, 17, 19, 95, 96, 99, 139, 154, 187—189, 196, 197, 209, 256, 286, 307, 365, 419
Ротнівґ Густав 406

Рот Соломон 406
Роттенберг Сальо (Соломон) 108,
109, 406
Роттніг Йоганн 219, 219, 238, 406
Ротштайн Фердинанд 406
РСЧА див. Робітничо-селянська
червона армія
Рубенбауер, польський вояк 134
Рубінштайн Юда 407
Рубіш-Ляріш (Лярішенко) Едвард
37, 311, 407
Руггальтер Симон 407
Рудки, м. 26, 94, 222, 274, 326, 329,
346, 380, 422
Рудницький Іван 44
Рудорфер Франц 407
Руменович де Ензирана Іван 90,
202, 229, 238, 249
Руменович де Ензирана Стефан 90,
199, 200, 201—204, 206, 207, 199,
209, 200, 229, 249, 408
Румунія 89, 232, 305, 306, 347, 348,
379, 382, 411, 412, 422
Рупп, рядовий 51
Руснак Василь 21
Русс Нухім 409
Ряшев, м. 436

С

СА див. Штурмові загони
Савіцкі, командант 309
Садгора, м. 323, 335, 356, 402
Садиків Хаїм 59
Сакс Йозеф 409
Сакс Франц 409
Сало Йосиф 409
Сальський Володимир 240, 296, 298
Самара, м. 97
Самбір, м. 95, 132, 274, 278, 319, 329,
332, 338, 352, 361, 392, 415, 419,
427
Саммет Хаїм 409
Самчук Улас 246

Сандармох, урочище 242, 316, 378,
390
Санкт-Петербург (Петербург, Пе-
троград, Ленінград), м. 98, 175,
250, 345, 362, 383, 424
Санкт-Польтен, м. 419
Санті Павло 279
Сапіжанка, с. 368, 416
Сараєво, м. 388
Сассовер Данило 409
Сату-Маре (Сатмар), м. 422
Свебогов (Швільбоген), с. 395
Свешніков Веніамін 98, 409
Світаві, м. 343
«Свобода», видання 87, 176
Седліц, м. 424
Семенки, с. 371
Семенівка, с. 279
Сена, р. 139
Сеник, поручник 285
Сент-Жерменський договір 200
Сенчина Володимир 45
Сербія 309, 336
Серединці, с. 380
Серет, м. 411
Серіков Микола 94, 95, 99, 409, 410
Симбірська губернія 97
Сирія 425
Сихів, с. 201
Сіві Бруно 410
Сігаль Георг (Юрко) 410
Сілезія 89, 152, 156, 318, 326, 338,
368, 394, 396, 403, 430, 431
Сімонов Євген 410
Сіяк І. 242
Скалат, м. 238, 241, 322, 334, 382,
428
Скарбек Олександр 121
Скацель Франц 44, 47, 50, 410
Скашин Брікс, м. 405
Скнилів, с. 259
Сколе (Демня Нижня), м. 354, 432
Сколівський повіт 20

Сколівський р-н 432
Скоропадський Павло 16, 95, 99,
194, 210, 347, 358, 363, 371, 386
Скрипник Мирослав 243
Словаччина 332, 397, 414, 416
Словенія 327
Слюсарчук Кость 43
СМЕРШ 216
Сміх Михайло 280
Снятин, м. 300, 348
Сокира-Яхонтов В. 360
Соколів, с. 322
Соловецький концтабір 242
Солонка, с. 259
Сопич, с. 346
Сопрон, м. 378
Сороки, м. 426
Сосницький Михайло 292
Сосюра Володимир 51, 52
Софія, м. 373
Сремска-Мітровіца, м. 424
Союз Радянських Соціалістичних
Республік (СРСР) 187, 190, 193,
194, 196, 203, 214—216, 249, 250,
316, 342, 345, 358, 377, 384, 387,
390, 408, 438
СС 160, 161, 195, 211, 385
Сталінград, м. 211, 409
Сталін Йосиф 203
Станімір Осип 43
Станіславів, див. Івано-Франківськ
Станіславівський повіт 20, 362, 381,
413
Станіславівщина 344
Старек, командир 36
Старе Село, с. 201
Стариков Роман 410
Старобільськ, м. 334
Старява, с. 352
Стафіняк Володимир 42
Степцер Лев 410
Стефанів Гнат 35, 41
Стефаніус Лівій 410

Стефан Карл 267
Стжиговські, підпоручник 142
Стоділки, с. 365
Стойкін Володимир 101
Стоянів, с. 322
Странський Рудольф 35, 43, 49, 229,
238, 411
Стриєр Мозес 106
Стрий, м. 75, 89, 153, 288, 308, 327,
334, 338, 340, 350, 355, 370, 374,
382, 392, 395, 400—402, 411, 422,
427, 432, 433
Стрийський р-н 108, 406
Стрийщина 91, 108, 327
«Стрілець», видання 201
Строкон Емануїл 411
Стшалково, с. 24, 348, 397
Сувацька губернія 317
Судова Вишня, с. 221
Сукманів, с. 175
Сулковські Йозеф 411
Сумська обл. 419
Сухов Віктор 98, 411
Сучава, м. 344, 398
Східна Галичина 20, 225, 260, 262,
377
Східна Малопольща 226
Східно-Північна Угорщина 256
Сполучені Штати Америки (США,
Америка) 14, 132, 137, 138—140,
272, 328, 337, 372
Сьрод, повіт 310
Сянок, м. 280, 348

Т

Табак Нафталі 411
Табор, м. 324
де Табора Стефан 55, 411
Таврія 73, 80, 81, 205, 210
Тавчер Едвард 91, 412
Тавчер Рудольф 412
Таданєр Арнольд 412
Таданєр Маврикій 412

- Тайхер Зигмунд 412
Тайхман Самуїл 35, 413
Талергоф, концтабір 154
фон Танбрук Бравміллер (Танбрук-Бравмілер) Курт Едґар 22, 55, 413
Танячкевич Кость 284, 289
Тарнавський Мирон 16, 38, 39, 40, 41, 42, 48, 186, 225, 228, 231, 233, 287, 297, 425
Тарнів, м. 108, 435
фон Тарночі Шпрінґерберґер Гуго 90, 413
Тартаковер Йосип 413
Тверська губернія 97
Тельчер Ервін 413
Темник Юліян 46
Тененбаум Вольф 413
Тенненблятт М. 123
Теребовля, м. 128, 346, 382, 420
Теребовлянський р-н 360
Терезін (Терезієнштадт), м. 326, 327, 430
Терещук М. 179
Тернопілля, с. 321, 324
Тернопіль 18, 112, 127—129, 227, 259, 271, 289, 294, 299, 323, 324, 333, 334, 343, 349, 351, 352, 356, 357, 361, 363, 365, 366, 382, 384, 389, 390, 392, 396, 398, 405, 409, 413, 423, 426, 430, 431, 436
Тернопільська обл. 349, 354, 360, 371, 380—383, 390, 393, 406, 418
Тернопільщина 128, 172, 367, 432, 433, 435
Тершаковець Гриць 152
Тершаковець, селянин 276
Тешин (Чески Тешин, Цешин), м. 89, 338, 391, 392, 396, 403, 410, 430
Тимофеев Василь 414
Тимошев Роман 98, 414
Тирасполь, м. 398
Тихомірів 97
Тіліх Рудольф 45, 47, 414
Тінкль Франц 23, 24, 34, 42, 48, 49, 54, 167, 229, 230, 287, 414
Тітлер Карл 414
Ткалун Петро 190
Товсте, с. 330
Тодт Вільгельм 134
Томас Рудольф 414
Томашівський С. 262
Травнік, м. 422
Третій Райх 161, 211, 247, 325
Трильовський Кирило 276
Трієст, м. 206, 321, 322, 354, 369
Трнава, м. 416
Троппау, м. 91, 329, 330, 431
Трух Григорій 89
Тукум, м. 402
Туллі Ян 134
Тумін Генрик 414
Туркменістан 315
Тухачевська Єлизавета 96
Тухачевський Михайло 96
Тухоля, м. 87, 156, 185, 186, 228, 230, 307, 314, 318, 320, 322, 330, 333, 348, 352, 356, 357, 366, 380, 382, 384, 387, 393, 402, 411—413, 416, 426, 429—431
Туштауер Артур 415
Тюрінґія 161
Тютюнник Юрій 38, 112, 223, 241, 249, 315, 356, 360, 375
- У**
Убах-Гайленкірхен, м. 161
УВО див. Українська військова організація
УГА див. Українська Галицька армія
Угерске-Градїште, м. 408
УГК, див. Українська генеральна команда
Угнів, м. 94, 108, 348, 436
Угорщина 14, 29, 183, 200, 207, 243, 252, 257, 258, 262, 265, 286, 289, 319, 328, 341, 378

- Ужгород, м. 361, 437
- Українська військова організація (УВО) 185, 211, 316, 325, 376, 377, 437
- Українська Галицька армія (УГА, ГА, Галицька армія) 4, 7—11, 17—19, 23, 25—28, 30, 32—35, 38—41, 43, 47—53, 55—57, 59, 61—65, 67, 68, 70—75, 77—82, 84—91, 93—95, 97—102, 104—106, 108, 109, 124—128, 132, 135, 136, 141, 142, 148—150, 153, 155—157, 160, 161, 163, 167, 169—172, 174, 176—178, 181—188, 190, 193—196, 201—204, 207, 209—212, 214—216, 218—220, 222—225, 228—233, 235, 238, 240—243, 245—251, 271, 274, 279, 282, 284, 290, 294, 295, 298, 300, 302—305, 307—309, 314—436, 438, 440—443
- Українська генеральна команда (УГК) 29
- Українська державна жандармерія 265—267
- Українська Народна Республіка (УНР) 5, 9, 10, 27, 30, 37, 38, 52, 71, 73, 75, 80, 87, 93, 95, 96, 101, 112, 152, 168, 173, 188, 202, 207, 238, 240—243, 253, 264, 270, 282, 287, 293—295, 307, 314, 315, 317—319, 321, 323—325, 328, 330, 342—345, 347, 356—362, 364, 366, 371—375, 377, 395, 402, 405, 406, 408, 414, 416, 417, 421, 423, 426, 427, 429, 431, 437, 439, 443
- Українська Національна Рада (УНРада) 261—263, 265, 266, 268, 270, 273, 275, 276, 278, 303
- Українська Радянська Соціалістична Республіка (УРСР) 315, 316, 378, 387, 390
- «Український Скиталець», видання 128
- Уличне, с. 154
- Унгаріш-Градиш, м. див. м. Угерске-Градіште 408
- Унгар Майер 415
- УНКВД див. Управління Народного комісаріату внутрішніх справ
- УНР див. Українська Народна Республіка
- УНРада 19, 69, 70, 152
- Управління Народного комісаріату внутрішніх справ (УНКВД — від рос. Управление Народного комиссариата внутренних дел) 316, 378, 383, 390
- УРСР див. Українська Радянська Соціалістична Республіка
- Уріх, лікар 415
- Уругвай 321
- Усте Зелене, с. 418
- Усті-над-Лабем, м. 373
- Утта, с. 215
- Ушиця Н. 297
- Ф**
- Файєрбавм Юліан 415
- Файнберг Александр 415
- Фалінгер Михайло 415
- Фалькенштайн, с. 21
- Фасслер Сидір 415
- Фастман Давид 415
- Фаунт-Лерой 136
- Федак Степан 185
- Федеративна Республіка Німеччина (ФРН) 207, 219, 318, 388
- Федоров Сергій 416
- Фельд Майер 416
- Фельс Ізидор 416
- Фельцер Ріхард 416
- Фернгоф Мозес 416
- Фетер Фрідрих 416
- Фіала Карл 35, 416
- Фідлер Вільгельм 55, 95, 97, 101, 102, 417

Фідлер Карл 51, 417
Фідлер Юліан 417
Фількенштайн Михайло 417
Фінагенов Микола 98, 417
Фінляндія 37
Фірер Макс 418
Фірер Рудольф 418
Фіума, м. 200, 408
Фіхман Арон 418
Фішер Йозеф 418
Фляйшман Беньямін 418
Фляш В.
Фляш Вільгельм 35, 418
Фогель Марцель 35, 107, 108, 418
Форстер Фридріх 419
Фош Фердинанд 140, 142, 144, 145,
307
Фрай Кароль 241, 419
Франк Антон 419
Франк Майєр 419
Франко П. 94
Францевич Дарко 419
Францель Вольфганг 84, 420
Франція 14, 132, 137—140, 143—146,
149, 200, 253, 272, 276, 305—307,
344, 360, 421
Фрей Стефан 300
Фридрихівка, с. 396, 415, 426
Фрідек-Містек (Фрідек), м. 195, 196,
329, 386, 393
Фрідлендер Ярослав 420
Фрідль Емануель 420
Фріновський Михайло 190
Фріш Карл 420
Фріш Роман 420, 421
ФРН див. Федеративна Республіка
Німеччина
Фройнд Герберт 421
фон Фроєнвальд Йонак Ріттер
Вольфганг 421
Фрунзе, командир 36
Фрухтер Герман 421
Фрухтман Яків 422

Фукс Герш 422
Фукс Осип 278
Фурик Карл Ойген 422
Фурманівка, с. 177, 179
Фухс Ізидор 116
Х
Харків, м. 334, 377, 390, 422, 423
Хеб (Егер), м. 418, 419, 422, 423
Хеміцький Єремія 46
Херсонщина 172, 202, 338, 361, 369
Хирів, м. 241, 314, 316, 319, 369, 374,
429
Хламтач, м. 113
Хмельницька обл. 415
Хмільник, м. 302
Ходачків Малій, с. 292
Ходорів, м 18, 136, 201, 223, 279, 284,
333, 377, 408, 434
Холмщина 157
Хома Андрій 45
Хорватія 200, 203, 204, 206—208,
335, 367, 368, 396, 408
Хрущов Микита 246

Ц

Цайґер Филип 422
Царевич, сотник 49
Цегельський Льонґін 278
Целевич Володимир 152
Цешин див. Тешин
Ціммерманн Алоїз 34, 62, 298, 422
Ціріц Густав Адольф 41, 62—64, 72,
74, 78, 231, 241, 282, 283, 295, 296,
298, 303, 321, 417, 422
Ціха Йоганн 423
Цукерман Лев 423
Цьокан Ілько 29, 43, 93, 295, 297

Ч

Чайка Іван 42
Чанці Рудольф 91, 423
Чарнецький Василь 46
Чарторийський Вітолд 260

- Часлав (Часлау), м. 401
 Частка Гуго 424
 Чепіта Станіслав 89, 424
 Червона армія див. Робітничо-селянська червона армія
 Червона українська галицька армія (ЧУГА, Червона УГА) 27, 81, 101, 155, 158, 172, 184, 185, 188, 190, 204, 234, 236, 238, 245, 314—316, 321, 323, 325, 327, 328, 329, 335—337, 339, 344, 347, 348, 351—353, 356—358, 361, 363, 366, 369, 370, 371, 373, 375, 376, 381, 382, 384, 387, 388, 392, 395, 396, 400—403, 406, 407, 410—414, 416, 417, 420, 423, 427—431, 435, 436
 Черевко 285
 Чернівецька обл. 359, 364, 374, 400
 Чернівці 89, 275, 314, 331, 336, 340, 341, 342, 347, 348, 350, 361, 380, 381, 407, 415, 421, 425
 Чернівці, м. 319, 323, 333, 335, 356, 373, 390, 414, 427
 Чернігівська губернія 98, 346
 Чернігівщина 316
 Черноусов Андрій 424
 Черноусов Євген 424
 Черський Василь 42, 43
 Чески Тешин див. Тешин
 Чехія 14, 85, 153, 187, 196, 197, 259, 319, 320, 321, 324, 326, 329, 330, 334, 337, 338, 339, 340, 343, 344, 349, 350, 352, 354, 355, 359, 360, 365, 366, 370, 371, 373, 375, 376, 377, 386, 389, 392, 393, 395, 397, 398, 400, 401, 402, 403, 405, 408, 410, 414, 417, 418, 419, 420, 422, 423, 424, 428, 430, 431, 434, 435
 Чеховський 295
 Чехословаччина 88, 89, 156, 173, 175, 186, 197, 202, 210, 317, 318, 327, 335, 336, 339, 350, 375, 389, 401, 402, 429, 437, 442
 Чита, м. 378, 428
 Чічеріч фон Бачані Максиміліан, генерал 61, 71
 ЧК див. Надзвичайна комісія
 Чмелик Степан 34, 42, 49, 55, 69, 81, 231, 295, 296, 299, 424
 Чорне море 203, 302
 Чорновольський Михайло 288
 Чортків, м. 26, 128, 293, 398, 415
 Чортківський р-н 383, 426
 Чосновський, польський граф 168
 ЧУГА див. Червона українська галицька армія
 Чудик Михайло 47
 Чума Валеріан 141
 Чучман 296
- Ш**
- Шайнер Станіслав Макс 424
 Шайнман Рубін 425
 Шайович Йосиф 425
 Шаллі Отто Гайнріх 425
 Шаманек Альфред 18, 38, 39, 41, 42, 62, 77, 232, 241, 298, 303, 39, 425
 де Шампе, генерал 141
 Шанковський Лев 47, 57, 80, 108, 176, 218, 224, 230, 234, 237, 443
 Шапіра Адольф 426
 Шапіра Йозеф 426
 Шарф Ізидор 426
 Шафран Володимир 289
 Шашкевич Богуслав 42, 45, 52, 390
 Швааб Леопольд 238, 426
 Швайцера Є. 435
 Шварценберг Еміль 426
 Шварценбергер, польський вояк 134
 Шварц Лев 426
 Швейцарія 133
 Швільбоген див. Свєбогов
 Шебеста Рудольф 427
 Шеєр Едвард 427
 Шекерик-Доників Петро 152

Шемет Сергій 36, 37
фон Шеназі Стефан 200
Шепарівський ліс 412
Шепарович Альберт-Фелікс 30,
234, 427
Шепарович Едмунд 182, 202, 233,
238, 297, 366, 427
Шепарович Юліан 44
Шептицький Андрей 28, 243
Шептицький Станіслав 31, 170, 171
Шептицький, польський граф 168
Шерер Леопольд 428
Шерер Станіслав 428
Шестаков Іван 94, 95, 428
Шехтер Арнольд 308
Шехтер Яків Емануїл 428
Шипайло, значковий 267
Шіллер Віктор 428
фон Шілінг, командир 36
Шіцер Марцель 428
Шленефогт В.
Шленефогт Вілібальд 22, 428
Шльоссер Карл 43, 49, 88, 89, 90,
185, 227, 233, 305, 429
Шляф Ізаак 428
Шмерлер Давид 429
Шмідт Людвик 43, 49, 72, 77, 91,
228, 430
Шмідт Фердинанд 430
Шмуц Йона 430
Шніцер Герман 430
Шобер Ервін 91, 430
Шобер Людвик 91, 431
Шобер Ріхард 91, 234, 431
Шольц Віктор 431
Шорт Еміль 431
Шпанір Йосиф 431
Шпіллер Франц 91, 431
Шпонер Роберт 431
Шпорнгау, с. 376
Шпрінгер Давид 431
Шрамм, поручник 133
Штаффер Адольф 432
Штайерман Марко 432
фон Штайнбах Антон Августин 91,
290, 432
Штайнбах Арнольд 433
фон Штайнбах Людвик Едвард 91,
290, 433
фон Штайн Карл Ріттер 432, 433
Штайнер Лев 433
Штайнер Фридрих 44, 47, 433
Штайнфокль Віллі 434
Штайр, м. 428
фон Штакельберг Максиміліан
79
Штарк Вільгельм 134
Штарк Павло 434
Штемцляр Лев 434
Штенцель Станіслав 434
Штернберг (Штернберг), м. 410
Штерник Герман 106
фон Штессель, командир 36
Штіпшіц-Тернава Карл 41, 84, 90,
183, 185, 234, 235, 434
Штірія 353, 413
Штольцберг Лев 434
Штраус Осип 91
Штробель Александер (Олекса) 18,
88, 434
Штробель Олекса
Штромер Карл 435
Штрум Соломон 107, 435
«Штука», театр 390
Штукгайль Еріх 62, 435
Штурмові загони (СА — від нім. SA,
Sturm Abteilung) 247, 248, 358
Шуберт Георг 435
Шульц, солдат 134
Шулякевич Болеслав 280
Шухевич Степан 39, 42, 62, 77, 95,
98, 155, 218, 439

Щ
Щирець, м. 126, 276, 375, 391, 413
Щуровський Філярет 45

Ю

Югославія 14, 203, 207, 424
Юда Маврикій 44, 47108, 156,
435
Юзефівка, с. 332
Юзефів, м. 317

Я

Яблонєць (Габльонц), м. 417
Яворів, м. 106, 164—167, 310, 414,
433
Яворівський Є. 21, 218
Яворівський р-н 320, 321, 419
Яворівщина 157
Яворський М. 242
Ягільниця (Ягольниця), с. 383
Яжембінський Францішек 134
Язловець, с. 395, 435
Якверт Ріхард 43, 235, 436
Яковлев Іван 98, 436
Якса-Розен, капітан 133
Якш Густав 436
Ялівець, м. 318, 320, 322, 330, 336,
344, 351, 352, 357, 366, 369, 380,
382, 384, 387, 392, 393, 396, 413,
415, 426, 429, 430
Ялта, м. 205
Ямполєр Осип (Йозеф) 104, 436
Янів, м. 166
Японія 192, 272, 437
Яремович Антін 292
Ярий Ріхард (Ріко) Франц Маріян
55, 82, 108, 202, 236, 311, 436,
437
Яромеж, м. 336
Ярослав, м. 164, 169, 340, 395, 413,
420, 428
Ярузельський Ксавер 292
Яшік Осип 438

В

«Big Stick», видання 115

С

«Chwila», видання 109, 126, 127
«Czernowitzer Allgemeine Zeitung
und Czernowitzer Tagblatt», ви-
дання 33, 61, 117, 124

Е

«Esso», компанія 410

Г

«Gazeta Lwowska», видання 166

К

«Kattowitzer Zeitung», видання 318

М

«Monitor Polski», видання 135, 140

Н

«Nazio», видання 318
«Neue Lemberger Zeitung», видання
112

Р

«Pobudka», видання 119, 120

S

«Slowo Polskie», видання 148

Т

«Tagblatt» див. «Czernowitzer
Allgemeine Zeitung und
Czernowitzer Tagblatt»
«The New York Times», видання 120,
148

V

«Volkstimme», видання 327

Військове братерство війни за незалежність ЗУНР позитивно оцінювали сучасники-українці. Автори більшості мемуарів із вдячністю пригадують і австрійців-штабістів, і євреїв-лікарів, і росіян-авіаторів, і всіх інших «чужинських» військовослужбовців УГА.

Вони всі воювали за батьківщину. Нашу батьківщину. Україну. Австрійці й хорвати, судетські німці й галицько-буковинські фольксдойчі, чехи та румуни, угорці й італійці. І навіть поляки. У складі УГА вони виступили проти ворогів української незалежності — Польщі, «червоної» і «білої» Росії.

У кожного з представлених у книзі вояків був свій шлях до УГА. Хтось пішов до галицького війська добровільно, за покликом серця, оскільки не мислив свого майбутнього окремо від майбутнього українського народу, в середовищі котрого жив. Ще інші зголосилися в УГА «на роботу», бо за чотири роки Першої світової звикли до військових буднів, та й нічого, окрім воювати, не вміли. Були, очевидно, й такі іноземні солдати, які пішли захищати ЗУНР, а потім і УНР, із примусу, безнадії чи просто з авантюрих міркувань.

ISBN 978-966-2720-02-2

9 789662 720022 >